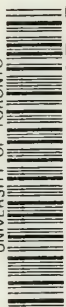

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00011807 5

ESSSSEZAKONYVSSSSSSSS

Pannonia Books
2 Spadina Road
Toronto 4, Canada

PH
3132
M3
köt.7

1083310

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát	Erődi Béla	Négyesy László
Angyal Dávid	Ferenczi Zoltán	Rákosi Jenő
Badics Ferencz	Fraknói Vilmos	Riedl Frigyes
Bánóczi József	Gyulai Pál	Széchy Károly
Bayer József	Heinrich Gusztáv	Széll Kálmán
Beöthy Zsolt	Koroda Pál	Váczy János
Berzeviczy Albert	Kossuth Ferencz	Vadnay Károly
Endrődi Sándor	Kozma Andor	Voinovich Géza
Erdélyi Pál	Lévay József	Zoltvány Irén

7. KÖTET

KAZINCZY FERENCZ MŰVEIBŐL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1903

R. E. N. fec.

Franklin T. Arnold

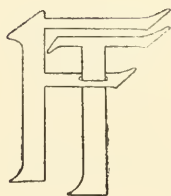
Marine Service

KAZINCZY FERENCZ

MŰVEIBŐL

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

VÁCZY JÁNOS

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda

1903

Franklin-Társulat nyomdája.

BEVEZETÉS.

Az 1779. év őszén egyik vasárnapi délután a tornai uradalom ügyésze és patvaristája utaztak Kassáról Buzita felé: Tarnói Milecz Sámuel és a húsz éves Kazinczy Ferencz.* A mint Nagy-Ida közelébe értek, szörnyű égi háború keletkezett. Az ügyész szorongva ült kocsijában, míg patvaristája vidám, pajzán tréfát űzve a kocsissal, gyönyörködve nézte «a szokatlan s félelmes, de nagy scenát». Szakadt a zápor, s a villámok körülczikázták a szemhatárt. Ha az ifjút főnöke iránti tisztelete vissza nem tartja, hangos nevetésbe tör ki annak rettegésén. De íme, egyszerre csak nagyot csattan az ég, s a villám az utasok előtt csap le. Kis vártatva, midőn az ügyész és patvaristája folytatják útjokat, a kiállott félelemtől egyre azt hajtogatja az ügyész: hátha őket éri a villám . . . Mi szükség — szól az ifjú — folyvást csak azon töprenkednünk, hogy: hátha minket ért volna; inkább azt forgassuk eszünkben, hogy nem ért, s adjunk hálát az isteni Gondviselésnek; mert — úgy mond — «mikor lehet, örülni kell, s tűrni panasz és jajgatások nélkül, a mit meg nem változtathatunk»,

E felfogás kezünkbe adja Kazinczy jellemének kulcsát. Még nem a tapasztalás szólt belőle, csak vele született józan

* 1759. okt. 27-én a biharmegyei Ér-Semlyénben született; 1779 júliusában végezte főiskolai tanulmányait.

életbölcselme, a melyet később a sors csapásai, a hetedfél esztendei raboskodás, a brünni, kufsteini és munkácsi börtönök nehéz levegője s még nehezebb bilincsei csak erősítettek s okszerűbbé tettek, de meg nem gyöngítettek. Mint embernek és írónak sokoldalú tehetségén, bámulatos fogékonyságán, élénk s mozgékony képzeletén és melegen érző, szinte olvadékony szívéen kívül, ez volt a legbecsesebb öröksége, a melyet a természettől nyert s a melyet egész életében gyarapítani törekedett. Kiszabadulván fogságából, a szenvedések újabb iskoláját kezdte a testvéreivel való huzamos és az életkedvet annyira emésztő viszályaiban, anyagi romlásában, nemzetünk mély súlyedésében s azokban az erős támadásokban, a melyeket két évtizeden át oly hevesen intéztek ellene.

Azonban Török Zsófia grófnővel való házassága s családi boldogságának szelíd fénye kiengesztelték sorsával. A hozzá ragaszkodó írók barátsága s vezéri tekintélye kárpótlást adtak lelkének ; az elsúlyedéshez közel volt nemzet megindulása a haladás felé fátyolt vetett magán és közpályája izgalmaira.

Vele született józan felfogásához járult a klasszikus írók, különösen Horatius tanulmányaiból elvont életbölcselme, az arany közép-szer békítő levegője, a mely a maga kis világának minden zugát betölté. S bár «a harc s dicsőség kénye, Napoleon» koczkára vetette majdnem egész Európa sorsát : ő ekkor is csöndesen élt «a szerelem és barátság védő szárnyai alatt»; s jóllehet rettegtette hazánk jövője, a melynek saját vesztével is «örök állást óhajtott»: az isteni Gondviselésbe helyezett erős hite, s az a mély meggyőződés, hogy a földrengető viharok után újra teljes fényében látja ragyogni a napot, megóvták a kétségbeeséstől.

Az ember derült életnézetével a hazafinak és írónak az a törhetetlen bizalma párosult, hogy a csüggedést nem ismerő

munka előbb-utóbb megtermi gyümölcsét. Öntudatosan látott a munkához. Tisztában volt céljával s eszközeivel. A jelen sivárságából kiemelni a dermedt közéletet s egyetemes forrongást előidézni, a mely biztosítsa jövőnket: ez volt az eszmény, a mely felé csüggedetlenül tört s a melynek útjait egyengette. Nemcsak a németek és francziák szellemi életének megújódását szemlélte és tanulmányozta; nemcsak azt látta, mit tett Wieland, Herder, különösen pedig Klopstock, Schiller és Goethe a német nyelvvel és az egész német nemzeti közszellemmel: egyszersmind a Bessenyei és társai, meg a nagy Révai izgató munkásságát s a nyomukban keletkező fejlődés folyamatát s ennek szerteható hullámgyűrűit is élesebb szemmel látta, mint bárki más, és e nagy hagyományok alapjára állva vette kezébe haladásunk zászlaját.

A mit versben és prózában írt, úgy szólván, minden sora, minden betűje az irodalmi reformátor, a nagy izgató eszméire és céljaira irányult. Pályájának első felében, 1794-ig, a német írók hatása alatt inkább a stíl megújítására s az izlés finomítására törekedett; pályájának második felében, fogása után, 1801-től kezdve pedig szélesebb alapon inkább az egész magyar műveltség újjáalakítására. De első, tapogatózó kísérleteit nem tekintve, 24—25 éves kora óta, midőn a Gessner Salamon idylljeinek fordítását bírálatra küldé Ráday Gedeonnak és Báróczy Sándornak, — egész haláláig, az előrehaladás útjait tisztogatni, eszközeiről gondoskodni, eredményeit számbavenni, kifejteni és irányát megszabni volt életfeladata.

Izgató tevékenységtől égett fogékony lelke. Ösztönözte, serkentette, tüzelte mindazokat, a kik a magyar közélet iránt érdeklődtek s példájával vezette azt a kisded tábor, a mely őt hasonlíthatatlan tekintélyű vezéréül vallotta.

Minél inkább látta nemzetünk süllyedését, annál buzgóbb

lélekkel, annál bámulatosabb kitartással, annál többoldalú tevékenységgel fogott a mentés munkájához.

A II. József császár alkotmányellenes uralkodása alatt oda hagyván a megyei szolgálatot, a hol fényes jövő biztatta, de a törvénytelen uralkodás eszköze lenni irtózott, — a közoktatás terén szolgálta nemzetét, mint a közös iskolák egyik felügyelője. De e mellett egymás után adta ki az akkori izlésre annyira jellemző fordításait, a Gessner idylljeit, a *Bácsmegyei öszveszedett leveleit*, a *Helikoni virágokat*, s készen volt már nagyjából Klopstock *Messias*ának fordítása is. Megindította a *Magyar Muzeumot* Bacsányi Jánossal és Baróti Szabó Dáviddal együtt; majd a szerkesztőségből kivált, s ő maga alapított új folyóiratot, az *Orpheust*, a mely először mutatta be őt, mint fáradhatatlan izgatót, a nemzetnek. Nemcsak arra törekedett, hogy írókat toborozzon vállalata mellé, hanem egyszersmind főúri pártfogókat keressen a szegényebb írók műveinek kiadására, sőt a maga költségén adta ki egy pár író munkáját. A politikai szabadság romjain az irodalmi élet feltámasztásának s megerősítésének szükségességét s lehetőségét hirdette, alkotmányunk vesztét a szellemi műveltség fejlesztésével iparkodott enyhíteni. S midőn a betegeskedő császár életének végén hatalmas arányokat ölt a nemzeti ellenállás, és a megyék egymás után tagadják meg a császár újabb segélykérő rendeleteinek végrehajtását, szabadságaink visszaállítását fenhangon követelvén: a nemzeti forrongás e bizakodó napjaiban Kazinczy, mintegy szellemi vezére a felbuzdulásnak, lelkes szavakkal hirdeti, hogy a magyar nyelvnek vissza kell vívnunk minden jogát, mert csak így biztosíthatjuk nemzetiségünket. A felbuzdulás erősödésével hangja is követelőbbé, erélyesebbé válik. Ki merné a fölébredt mozgalomnak útját állani? Küszöbön van az országgyűlés, a melyen a magyar nyelv hívtalossá tétele az első

feladat; mert ha — úgy mond — a deák nyelvet tesszük újra hivatalos nyelvvé: örökösen bezárjuk a tudományok elterjedése előtt az utat. A mit már Bessenyei oly meggyőző erővel hirdetett a *Magyarságban*, hogy minden nép csak tulajdon nemzeti nyelvével boldogulhat: Kazinczy is lelkesülten harczol érte, kívánva mindenek előtt, hogy az iskolában magyar nyelven tanítsanak. «Vétkezik a haza ellen — kiált fel — a ki ezt a szent szándékot teljes erővel elő nem mozdítja; a ki kész nem lesz ezért minden hasznát, előmenetelét fel nem áldozni.» A jövő nemzedék átkaival fenyegeti azokat, a kik még most is késlekedni merészkednek. Nem tagadja, hogy idegen nyelveket is tanulnunk kell, de bátran hirdeti, hogy «szemeink mindenek felett oda legyenek függesztve, hogy a magyar legyen az első és közönséges, és hogy azt a német, tót, rác és oláh gyermek egyaránt tanulja, valahol csak benne mód vagyon.» *«Ha a magyar nyelvet hozzuk be — írja — állani fogunk; ha a deák nyelv hozatik vissza, később vagy előbb elől az idegenek özöne, s nemzetünk korcs zűr-zavar lesz!»*

Szentelt magyarnak mondja őt e lelkes törekvéseiért azon idők egyik nagy tekintélyű embere, Prónay László b., a kit Kazinczy egy nagyobb drámai pályadíj kitűzésére ösztönzött.

A nemzeti lelkesülés heve azonban csakhamar a fásúlt közöny hamuja alá temetkezett. A francia forradalom árja a Szajna partjaitól a Tiszáig hullámozott; de a nemzet nagy tömege még tartózkodva szemlélte a forradalmi eszmék hódításait, a kormányok pedig erős kézzel álltak őrt a régi feudális sánczok mellett. S midőn XVI. Lajos feje a porba hullt, az általános rémület elfojtotta a szabadelvű eszméket még azoknál is, a kik eddig nyíltan hirdették a szabadság és egyenlőség tanait. Az európai népek forrongása között nem-

zetünk sem maradhatott tétlen szemlélő. A mintegy húsz esztendeig tartó világháborúban a dynastia hatalmáért s többé-kevésbbé nemzeti életünk fenmaradásáért kellett küzdeni vérrel és pénzzel, összes szellemi és anyagi erőnkkel. Az ősi dicsőséghez legalább csak a harcz terén akart hű maradni nemzetünk, s országgyűléscink egymásután szavazták meg az újabb vér- és pénzáldozatokat; ha pedig sürgős szükség követelte, országgyűlés nélkül is vetett ki a kormány adót és szedett újonczokat. Fegyverbe öltözött a nemesség is, hogy megmutassa dynastikus hűségét.

E «Kún Lászlónkénál is mostohább idő» (mint Vitkovics írta) napról-napra fogyasztotta nemzetünk életerejét, napról-napra csorbította alkotmányos jogainkat. A megyékben felfeljajdultak ezek láttára, de a nemzet sokkal jobban elgyöngült, semhogy érvényt tudott volna szerezni kívánságának. Az 1811-k-i patens pedig — mint Kazinczy írja — «bennünket földig vert, a nemzetet koldussá tette». Iszonyú drágaság lett. A leggazdagabb embertől a legszegényebbig mindenki érezte a csapást. Hiába tiltakoztak a megyék, a törvénytelen rendeletet végrehajtották. «Az Isten könyörüljön rajtunk — sóhajt fel Kazinczy — közel vagyunk az elsűlyedéshez.»

A magyar szellemi élet pangása, nemzetünk fásúlt közönye soha sem volt szembetűnőbb, mint ez idétt. Ki mert volna remélni a jövőben? Ki merte volna nemzeti jogaink biztosítását sürgetni, mikor mindenfelől a végromlás jelei mutatkoztak? Bú és keserv, panasz és aggodalom nyilatkozott a költők lantján, vagy épen prófétai harag, mint a Berzsenyién. Herder szavait, hogy a magyarnak nincs többé mit keresnie a földön, akárhányan néma fájdalommal olvasták s igazoltak hitték. Iróink közül is nem egy bevallotta, hogy semmi vigasztalót nem lát nemzetünk sorsában. Az a néhány szórványos jelenség, a mely szellemi életünkben nyilvánult, in-

kább csak a végvonaglás tusájáról lebbentette föl a fátyolt. A hazafias terveknek szárnyát szegte a censura. Még a régi történeti kútfők kiadását is sokáig eltiltotta, például a Rummy *Monumentáit*.

Egyedül Kazinczy nézett sasszemmel a jövőbe. Őt nem tudta hatalmába ejteni a nemzet siralma. A mult dicsőségének sírján a feltámadás lehetőségét, sőt szükségképi bekövetkezését hirdette. Meglepte őt is a nemzeti közfájdalom, szorongva gondolt öreg napjaira, növekedő családjára s hazánk vigasztalan sorsára; de a legparányibb jelenség is elűzte aggodalmát, észrevette a haladásnak titokban szövődött szálait, meglátta a biztató hajnal derengését már akkor, mikor még általános sötétség honolt, s hálát adott az isteni Gondviselésnek, a mely a halállal küzdőt bizonyosan kiragadja az örvényből, ha a «segíts ember magadon, Isten is megsegít» elvét megvalósítja. Még látott a nemzetben annyi erőt, hogy ha önmagára hagyatva nem is, de idegen segítséggel biztosíthatja fenmaradását, ha kifejti nyelvét, visszavívja jogait s így megszilárdíthatja nemzetiségét.

A tetsz-halott magyarba új életet kell önteni, a fásúlt szivekbe pezsgő vért eresztetni s a pangó társadalmat felrázni, hogy eszmélni tudjon, s világosságot deríteni az elmékben, hogy a nemzet sorsát mérlegelhessék s fenmaradásunkat derültebb színben lássák.

Bámulatos arányokat ölt izgató szenvedélye. Egyszerűbb eszközökkel, számítóbb öntudatossággal — oly súlyos állapotok között — talán senki sem idézett elő egy nemzet közéletében jótékonyabb forradalmat, mint a széphalmi vezér. Rombolt, hogy építsen; korholt, hogy javítson. Ugy érezte, mintha az Isten épen az ő feladatául tette volna, hogy felrázza nemzetünket súlyedtségéből, a haladás biztos ösvényére vezesse s megmutassa neki Mózesként az ígért földjét.

Epistoláival s epigrammjaival, különböző fordításaival, a Csokonai Vitéz emlékének megörökítésével, a Dayka, Bárczy, Kis János és Zrinyi műveinek kiadásával, kritikáival, első sorban pedig roppant számú leveleivel mindig és mindenütt azt a főczélt szolgálja, hogy eszmesurlódást idézzon elő s kiemelje a nemzetet álmokórságából. Jól tudta, hogy a politikai szabadságától megfosztott nemzetet csak a szellemi élet ereje mentheti meg az enyészettől; s mivel a magyarság fejlődésére minden téren nehéz átokként súlyosodott a censura s a titkos rendőrség vizsgasága: a haladás erjesztő kovászát csak a nyelv művelése által vethette a dermedt közéletbe. Tudta, hogy nemzetiségünk egyetlen hatalma nyelvében van, tehát innen kell kiindúlnia a mozgalomnak.

«A mi korunk — írja Vida Lászlónak — frivolitásnak kora; megalacsonyítottak bennünket, hogy velünk mindazt tehessék, a mit akarnak. *Illő, hogy a ki erői érez magában, ellene szegezze magát a reánk törő szörnyű veszedelemnek.*» Szembe száll tehát irodalmi és társadalmi állapotaink kényszerűségével, társakat keres a küzdelemre, a kiket vezéri tekintélyével irányoz és tart össze. Mert arra kell először szoktatni a magyart, hogy egymással eszméket cserélvén, egymás véleményét ismerni tanulván, szóra szót adjanak, véleményt véleménynyel állítsanak szembe, s a mi a nyelv érdekében történik, ne maradjon homályban, hanem az ország legtávolabbi részei is tudomást szerezzenek felőle. Néhány évi kitartó működése után már észreveheti, hogy szavai szikrákat vetnek a lelkekbe, eszmélni s gondolkozni tanítják az olvasókat s így arra szolgálnak, hogy érteni igyekeznek azt is, a mit előbb alig sejtettek. Nemcsak az izlést törekszik kifejteni s finomítani, nemcsak a különféle stílnemek iránti fogékonyságot gerjeszteni az írókban, hanem egyszersmind erkölcsi hatást élesztteni s nemesíteni az emberi szívet, hogy

a romlottságot a jellemben is javíthassa. Nemcsak az írók vezére ő, mondhatni a nemzet nagy tanítómestere, a kinek csak eszközei csekélyek, helyzete szűkkörű arra, hogy a nemzet egyetemére gyorsabban hathasson. Számtalanszor magyarázza, hogy az irodalmi művek első sorban ugyan gyönyört okoznak, de közvetve az a haszon is háramlik belőlük nemzetünkre, hogy lassankint öntudatra ébred, életének föltételeiről gondolkozni kezd, összehasonlítja a maga helyzetét más nemzetekével, az új eszméket megismeri, önmagába olvasztja s a további fejlődés folyamatába vegyíti. Mások is látják a közélet súlyedtségét, de csak aggódnak miatta. Ő nemcsak panaszol, hanem orvosságról is gondoskodik. Ha a megkezdett úton nem ér el nemzetünk a maga boldogságához — írja — bizonyosan elsüllyedünk.

Egy pillanatig sem ingadozik abban a meggyőződésében, hogy izgató szavai, költői, prózai művei, kivált pedig a levelei nyomában megindult mozgalom napról-napra erősödik. «Az Isten — mondja egyik levelében — kit-kit elhítt valamire; lám, a prófétákat és apostolokat keresztre feszítették, elfűrészelték, nyúzták, és mégis volt és lesz apostol.»

Ime, a meggyőződés hitté erősödve, a nagy reformator életcélja tisztán kialakulva. Számbaveszi ugyan az akadályokat, de bátran szembeszáll velük s nem bánja, ha «feszítsd meg»-et kiáltanak is reá. S midőn a küzdelem hullámgyűrűit már az olvasók nagyobb tömege is kezdi észre venni; midőn a fogékonyság egyre gyarapszik, s némi irodalmi közvélemény van keletkezőben: önbizalma új táplálékot nyer, kitartása erősödik, s lelkesedése még nagyobb lánggal lobog. «A természet imádást érdemlő keze mindig épít, és hogy építhessen, mindig ront» — írja. Lám «a Krisztus Isten volt a mellett, hogy ember is volt, mégis korbácsot foga a templom megfertőztetői ellen.» Ő is gúnynyal fordul azok

ellen, a kiket a társadalmi pangás okainak tart, a kik az egy helyben maradás, az ósdi conservatismus hívei. Mert a ki — úgy mond — valaminek helyes volta felől meg van győződve, annak nem szabad sem a közönség kaczagásával, sem a jó barátok tanácsaival gondolnia, csak azzal, a mit a «haza és nyelv java» kíván. Szörnyű dolognak véli, mily kevesen veszik észre a ránk zúduló veszedelmet, s mily kevesen értik az ő magasabb szempontjait. Hisz a mit ő a nyelvvvel és a nyelv által véghez vitt, hatásaiban a társadalom is osztozott, s az egész nemzeti élet érezte hullámverését.

A nyelvújítás, a melynek ő volt a vezére, s a mely oly szoros kapcsolatban van a magyar közműveltség újjászületésével, nemcsak szűkkörű irodalmi mozgalom volt: létünk és fennmaradásunk alapjait mozgatta meg s áthatotta nemzetiségünk kifejlődésének minden tényezőjét. Nem az volt a kérdés, hogy nyelvünk továbbra is régi állapotában maradjon-e, hanem hogy van-e még a nemzetnek annyi életereje, hogy a nyugati népek művelődésének ösvényére léphessen s képes-e a haladás terén boldogulni. A jövő biztosítása vagy a gyáva lemondás kérdése volt az, a melyre Kazinczy a nyelvújítással s izgató tevékenységével felelni szándékozott. Sürgette a folyóiratok alapítását, a tollcsatákat, a fordításokat, az új eszméket jelölő új szók alkotását s elfogadásukat. Ezért harczolt a szokás ellen a nyelvben, mert ha itt sikerül megtörnie az ósdi csökönyösséget, erőszakos újításaival kiemeli az egész nemzetet a maradiságból, fogékonyságot önt belé, s ha téved is a nyelv grammatikai tekintetében: az előidézett mozgalom végre is kiveti magából a salakot, s megtisztulva lép elő a mi a legfontosabb, a reformok iránti vágy.

Eleinte csak leveleiben fejtegeti, még pedig elég tartózkodólag, a nyelvújításra vonatkozó elveit. Minden olyat, a mi kirí a nyelvből, kerülni parancsolja s az újítást nem hal-

mozva, hanem félénken akarja alkalmazni, hogy írásunk tarka ne legyen. Az újítás kedvetlenségét a következőkép mondja ellensúlyozhatónak: az olvasóval éreztetni kell, hogy arra csakugyan szükség volt, s a szónak szép hangzásúnak kell lennie. Azt hiszi, minél jobban ismeri valaki a nyugati nyelveket: annál inkább törekszik a magyart is azok mintájára kiképezni; mert valódi szégyen, hogy még olyan fogalomra sincs szavunk, mint pl. a *virtus* (erény). Ha a szükséges új eszmékre, új fogalmakra sem a régi nyelvben, sem a népnyelvben nem talál kellő kifejezést, maga alkot egészen új szót, ha nincs is gyökere a nyelvben.

Később a Dayka és Báróczy életrajzában s a *Tudományos Gyűjtemény*be írt értekezéseiben fejtegette elveit, a melyeket különböző fajú és nyelvű fordításaival igyekezett gyakorlatilag érvényesíteni. Hogy az író föltétlen ura legyen a nyelvnek s ne engedje magát a szokástól korlátoztatni: e téves meggyőződés nagyrészt a Wieland tanítása után erősödik meg benne s a római és német írók példájával törekszik támogatni. Amazok közül kivált a Horatius példája lebeg előtte, emezek közül a Lessing, Klopstock, Wieland, Schiller és Goethe példája; sőt Voss græcismusait is gyakran magasztalja, noha ezek valóságos kaczagást idéztek elő a németeknél. Azonban Kazinczy nem riad vissza az erőszaktól sem, a grammatikai törvényeket az æsthetikai szép nevében lábbal tiporja. Az írónak — szerinte — nem azt kell kérdeni: szólanak-e így és szólott-e már így más? hanem ezt: lehet-e nekem így szólani, hogy szólásom elegans, energicus, új zengésű legyen.

Ez elv alapján dolgozta át régebbi fordításait s készítette nagy műgonddal az újakat, nem feledkezvén meg arról sem, hogy a stíl némely faja megköveteli a népiest, mint például a vigjáték. Épen azért úgy igyekezett Molière két vigjátékát

lefordítani (*A kénytelen házasság, A bot csinálta doktor*), hogy a debreczeni sulyomkofák is megdicsérjék, s a szokás magasztalói észrevegyék, hogy ő is tud a nép nyelvén írni, mikor a műfaj természete azt követeli.

Újításai nagy lázt keltettek. Mellette és ellene egész tábor hadakozott, s a győzelem sokáig kétesnek látszott; csak Kazinczy bízott a sikerben. «*Alea iacta est* — írta Szentgyörgyi Józsefnek. — Isten tudja, s én is tudom, mi lesz belőle. Végre látni fogják, hogy valót mond Cicero, hogy *suus et cuique poemati (scripto) sonus*. Korholódjunk, úgy az jó, s végre az *oscillatio* után megállapodunk, a hol illik, s enyém lesz az a dicsőség, sőt ha élek addig, az az öröm, hogy ezt a megállapodást én hoztam fel.» A *Mondolat* híveinek támadása rosszul esik ugyan neki, de nem azért, mintha ő csalhatatlannak hinné magát, hanem mivel úgy véli, hogy alattomban áskálódnak ellene, s egyforma mértékkel ítélik meg őt és Pethe Ferenczet, Folnesics Lajost meg másokat, a kiknek sem ízlésük, sem tanulmányuk nincs a nyelv műveléséhez. Nemcsak ő maga, hanem tanítványai is nagy szorgalommal igyekeztek gyűjteni, a mit a régi jelesebb magyar írókban, Pázmányban, Gyöngyösiben, Faludiban stb. találtak s a mivel a neologismust támogathatták, mert elméleti fejtegetéseiknek történelmi alapot kívántak rakni. Mennyire haladtunk volna, ha a Pázmány nyelvét törekszünk vala tovább fejteni! — kiált fel Kazinczy. De sajnos «a mi papjaink arra szoktatták a magyar hallgatókat (akkor sem író, sem olvasó nem volt), hogy ne a hallgató vonattassék fel ő hozzájuk, hanem hogy a tanító szálljon alá tanítványához.»

A nyelvújítás harcza egyre hevesb lőn, a mely általános érdeklődést gerjesztett. Mind az újítók, mind a szokás hívei egyaránt túlmentek a kellő határon; maga Kazinczy ugyan nyelvünk sajátságosságait, tősgyökeres szólamait is figye-

lembe vette, azért írja Horváth Ádámhoz a következőket : «Lehet-e oly eszeveszett, hogy azt állítsa, hogy nekünk a magunk idiotism ainkat el kell hagynunk? Ezt is meg kell hagyni, szaporítani is kell, mert minél több a festék, annál szebben dolgozhatik a festő.» De tanítványai akárhányszor kerülni látszottak a magunk eredeti szólamait az idegenszerűségek mellett; az orthologusok viszont még a régi írókban található szokatlanabb kifejezéseket is üldözték. Épen e törekvés keltett heves ellenhatást, úgy hogy maga a széphalmi mester is kénytelen volt mérsékelni tanítványait, kivált Helmecczyt. Kazinczynak nem annyira új szavait, mint inkább idegenszerű szó- és mondatfűzéseit, latinismusait és germanismusait támadták legtöbb joggal, mert a művészi szép nevében átültetett idegen szólamok idézték elő a leg-erőszakosabb forradalmat.

De a mester elérte célját. A vélemények mind a két párton tisztázódtak lassanként, bizonyos irodalmi közvélemény keletkezett, a mely hova-tovább előkészítette a társadalmi és politikai reformokra való fogékonyságot is. «Én láttam — írja már 1814. nov. 26. kelt levelében Dessewffy József grófnak — hogy a felköltés, megrázás által kell életre keltetni az alvókat, s költöttem, ráztam. Cicutát (bürköt) nyujtanak, feszíteni készülnek, máglyára akarnak tenni, mint Krisztust, az Idvezítőt és Huszt... Elég nekem, hogy a korholás munkába ment. A vetett mag bizonyosan teremni fog, s akkor nevem áldásban léssen.» Pályája vége felé megérhette azt az örömet, hogy eszméi terebélyes fává növekedve, az egész nemzeti életet megelevenítették. Maga írja Széchenyihez, mikép élesztette a mozgalmat, s mikép tekinti az elért sikert :

Én láttam a zavart, s láttam, hogy az
 Rendén vagyon; úgy volt az mindenütt,
 Míg a nyelv hívei, írók és olvasók,
 Egymást korholván, összeszerkezének;
 S a versenygöket nem békére vontam,
 Hanem hevesb és még makacsb vitára.
 Ki nyugtot óhajt, harczra kél. Kivívánk
 A szép tusát, s most béke boldogít.

A nemzet az átalakulás pályájára lépett. De ő készítette el
 ennek az útját, s ő is vezette egy ideig. Kazinczy előhírnöke
 volt Széchenyinek, az ő irodalmi küzdelme a Széchenyi po-
 litikai reformjainak.

Ez a Kazinczy pályájának legfontosabb eredménye s leg-
 maradandóbb emléke. Neve mint egy állócsillag fénylik
 nemzetünk újjáalakulásának történetében, és sugarai a ma-
 gyar közélet szomorú állapotára világítanak. De épen e
 fénynél látjuk őt szokatlan nagyságban, így értjük önfeláldo-
 zó munkásságának nemzeti életünkbe olvadt eredményeit.
 Ő maga is tudta, munkája hol hatott élesztőleg s hol enyész-
 zett el feltűnőbb nyomok nélkül. Önérzettel vallhatta meg,
 hogy társai között neki is van része nemzetünk haladásában:
 «Mi csak — úgy mond — kezdénk a menést, és életünk az
 irtás lelket ölő munkájában folyt el. De az igazságos
 maradék mindenkinek megszabja érdemlett bérét, s a mit
 hagyok, úgy hiszem, az hevíteni fog szíveket, mikor már
 nem leszek is. Közel az idő, hogy istenfiak lépnek a pályára
 s ragyogtatni fogják a magyar nevet, a mi nekünk nem jutott
 s nem juthatott. De mienk a dicsőség, hogy el van készítve
 útjuk. Nem futnának ők, ha mi nem irtánk vala, s javokra
 lesznek tévedéseink is, mert azokon fogják láthatni, mit kell
 kerülniök.»

Kazinczy több mint félszázadig küzdött íróink sorában. Munkáinak nagy része fordítás. A mi eredetit írt versben vagy prózában, jobbra izgató pályájának emlékét őrzi. Ezek közül verses műveit teljesen,* eredeti prózai dolgozatai közül pedig a legfontosabbat, a *Pályám emlékezetét*** veszi e kötetben az olvasó.

Kazinczy mint költő nem tartozik az első rangúak közé. Rendkívül művészi fogékonyságával csekély alkotó erő párosul. Mint lyrikus nagyrészt a korabeli érzelmes német költőket, Matthissont s némileg Schillert utánozza. Dalainak tárgya a szerelem és bor; de e tárgyakat is inkább a német anakreontikusok példái után éneкли bizonyos játszi kellemmel, mint egyéni érzelmeinek valami mélyebb hullámozásával. Költői törekvése csak a verselés szabadságában s a nyelv csiszoltságában nyilvánul. Dalai az általános emberi érzelmeket a klasszikus és német költők eszméinek visszhangjaként fejezik ki, s mintegy ki van belőlük zárva az egyéni, a nemzeti. Az élet derült felfogása s egy-egy költői pillanat művészi meghatottsága (mint sonettjeiben) talál hangot lantján; de lyrai heve nem közvetetlenül ható, nem melegít, nem járja át lelkünket, inkább a költői fellángolásnak mintegy utolsó accordjakép üti meg fülünket: *Bor*

* Kazinczy verses műveit a Toldy és Bajza-féle 1836-ki kiadás után adjuk, nagyrészt azokkal a felvilágosító jegyzetekkel, a melyekkel Toldy és Bajza kísérték a kiadást, s a melyek jó részben magától Kazinczytól valók; csak itt-ott tartottuk szükségesnek a jegyzetek pótlását. Ezeket V. betűvel jelöljük.

** A *Pályám emlékezete* ezúttal negyedszer jelenik meg nyomtatásban, most először teljesen s egészen híven a M. Tud. Akadémia könyvtárában őrzött azon példányhoz, a melyet Kazinczy utolsó éveiben sajtó alá készített, ellátva azt a nyomtatónak adott aprólékos utasításokkal. Csupán az orthographia tér el az eredetitől.

mellett, Zellihez. Hangjuk dallamos és műformájuk elég változatos; verselésük hibátlan, s minden soruk a szépre törekvő írók mutatja, a kinek az ízlés finomítása a fő feladata.

Ódái (*A hit szava, A szabad Erdély*, stb.) a költői eszmét homályosan, erőltetett hangon tolmácsolják; azt mondhatnók, hogy tanult érzést zengenek, a lélek fölemelkedését inkább csak sejtetik, mint valóban éreztetik. Az előadás és nyelv klasszikus díszítményei nem a gondolatalkotás tényezői, mint Berzsenyiné, hanem tanulmányainak eredményei. Ódáiban mindig magas kothurnusban jelenik meg előttünk; a finom eszményítéshez annyira ragaszkodik, hogy épen e miatt költői gondolatai is színtelenné lesznek s csupán pompázó hideg méltósággal takarják el a sejtett értelmet. Innen van, hogy már maga is jónak látta efféle műveit hosszas magyarázatokkal kísélni.

Epistolái és epigrammjai az irodalmi átalakulásnak, az ízlés nemesítésének, a nyelv és verselés fontosabb kérdéseinek magyarázatai, vagy mint a Vitkovics-hoz intézett epistola az önmagával való büszke elteltség ostromozója, az ósdiakra lövöldözött nyilak, a melyek sokszor nagyon is élesek és személyeskedők. Ezekben is a klasszikusok és németek tanítványa. Epistolái érlelték a mozgalmat s gazdag eszméikkel tisztázták a haladás napirenden levő kérdéseit. Majdnem valamennyiben az izgató úttörő, a türelmetlen erélyű reformator haladásért hevülő eszméit igyekszik úgy szólva reánk beszélni s törekvéseit igazolni. Az epigramma római fájában több maradandó becsüt találunk. A mint Vörösmarty az érzelmes epigrammban maig is a legnagyobb, a gúnyos epigrammban Kazinczyt szintén nem múlta fölül még senki nálunk. Sokszor ugyan itt is feszes, és a pointe nem elég csattanó; de például *A vak, A nyelvrontók, Írói érdem, A két természet, Pírók javallás*, stb. a költői gondolatot csinos for-

mában, az ellentét világos kiemelésével fejezik ki. Érzelmes epigrammjai között is vannak igazán sikerültek, például az idősb Wesselényire s első leánya halálára írottak.

Kazinczy költői pályájának kétségtelenül az a fő fontossága, hogy míg egyrészt utat nyitott a német költészet eszméinek, másfelől szigorúan ragaszkodván a klasszikus ízléshez, hova-tovább ellenhatást keltett úgy, hogy tanítványai már a romanticismus felé hajlottak. E mellett műgondra szoktatták íróinkat a nyelvvel való bánásban, a nyugateurópai verselésben.

Kazinczy mint prózaíró az új magyar próza egyik mestere. Itt is a klasszikusok, kivált Cicero, Sallustius és Plutarchos tanítványa, de egyéni ereje sokkal inkább nyilatkozik, mint verses-műveiben. Leveleit kivéve, eredeti munkái a következők: *Pályám emlékezete*, *Fogságom naplója*, az *Erdélyi levelek*, irodalomtörténeti, életrajzi s kritikai dolgozatai. Legfontosabb írói sajátosságai a *Pályám emlékezetében*, az *Erdélyi levelekben* s irodalomtörténeti tanulmányaiban nyilatkoznak: az érzelmes hang, a mely sokszor nem is igazolt pathosba csap át, az elbeszélő s leíró hangnak meg az elmélkedésnek ügyes összeolvasztása úgy, hogy a mellékes vagy épen kisszerű jelenetek is a tárgy fontosabb részei közé vegyítve, nagyon emelik a művészi hatást jellemzetességökkel. A jellemző iránt általában fogékony képzelme színeit változatosakká, rajzait élénkekké teszi. Ifjúkori vagy későbbi utazása alkalmával szerzett benyomásait a régi patriarchalis élet iránti őszinte kegyeletével festi, még pedig ritkán terjengősen, inkább művészi szabatoságra, rövidsége törekedve. Tájfestései, íróbarátjainak jellemrajzai nem annyira felfogásának mélységével, mint inkább a kidolgozás műgondjával hatnak. Nyelve ezekben a legkeresetlenebb, leghajlékonyabb, mindig csiszolt, választékos és komoly lelkesedéstől áradó. Ő az első próza-

íróink között, a ki először érezte és éreztette a stíl különféle bájait, a melyek — mint a virágillat — nem tűrik a hideg elemzést.

Értekezései szintén a belforma, a szerkezet szabatosságával, az eszmék világosságával s a nyelv erélyével hatnak. A körmondatos stílt ő próbálja először nálunk elevenné, arányosan könnyeddé tenni s mintegy elkészíteni az utat Kölcseynek. A türelmetlen izgató egyénisége, meggyőződésének komolysága s bátor harczi kedve az értekezésekben s a levelekben nyilatkozik legszembetűnőbben.

Az itt érintett írói tulajdonságok ez egy kötetben is több oldalról megismertetik velünk a széphalmi vezért, a ki egész életét nyelvünk bővítésére, csinosítására s ezzel együtt nemzetiségünk kifejtésére s jövőnk biztosítására szentelte.

Kecskeméten, 1902. júliusban.

Dr. Váczy János.

KAZINCZY FERENCZ

KÖLTEMÉNYEI

ELSŐ KÖNYV.

DALOK ÉS ÓDÁK.

★

AJÁNLÁS.

Az életforrásnál mulattam ;
Tenger virág nyílt partjain,
Sokan jöttek s szedtek miattam,
S kéjelgtek színök lángjain.
S mint a virágok arcjai
A víznek tükrén lengedének,
Szivemben úgy lengett az ének,
Míg felcsattantak szárnyai.

A szép virágok tengeréből
Félénken fűzért szedtem én ;
Tápláltam keblem mély köréből,
Örültem gyors serdületén.
S mint a forrás hű árjai
Zuhogva tőlem görgedének,
Velök hangzott a gyenge ének,
S most hozzád hajtják habjai.

Evezz, evezz, kis dalfüzérem,
Az időnek hullámain,
S ha sajkámmal nyugpartom érem,
Mosolygj szűk halmom ágyain.
Rezgjetez lant s szív húrjai ;
Hitem, lángom, lánykám diszének
Tanúja e gyöngédéd ének,
S a tört szív búcsuhangjai.

AZ ÁLDOZÓ.

Sípját s e koszorút s nyiló korának
 Díszét, homloka fürtjeit, Croníon
 Hármass ikrei, hűvetek sajátúl
 Nyújtja tinéktek.

Mert kellemjeit a kies Cythere
 S Gnídus asszonya mind tirátok önté,
 S töletek szedi most viszont, ha lángot
 Gyújtani készül.

Oh védjétek az áldozót, Szelídek,
 S titkos bájotokat lehelje mennyei
 Ajkatok dala zengzetébe! Nem sért
 Így az irígy nyelv.

A TANÍTVÁNY.

Kékellő violák illatozási közt
 Szüle egy gyenge leány engemet ott, hol a
 Szirt forrása magasról
 Tajtékozva szökell alá,

S lágy keblébe fogott, s kisdede homlokát
 Elhintette tüzes csókjaival, s Te, mond —
 Serdülj, s a miket itt látsz,
 Zengd majd lantom idegjein.

Így szólván elhagyott. Hirtelen egy galamb
 Lebbent nyögve felém, s elfödöze a tavasz
 Ifjú lombjai közzé,
 S mézzel tömte meg ajkamat.

Nőttem, s a mit az ér szélein, ott hol az
 Aggott tölgyek alatt görbe futást veszen,
 A mit szirtpatakomnak
 Vad zajgásiban hallanom

Engedtek kegyesen szent jelenéseim,
 Már-már zengi dalom ; honnomat egykor és
 Lelkes nagy fiait ; most
 Még csak gyenge szerelmeket,

És a lyánka szemét, a ki remegve fut
 Lobbant lángom elől kertje homályiba,
 S ott, a csintalan ! önkényt
 Hull keblembbe, de fut megint.

A KAKUKKHOZ.

Nem kérdem én, te kis madár,
 Soká ha élek-e.
 Hozzám hű meddig lesz Chloe,
 Azt mondd meg nékem, kis madár !
 Ha nem lesz hű, haljak meg bár !

A TAVASZHOZ.

A szép kikelet
 Űzi a telet,
 S zúzos förgetegét,
 Bolyongó fellegét,
 Lágy lehelleti
 Messze kergeti.

A mit szemem lát
 Hosszas bánatját
 Szeleknek eresztí,
 Víg kedvét élesztí,
 S újult színre kél,
 Hogy elmúlt a tél.

Még a madarkák
 Félénkek s némák.
 De majd nem sokára,
 A tavasz szavára,

Elő állanak
S dalt indítanak.

Ah, a szép Czenczi
Ide jó majd ki.
Ha a zöld ligetet
Az elkeseredett
Bús fülemile
Jajjal tölti be.

Oh vajha akkor
Valamelly bokor
Mellé rejtezhetném,
S kényemre nézhetném,
Szép tekinteti
Mint kedvelteti :

S ha a pajkos szél
Lopva neki kél,
S sebes repületi
Leplét félre veti,
Szemérmes szemmel
Miként pirúl el.

Oh szép kikelet!
Verd el a telet,
S ha Czenczi ide jó :
Olvadni késztető
Lehelletteddel
Szívét lágyítsd el.

AZ ESTHAJNALHOZ.

Azon örülsz-e, hogy szememet megint
Elázva látod? vagy gonoszúl talán
Bánatra vonsz ismét? Hitetlen,
Látom hová csalogat világod.

Ím sírva térek fényed elől oda,
Hol csendes árnyak lengedezésiben
Sírhalmain halvány virágok
Illatozási között feküsznek.

Ah, nem sokára harmatos hantomon
Fog majd ragyogni szánakozó szemed!
Majd feltalálom egykor én is
Hasztalanúl keresett nyugalmam.

Szerelme kínjait fülemilébe költ
Lelkem reményfám bánatos ágain
Énekli majd, míg a királyi
Reggel előtt szaladásnak indúlsz.

BOR MELLETT.

Fogy az élet, s nemsokára
Szép korom majd elrepül;
Érzem, messze nincs határa,
S majd komor telére dül.
De borral sebes szárnyának
Lépvesszőket hányhatok;
Bort hamar, bort! elmúltának,
Ha iszom, kaczaghatok.

Még most, hála istenimnek!
Kelyhem bátran forgatom;
Még most, hála istenimnek!
Lollimat csókolhatom.
Még nincs a ki elfogassa
Gyanúba vett levelem,
Nincs a ki tudakoztassa,
Ki sziszeg titkon velem.

Lyányka, jer, jer mártsd rózsádat
Kelyhem édes nedvibe,
Fonjad azt s melypántlikádat
Hajam barna fűrtibe.

Ingereld szám szomjuságát
 S ah éreztessed velem,
 Éltemnek fő boldogságát
 Hogy csak kebledben lelem.

ZELLIHEZ.

Zellim, legelső zsengejétől
 Érted fosztám meg a tavaszt;
 Vedd, Zelli, kedvesed kezéből,
 Vedd, kérlek, forró csókkal azt!

Vedd, Zelli! s lásd miként hullattam
 Harmat gyanánt rá könnyemet,
 Hogy sorsom által eltiltattam
 Körűled élnem életemet,

S panaszzanom, hogy bánatimnak
 Most csak az ád vigasztalást,
 Ha megjelenvén álmaimnak,
 Esküszöl, hogy nem kedvelsz mást.

Nézd mint serkenget új örömré
 Mindent a nyájas kikelet:
 Nem engem, Zelli, én örökre
 Szivemben hordom a telet.

És nem lesz vége gyötrelmimnek,
 És nem derül fel bánatom,
 Míg majd, hogy szíve szép Zellimnek
 Örökre enyém, nem mondhatom.

MARGIT SZIGETÉN.

1800. júl. 30-dikán.

Szompolyogva tértem félre; a gyermeket,
 Mondám, szabad volt akkor még szeretni.
 Tekintsd hajad, s lásd ím e kecsket;
 Mernéd a felvirúltat most illetni?

Öt kín között élt év orczád neked
Gyengébb redőkkel el kezdé lepetni.
Nem lelt-e Ámor érző szíveket,
Kik készek voltak Nínonért gerjedni?

Kilép a parton. Lelke bánatában
Alélve dől el bátyja hív karjában,
S a szép melly lélegzést alig veszen,

Él, él, felpillant! s társaim sorában
Engem keres fel; Nínonná leszen,
S e hév, e szent csók istenné teszen.

A KÖTÉS NAPJA.

Mely boldog óra tűnt fel életemnek,
Midőn a két szép testvér karjain,
Szökdelve jártam a rom halmain,
S hol a pataknál lengenyék teremnek.

Itt lábainál imádott kedvesemnek
Elnyúltam a part bársony hantjain;
Dallott, s elfogva alakján s hangjain,
Megnyílt az ég szememnek és fülemnek.

Storazzi szép ajkán nem lebegének
Mennyeibb hangzások, mint e bájos ének,
Mint e hajlékony, rezgő lágy beszéd.

De bájosb, édesb volt, melylyel pirulva,
A hold szelíd fényében, s rám simúlva,
Ezt nyögte az édes lány: Tiéd! Tiéd!

AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.

«Milliók között sincs egy, kit a fene
Vak Ate ekként vett volna szabdalásba.
Ha megdühödve kapkod olykor másba,
Segélni azonnal kész azt istene.

Ah engemet nem véd őellene
 Sem ég, sem föld! E szörnyü bajvivásba
 Lankadva dőlök újabb lankadásba,
 S nincs ír, melly sebemen enyhítene.»

Megszánta éltémnek Eros kínjait,
 S mond: Én enyhítem a kit Ate sújta,
 S bérül ölembe tette le Sophiet.

És ím, mióta ő nékem áldást nyújtja,
 Bús éjjelemnek bájos mécset gyújtja,
 Nem érzem a vad' csapkodásait.

AZ Ő KÉPE.

Midőn az hajnal elveri álmomat,
 S a fény orozva lebben rejtekembe,
 Imádott kedves kép, te tűnsz szemembe,
 S ah! gyúladni érzem régi lángomat.

Ez Ő! ez Ő! kiáltom, s csókomat
 A képnek hányom részegült hevembe.
 Így szólott, így járt, így mozgott, ölembe
 Így súlyede, elfogadván jobbomat.

S most ezzel folynak, mint egykor Vele,
 A titkos, édes, boldog suttogások,
 Vád, harcz, megbánás, új meg új alkvások.

'S midőn ezt űzöm, mint egykor Vele,
 Kél a nap, s bélő a zsalunyiláson,
 S sugárral körüle gloriát von.

FÉNY ÉS HOMÁLY.

Csereihez.

Szép a felduzzadt Ares táborában
 Dicső nagy tettek által fényleni,

Az ércz phalanxot béfeszíteni,
S ha kell, lerogyni a vérengző csatában :

Szebb, oh szebb, a nép véneinek sorában
Hatalmas szózattal mennydörgeni ;
A hont, az elnyomottat, védeni,
S elfojtani a bűnt serkedő korában.

Miklós, Erdélynek lelkes nagy polgára,
Hazád isméri szent hűségedet,
S tölgyággal koszorúzza tettetted.

Szemem vakítja fényed nagy sugára.
Nem fénylek én, s azt én nem fájlalom —
Fény s nagyvilág énnékem Széphalom.

SZIRMAY JÁNOSHOZ.

Olasz dalt a német drombhoz énekelni —
Mely gondolat ! Az ének lágy hangzatja
Elbájolja a fület, a dromb szagatja.
Kínt, bájt ki tudjon együtt elviselni ?

S dörgettyűd mégis tűzbe hagyja kelni
E fásúlt szívet, Erato magzatja ;
Mert hogy te az vagy, e szent ág mutatja,
Melyből itt látom fűrtjeidet feselni.

«Oh, hagyd a drombot, s térj kiesb ösvényre,
Hol nem fenyőt fog Musád földre szedni,
S halld, mit jövődől rólad mézes ajka ;

«Fiamnak vágyat adtam tiszta fényre ;
S intéseimnek legyen kész engedni,
Ő lesz az újabb Himfy, az újabb Dayka.»

A SAJKA.

Csalárd örvények, vad sziklák között
 Sajkám lebegve futja víg futását,
 S kacagja a bosszús szél s hab duzzanását,
 S szirtjeit, hová olly sokszor ütközött.

Nőm, s e kisdéd csoport, az üldözött
 Arczáról csókkal törlik izzadását;
 S lantom szelíden zengve a szív habzását,
 Az árboczon függ myrtusai között.

Köd, éj borítják útamát megint;
 De rám amott egy szép csillag tekint,
 S szent hittel tölti bé a csüggedt szívet.

Elő, elő! bár mik rettentsenek! —
 Bajában nem hagyják az istenek
 A szeretőt, a lantost, és a hívet.

A SONETT MUSÁJA.

Mint a szerelmes járja tánczosával
 Menüetje kecscesel teljes lépteit,
 S igézi a szála torlott rendeit
 Enyelgő vissza- 's vissza-fordultával:

Honom-Ausonia narancsgallyával
 Körülövedzve főm szög fürtjeit,
 Úgy járom én a dal lejtéseit,
 A négyest összefűzve hármásával.

Borág köríti mostan homlokom;
 Ott, hol Tokaj nyújt nectart istenének,
 Víg szárnyakon kél a nem-hallott ének.

E szép vidék lőn kedves birtokom;
 Egy új Tibull itt megdicsőített engem,
 S én őtet és hölgyét örökre zengem.

MINNYIHEZ.

Égtem érted s te szeretté,
 Még én égek, nem te már.
 Ah, te már meghidegedté,
 Szád, szemed tagadja bár.
 S én itt magamba borúlva
 Nevedet sóhajtgatom,
 Elbusúlva, elfásúlva
 Veszteségem siratom.

Elenyésztek életemnek
 Tündér istenálmai!
 De ne rettegj, mély sebemnek
 Nem terhelnek vádjai.
 Légy te boldog; könnyebbedve
 Tűröm én majd estemet,
 S ezt sohajtom kevélykedve:
 Egykor Minnyi szeretett!

ÚJ LÁNCZ.

Ő mást szeret, mást én is, s lángolással
 Mind ő, mind én. De Amor ránk mosolyga,
 S a két szerelmest összefűzte egymással.

Jött, ment, meg' jött; elsárgúla, elpirúla.
 Merjek? ne merjek? kérdezém magamtól,
 S ajak, kebel, szív együvé szorúla.

Én Anikóért, ég ő Bandijáért.
 Küzdünk, de oh ki küzdjön Amor ellen?
 S bugdosgatunk, s ki tudja mint s miért?

GÁTLÁSOK.

Titkunkat sejti nénje, s rettegéssel
 Lát engem a szép gyermekért epedni;
 S az lopva néz rám, s elfojtott nyögéssel.

Mit fél? mit tart? Nem tisztelem tilalmát.
 Az csak makacs kék; tilt, hogy kínozhasson.
 Én dülhatnám fel Bellim nyúgodalmát?

Oh hagyj magunkra, jó öreg, bennünket!
 Ne bánts, s jók leszünk: bánts, s meg léssesz csalva;
 Szerelmünk fogja fékezni hevünket.

ESŐS NAP.

A zápor ömlik, nem megyen misére,
 S nem láthatom, mint lépdél, ablakomból,
 Nem, mint pillant rám titkon-kedveltjére.

Oh nap, derülj ki, s kedvezz a buzgónak,
 Hogy ájtatosságát elvégezhesse;
 De kedvezz nékem is, a lángolónak!

Ki jó? — Cselédje Hebém visszahozza. —
 Keresztet vont a könyvben e sor mellé:
 «A hív leány barátját sóhajtozza.»

ÉDES KÍN.

«Ne, ne! megöl az álom; hagyj alunni!»
 Mond, félig alva már, az édes lyányka,
 S reám borúl, s elszunnyadt karjaimban.

Én engedek, s a kedves terhet, össze-
 Fűzött karokkal tartom áltszorítva,
 S számlálom szíve minden döbbenését.

De végre virrad. Hahh, egy mély fohász, és
 Utána csók, egy néma, kínjaimnak
 Felhozza végét, és a várt jutalmat.

EMLÉKÜL.

Hiú lepék, legyek, dongók, darázsok
Fogják körül a kertek első díszét,
S Zephyr sohajtva tér el kedvesétől.

Így a sok lyány, így Bellit a sok asszony,
S az ifjak víg de szívtelen csoportja,
Hogy futnom kell, keblem dühét kihűtni.

Így itt is, e könyvében. Gyáva firkák,
Melegség s elme nélkül! De te, kedves,
Tudod ki ég, tudod ki lángol érted.

A TISZTULÁS INNEPE.

Az Ungnál 886. eszt.

A nép.

Érettünk küzd, értünk csatáz
A harcz nagy istene ;
Segéli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.

A jósök.

Bízzál te benne, hű sereg,
Rád néki gondja van.
Segéli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.

Együtt.

Segéli az elnyomottakat
A harcz nagy istene.
Ránk gondja volt, ránk gondja lesz
S elnyomja az elnyomót!

Az oltár szűzei.

Az agg erdőben aludtam el
 Egy lombos tölgynek alatta.
 Zaj támada az agg tölgy lombjai közt,
 S elverte szememről álmomat.

Idegen raj ülte meg a magas
 Tölgy gallyait, egy tömött gerezd;
 S a régi lakók kirohantak,
 Elűzni szelid vendégeiket.

Dühösen folyt a küzdők között
 A vércsata, hulltak sergeik.
 De most szeretetté vála tusájok,
 S a két raj egy rajjá leve.

A főpap.

Tisztúljatok meg! vár az Ung,
 Ujabb hazátok szép folyamja.
 Nem nyér segélyt a szennyezett;
 Nem a ki más tulajdonát,
 Hölgyét, cselédit, barmait,
 Orúl vagy nyílt arczczal rabolja.
 Nem a ki csal; nem a ki jobbját
 Felének avagy ellenének
 Mosolygva nyújtja, s másfelől
 Mérges nyilat fúr oldalába;
 Nem a ki jámbor szenvedőnek
 Enyhíteni rest gyötrelmeit.
 A szenvedő isten sajátja,
 S az érte mindig bosszút áll,
 Bosszút a bántón. Tisztuljatok!

A fegyvernők.

Ártatlan' vére Balambert,
 S a nagy erejű Csaratont, Ödönt,

És téged, dicső Etelyénk, soha nem fertőze meg.
A hős nem fenevad ; védi szabadjait,
S másnak szabadját tiszteli.

Ötöly így fut, elhagyott hazánk
Bérczeinek kevély nagy fia,
Szelíden s áldást hozva medreiben ;
De ha szirtek gátlják a szabad' menését,
Kicsap a mederből, s ront, pusztít haragja.

Árpád, a pálcza tiéd, tied a kard és az ércz paizs ;
Szabad nép adta, s önkényt, azt kezedbe,
Magáért, s nem magadért.
Viseld, fia és atyja néki, és a szép örökbe —
Etelyénk hagyá azt reánk — te légy vezérünk.

Mind.

Érettünk küzd, értünk csatáz
A harcz nagy istene ;
Segéli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.

A SZABAD ERDÉLY.

A török elűzetése után.

Szabadon lihegsz, szeretett haza,
Szabadon lihegsz, megint! karunk
Béklyóidat összetöré!
Itt vesztenek ők, itt hulltanak el ;
Lobogó tüzeit seregökre
Az isteni bosszu lövellé.

Nem ejte le minket erő ;
Bízakodás teve rabjaivá
Minket a pogánynak.
Esküdt, s mi jók hivénk szavát ;
S ő a hívőket, bízakodókat,
Cselébe voná, megbuktatá.

Hegyeink aranyát, ugarinknak
 Gazdag termésit irígylé,
 És a mit táplál a mező.
 Paripáink neki nyihogtak,
 Gyapját neki nyírta meg a nyáj,
 S a mit nem vett el, ellopá.

Magyarra vivé ki a magyart,
 S vicsorga dühében, hogy a két
 Testvérhad érte egymást ölé.
 Éh gyermekeinket maszlagon
 Hízlalta pribégjeivé, hogy ők
 Verdessék, a mi még nem ing.

S mi nyögénk a vad dölyf kéjeit,
 S viselénk, de mérges fájdalomban,
 Az alázó súlyos ígát.
 Hunyadink nagy lelke nem hagyott el,
 Hunyadink nagy lelkét nem hagyánk el,
 S lepattogának lánczaink.

Itt vesztenek ők, itt hulltanak el,
 Lobogó tüzeit seregökre
 Az isteni bosszu lövellé!
 Szabadon lihegsz, szeretett hazánk!
 Szeretett hazánk! szabadon lihegsz,
 Hunyadink nagy lelke van veled.

TUSAKODÁS.

Reményem eltűnt — mint mikor a torony
 Lámpája az éjnek vad zivatarja közt
 Ellobban, s a csüggedőket
 A habok újra veszélyes örvény

S egekbe nyúló fürgetetes sziklák
 Közzé ragadják. — Oh ti hatalmasok!
 S te, te nagy és jó Jupiter, ki
 Teljesedésre hozod tilalmat-

Nem szenvedő végzéseiket! tehát
Hiába bízánk bennetek? hasztalan
Nyújtánk fel újabban könyörgő
Összeredőlt kezeket felétek?

Méltatlanoknak még soha nem leve
Az égiektől támogató segéd.
Túrd a mit illik túrnöd; itt lesz
A gonoszokra kemény fenyítő.

Bizonynyal itt lesz! Néha sietve jön,
Sántítva többször s hozza kezében az
Élesre fent pallost, s az ingó
Csésze sülyed, s bukik a hitetlen.

Villogj te nekünk, mennyei Jó-Tanács,
S vezérlj az éjnek kétes homályi közt.
Ím lobban a láng, a homály fut!
Lelkem, örülj, közelít az óra.

A HIT SZAVA.

Az oktan bölcs titeket, istenek,
Tagadni akarna; de ti felette meg-
Dördítitek bosszús ütéssel
A ropogó tüzeket, hogy Újhely

És a Hegyalják tornyai rengenek,
S fortyanva csap ki partjain a Tisza;
S ő sápadozva rogyan össze:
Érzi hatalmatokat, s tagadja.

Ekként dühültek egykor az elfajult
Tellus szülöttjei ellenetek; de Zeüs
Felkölt; futának ők, s az ádáz
Enceladust leteríté az Aetna.

Engem szerény szív vonz tifeleitek, és
Nem ingható hit, s magzati félelem.

Áldd szenvedésim közt nyögésem,
Áldd poharam, ha virág övedzi.

Az éj sötétét tiszta nap, a fagyos
Telet tavasz s nyár váltja fel, és az ősz,
Gerézddel ékesítve főjét,
S újra setét jön elő, fagy újra.

Hadd jöjenek! ti gondotok az. Nekem
Örvendeni illik, túrni, remélleni.
Ég föld szakadjon össze, szórja
Lángjait a Phlegethon! Ti védtek.

MÁSODIK KÖNYV.

VEGYESEK.

★

A BŰNÖSÖK.

Nem mérsékli soha
Kedvét a halandó.
Akár öröm érte,
Akár csapás,
Az állhatatlan
Szűk vagy tág határán,
Itt is, amott is,
Mindig túl lebeg.

Mosolygva pillant
Rá a vak szerencse,
S pulya társai
Csudálva nézik
A ragyogót ;
Akkor isten ő !
Akkor ő az isten !
De ha sarkba rugá
A Változó,
S tündér pillogását
Pulya társai
Többé nem csudálják ;
Ő, s egyedül ő,
Boldogtalan.
Ha tudatlan újjal
A békateknő húrjairól
Egy magányos hangot
Pattanthata le ;
Ő Majának

Legkedveltebb gyermeke ;
 Ő a nagy Heracles,
 Ha sárgulacsával
 A csiripoló
 Verébserget
 Szét űzheté ;
 S botja bogácsfőt
 Verhete le.

Gyönyörködéssel
 Nézi a bohó nemet
 Zeüs, az ősz szakállu ;
 Gyönyörködéssel
 Emlékezik,
 Mint nyargala hajdan,
 Még kisdéd isten,
 Amalthéa körül
 A szökellő gödölyén,
 S hogy verte földhöz
 A horgas-türkű bakot,
 Mint később az elfajult
 Tellus magzatait ;
 S viasszasohajtozik
 Gyermekei boldog
 Napjaiba.

Így múlatja magát
 A cselédit szerető atya,
 Midőn ezek
 Kártya-váraikat
 Szintén az égig felviszik ;
 S örülnek, hogy a nagy
 Munka közel van
 Már-már a tetőhez ;
 S egy gyenge lebel,
 Vagy társaiknak vásottsága,
 Az újabb Bábelt
 Összelohasztja.

De nem így, midőn
A vétkes halandó
Az égieknek
Asztalaikhoz
Tolja magát,
'S nectárjoktól
Elittasítva
Istenekbe kap,
És istenekhez
Hasonlatos
Nagy földiekbe.
Akkoron Zetüs,
A gonoszt utáló,
A kérlelhetetlen
Szent Nemesist
Az esztelenre küldi ki.
'S az hatalmas karral
'A sötét Erebus
Mély üregébe
Sujtja a kevélyt;
Hol az ádáz
Eumenídek
A tiszteletlent
Skorpiókkal ostromozzák,
'S az éh keselyű
Tépdeli máját
A sikoltozónak.
Ah, a sikoltozás
Nem szelidíti meg
A gonoszt-utálót!
Nem az hajthatatlan
Három királyt
A földek alatt!

Boldog az, a ki
Néki szabott
Szűk vagy tág határán
Soha túl nem lép,
És istenekhez

Nem mérkezik.
 A Zeüs keselyűi
 Még éhezik
 A kajánok máját ;
 Még a sokfejű eb
 Szomjúzza véreiket.

A LENGESÉGHEZ.

Ki viselhetné el
 Élte súlyait,
 Hahogy isteneink
 Téged nem adának
 Az emberi nemhez,
 Vádlott, feddett,
 Kárhoztatott,
 Kedves lyánya az égnek !

Mosolyogja bár,
 Ha kedve tartja,
 Játékid a komor bölcs ;
 Nevezzen bár
 Gyermekesnek ;
 Nekem te voltál,
 Nekem te vagy,
 Nekem te lészesz
 Örök barátném,
 Vigasztalóm,
 Te boldogítóm.

Tátott szájjal
 Vára reám,
 Hogy elnyelhessen,
 Az iszonyú.
 Hallám fogainak
 Siketítő
 Csattogásit ;

Láttam vérbe kevert
Szemének undok
Pislongását,
S irtóztam az irtózatost.
De te, kedves,
Reám borúlál,
Hogy ne lássam
Vérbe kevert szeme
Pislongásait ;
Hogy ne halljam
A dühödött fogak
Csattogását ;
Lágy dalaiddal
Boldog álmok közzé
Altatál el ;
Hol a Phocionok
És Scípiók
Szép honjába téve,
Feledjem az
Irtózos'
Rettegtetésit.

Tátott szájjal
Vára reám,
Hogy elnyelhessen,
A még iszonyúbb ;
És elnye!e!
De te, kedves,
Egek leánya,
Vádlott, feddett,
Kárhoztatott,
Mellém vonúlál ;
S csapodárkodó
Énekid közt
Hátra hagyál
Tekintenem,
S előre, de távol
Tájékokra ;

Nem a mi most
Lépésim előtt,
Veszttem után
Olálkodva,
Rettegtete.

NAGYSÁG ÉS SZÉPSÉG.

Elfolya két ezer év és még több, s végre megúnta
A nagy mennykövező hitvese s húga dühét.
Homloka szültje nem így. Fájt még hogy az ídai bíró
Cypris elől ötet megfutamodni hagyá.
Paris bántott meg, Paris bosszúlja meg estem!
Igy szól és harczra hívja ki Napoleont.
Jó ez; s mint mikoron Márs lép szekere s hatalmas
Karral az ellenség nyúlt seregeire rohan:
Dönt, tapos, öl, pusztít valamerre ragadja negéde,
S láng, füst, jaj s riadás töltik el a nagy eget.
Cypria megdöbben. «Nem küzde így a nagy Achilles,
Nem Diomed, úgymond, így nem az álnok Ulyss.
Több ez mint Sándor, Cæsar s a Károlyok és Az,
Kit nekem hívenné tett vala Gabrielám.
Uj fortélyt kíván az idő. Rettegje Minerva
S e délczeg hős a spréai szép Amazont!»
S ah, a spréai szép Amazon már kezdi csatáját,
S ah, szabad a remegő spréai szép Amazon!
S a diadalmas előtt Berlinnek tornyai rengnek,
Mint a vén Bernhard reng vala lábai alatt.
Paeon! io Paean, nagy férfi, kiálta Cythere;
Jer s légy már ezután kedvesem énnekem is.
Pallas neked erőt és bölcsességet adott, én
Példátlan fényed drága jutalmat adom.
Íme, Terézámnak szép sarjadzatja, Luíza,
Paphósom legfőbb dísze, kebledbe repül.
Én nevelém ötet, s tavaszomnak menyei díseit
E gyönyör' orczára, e kecses ajkra rakám,
Ujjaim illették szemeit, s bájolva lövellnek,
Önt kivirúlt melle hyblai szaglatokat.

Nincs seregemben dísz, mellyet nem bírna Luíza.

Nincs dísz, mellyet nem bírna Luíza velem.

Vedd ezt, s vége az örök harcznak. Ha Tritonia győzött

Általatok; győzzön Cypris is általatok!»

Bal tüzeket lobbant a nagy Zeűsz; tapsol az ég s föld,

De angyla távoztán Ausztria bűnak ered.

A BOLDOG ALKONY.

Csókot, lyányka! «Nem én!» Igen, ó igen, egyyet!

«Éreszs; nem!»

Láng vagyok; éltem alél, angyal lyányka! «Nem én.»

Reszkete, megragadám. Ide szácsk.... «Ah el!»

E szemet, és e

Másikat, a rózsás ajkat, ez arcot! «El! el!»

Mégegyszerszácskád. De ne tartsd hát zárvaszeded még

S homlokod! e lobogó gesztenyeszőg hajakat,

És gyönyörű nyakad és ambrás szép kebledet! Újra

Szádat! hagyd színom, Lolli, lehellededet.

Hagyd.... «Jőnek, hamar el! fuss.» — s futnom kelle.

De most már

Tőled, Lolli, csak az hajnali fényre futok.

VAJDA-HUNYAD.

Szirt! rendíthetetlen, mint karja és keble rakódnak,

Nagy mint ő, nagy mint társai, mint maga nagy!

Hol van urad? hol van Mátyása? hová leve László?

Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?

«Nincsenek!» így dörmög falaidnak kriptai csende.

Nincsenek? ah... De mi ez? látom-e nyílni kapud?

Látom; zászlóját már szélnek ereszti Capistrán;

Íme indul s vezeti győzödelemre hadát.

Szól a tárogató, s a síp, a trombita, s a hős

Néma haragjában most maga léptet elő.

Jobbja és balja felől László szökdel teti ménét,

S atyjának veszi és osztja parancsolatit...

Szirt, mi vagy, és mi valál egykor! megborzadok. A hű

Érti a szent jelenést, s felriad álmaiból.

DÉDÁCS, HUNYAD VÁRMEGYÉBEN.

Gróf Gyulai Ferencznéhez.

Sztrigy s Maros istenei, kiket a gyep szőnyege szólít
 Tánczra, és tí, kiket az agg szilas éje fődöz ;
 És te, kies völgy itt, sziklás vadonidnak ölében,
 Mellyre a dévai vár orma busongva nevet!
 Vendégtek megyen ; ő titeket most lát meg utolszor :
 Oh de ti hagyjátok zengeni néha nevét!
 És mikor ő ide lép, s a víz szélére hanyatlik,
 És mikor a szeretett Lotti kiáltja Zsenit,
 Zúgjátok neki: Távozik az, s messzére! de lelke
 Hozzád, élte kegyes angyala, visszasohajt.

BRANYICSKÁN, HUNYADBAN.

Báró Jósika Jánoshoz.

Martinúzinak itt áll kápolnája, s az útas
 Átnéz a Maroson, s áldva sohajtja nevét.
 A kápolna ledől, de az útas látja, hol állott,
 S a bíbort viselő hős papot emlegeti.
 Tűnnek az esztendő, szeretett nagy! tűnsz te is egyszer ;
 A maradék keresi s nem leli nyomdokidat.
 Oh mikor elmegyén itt, mondja ezt is: Az egykori vendég
 Itt lele férfit az hely új ura karjai közt.

SZENT-MIHÁLY, SZABOLCSBAN.

A később idők képében.

A kit Athene nekünk s a héthegyü város irigyel,
 A kinek ajkairól nestori svada csepeg,
 Holdjait itt szántá, mint Xenophon, itt vere lantot,
 Gyermekeit itt nevelé szíve nagy érzetiben.
 Puszta vala a vad sík, perzselt agyag; Eleonora
 Rá pillanta, s az ím thessali Tempe leve.
 Térj árnyékiba, hív idegen; szent helyre jutottál.
 S az most is büszkén hirdeti geniusit.

AZ INN HÁTÁN.

Mint egy nyíl fut el itt part, fenyves, völgy, hegy előttünk,
 S ily hamar a gondok szirtfoka messze maradt.
 Jaj, de hol a hazamég? hol még Tokaj? hol vagy on a domb,
 Melly a régen várt számkilököttnek örül?
 Told sebesen ladikunkat, o Inn, míg a szelek atyja,
 S Cypris, s Ledának két fia révbe viszik.

KIS FIÚ SIRJÁRA.

Szerelme voltál szüleidnek,
 Most mérges gyötrelmök levél;
 Mióta tőlök elkelél,
 Nincs nyugta sebzett szíveiknek.

Oh enyhítsd őket fájdalomban,
 S ha elhagyhatod egedet,
 Mondd, megjelenvén álmaikban:
 «Itt is szeretlek titeket.»

SZÜLETÉSEM ÖTVENEGYEDIK NAPJÁN.

Azt a virágot, gyermekek,
 Mellyet már félig ősz fejemre
 Hízeltedve hint kezetek,
 Egykor, míg kedves lengzetek
 Fuvaltak ifju életemre,
 Lalim hintette volt egy két kis énekemre.
 Triumphusom volt javallása,
 S egy fojtott sóhajtás, egy néma pillantása
 Szerencsésebbé tehetett,
 Mint az, kit a vak sors thronusra léptetett;
 Mert szívem titkosabb vágyása
 Hajlandóság gyanánt vette a dicséretet. —
 De ah, most más szemekkel látok;
 Nem csalja meg magát az előregegett.
 Nem azt nyújtjátok tí, a mit egykor anyátok.

Hintsétek e virágokat,
Szép és jó gyermekek, szülétek ösvényére!
Ah, az hajolván estvelére,
Ingó s ködös tájakra tére;
Hintsétek el vele saját útjaitokat.

GIBÁRT ÉS IRMA.

Hah, mi zörren itt a hús ligetben?
Hah, ki dall a bércek csermelyénél?
Irma jár az hajnal bíborában;
Feljavult anyjának tép virágot,
És hogy ismét bírja, vígad, örvend.
Oh ne vígadj, lányka, reggelednek!
Jő egy másik; az reád borút hoz!

A liget mélyéből, délczeg ménen,
Lép elő egy szép ifjú, s csodálja
A mezők leánya ritka díszzeit.
Én Gibárt vagyok, mond; hadd itt nyájad';
Jer kevés lakomba, melly amott száz
Városimra pillant szirt fokáról;
S bírd, e büszke várral, e vidékkel
Együtt, lángoló szívét urának.

Irma reng. Az ifju vad tűzével
Zárja karjai közzé a szép leányzót;
Csókkal hinti bé pirosuló arczát,
És a klárizst-szégyenítő ajkat.
S most a küzdő lányt, könyörgve félig,
Félig kényszerítve, lóra vészi,
S nyargal tündérvára szirtfokához.

Nyílik a kapu, s a mén nyerítve
Lépdél zsákmányával bé az hídon.
Jó a várnagy, jönnek a cselédek
Nagy csoportban, s hódulnak urokhoz,
És az úrné másatlan kecséhez,

Mely pillantatából s kedves arczán,
Elbájolva mindent, átsugárol.

Csókokban s hevült ölelkezés közt
Múlt el a nap; s ím a boldog ifjú
Kárpitos termébe lép hölgyével.
A menny boltozatján örvendezve
Csillagok tündöklenek le rájuk,
S az irígy hold sápadtan lövelli
Ablakin keresztül kémsugárit.
Mért nem én illy boldog! ezt sohajtja,
S felhők közzé rejti könnyes arczát.

Új örökre szólít, édes Irma,
Téged minden reggel, minden este;
És te még is — s mely hálátlanság ez! —
Titkon könnyekkel füröszted arcod',
S visszavágysz az elhagyott hegyekre.
Oh, Gibártnak fel ne verd gyanúját!
Mint hevében lángol mostan érted,
Úgy fog majd lobogni vad dühében.

Jó Gibárt, és a szomszéd szobából
Hallja már Irmának zokogását.
Megdöbbenve nyitja rá az ajtót;
Ah, szemét még nedvesen találja,
S szerelem s vad bosszu küzd keblében.
Tudni vágy, e könnyek kit siratnak,
Mely kedvest kiálnak e fohászok.
S minthogy Irma kérdésére hallgat,
S sírva dől térdéhez: — Hah, hitetlen!
Így kiált; s te másért égsz? — s elhagyja.

Úzve vagynak tőle szolgályaíyai,
Általok hogy titkon-kedveltjétől
Sem levél, se hír ne érkezhessék.
És ezentúl a rab Irma mellett
Egy megbízott néma törpe szolgál,
Méltó híve félig-jó urának.

S vad Gibárt, s te bánthatd, a kiért égsz?
 Győz a tiszta minden hóhérláson;
 S ím törpéd imádja a szenvedő rényt.

Jó az most, s egy írást nyújt Irmának;
 Jó, de nyomban lép Gibárt utána,
 S rengve vad dühében látni akarja.
 Ah, mit tégyen Irma? könnyes szemmel
 Néz Gibártra; lába elébe süllyed,
 S onnan nyújtja karjait esdekelve.
 Ő nem vétkes; ne kívánja titkát.

Esdeklés ingerli az eldühültet,
 Gyilkot ránt, s a hív nő halva dől el.

Látja tettét a vad, ah de gondja
 Most is a levél! Felvészi a földről,
 És olvassa: — «Hű leány, anyádnak
 Kedves volt segéded, s istent kéri,
 Legjobb áldásával hogy megáldjon.»

Áll a templom még, hol Irma nyugszik,
 S tisztelettel néz fel rá az útas.
 S a mely nőket érdemetlen súly ér,
 Sírja mellett vesznek megtágulást,
 S őtet hívják kínjaikban segédül.
 A kevély vár ott fenn elpusztúla.

A KÖLTŐ.

Jót rosszat érez a barom, de hallgat;
 Jót s rosszat érez, s elbeszéli az ember;
 Jót s rosszat érez, s zengi a lant fia.
 S ez tűzzel és lobogva, valami
 Dagasztja keblét; nem mint a köz ember,
 Ki csak szükségből s fagygyal önt panaszt.
 S a mennyivel az ember több s nemesb,
 Mint a mezők marhája: annyival
 Több és nemesb a költő, mint azok.

PROLOG GOETHE STELLÁJÁHOZ.

«Csak az szerencsés a ki jó.» Thalia ezt
 Szintúgy tanítja, mint Melpomene ;
 De ő nem mennydörög midőn tanít,
 De ő, ha vétünk, mérges skorpiókkal
 Nem ostorozza lelkeinket.
 Szelíd kezekkel vonsz tisztünk felé,
 A nyájas oktató! s int és tüzel,
 Hogy féljük Nemesist, a hajthatatlant,
 A szent természet s társasági rend
 Törvényeinek nagy őrét, bosszulóját.

Thalia nem csábító, s a midőn itt
 Tetsző ecsettel fest egy nem gonosz,
 De gyenge vétkest, tudja mit mivel.
 Nektek beszél itt egy regét, ti jobbak,
 Kik a mi rút, pirúltok tenni, de
 Nem úgy azt a mi rossz, ha szép, ha kedves.
 Lássátok itten, mit tesz botlani.

EGY EMLÉKKÖNYVBE.

Romában és Román kívül
 A pántófli csókot vár,
 Szolgaság a férfi sorsa,
 Hányja vesse nyakát bár.
 Ah de a kedves jobbágyság
 Többet ér mint száz szabadság,
 S a pántófli-csókolás
 Legeszesebb hódulás.

EGY MÁSBA.

Angyalod a tövisektől
 Mentse meg ösvényedet,
 S a névtelen s rossz versektől,
 Kedves lányka, könyvedet.

INTÉS.

Mit mond felőled a világ,
 Ne gondoldj szer fölött vele.
 Örülj, ha jót a jók, s valót;
 Ha rosszat a rossz s nem valót,
 Tírd és ne szólj. Ha szólsz, felőled
 Még többet mond, és mérgesebben.

A HABCSILLAPÍTÓ.

Inpromptu Budán, 1790.

Így csendesednek el tajtékos habjai
 Az ágyaikból kifordúlt tengereknek,
 Érezvén nyugtató intéseit isteneknek,
 Mint itt a zaj, midőn felkél Váy.

CSEMEGÉKRE.

1.

Szép ajakod és szép szemed
 Tevék raboddá szívemet.

2.

Keblednek gyúladásiról
 Ajkad hallgat, de szemed szól.

3.

Szól a szem, bár hallgat a száj,
 Elbeszéli, belől mi fáj.

4.

Egy pár szép szem, egy mosolygás
 Mit tesz, inkább tudom mint más.

5.

Szembe véled
 Szívem éled.

6.

Szívet szívért,
Hívet hívért.

7.

Adj csak egyet —
De nem meggyet.

8.

Közel hozzád, távol tőled
Gondolatom csak felőled.

9.

Szívem vágyásai nagyok,
De egy szót, és boldog vagyok.

10.

Tudom én, mit cselekedném —
A mit tetszik, ha merhetném.

11.

Lyányka, bár mint rejtegeted,
Kiért lángolsz, nem fedheted.

12.

Mint kívánhat szent hűséget,
A kit minden szép szem éget?

13.

Roszzat mondanak felőled,
De én el nem állok tőled.

14.

Nem írgylem gyémántodat:
Igen angyal szomszédodat.

15.

Kis lábad az asztal alatt
Egy csizmán zsámolyra akadt.

16.

Repdes, repdes egy pár szép szem,
Csak azon, a kit szeret, nem.

17.

Az a ki párosodni fél,
Egy jón sok rosszakat cserél.

18.

Zelli körül az öröm; boldogság nincs a hol ő nincs.

19.

Nem jobb-e egyet szeretni,
Mint sokakat ölelgetni?

20.

Édes a cukor, mellyet adsz,
Még édesebb a mit mutatsz.

21.

Csókot adni, csókot venni,
Így szeretnék boldog lenni.

22.

Szabad a nőtlen élete;
De mi lesz majd végzete?

23.

Fúzz virágot homlokomra,
Lyányka, míg tart a tavasz;
Míg egy-két csókot kerülünk,
Nézz körül s elreppen az.

24.

Add meg, könnyű a mit kérek,
Bár édesbet nem ismérek.

A NYÍRLIGET.

Vályi-Nagyhoz.

Farsangi alak járúl hozzád,
Barátom, vedd e parolát.
Te őt, úgy-e, nem ismered?
Pedig ő neked jóembered,
S ha érted e hív kézszorítást,
Helyébe, tudom, nem kívánsz mást.

Orczám, úgy a hogy látod, viaszok,
Magam pedig egy új Hans Sachs.
Csizmákat, mint ő, még nem varrtam,
De verset halmokkal faragtam,
S tán nem rosszabbakat mint ő,
Mikor jó kedv rám néha jó.
Csakhogy engem versre édes tűz
S egy szárnyas isten nyila űz;
Őt inkább az a kegyelem,
Mely suszterektől nem idegen;
Mely világítja a Jakob Böhme-
ket, Látni angyalkákat, ördögcséket.
Gyulaszták őt vastag postillák,
Engem piros pozsgás Fringillák.

Van nékem is egy postillám,
De meg nevét nem mondom ám.
Mikor elhamvadzik tüzem,
S hiába töröm az eszem;
Körmöm haszontalan rágcسالom,
S ki belőle rímem még sem vájom,
Előkapom kis könyvemet
S mindjárt találom rímemet.
Derék könyv! jobb mint Schmetzius;
Nem tudott annyit Horatius,
Ő, ki öltözve fényességbe,
Úgy ment fel, mint hattyú, az égbe.

Mit is akartam mondani? —
 Úgy! — hogy más alakba szállani
 Okos emberhez nem illetlen.
 Ember nem lehet az szünetlen.
 Ilyet önmagok a nagy istenek
 Igen gyakran miveltenek,
 Ki szép bikává változék,
 S a tengeren egy lyányt áthozék;
 Ki galambbá vála, ki giliczévé,
 Ki farkassá, ki rút tevévé,
 Csak hogy céljához elérjen,
 És keresett jutalmat végyen.
 Én egyebet nem keresek,
 Mint hogy víggá tehesselek.
 Ruhád miatt te nem mégy bálba,
 Engem betegség vágott ágyba.
 A farsang vég napjaiban
 Így mind kettőnknek része van.

Te hallád hírét Jupiternek?
 Ez atyja volt az első embernek
 S így hát aztán a többinek is.
 Van egy könyv; Homerusnak hívják,
 Az úgy beszéli, hogy a buják
 Adott lakókat az égnek is,
 Honnan őt ekkép titulázza:
 Istenek és halandók atyja.
 E fajtalan isten egyszer
 Látni kívánta, hogy az ember
 Ez árnyékföldön mit csinál,
 S mint hajdan a jó Mátyás király,
 Elfedve felséges méltóságát,
 Álnév alatt járta be országát,
 Mercuriusnak egyet int,
 Találjon egy kis csínyt megint,
 Hogy szerelmes házasság társa
 Elillantások meg ne lássa.

Mercur az illyekre magát
Nem kéreté soká, tehát
«Felséges uram s királyom — mond —
Az a te fiadnak nem nagy gond.
Felséged várja kis békével,
Felérem azt magam eszével.»

Már itt van, s vállán egy csomót hoz,
S így szól a mennyei királyhoz :
«Öltse magára Felséged
E megnyútt kék köpönyeget,
Vonja fel e málybőr csizmát ;
Itt e nadrág is, s e nádpálczát
Markolja jobbik kezébe,
S e sinkót nyomja fejébe.
Én a gubát vetem vállamra,
S szőrös bocskort fűzők lábamra,
Uram így szögény-lögény nőmös embör,
Jó magam pediglen tót sühödör.»

Juno asszony néz az ablakon,
S látja mint mennek az udvaron.
S ők a menny föld királynéjának
Nagy mélyen főt és térdet hajtnak.
«Hé, Sára! e két idegen
Tőlem talán éhen megyen.
Menj, tudakozd Mihály mestert,
Jól tartotta-e a két embert?
Pál kulcsár nyisson kamarát,
Czipóm ne szánja, ne szalonát.»

De míg a királyné beszél,
A két embert elhordta a szél.
Szépen kiérének a várból,
S a csintalan ficzkó így szól:
«Gazd 'ram, ne nyissak-e lyukat?
Mert Kóly ide még nem kis falat;
Kóly, a világnak közepe!
Jó lesz már itten szállani le.»

„Te lásd, jó szolga!” monda az úr.
 S az ég boltján egy lyukat fúr,
 S a lyuk nagygyá lesz hirtelen,
 S a két útas a földön terem.

Mercur rosszúl fúrá a lyukat,
 S az ég boltja nem jól szakadt.
 Acsád s Adony közt hulltak le
 Egy sűrű pusztá nyírligetbe.
 Sehol nem látszék semmi ház,
 Az ég setétült, zuzmaráz
 Fagylalta meg ruhájokat,
 Szakállokat és bajuszokat.
 «Itt — mondá a szolga gazdájának —
 Megadjuk árát a tréfának.
 Az égben megvan mindenünk,
 A mit e földön nem lelünk;
 Volt-e jó dolgunk azt elhagyni,
 Pocsékká ázni, majd megfagyni?»
 Éj — monda Croníon — kis veszélybe
 Nem illik esni kétségbe.

S messzére egy rossz viskót meglátnak,
 S utasaink szemet szát tátnak.
 Mercur duzzog: «Lesz éjszakánk,
 Száraz korpakenyér vacsoránk.»
 „Bohó! — mond Zeüs — az ily viskóba
 Drágább gyémánt van hébe' hóba',
 Mint a milyennel nöm dicsekszik,
 Ha szépségétől elrészezszik.

S egy nyolczvan esztendő's gyémánt,
 Kin a nagy kor sok ránczokat hányt,
 Elébe jó a két embernek,
 S nyájas Hozt'-istent mond Iupiternek.
 Kaczag Mercur s bosszankodik.
 «Ked csak maga?» ezt kérdezik.
 „Magam, kelmetek szolgálatjára:
 De férjem megjön éczakára.

Sűrög-forog a jó öreg,
S a tűzhöz széket ad nekiek.
Kifordúl, hozzá lát dolgához,
S Zeüs ígyen szól légér fiához :
«Szép, szép az ég, de e kis ház,
Falán vagyon noha csak máz,
És ámbár azt nagy szükség lakja,
Sem nectarja nincs, sem arakja,
S kávét, puncsot soha nem lát,
Mire szát isten ember tát,
Szebb volna mint az ég, ha velem
Az éjt itt töltné a szerelem.»

S midőn Zeüs isten ígyen szól,
Rózsaillat terjed el, s az ágy alól,
Szokott a gyémánt mellyen hálni,
Turbékolva egy galamb sétál ki,
S addig teszi forgásait,
Addiglan úzi sok csókjait,
Hogy a vén isten jól értette,
Ezt a galambbal ki tétette.

Legott a nyolczvan évü gyémánt
Szép szűzzé változva bepillant,
S karján hoz egy kis gyermeket,
Kit szárnynyal nyíllal a ligetbe' lelt.

Ki vala a gyermek, s mi lőn tovább,
Azt nem szükség talán beszélnem.
Mint a mai bálban sok láb,
Kifáradék a rímelésben.
Nekünk s nekik kívánjunk hát
Csendes nyugalmas éjszakát.

TÖRTÉNET.

Egy kis kőr kívánságára.

Mondják, egy úr nagy gondba jött,
Látván, hogy kedves asszonykája

Gyakran elzárva ül a négy falak között ;
 És még inkább megütközött,
 Midőn, a szép asszonyt felszöktetvén lármája,
 Ez néki elébe fut s mind ujja, mind orczája
 Elárulják, hogy írt. — «Mit írt? az ő hibája
 Eddig nem volt titkolgatás ;
 Jót nem jelent a hallgatás.
 Azt, a ki engem csal, nekem nem vétek csálni.
 Hogy rajtam is kaczagjon más . . .
 Nem, nem ; készebb vagyok meghalni !
 Az álnoktól nem vártam ezt.
 Ah, a kaczer asszony a legnagyobb kereszt !»

Nem szól s megyen. A szép leül asztalkájához,
 Örvend, hogy egyedül maradt,
 S hozzáfog újra munkájához.
 De ah, ki bízhatik magához ?
 Ajtója a sietés miatt
 Tátva áll, s a sullogó belép. Megrezenéssel
 Pislongunk (ha meglátta-e ?
 S egy mesterséges billentéssel
 Az írás földve van) s kényetlen öleléssel
 Repülünk a nem várt Herr Ehgemahl felé.
 Ez érti a gonoszt, s kékül belé ;
 De phlegmában marad, s szépjének példájára
 Tüzet hazud, s felel fortélylyal fortélyára.
 S míg a csak színlett csókokat
 Boszúsan szórja orczájára,
 S mindég igaznak lelt, de most hazug ajkára,
 Lesegeti ujjain a tintafojtokat ;
 S lelkének nagy vidulására
 Ottan leli. — «Csak a levélkét
 Lehetne megkapnom !» s asztalkájára
 Tolvajszemmel tekint, s megsejti. «A levelkét !
 Csak azt ! hogy végre ismerjem a lelkét !»

Amor kaczag. «Oh esztelen ! —
 Mond — úzd az elkezdett játékot,
 S csald, a ki csálni akart.» —

A leczke hirtelen

Munkába vétetik, s a szép hűségtelen
 Visítva fut, s meg nem gyanítván a szándékot,
 Férfjének hagyja az ajándékot;
 Ki most — a vad! — mint martalékot
 Felkapja azt, s örvendez a jól elsült cselen.
 S mi volt az a mit lelt? Egy még nem kész kis ének,
 Melyen a szép elzárkozott,
 Tartván fulánkitól férjének
 S szerény érzésivel nemének,
 Gyakorlatlan kezekkel dolgozott;
 És ő meséjévé lőn a megyének.

★

. ki veszte itt dalán?

Nagysád pirúl? sohajt? Talán, talán . . .
 Ah, érzem, szánom a sohajtót.

Jó, másszor zárja be az ajtót,
 S bátorságban lesznek írásai asztalán.

TISZTVÁLASZTÁS UTÁNI.

Elmult a restauratio,
 S vice-ispán nem levél, szegény, be szánlak érte!
 Fő jónak szíved ezt ismérte,
 A sorstól ezt az egyet kérte,
 Kezedben volt s eltűnt. Így járni, óh
 Ez már rettenetes, ez már irtóztató.
 Mit használ birtoked, mit régi nemzetséged,
 Mit a sok nagy ebéd, a sok nagy vacsora,
 S hogy Bánknak vére vagy, s egyszersmind sógora?
 A háladatlanok nem választának téged,
 S kit választának meg! Ez gyötri büszkeséged?
 Ez vette el nyugtodat, ez ölte el csendességed?

A NÉMET FIÚ.

Nékem szép kis mádjár lány
Feleségnek megkifán ;
Háj! de szép kis mádjár lány
Német lékenyt nem kifán.

Montja szép kis mádjár lány :
Ő mádjár lékeny kifán,
Mert a német lekénynek
Nincsen pajusz szekénynek,

Én hát pajusz nefelni,
Suvikszszal kikenelni,
Úgy a szép kis mádjár lány
Pajuszmra csókot hánj.

HARMADIK KÖNYV.

EPIGRAMMÁK GÖRÖG ÉRTELEMBEN.

★

AZ EPIGRAMMA.

Szökj', epigramma, de nem mint nyíl, mely célra fut és öl,
Szökj' mint csók, mellyet félve lop a szerelem.
Elcsattant s oda van; de az édes lyányka tüzétől
Ajkaim lángolnak, s e kebel égve liheg.

CANOVA PSYCHEJÉRE.

A lepeével.

Oh a mennyei lyányka! miként ömlött el alakján
Mind az az ék, mellyel Cypris igázni szokott!
Vérem gyúl, hullong; boldog, boldog lepe! Vagy te
Kelj ki a márványból, lyányka, vagy én legyek az!

NINON KÉPE.

«Küpris ez itt?» — Nem. — «Flora tehát?» — Nem is. —
«Úgy Canovának
Szép Psychéje.» — Nem az. — «Iris? Aglaja?» —
Ninon.

ANTINOUS.

Kellemet önte reám metszőm, fenséget Apollra.
Én vagyok első itt, a nagy Olympon Apoll.

VENUS CALLIPYGOS.

Mind, mind, lyányka, nem ezt egyedül! S nagy Jupiter,
Váljon hármassá nekem is egyszer az éj! [engedd,

DOLCE MADONNÁJA.

Mely báj, mely fenség, melly isteni bánat ez arczon,
 És mely szent megadás s gyermeki bízodalom!
 Bús anya, mennyei szűz, e kép láttatja mi voltál:
 Vídulj fel, s e kép fogja mutatni, mi vagy.

LAOKOON.

Túrd nagy kínjaidat, szent polgár, s halj meg! Hazádért
 Tűrsz és halsz. Győzött a fene, s Troja nem áll.

LUCRETIA.

«Útálom magamat — mondotta Lucretia — lelkem
 Vétlen bár, többé nem vagyok a mi valék.
 E vas tisztává teszen újlag»; — átveri keblét
 S nyugtan vesz — «nem tűr szennyet az asszonyi rény.»

FERENCZY GRAPHÍDIONÁRA.

Lyányka, találva van ő, s te mosolygva csodálod, hogy
 A homok ily hűven szökteti vissza feléd. [arczát
 Szólj, ki vezette karod? ki sugalta kebledbe, hogy ezt
 Ah! neked e hevülést egy kegyes isten adá. [merd?
 «Amor hagyta, hogy őt újam rajzolja szeretve,
 S leczkáját együtt vette Ferenczy velem.»

IO ÉS JUPITER.

Corregiotól.

Elvesztem, s ah lyányka, tebenned vesztem el! E csók,
 Melly ajakidra nyomúl, engem is elragadott.
 Félre, te mennyrázó! fordulj, szép lyányka, le hozzám;
 Szedje az emberi lyány csókjait emberi száj.

AMOR AZ OROSZLÁNON.

Mint hajlong a gyermek alatt a gyapjas oroszlán,
 S mennyei zengzetinek vad tüze mint mosolyog.
 S ő, a büszke, miként érezteti véle hatalmát,
 És hogy egen földön ő egyedül az erős.
 Vélem is ezt érezteti most, szép Níke, miolta
 Elfogva ajkaidon, durva bilincsre vetett.

HEBÉHEZ.

Vénül s vénüljön testem! de te lelkeket ittasd,
 Hebe, a szent kelyhből, és soha elaggni ne hagyd.

IDÁHOZ.

Távol vagy mindég, s mindég közel, Ída! szemem lát,
 Hall fülem: ah, de karom, Ída! hiába keres.

APOLLON.

Jön, lő, s győze; bukott a szörny, az az isszonyu! Még
 Rogytában a föld, még riadozza dühét. [reng
 Ő pedig, a győző, nyugalomban hág fel az égnek
 Szent küszöbén, társai sokszori tapsa között.

HELIODORÁHOZ.

Tartsa meg Európát, Ledát, Semeleít, loit
 A nagy Zeüs: az enyém, Heliodora, te vagy.

AZ ÖZVEGY.

Elmaradás, te vagy a keserű; ah, együtt halni,
 S a szeretett társsal szállani sírba nem az!
 Ezt kérem s nem adák nekem istenim. Így lön ezentúl
 Nékem az élet halál, bánat az édes öröm.

EGY FERDÖBEN.

E busa nép kártyát s lakomát kér, Nympha: te nékem
Nyújts orvosvizeket, és, mikor égek, homályt.

BIHARNAK KÉT NAGYJA.

Baranyi Gábor, Bossányi Ferencz.

Elsápadva tekint, szent férfiak, a pulya rátok;
Érzi, hogy e nagyság őket homályba löki.
Bár, úgy mond, nekiek csak erő juta: fény juta nékem,
S ez jóval szebb rész; látszani nagynak elég.

VAY JÓZSEF KÉPÉNÉL.

Halld Vayt. «Ő nem szól.» Halld úgy is; az isteni férfi
Némán int: Némán úzd te is, a mire törsz.

NAGY-MIHÁLY, ZEMPLÉNBEN.

Ott Armída vivé tündér lakjába Rinaldot:
Itt a Károlyi lyányt Sztáray hozta belé.
Meg vala csálva Rinald: de te boldog férfi nem ingó
Lyányka tüzetől égsz, s hölgyed örökre tiéd.
Éljed időd! nagy öröm siet elröppenni. Szerencsés
A ki sok édesben éle, nem a ki soká.

NEGYEDIK GYERMEKEM SZÜLETÉSEKOR.

A három Charis leve előbb, s úgy Amor utána.
Látta Sophie e példát, s monda: követni fogom.
Íme, szavát állá: Fizsi, Dencsi, s Thalia levének
Itt is előbb, s már most játszik ölében Emíl.

MEZEI VIRÁGOK.

Gróf Gyulai Karolinának.

Kerti virágoknak remegünk tartatni magunkat;
Istennénk kegyeit nem pazarolta reánk.

Minket az aljas rét s egy völgy szűk keble, s az árnyas
 Erdők s egy kisdud csermelye habja nevelt.
 Szolli ide jár, szedi kincseinket, s koszorúba kötöztén,
 Szép kebelén viseli, s üstöke fürtjeiben.
 Florai nép, mosolygva fogadd vendégedet; ím jön!
 Boldog az, a kít hív jobbja szeretve fogad.

1.

Szép vagy *Rózsa*, de tündöklesz s tündökleni kívánsz.
 Büszke, te nem kellesz, mert maga Szolli szerény.

2.

[vetsz.

Tiszta vagy és szép vagy, *Liliom*, de te másra homályt
 Nem kellesz te híú, mert maga Szolli szerény.

3.

[néked

Mit mersz, gyenge *Kökércs*? dér jár meg, vissza! De
 Kedveze anyád, s magadat védeni leplet adott.

4.

Szolli, Szelín, és Gyengyi nekem neve az édes lyálynak —
 Változtatja hevem a nevet, ő kecséit.

5.

Atyjának sírjára Szelín szent könnyeket önte,
 S a könnyből te levél, *Lengenyé*, gyöngé virág.

6.

Szegfőnek nézém, s *Székfű* vala. Otromba csalódás!
 Szolli, szemem szívem benned igazra talált.

7.

Itt *Violák* seregelnék, amott *Rezéda*. Kis isten,
 Hol Psychéd? titeket illet az isteni fekv.

8.

Flora neked koronákat adott, hiu *Császna*; de kebled
 Nem lehel illatokat, s *Császna*, te büszke lehetsz?

9.

Nincsen színe, de van szaga. Ah e tarka seregben
Ő egyedül színes, társai mind nem azok.

10.

Kél a nap s megnyílsz, de ha száll, elzárkozol. E szív
Ezt teszi, Gyengyi, ha jössz; ezt teszi, Gyengyi, ha még.

11.

Téged nyujta nekem a kékszemű lányka, kis *Emlény*,
S ment, s ezt sóhajtá: Oh ne feledj! ne feledj!

12.

Intesz, szép *Narcissa*, s ölel Zephyr. Én is öllelek,
Mint Zephyr a búsat, isteni lányka, csak ints.

VÁD ÉS BÉKE.

Hittem az esknek! ah azt a hold és csillagok hallák,
S érte kezessé lett, s mennyi gyönyörrel! az éj.
És ím csalva vagyok! Menj, menj! én kába, ki minden
Boldogságimat egy lányka kezébe tevém!
Mit? tagadod? lásd ím levelét; elfogtam. Igaznak
A legszemtelenebb sem meri vetni cselét. —
Ah, de te sírsz, nyakamat karod általölelte, könnyedtől
Arczomat ázni érzem. — Csalfa! feledve hibád.

A SZÉP HÁZI KÖR.

Szent-Mihályt.

Egy fia volt egykor, mint mondják, lányai hármak :
Itt három férfi gyermeke, lánya csak egy.
Virginie most Eros; Aurel, Marcellel, Emillel
Charisok; Uranide ő maga, s atyjok Apoll.

A VÁRADI FERDŐBEN.

E liget árnyai közt ége a szép Nais Apollért ;
Asszonya vette nyilát, s a szeretőre lövé.

Szemtelen, égj, úgy monda, de veszs! S a Nympha vesz
Hév habokat buggyant, s hirdeti keble tüzét. [és ég,

GRÓF DRASKOVICH JÁNOS.

Az ezredes.

«Kit földöz e szent sír, név és jel nélkül? Örök dísz
Önte ki Flora reá, s a csapodár Zephyrek
Nyájas csókjaikkal nyitogatják gyenge virágít,
S Sylphek s Sylphidák nyája seregli körül.
Jel s név, o idegen, nem kell e sírra. Titokban
Tette a jót, s itt is szent titok őrzi nevét.

GRÓF RÁDAY ERZSI.

Természet gyönyörű remeke, o szép Erzs! te nyugszol?
Kelj fel, s halld zokogó hímedet, halljad anyád,
S jó ipadat, s kebled két kisdedit. Oh mi keservben
Nyögnek mind szeretett Erzsijök alta körül. —
«Csendesen! hagyjátok kialudni gyötrelmimet, akkor
Jertek csókjaimat szedni sietve felém.»

EGY GYERMEK SÍRKÖVÉRE.

Téged nyájas anyád karjáról Amor ölelt el,
Isteni szép jegyesed isteni szép jegyesét:
S most az Olympus örömtájékai fognak el immár;
Ah, de szüléidnek szíve örökre sebes.
Nézz szerelemmel alá rájok, s mondd: Él Fizsi, s téged,
Kedves atyám, s téged, nyájas anyácska, szeret.

PÁSZTORY SÍRJA.

Zúg búsán, s hullasd e sírra virágidat, ákác,
Dongjatok, o méhek, e fa virági körül.
És te periploke, nyúlj végig buja karral az ágak
Szent szövedéki között, hol philomela keserg.
Mert nagy tettei után itt nyugszik Pásztory. Nyugtót
Érdemel, a ki soha azt nem lele, nem keresé.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS, AZ ATYA.

Kétled-e hogy lelkünk él, vándorol? Ott fene Cato
 S lágyszivű Brutus, itt Weselényi valék.
 Erdély, szűnd keseregni fiad, nem holt el az; él még,
 S hős lelke a régi fényre deríti Zsibót.

ÜRMÉNYI JÓZSEF.

Az ország birája.

Széked üres, nagy férfi! hamar hited. Ilmur örömmel
 Néz rád; mert együtt esküszí véled hazánk.

ASTYANAX.

Astyanax dajkája felé rettegve vonúl el
 Atyja sisakjának ércz ragyogása elől.
 Hagyjanak élni tovább, nagy kiseded, az istenek; Hector
 Volt nemzöd; nem kell félned az érczragyogást.

SPISSICH.

Minoshoz közelíte Spisics. Megdöbbene az isten;
 S székét, pálczáját a jövevénynek adá.
 Meg nem tántorodott, szennyetlen! monda; te tarts itt
 Törvényt, mint oda fenn tartani láta Szalád.

AZ ERDŐ.

Sírf szabadon, nálam nem kémleli semmi keserved,
 A remegőt sűrű lombjaim elfedezik.
 És ha enyhülsz széped neve zengésére, sohajtsad,
 S Echóm részvéve viisszasohajtja feléd.

KÖNYÖRGÉS.

Adj örömet s adj bajt mellé, nagy Jupiter! egyyet
 A kettő közzül bírni csak isteneké.

Ez nyújtson főbb ízt gyakor ingerlésivel annak,
És mikor ez verdes, az szelidítse dühét.
Ah boldogtalan, a kit az eggyike véve sajátúl;
Az boldog, kit mind ketteje védve szeret!

A LEPE.

Plato lelke valék egykor, már most lepe. Szépet
S jót keresek ottan: mennyei harmatot itt.

THEMISTOCLES.

Űss, csak szólani hagyj! mond — hív és nagy vala. Bántó
Honja ellen nem költ — hív vala, nem vala nagy.

SZEM ÉS SZÍV.

A szem látni tanult, a szív csak hinni. Nemesb az,
S emberhez méltóbb, s ah, vakon ülni nehéz.
Úgy de magam vagyok itt, ott létemet istenek őrzik,
S a baj hozzájuk még közelebbre csatol.
Láss bízvást, sőt nézz; szemed arra van adva: de higgy is,
S int szívednek szép religiója, hevülj.

MI FÁJ.

Nagy de rövid bántás nem sujtja le lelkemet; az fáj
A mi kicsiny s lassún kínozt el, ah az epeszt!

COPTUSI INTÉS.

Tedd le reményedet a rosztól; soha nem leszen az jó;
S a jót, bántását könnyü feledni, szeresd.

A SZERÉNY.

Félre a gőgössel! Maga van, nincs senki kivüle;
Egy újabb bódúlt Berkeley. — Szánni lehet.

Félre, szerény! Nem vagy, mert más is volna, ha volnál;
 Ismerem e zengést. — Szánni, mosolygani kell.
 Vagy te, de van más is; törpébb ez, mint te, tetősb az.
 S mondod is azt, hiszed is. — Légy te, barátom, Igaz.

AZ EGRİ KÖNYVTÁR.

Eszterházy hagyott bennünket lenni, de rendre
 Oszt s bővít Szepesynk, s a chaos, íme, világ!
 Szólj, Epicur, mi neked kedvesb, az atóm-e, vagy e föld?
 «Ez; de atóm nélkül nem leve még soha föld.»

TYROLBAN.

Egy lovat, egy tehenet hámol szekérébe magához,
 S vonja velek terhét, alpesi nympa, fiad.
 Puttonban viszen ott földet bérczére legaljash
 Völgyéből, és zsírt, s krumplival ülteti be.
 Vajh, sanyarún teng ő! de szelíd törvényeit őrzi
 Austria, s a hívnek híve felejtí baját.

KANT ÉS HOMER.

«Kell!» mond Kant hidegen, s «tedd, mert kell!» —
 [A Meonida:
 «Tedd, mert szép, mert jó, mert igaz!» erre tanít.
 Angyalokat gyúr majd sárból a celta Prometheus:
 Adni nemesb embert a nagy öregnek elég.

FÉRFILELEK.

Fusd a bajt valamint akarod, megmarkol erővel,
 És ha magad gyáván elveted, összetapos.
 Küzdj vele férfiasan, s alacson panaszokra ne sűlyedj,
 Elszégyenli magát, s megbukik a nagy előtt.

RÁKOSON.

Bukj le s imádj, s egyszerre tiéd, monda a hazug egykor,
Szívem imád; mondd ezt te nekem, íme bukom.

VIGASZTALÁS.

Fölfele tart mindég, lefelé nem az emberi lélek;
Égből szálla belénk, és oda visszasiet.
Hasztalan a viharok részeg dühe; szép, igaz és jó,
Szent egység, s lelkünk érezi, látja, hogy az.

NEGYEDIK KÖNYV.

TÖVISEK ÉS VIRÁGOK, 1811.

Werke des Geists und der Kunst
sind für den Pöbel nicht da.
Goethe.

HERCULES.

Hatalmas Hercules, te bajnokisten!
Dicső fajzatja a mennydurrogtatónak,
Kinek most már fényében osztozol!
Te nemcsak a föld undok szörnyeit,
A hétfejű hydrát, a holdszülötte
Oroszlánt, és a Creta vadbikáját,
S a mind ezeknél rettentőbb Buzírist,
Diomedest, s a hármas Geryont,
S a tűzokádó Cacust öldöséd el.
Hogy jót tehess, te nem kerülted a
Kevésbbé bajnok tettet is; s az ól
Marháinak szemetjeit kihánytad;
S ég föld javalta hasznos tetteted.

S a mit te nem szégyeltél, bajnokisten!
Dicső fajzatja a mennydurrogtatónak,
Én nyomorúlt embercse, szégyeneljem?

AZ OLVASÓHOZ.

«Apróságok ezek!» — Vaj azok! de ki várakat épít,
A legapróbb szegnek, tudja, mi haszna vagyon.
Krajnyai vásárookra darócz kell, és olaj. A ki
Közre bocsát minket, ismeri publicumát.

A NAGY TITOK.

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.

A KÉSZ IRÓK.

Béna vagy és tánczolsz, a nyelvet nem tudod és írsz;
Szárnyad ugyan nincsen, Cserdi: de rajta! repülj.

SOLOECISMUS.

Hogy soloecissálok, nevet Ordosi. Kába, ne vess bár!
Nem botol a ki helyén tudva s akarva botol.

SYNIZESIS.

Diphthongot röviden hangzatni tilalmas Opornak.
Hall, de szemével, Opor: lát, de fülével, Opor.

A VAK.

Van szemed és így látsz? Mely paralogismus ez! Oh ha
Látni vagyon kedved, Hályogi, látni tanulj.

A NEHÉZNYELVŰ.

Kárischt mond s Pszikhét, ha Pszüchét kell mondani s Cháriszt,
És Témisz-tók-lescht Győri The-mi-szto-cleszéért,
S Kíosch- s Lezbóschnak, Kémiának s Mek-hanikának,
A mi Chiósz, Lezbósz, Chémia, Mechanica.
Szent Adrastea, mérj bosszút ez otromba beszédért!
Megvan az; a svábnál Győri Giehri leve.

ORTHOEPIA.

Útálja a *poétát* számban Baki, s mondja *poétát*,
S venni, így szól, rövid é-t nem szabad éta helyett.

Roma pedig kettős rövid hanggal mondta pater-jét,
 S satrapa lett satrapes, s Andromacha Andromache.
 S a mi Venus volt ott, nálunk leve Vénus, Amorjok
 Ámor, s a gabonák asszonya nem Ceres itt.
 Jó, Baki, tudni: de néha nem árt nem tudni is. Óhajt
 Ő nékem tudományt, én neki vájt füleket.

AZ IGAZSÁGKERESŐ.

«Meg nem foghatom azt!» Ez örök szava járta Kabának.
 Nagy baj, jó Kaba: de róla nem én tehetek.
 Hű szívet kíván az igazság, s hajlani mindég
 Készet. Vagy ne tagadd, jó Kaba, vagy ne keresd.

CORRECTIO.

A foltatlanság fő érdemed és legutolsó;
 Mert csak aléltságod kútfeje, vagy nagy erőd.

IRÓI ÉRDEM.

Szólj! s ki vagy, elmondom. — — Ne tovább! ismerlek
 Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés. [egészen.
 Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés:
 Íz, csín, tűz vagyon a versbe', ha mesteri mív.

SZOKOTT ÉS SZOKATLAN.

Berki szokottat imád. Nekem az kecses a mi szokatlan;
 S kényesb vagy makacsúlt ízletem újnak örül.
 A mit Berki szeret, megavúlttá válhat; az újért
 Hamvamat a maradék áldani fogja, tudom.

A NEO- ÉS PALAEOLOGUS.

Nem magyar a nyelv már, nem az a ruha! Németes ízlés
 Lepte meg ezt és azt, s korcsosodásra jutunk!
 Így kesereg Fürmender uram, mivel urfia térdig
 Érő mentéjét párizsi módra szelé,

S négy öt kendőtől vastag nyaka, s üstöke borzas,
 S ah! a hunczfutka s czaflí becsébe' veszett.
 S csendet mond mikor ír, s kecset és kegyet; a mi remény-
 Volt eddig, hosszú mondani! néki remény. [ség
 S év neki az esztendő, szeretett lánykája barátné,
 S futja komám-asszonyt s csillagom-adta Borist.
 Fürmender, te ne légy urficska: te, nagy Für-men-der,
 Légy Fürmender! te, légy elegánt, elegánt!

EGY FECSEGŐHÖZ.

Micrologied minket sokat elgyötör. Oh de miért vagy
 Együtt micro- picro- macro- macarologos!

FONÁKSÁG.

Repkényes poharat vártam s adsz vastag ebédet.
 Koldusidat tartsd jól, Döbrei; nem vagyok éh.

PIRÍTÓ JAVALLÁS.

Míveim közt neked ez tetszik, Szalavári, leginkább.
 Nem hittem rossznak: már, Szalavári, gyanús.

FENTEBB STYLUS.

«Engemet a sokaság ért s kedvel». — Pórsereg, erre!
 Lőrét árúlok s nyírvizet; édes ital.

ARBUSCULA.

Látta, hogy a vad nép, melly ötet pisszegi, tapsol
 A rossz játszóknak, Roscia, s tűznek hevült.
 A te javallásod, pórrend, úgy monda, gyalázat;
 Mesteri játszásom csak lovagénak örül.

PROSAI S POETAI SZÓLÁS.

Természet, te vagy a törvény s a mester. Igazgasd
 Verseimet, s hagyjad folyni szabásod után!
 Így Futaki. És mivel az prosáját szórja, különbség
 Nincsen verse között s prosai míve között.

A KÉT TERMÉSZET.

A poesis kikap a népből s a durva valóból,
 És kiesebb tájra s lelki valóba vezér!
 És te kevélykedel-e, hogy az eltévedtet az egy és
 Szent természethez, Nyáradi, visszavonod?
 A mit lát maga, Nyáradinak, természet. Ez egy az :
 A mesterség természete néki nem az!

LUKAI.

Te czifra szókkal élsz, s poeta nem vagy,
 Képben bujálkodol, s poeta nem vagy,
 Ömölnek rendeid, s poeta nem vagy,
 Phoebust kiáltozod, s poeta nem vagy,
 Csók és bor éneked, s poeta nem vagy,
 Mi híjod? Értem én: Poeta nem vagy!

A SZAVAS IDIOTA.

A plus B aequale X ? Nem igaz! mond Zugdi; hisz AB
 Ab ! s Kantot szidja — — Zugdiak, értitek ezt?

A PEDANT.

Melly levítások ezek! mond Ő Gravitása. — Csudálod?
 Ő Gravitása körül nem hever e levítás.
 Ő dudog, és méltán! ha talán más sírna, nevetné.
 Oh be komor gravitas! oh be fonák gravitas!

AZ AVATATLAN.

Ámbár lelkeket *Isis* és *Osiris*
 Elysjumba kapá, nem állhatám meg,
 Hogy nagyot ne kaczagjak, a midőn egy
 Füstös Amphionunk, kit édes hangjaid
 Tornáczodba vonának, ezt kiáltá:
 «S jaj, mint bíg az imilyen! Andri, hallod
 Mint meg bíg? Uczu, kezd el: Hol lakik Kend...!»

AZ ISKOLA TÖRVÉNYEI.

Járj egyenest! ki ne térj! így rendeli az iskola; nem szép
 A mi szabásom előtt helytelen, a mi hibás.
 Járj szabadon, ne remegj! mond aesthesis; és ha van ok rá,
 Térj ki; ne hidd hogy szép s jó lehet; a mi feszes.
 S a genie pártázott fővel jó, s sanctionálja
 A mit az iskola tilt, a mit az aesthesis hágy.

PURISMUS.

A genie s sanctional füledet bosszantja. Nem érted.
 Értsd! s nem fogja tovább sérteni gyenge füled.

A SZÉP ÉS JÓ.

«Veszett idő! veszett erkölcs! veszett poesis!
 Nem kell nekem, ha mérget hoz, a lépes méz is.
 Egy a szép s jó, egy a rossz s rút, mond a morál,
 Pedig hamis ügy mellett az nem perorál.
 Hiába szól őellene az új aesthesis,
 Csal a ravasz, bolondnak jó még a fapéz is,
 Órizkedjél ettől, keresztyén olvasó!
 És a hol maszlagot hint ez, ne mulass, ó!
 A rossz madár a szentet is bépiszkolja;
 Ha vétek is, elég hogy szép, ezt gondolja.
 Ám nézd a pictort, mint festé itt ezt az angyalt;
 Tudom, ezért Lucifernél sok szurkot falt.

Térde felett ugyan festve vagyon a gomb,
 De félre csúszott a lepel, s csupasz a czomb.
 S ím Eszter-asszony a szemmel, nézd, még azt is látatja,
 A mit nagy gonddal eltakart szemérmes patyolatja.
 A pictor szép emlőt akart és szép czombot látatni,
 Mintha el nem kellett volna a képen takartatni.
 És mintha, a hol ők vannak, nem volna váll és csizma!
 Ah, ennyi rosszat szűl az aesthesis s a schisma!
 Mely vétkeket tanítgat a nézőknek a theatrum,
 Arról jobb nem is szólni, mert az mind crimen atrum.
 Nem volt ez így, míg szólhatott a Molnár Albert,
 Ki sok országot látott és igen sok tengert!
 De még akkor tisztelte a nép a morált,
 S az aesthesis a rossz mellett nem perorált.
 Még akkor minden azt hitte, hogy szép a jó;
 Most megfordíták, keresztény hív olvasó!
 Nem kell, nem kell, ha mérget hoz, a lépes méz is!
 Veszett idő! veszett erkölcs! s te mételyünk, óh átkozott
 [æsthesis!]

A LEGFŐBB LECZKE.

Könyvgyártó! kontár és czéhbeli! vedd az utolsó,
 Vedd a fő leczkét s értsd: *Thüe tais Charisin!**)

A BÉKÁK.

Brekeke!
 Brekeke, brekeke!
 Kloáx, Tuú!
 Brekeke, brekeke,
 Brekeke! Kloáx! Brekeke! Tuú!
 Brekeke, brekeke, brekeke,
 Brekeke, brekeke, brekeke, brekeke!
 Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!
 Brekeke! Tuú, tuú!

* Görög szók: *Áldozzál a Gratiáknak.*

Brekeke, brekeke!
 Kél a hold szép kereke,
 Ébred a tók gyermeke,
 Zeng lakások feneke.
 Brekeke, brekeke!
 Kloáx! Tuú!
 Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

Zeüs bennünket szerete,
 A midőn szent végzete
 A vizekbe szöktete.
 Brekeke, brekeke, brekeke!
 Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

Egykoron az ő ege
 Volt lakunk, — s ez nem rege —
 Ah, de a Phoebus melege
 Veszélyt vona ránk.
 A békanép
 Rakásra hullt el.
 Nem volt segéd!
 Nem volt segélő!
 A nép fejedelmei
 Az istenek atyját
 Arczaikra borúlva
 Kiáltozák.
 Nem hallja meg ő!
 Mert Nemesis
 Veszélyt parancsolt.
 Nem tűrte szerencsénk!
 Nem tűrte hatalmunk!
 Nem nagy ragyogásunk!
 De végre haragja
 S az isteni bosszú
 Határt találtak.
 S Batrachosnak serege
 Éledni kezdett.
 Visszatért az ég kegye,
 Juno érettünk rettege,

S elboríta fellege.
 Brekeke, brekeke, brekeke!
 Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

A régi helyébe
 Szép lak juta nekünk,
 Mint az vala, szép.
 Kristályvizeink közt
 A nap nyila minket
 Nem érhet el itt.
 Nekünk Poseidon,
 A tengeri Zeüs,
 Védünk, atyánk,
 Hatalmas urunk,
 Nagy istenünk,
 S a Tritonok
 S Nereidek
 Hív rokonink.
 S ha Sirius
 Forrasztja lakunkat,
 S a földet aszalja,
 Hínáros kárpitot
 Vonnak felinkbe.
 Zeüs bennünket szerete,
 A midőn szent végzete
 A vizekbe szöktete!
 Brekeke, brekeke, brekeke!
 Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

A víz lakói
 Mind szótlanok.
 Lantjával Apoll
 Nem illeté meg
 Csak egyiket is.
 S a kevély madár,
 Kit hintájába fog
 Anadyomene,
 Néma mint a czet

S a cachalot,
 És a viza s a tok.
 Csak mi vagyunk — Mi! —
 A vízi camenák
 Egyedül kedvelt fiai.
 Brekeke, brekeke, brekeke,
 Brekeke, brekeke, brekeke, brekeke!
 Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!
 Kloáx! Tuú!

Ha megzendül
 Estvélyi dalunk,
 S örömünk eltölti az eget,
 Előjön Cynthia
 Ezerszer ezer
 Követőivel,
 S irigyli szerencsénk,
 Irigyli boldogságunk,
 Irigyli, hogy ő nem vízlakos.
 Csudálja az ég
 A néki nem jutott
 Bájjengzetet;
 Csudálja Tellus,
 És hogy mi vagyunk
 Őnéki legfőbb dísze, fénye,
 Háladattal vallja meg.
 Fülel a vidék,
 S a sziklák a tetőkön
 S vizeinknek boldog szélein
 Együtt zengenek velünk.
 Brekeke, brekeke, brekeke, brekeke!
 Tuú! kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

Egy bús madár,
 Színetlen és kicsiny,
 Kit a berkek magok
 Legaljasb árnyaikban
 Pirúlva rejtenek el,
 — Neve fülmile —

Meri bájos zengzeteinket
 Megszaggatni jajjaival.
 De nem marad el
 Az istenek
 Bosszúja sokáig,
 S a vakmerő
 Némúlva lakol.
 De minket az ég
 Saját öröme
 S a föld öröme
 Zengeni hágy,
 Míg a télnek nyájas álma
 Hú karjába nem fogad,
 S a megifjodott tavasznak
 Szép Horái gyenge kézzel
 Életre nem költenek.

Brekeke, brekeke, brekeke!
 Zeüs bennünket szerete,
 A midőn szent végzete
 A vizekbe szöktete!
 Brekeke, brekeke!
 Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

KOCCZANTYÚSI.

Vén kántor, könyvpenészű tánczos, parókás poeta,
 Iszonyodom s futok . . .

A DISTICHON FELTALÁLÁSA.

«Add te Psychéd nekem, Amor, ah add! s vedd lantomat
 Így majd a legszebb két öröm istene léssz.» [érte,
 «Én-e Psychémet, Apoll, s e lantért? lant nekem a nyíl»
 Mond ez, s íme nyíla már az egekre repül.
 S a mint zengve repül az Olympusig, hexameter lesz,
 A mint zengve leszáll, oh csuda! pentameter.

HIMFY.

Dayka. Tűzbe felét! *Himfy.* Vetem. *D.* Újra felét!

H. Ím. *D.* Harmadikat még!

H. Lángol az is. *D.* Jer most; vár az olympusi kar.

RÁDAY.

Én újabb Mózsés voltam, s népemet
 Kihoztam a rabság hajlékiból,
 S a hagymatermő hon helyett neki
 Téj- s méz- s borfolyta Kánaánt adék.
 Fény oszlopában ment Apoll előttem,
 Fény oszlopában én a nép előtt.
 Megcsaptam a tengert, s nyílván állt az út,
 Megcsaptam a sziklát, s folyt a patak.
 Az új törvénynek kettős ércztábláit
 Lehoztam a Parnass szent bérctziról;
 S hatalmas jobbam azzal forgatá fel
 Az undok tisztelet oltárait.
 Lehullt a fal, s a tábla fenn maradt.
 Apoll kedvelte tiszta tettemet,
 S bérül öreg zöld kort nyújtott nekem,
 S szépzengzetű lantot s hatyúí dalt.
 Kivette fürtjei közül a borostyánt,
 S hogy csendesén feküdjem árnya alatt,
 Önnön kezével szúrta sírom mellé.
 Nagy volt nevem s örökre nagy marad.

FÁBCHICH.

Fábchich vala nevem. Az kilencz szüzek zordon
 Cziterát adának énnekem. Ijedéssel fut
 Zöngése elől az, a kire nem hunyorgottak.
 De nem fut a kit felavatának, és érti,
 Hogy nincs tulajdon köcsök hiján, midőn a szép
 Ifjak s leányok táncza közt ruzsabúl font
 Koszorúval ugrik elő Anacreon, s rökken
 Szózáttal együtt dalja, Comus és Evan,

A ti áldomástokat és köz örömöket toldja.
 Dücsős hazámnak hív fia! nem egyenlő bájt
 Ád mindeneknek *Sváda*. Kedvelém nyelved,
 Buzogtam én is érte. Nevemet áldd, tisztöld.

PÉCZELI.

Libánnak nagy magzatja s a picziny
 Izsóp között Zeüs hézagot hagyta,
 És melly igen nagyot! mely végig láthatatlant!
 Társaid sorában, tölgy, te állsz ugyan,
 Egy győzedelmes nagy király, elől;
 S a szüntelen zöld lombú jegenye,
 A véle testvér bús, de szép fenyővel?
 A körös, a bikk, és az illatos hárs,
 A játszva rezgő nyár, nyír és topoly,
 És a juharnak sok neme a szerint
 Hajt térdet és főt néked, mint azok,
 A mellyeket Pomona s Flora véd,
 És mint a líriodendron és platan,
 A nagy lapú catalpa s a negundo,
 S te tölgykirályné, szép acatia!
 De Zeüs igaz volt társaidhoz is,
 S becs nélkül még a fűzet sem hagyá:
 Buján ereszt ő gallyakat, sebet tűr,
 Hamar tenyész, nem kíván mívelést,
 Árnyékot tart a háznak és akolnak.
 S midőn a vad tetők dühödt vize
 Pusztítja a jámbor gazda földjeit,
 S atyai hajlékát elseperni készül,
 A fűz, nem a tölgy, gátolja a veszélyt.

Sok a mit tettem, s nem volt hasztalan.
 A nem hazug három rokkás-leány
 Igéretét nagy kegygyel teljesíté:
 Szolgált hazámnak vég leheltem is!

BÁRÓCZY.

Birtokomon egy gyenge leány és egy magas asszony
 Versengtek. Mellyem lángola mindenikért.
 Annak zöld amarant és szejnei rózsza virított
 Messzére illatozó szép haja fürtjei közt.
 Ennek arany fonadék nyúlt el tunicája redőin,
 S ákáczczal koszorús mitra fedezte fejét.
 A kis selyp csapodár eltűnt hamar: a magas asszony
 Sírom széléig bírta szerelmeimet.
 A csapodár kiki tudja ki volt: a szentül kedvelt
 Titkos hívei közt hirdeti sírva nevem.

BARÓTI SZABÓ.

Isten veled, Virth! és te kedves Pyberem,
 Gazdám, barátom, hű neveltem, hű fiam!
 Isten veled, jó társam, érdemes Dömém!
 S te, a kit a végzés hazád határitól
 És tőlem oly nagy messze, messze eltola!
 Ah, Dávid elhal! A kemény halál neki
 Fejére mérte kaszáját. Hetvenes
 Izromba látta, hogy kalongya-rendeit
 Ceres kirakta holdjain, és annyiszor
 Hogy Bacchus új bort szűretett víg bérczein.
 Ah! sírbe száll, s gyors szárnyakon repül el ő
 Oda, hol Gvadányi, a magyar költők feje,
 S dicső vezér és nagy nevű historicus,
 Benczém, atyáddal múlat együtt. Nem hal el
 Neve, bár ha teste rothad is. Te ásd neki
 A vég lakást meg, Bencze, egyik dombodon,
 S a fejéhez ültess önn kezeddél egy dió-
 Fiatalt, hogy árnyék fedje csendes boltomat.
 Így a kit a balsors hazájából kicsal,
 És a kit a jó szent keblébe visszavonsz,
 Majd ezt kiáltja, hogyha Virthre álttekin:
 Székely poeta, álmod csendesen aludd!

SYLVESTER.

Egy nap nem épült Róma, s századoknak
 Kellett lefolyni, míg a Tiberis
 A vályogváros alkotmányai közt
 Merész szökéssel látta a Pantheon
 Márványait égre kelni partjain;
 Méltó lakát a minden-isteneknek.
 De a márványváros tudta mit köszönhet
 Ökrész tanyáidnak, nagy alkotó,
 S tisztelte viskód dőledékeit;
 És míg nálánál szebbet, fényesebbet,
 S nagyobbbat a nap nem lát szent egéről,
 Tisztelni fogja minden változásban.

Quirinus én nem voltam s isteneink
 Nekem nem adtak oly szép birtokot.
 De bár kicsiny s szűk, Az, ki a napot
 Felhossa s újra elrejtí, s más azon-egy
 Kerül elő, nem lát most ékeesebbet;
 S, ezt mondják isteneim! nem fog soha.
 De parlagon áll a szép foglalás.
 Rajta átok fekszik: told el, s lásd, mi lesz.

Első valék én, a ki, mint miveld
 A parlagot, törvényt s példát adék.
 Rádaim követte nyomdokom, s utána
 Kalmár és Birsi s Molnár; s egy időben
 Rájnis s Baróti; két nagy bajnokok.
 És, a kit Ganyméd helyébe Zeüs
 Olympusába vitt, Daykám, s Virág
 És Berzsényim, Miklának éneklője,
 Bihart Vitézem, szép környét Tokajnak
 Nagyom tanítá zengzetem csudálni.
 Erdélyt Arankám, Zsomborim s Buczym;
 S érdemlett párta zöldel fürtjeiken,
 S nem lesz idő, mely azt hervadni hagyja.

Híveim sorában nem volt még nagyobb,
 És oh mikor lesz annyi! mint te voltál,
 Pancratiasta férfi, Révaim!
 Akár a Tejos és az Umbria
 Költőivel mertél versent szaladni,
 Akár a nyelv törvényeit szabád meg,
 Akár az álom bódúlt kórjait,
 Egy új Prometheus, látni kényszerítéd.
 De a Parca sírbe vitt már téged is.
 Ki lép ürült nyomodba? Nedves arczczal
 Egy délczeg ifjú hágdos, sírkövedre
 Feltenni koszorúját. Láng lebeg
 Szép üstökén, s csókdossa homlokát. —
 Horvát, te vagy? Öllelek, érdemes,
 Legérdemesb, legkedveltebb tanítvány!
 Menj! fud a pályát! Révaink benned él.

KIS ÉS BERZSENYI.

Különbözők és eggyek arczaik,
 Mint lenni kell a szép testvérekének,
 Kik eggy anyának nőttek karjain,
 És bájaiban megosztva részesek.
 Aranyszög fürtök ékesítik az
 Egyiknek fenkölt homlokát, s cyane
 Színét felülhaladt nagy szép szemek
 Szikráznak a játékos ív alól.
 A másik barna selymet hullogat
 Parosi márvány vállain alá;
 S mely isten álljon ellent, a midőn
 E két setét csillag tüzel reá?
 Az eggyik spartai karcsu szép leány,
 Körülaggatva a párducz leplegével,
 Kit a hegyekben sújtott meg nyila.
 Lesbos nevelte a másikat, dalok
 És lant zengése mellett; ezt mutatja
 Fürtjei között az ionkosszorú.
 Melyiké az alma? Ah ki mondja meg?

Kiben kétségeim biztos oktatót
 Találni szoktak, Delphine királya,
 Szent és nagy isten! verd el a homályt,
 S, hogy bírja fényed, illesd meg szemem.
 Triposodon ég a tömjén, s magas
 Boltjaidat sűrű felleg tölti be.
 Segíts, itt térdelek —

Ím a falon
 Betűk lángolnak: *Kedves nékem a*
Nagy mester, és a választott tanítvány.

A LÚDHATTYÚ.

«Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est
 «Iudiciumque.» — Esto, si quis mala! Sed bona si quis
 Condiderit? dignum opprobriis lataverit? — «Ohe,
 Solventur risu tabulae, tu missus abibis.»

Cayster és nem Dönczös e szép víz neve.
 Zavaros! bűdös! de szép, mert én, mert én lakom.
 Én nem vagyok lúd többé, én hattyú vagyok,
 Mert úszni láb és szárny nekem is adattatott.
 Pöffedj, begyem, s te nyak, ha nem hajolsz, meredj!
 Hattyúnyakat jól játszol: a ki lát, csudál.
 S ha tégedet más nem csudál, csudállak én.
 El, el, te kolcsaggém, vizemnek széliről!
 Te úszni nem tudsz; bár fejér tolladdal a
 Hadak vezére kalpagának fényt szerez,
 S gyémántboglárt rak rája. Nem tudsz úszni te!
 Tudok én igen jól! — Oh kegyetlen istenek,
 De mért adátok nékem ily csúf gágogást!
 Miért adátok nékem ily csúf gágogást!!
 Miért, miért e rút, ez ocsmány gágogást!!!

EPIGRAMMAI MORÁL.

«Bántani mást vadság...» — s más a lélektelen író?
 Azt hozzád s hozzám nem köti semmi kötél.
 Csípd, döfd, rúgd, valahol kapod a gaz latrot! Az illet
 Útni, csigázni s agyonverni (nevetve) szabad.

AZ ÉN SUGALLÓM.

Az a kis lyányka, kit nekem,
Hogy verseim sugallaná,
Társúl a Musa rendele,
Egy csintalan, dévaj gyerek.
Epéje nincs, de gondolatlan;
Jámbor, szelíd, de nagy bohó;
Enyhíteni kész a szenvedőt,
Az ártatlant kész védeni,
Ha bár saját vesztével is.
De néha rá jön a gonosz szél,
Elkapja egy pajkos gondolat,
Nem bír magával, egyre sért
Barátot és patvarkodót.
És hogy ne fájjon a döfés,
S enyhüljön a seb, mellyet ejte,
Nevetve pattantja el nyilát!
S zománcz fogsort látat vele,
És a legbájosb ajkakát.
S ezek miatt a vett döfést
Patvarkodója, mint barátja,
Békével és nevetve tűri,
S a vett döfésnek még örül,
S csókolja a szép szelíd' kezét.

Nem ily szelíd az ő keze,
Ha a félbolond s a félokoska
Dagálylyal járul ő elébe.
Ől akkor és nem sért, nyila.
Nevet, mert ő szeret nevetni,
Ilyenkor is, de megvetéssel,
Hogy jobban sújtson a csapás;
S örülve, hogy haragja néktek,
Kedvét nyilván jelentheti,
Kiknek virágait nyújtogatta.

ÖTÖDIK KÖNYV.

ÚJ TÖVISEK ÉS VIRÁGOK.

★

A NYELVRONTÓK.

Rontott, mert építeni akart, Palladio, benne
Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.
A művész érzette magát, s neked én fogok, úgy mond,
Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
S ím áll a roppant csarnok, s bizonyítja: ki több itt,
A művész-e, vagy a szolgai tompa szokás.

A TUSÁZÓ.

Korholtatni nehéz, de nehéz korholni is. — Úgy de
Szűlőm Róma! — s ezért veszteni s veszni nem az.

PÓR GÖG.

A genialis nép! hamuban lakik, izzad az úlón,
Nyúz, csal, lop, koldúl, adja, cseréli lovát.
Egy gyengéje vagyon: szeret úrnak látszani, boldog
Hogyha nyakán elavúlt czifra ruhácska fityeg.
Könnyedkén tűröm, ha nagy érzeti vélem, hogy ő nagy:
Nem tudtam soha még tűrni, ha törpe mered.

ÁL LOVAG.

Nyargala s orra bukott s arczát bevarazta; de hogy lásd,
Hogy lovag ő is volt, íme kefézi fakód.

NEO ÉS ORTHOLOGIA.

Ah, mi elég? mi sok? és mi kevés? Mértéket ezekhez
Adni ki fog neked én, Bardacsi, vagy te nekem?

UNGVÁR-NÉMETIHEZ.

Éneklesz s hány érti magas dalod? Érti, nem érti,
 Az neked egy, de te szállsz, a hova szaggat erőd.
 Szólj, megelégedett ifjú, s kapkodj ki magunkból;
 Ím ez örök rekegést hallani elúnta fülünk.

HELMECZYHEZ.

A szerecsent mosod, a siketet leczkézgeted, úgy mond
 A ki nem érti, miért leczkézgeted és mosod őket.
 Mosd és leczkézs. Szerecsen marad és siket, a ki
 Már siket és szerecsen : de magának bért hoz az érdem.

ANCH'IO PITTORE.

Mert én is művész vagyok ám! — ezt mondta Coreggio. —
 Fess mint ő, s bízvást mondhatod a mit akarsz.

BOILEAU UTÁN.

Anacreonticáid —
 Hajj!
 Árpádod most, s odáid —
 Jajj!

NEHÉZ ÉS KÖNNYŰ.

Nem szeretek nehezet, ha nehéz ; könnyűt nem, ha könnyű.
 Ez s amaz együtt dísz, mint külön állva hiba. [nyű;
 Úgy kell a mi nehéz, ha nem érzeti vélem, hogy az volt,
 S a könnyű, ha simult, sok faragásra leve.

A BUTA BÖLCS.

Nem jó ez : e szebb mint amaz.
 Csak így van jól : ez szebb amannál.
 Ugy mondja Pux, s minden kaczag.
 Azt hallja Pux, s Pux — nem kaczag.

AZ ÚJÍTÓK.

I.

Midőn Erdősi az első distichont
 Csinálni merte, Polyhymniánk
 Fellépe a szent Olympba, s térdre hullván
 A nagy Kronion széke előtt, kiálta:
 «Áldásodat, nagy isten, kezdetemre!
 Homerom lantja a földön újra zeng.
 Hellas és Latium nem holt ki egészen.
 Akard, és egy szabad nép, mellyet én
 És Liber vettünk kedvezéseinkbe,
 Letészi vad tüzét, s Romának és
 Athénnek nyomdokán futásnak indul,
 Úgy a hogy új nép nem futand soha.
 A kezdet még csekély: de én Virágot
 Leczkéim alá veszem, s a Lethe szélein
 Horác csudálva hallja meg tulajdon
 S még is különböző szép énekeit.
 Keblembé zárom Tétnek áldozóját
 S mint a midőn Aëdon tiszteli
 Bájjengzetével a kelő napistent,
 Ki a telek vad szörnyeit elveré,
 S ismét felhossa a régen várt tavaszt,
 S a Zircz Apollja akként dicsértetik meg.
 Áldásodat nagy isten kezdetemre!»

Zeüs int, s a szép kihallgatott' virágít
 Feltészi lábaihoz, s vígadva száll el.

II.

S beszélje a költő, mik történtek itt?
 «A nóta szép — mond A. — de nem magyar;
 Nekünk magyar kell, nem deák s görög. —
 S ha kell külföldi, mért nem a tatár?»
 «Mert a tatár rokonvér — monda B. —
 S a syrus és zsidó s arabs velünk.»

«Erdősi servum pectus — így felel C. —
 S rossz imitator; őtet viszketeg
 Furdalja; ujjakkal óhajt a seregben
 Kimutattatni, hogy az az az ő.»
 «Mit, — kérdi D. — ez új, ez a szokással
 Ellenkezésben áll; s jó-e tehát?
 Mert a szokás itt, mint mindenhol, úr.»

«S ha jó is — úgy mond E. — ki bízta rá,
 Hogy ő csináljon jót? A lant miénk,
 S nem a tiéd, nem az enyém s övé.
 Mindnyájan kezdjünk, hogyha kell, nem egy.»

«Mindnyájan — monda most F. — semmiben
 Nem teszünk kezdést; azt mindig csak egy,
 Vagy csak kevés társ teszi. Am tehát
 Próbálja mit tud ő; de hozza előnkbe,
 S mi fogjuk néki mondani, tud-e ő.»

«S bár tudjon! tudni nem fog, hogyha mi,
 Hogy nem tud, úgy találjuk» — szóla G.

«Itélni jussom nékem is vagyon —
 Így szóla H. — mert én is nép vagyok;
 S kimondom: én nem értem. É szerint
 Egyéb nincs hátra, mint hogy a kobozt
 Engesztelésül áldozza a szokásnak,
 Ha hív polgárnak óhajt nézetődni.
 Ne szóljon a kit nem hall a — siket.»

III.

Erdősi után egy vad csoport dühült
 Gyötrő zengésre, s eggyik a szelés
 Négy pontjain rímet kezde csattogatni.
 Gonosz hexametert s pentametert
 Gyártott nőstényke s hím, s tudós s tudatlan,
 És a tudatlan még makacsb leve.
 «Szép! oh igen szép! — mond Polhymniának

A kancsal isten — méltán kérkedel.
S ez-e az a te Romád s Athened?»

«Sergemben — úgy mond Mómusnak komoly
De csendes arczczal Polyhymnia —
Jót s rosszat együtt úgy lelsz, mint az ég
Sergében leljük Amort és Silent,
És téged ormos, sánta, kancsal isten.
Mellyike a jó, mellyike a gonosz,
Azt értik a kik engemet szeretnek,
S epés gúnyoddal én nem gondolok.»

Felszálla, s vitte a pártát kedvesének.

ZRÍNYI.

Marsnak sisakjában giliczék költenek,
Jele, hogy ő és Venus nem ellenkeznek.
Életemet én is Marsnak dedicáltam,
De, nem tagadhatom, Venust is szolgáltam,
Jó hazámért,
Júliámért,
Sok nagy bajt próbáltam,
Vitézül kiálltam.

Hiában, kiálték; úgy akarta isten!
Ne fuss, én violám, juttassad eszedben:
Peneus leánya öltözött törzsökben,
Mert kegyetlenségért isten is kegyetlen.

Jaj, szerelmes violám, óvjad magadat,
Hangya meg ne csípje szép fejér lábadat,
Ne szakaszsa szederjin arany hajadat;
Allítsd meg, állítsd meg, kérlek, futásodat.

A Dráva partjai meghallák keservem',
S együtt siráinkoztak kínjaimon velem.
Meddig futsz, kiáltám, te én szerelmesem!
Megállasz-e, térded' hogy ölelhessem? (*Echo*) Nem.

Mint ama könnyű köd a forgó szél előtt,
Violám úgy futott én szemeim előtt,
Mint hideg hóharmat nap melege előtt,
Mint fűj karvaly előtt, mint árnyék nap előtt.

Szerelmem eránt így süllyedvén kétségben,
Mit ér rugódozni, mondám, ösztön ellen?
Rettenetös szablyámat vevém kezemben
S fölléptem vitéz Marsnak hős seregében.

Igazabb isten ez ; megadta a szép bért,
Mivel nem kiméltem, a mit tőlem ő kért,
S csatában magamat kitettem ötvenért ;
Ez szerze nekem fényt s el nem halható hírt.

Pécs s az eszéki híd, ha szólhatna, szólna,
S ha idegen társam meg nem gátolt volna,
Rosszabbúl lett volna a pogány eb dolga,
S mondaná irigység: «Ez nem volt rossz szolgál.»

A lengyel koronát ámbár fölvehettem,
Mivel hazámat s nemzetemet szerettem,
Félelem s kevélység nélkül megvetettem ;
Elég vala nekem hogy megérdemeltem.

Még egy isten nyújtá nékem adományát,
Ki mint király bírja Helicon országát.
Följebb böcsülöm én annak szép csarnokját,
Mint, mellyet hord nyakam, Spanyol' aranygyapját.

Aeneidost Maro írta tíz tél alatt,
Szépatyám nagy tettét én csak egy tél alatt.
Nem hasonlítom én Marohoz magamat.
De én professióm versnél vár nagyobbat.

A kit írtam, írtam csupa mulatságért,
Jutalmat nem vártam, sem nem várok azért.
Írtam a mint tudtam. Ha gúnyolsz munkámért,
Tökéletösségre, gondold, hány dologért.

Én soha munkámat meg nem corrigáltam,
 Hagytam a mint elsőben írni találtam.
 Néhol fabulákkal azt fel is czifráltam;
 Követni Homerust ebben is próbáltam.

Idegen szók vagynak keverve versemben,
 Mert tenni nekem vagyon azt jó kedvemben.
 Szegény a magyar nyelv, ezt vöttem eszemben.
 Irj, és velem lésszesz egyes értelemben.

Magyar, még egy munka marad reád tőlünk;
 Ezt tanítja neked: Van erőnk, nincs lelkünk;
 Kiholt a jámborság és az hűség bennünk.
 Szeresd hazád, s fölkél ismég. Isten velünk.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDORHOZ.

Ragyogó futással kezded a futást
 Olympiádnak síkjain, s a tömött
 Sokaság paeant kiált a nagy merőnek.
 Hova futsz? megállj! itt az Euripides
 Hermája, s a Götheé; s itt közöttök
 A hármass istennék szent szobra kél.
 Hullj térdre, lelkes ifju, s mondd az ígét:
 «A szépet a nagy mellé!» Már repülsz?
 El, el a határig, vagy ne, nagy merő!
 El, el a határig! Vár a hős iker!

HIMFY.

A pór nem érti mit miért szeressen;
 De a midőn bordái alatt hatalmasb
 Űtéssel kótog a bekérgezett szű,
 Visítva, hányja, szórja kosszorúit.
 Mind egy akár Faun fújja a fűztilinkót,
 Akár az istenasszony nagy fia
 Függeszsze fel Hebrusnak harsogását;
 Az itt is, ott is szökdél és visít,
 Az itt is, ott is szórja kosszorúit.

De Faun s az istenasszony nagy fia
A Marsyasok serge előtt sem egy.

Te a csodát újjá tevéd közöttünk.
Szirtek követték lantod zengzetét,
S a zordon rengeteg vad szörnyei,
S az ifjak és leányok a mezőn,
Kik általad szebb lángra gyúladoztak.
Új kosszorúra, dísze nemzetemnek,
Szükséged nincs ; de vedd azt holdolásúl,
S add által a hőslyánynak, kit dalod
Vauclúzi társa mellé léptete,
Mint ő Petrarca mellé tégedet.

SZEMERÉHEZ.

Midőn Emlékezet és Remény sonettjeit éneklé.

Már haladék, s sírás öntötte el arczodat. Amor
Megszánt, s két koszorút nyújta tüzelve neked.
Most ez szálla el itt, most ott a másika ; s míg én,
Oh az irígy! ezt s azt felszedem, elhaladál.
Állj meg, s add nekem e kettőt, s add tenmagad, ezzel!
Szebb koszorút soha még nem nyere győződelem.

OLCSÓ DICSŐSÉG.

Saul meg nem lelte az apja szamarát ;
És még is rá adta a látnok áldását.
Mindennap láthatjuk ennek még példáját.

NEOLOGISMUS.

Az új miért jobb mint a régi? —
S a régi mért jobb mint az új?
A rossz, bár régi, rossz marad:
Az új, ha új is, jó, ha jó.
Világos, és csudálkozol.

A MI NYELVÜNK.

Isteni bája a szép Hellasnak, romai nagyság,
 Franczia csín, és német erő, s heve Hesperíanak,
 És lengyel lágyság! titeket szép nyelvem irígyel.
 S tí neki semmit nem irígyeltek? Nyelve Homernak
 S Virgilnek, ha találtok-e mást Europa határin,
 Mely szent lantotokat ily híven zengve követné?
 Dörg ő s nem csikorog; fut ha kell, mint férfi fut a cél
 Nem tört pályáján: de szaladva, szökelve, sikamva.
 Lángol keble, ajakán mély bánat keble sohajtoz,
 S mint te, olasz s lengyel, hévvel nyögdeli szerelmét.—
 Hull a láncz, közelít az idő, s mi közöttetek állunk.

SIBYLLA.

Kerüld s hajházd a régít és az újat;
 Szokott ösvényen járj szokatlanúl;
 Tarkíts, de mindig egy fő színt keresvén;
 Légy a mi vagy, s egészen, s légy egyéb is;
 Tiszteld a gégés mestert, és kaczagd —
 Mond a Sibylla, s örvendhetsz, ha érted.

INTÉS.

Két szót hall mindig füled; ezt: Fel! s ezt: Ne fel! Ezt a
 Nagy sokaság, azt a kisebb kívánja. Ne nézzed
 Mit kívánnak azok; mit kíván a dolog, azt nézd.
 Ott a szép s az erős: itt a természetes és a [szép
 Tar simaság. Szemedet gyakorold, gyakorold karod. A
 És az erős nekik is sima lesz s természetes. A taps
 Még kedvesb, ha kevés, de ha jó, mint hogyha sok adja.

MISOXENIA.

Jó nem kell, ha az emberiség, s nem nemzeted, adja:
 Nékem az emberiség s Pest s Buda tája hazám.

A H. HANGJA.

Léleknek veve Roma s Athen, de te testnek akarnál
 Venni, és csak testnek. Polyhymnia gyenge mosolylyal
 Nézte füled vétkét, s magamat nevezett ki tanúvá,
 S bíróné téged. Én lélek s test vagyok együtt.
Adhat nem lélek, s *teher* és *tereh* nem csupa rest test.

A VÉTKES SZÉP.

A rút rút! — «De mi teszi tehát, hogy az isteni Pallas
 Keblén Gorgonnak vad feje bájos alak?» [kérd hát;
 Nem tudom; a művészt kérdd. — «Ő sem tudja.» — Ne
 Kérd szemed és szíved, érzeni s látni ha tudsz.

KÜLÖNBSÉG.

*Embert** mondva nem ejt két szótagot, a ki büdös gőg
 Hangján rád ordít, hogy nézz fel, s térj ki lovának;
 Ő ragyogó szekeren siet a Pont-neufre: te talpalsz.
 Kettőt Bossuet, a nép feddője, ha szent hely
 Hallja szavát, kettőt Ferneynek józan Homerja,
 És a szín nagy dísz Le-Cain, s a lyányka, ha dalt zeng.
 S íme Le-Cain s a nép tisztelt feddője s az édes
 Éneklő s a józan Homer, úgy szólnak a quai-n
 És Vendôme-piaczon, mint minden párizsi polgár.

Egy a nyelv: de az hely s a szóló nyelve nem egy nyelv.

IZÉHEZ.

Poeta vagy s historicus.
 Mi vagy nagyobb? biz én nem értem.
 Oh, hogy ha én exotericus,
 Itt, mint sok másban, practicus,
 Historico-poeticus
 Illustritasod meg nem sértem,

* *Home.*

Fejtsd meg magad. mely félen vagy,
 Kettőben az nehézke, nagy!
 Silány versed beszédi fagy,
 Sem sírnom nem hagy, sem nevetnem,
 De fáznom, izzadoznom hagy.
 S nem sokkal többet mint nevetnem.
 Már ért az exotericus: —
 Historizáns poeta vagy,
 S poetizáns historicus.

EGY ROSSZ KÖVETŐHÖZ.

Hősünk zengő karvasára,
 Nehéz szagú babérjára,
 Sustorogó odájára,
 Békegeres eposára,
 Tisztos crimen raptusára,
 Malhereux de Gersonára,
 Tempefői bajnokára,
 Amazon szűz lyányzójára,
 Kérdéseknek kérdására,
 Esküszöm, te nem sokára
 Felhágsz, csak nézz e példára,
 A homoksík Tátrájára;
 S Csombók Jankó s Csombók Sára
 Szát szemet tát e csudára.

FULLAJTÁROS VERS.

Míg mások nem nézvén szépre és illőre,
 A koboz négy húrját leszedik kettőre,
 S könnyű taligácskán futnak a mezőre:
 Én, akármit mondjon a bölcs és a dőre,
 Két lovat fogatok négyemhez előre,
 S fullajtáros hintón hajtok a tetőre.

A kiben nincs erő a nehéz munkára,
 Tekintsen Phaëton gyászos bukására,

S ne vágyjon a szárnyas paripa hátára :
 De a kit meghata Pócsnak fénysugára,
 S Apollo maga hítt szent szolgálatjára,
 Megyen s laurus-ágot szegdes homlokára.

Hattyúvá változva úgy száll az egeken,
 Túl emelkedvén a vad rengetegeken,
 Mint a sebes gálya fut a tengereken.
 Bámul az elhagyott föld e zengéseken ;
 Mint Pythagoras a csengő kerekeken,
 S ha torka nem bírja tovább már — megnyekken.

A MUSÁHOZ.

Leányka, dalt ! de ne mint eddig dallál.
 Becsületet azzal sokat nem vallál.
 Gajdolj ha kell, de úgy, hogy mindenek,
 Tudósok és tudóskák értsenek.
 Nem élünk Athenásban, nem Romában,
 Mit dúdolsz hát görög s deák schemában ?
 Az a külszín, hidd el, csak flosculus ;
 Parturiunt, s lesz ridiculus mus.

Szólj igazat ; te is vágysz tetszeni ;
 Költőink közt szeretnél fényleni.
 Akard s megvan. Légy újra az, a mi voltál,
 Szólj a szerint, miként régebben szóltál.
 Új szót ne gyárts, az ókat ne keresd,
 A francziát, a dájcsot ne kövesd.
 Beszédednek adj bájt, adj könnyüséget,
 Adj rendidnek hasonló hangu véget.
 Kap a manó, nem más, a verseken,
 Ha nehezek, s rím nem cseng végeken.

De te pirulsz megfutni a könnyü pályát,
 Hol X szedett koszorújába — zsályát.
 Jó ; verd tehát bilincsekre magad.
 S a verselés dühe ha megragad,

Zsongásidban vedd Rádayt vezérnek,
 Mérd a mit az olasz, francz, német mérnek.
 Cserélj nehéz és könnyű tagokat,
 A rímekben nő s hím hangzásokat.
 Így lesz neved, Músácskám, a Parnasszon —
 Örülj neki — Tekintetes tudós kisasszony.

A BORZ ÉS AZ EVET.

A tunya borz szennyes gödrében nézte szökésit
 Egy ágról más ágra az evetnek; gödre felett az
 A Pánnak szentelt agg tölgyben vette lakását.
 «Hé rokon — úgy mond a tunya borz — te felejtet-e,
 Lábúvá teve téged is a természet? idétlen [hogy négy
 Gőg az, hogy te lakást a földön lelteni pirulgatsz
 S a tollas nép közt lakozol. Társ, szállj le miközzénk,
 Légy a mik mi vagyunk, s hagyd ugrálásodat. Ugrik
 Medve komám, ugrom magam is, de mi tisztessen ugrunk.»

Hallotta a leczkét az evet, s a tisztos borznak
 Ezt felelé: «Társak volnánk, de te borz vagy, egyéb én.»

HATODIK KÖNYV.

EPISTOLAK.

★

HORVÁTH ÁDÁMHOZ.

Oh te, kinek harsány hadi kürtje Tihanynak enyelgő
Szűzeit eddig nem hallott hangokra tanítá,
Hogy valamerre kevély hullámaít hányja zajogva
A Balaton, Hunyadit, Hunyadit riadoznak az erdők.
Horváthom, jer! akár Platoval az elme nem ismert
Léte felől ébrent álmokba merülve bolyongasz —
Én oda nem késérlek; — akár Csapodidnak igazlott
Karján a rejtett szépség ösvényinek indulsz;
Jer, kérlek, s Eratóm mit adott ajakimra, figyelmezz.
Kedvell ő téged, noha gyenge virágít hajadból
Calliope, laurust nyújtván érette, kifejté.
Halld azt most tőlem, s majd tőled hallja barátnéd.

Melly inségbe merült e hon, mivel istene sírját
És a helyt, hol az élt, meghalt, s mennyekbe repült fel,
Elnyerni ohajtá egy fősvény s gyenge királyunk,
S új koronát víván, koczkára vetette sajátját,
Hirdeti még most is sok pusztult környe hazánknak.
Megsiketült az eszesb fél ellenzésinek, és ment,
S népe között a leggyávább, egyszerre vitéz lón,
S csábított s csábult seregét harczokba vezérlé:
Hősei mind követék; ment Tornai Farkas is, ámbár
Margitja orczáin bánatnak könnyei folytak,
S házassági szerelmöknek szent záloga, s első
Záloga, csak mostan kezdte éreztetni, hogy éled.
Nője felé, szép nője felé repdestenek égő
Gondolati, azt látta, azt hallotta, azt óhajtotta;
Azt és semmit mást, s egyebet nem semmit! Utána

Jajgatták Margitja nevét a kármeli bérczek,
 S Tábor s Mamre tetői, miként nem sokkal előbb még
 A könyörületlenét a barkai szikla kiáltá.
 Mostan a zuhogó Jordán fövenyére ledőlve,
 A kedvest keseregte megint, s bőv könnyeket öntvén,
 A siket erdők közt ekként hallatta siralmait:

«Fekete szemü szép hölgyecske
 Röpülhetnék csak mint a fecske,
 Még ma szállanék szemed láttára
 Ablakod rostélyozatjára.

S addig dudolnám énekemet,
 Míg megszánván esdeklésemet,
 Kis kamarádba befogadnál,
 S öledben nyugvó helyet adnál.

Nem kellene nékem kalitka,
 Hogy engemet benne tarts fogva,
 Mert ha elűznél is mellőled,
 Még sem röpülnék el én tőled.

Délben asztalodra röppennék,
 Étkes s vidám vendéged lennék,
 Megcsipegetném falatodat,
 S kis kannádból innám borodat.

Fonni ha ülnél karszékedbe,
 Felszállnék rokkád vesszejére,
 S olly búsán nyögném énekemet,
 Hogy könnyet hullatna szép szemed.

Estve ugyan, ha álom nyomna,
 Elbúnék sűrű kárpitodba;
 De még hajnal előtt jó reggel
 Felköltnélek víg cseregésemmel.

Ugrándozva járnék akkoron
 Fel s alá puha paplanodon,

Félre rántogatnám kendődet,
Hogy láthassam bokor emlédet.

Oh ki volna boldogabb mint én,
Szép völgyecskéjében fürödvén!
S bimbócskáit csókolhatnám,
Béla is irígyen nézne rám.

Jaj! de mint az árva gerlicze
Úgy bujdosom én mostan nyögve;
Mert nekem szárnyaim nincsenek,
Hogy szép Margitomhoz vigyenek.

András alatt, vérző buzogánynyal,
Vívok minden nap a pogánynyal,
Annak drágalátos véreért,
A ki érettem is onta vért.

S a mikor karom a csalmákat
Úgy aprítja mint a torzsákat,
Így kiáltok szent Jézusomhoz.
Vigy, uram, egykor Margitomhoz!

S im tisztulni látom az eget,
S rám a nap víg sűgárt ereget.
Azt jelentvén, hogy nem sokára
Visszavisz az isten Tornára.»

Így végzette dalát Eratóm, s eltűne. Szemérmes
Szép nyaka még ragyogott a ködben, s szélnek eresztett
Fürtjeiből oly kellemetes szag szálla le hozzám,
Mint a millyet ereszt kivirított bokra Fürednek,
Vagy Szántód gyönyörűn zöldellő gyepje, midőn azt
Balzsamomos violák lepik el még gyenge tavasszal.
Homlokomat myrtuskoszorú s szép rózsza keríté,
S csattogatott szárnyon két hósín híve repült el
Cyprisnek, szent védje bizonyágára, felettem. —
Élni fogunk, kedves Horváthom! tégedet ádáz
Bellonád hadi kültre kiállt, s már szárnyra repített

Hangjaid a kiterült egeken úgy dörögnek, a mint
 A dagadó Balaton, s Hunyadidnak mennyköve dörgött:
 Engemet hív Eratóm kivirított erdeje békes
 Árnyékába vezet, s ottan a holdnak ezüstsín
 Fényénél oly búslakodó hangokra tanítgat,
 Mint a nyúgoti szél lágy nyögdecslése, midőn az
 Illatozó rózsák közt Czenczimet alva találja.
 Örvendj! élni fogunk! s igazabb unokáim örömmel
 Emlegetik, Horváthjáért mint ége Kazinczy!

BARÓTI SZABÓ DÁVIDHOZ.

Midőn egy sserencsétlen munkát közle velem.

Mint bánthattalak én meg úgy, barátom,
 Hogy te engemet ezzel a csömörlést
 Indító csevegéssel öldökölj meg.
 Testét lepje meg a gonosz pokolvar,
 A csorgó fakadékok, a bűdös rüh;
 És a csontokat hasgató podagra
 Mint a gombolyagot, húzza össze ujját,
 Ezzel tégedet a ki gazdagított,
 Illy istentelen átkozott darabbal.
 Ah, nem láttad-e, hogy szegény Kazinczyd
 Elvesz mérgibe', majd ha olvasandja?
 Várj, várj, nem viszed ezt el; összegyűjtöm
 A sok Kónyit, a nem magyar Zechentert,
 S nyomtat Landerer a mit holnaponként;
 S majd ha összeszedem, barátom őket,
 Érdemlett jutalom fog érni érte.
 Várd bizvást! azalatt oszolj előlem,
 Akármerre vezet szemed világa,
 Rút fajzat, pökedelme nemzetemnek.

DÖME KÁROLYHOZ.

Bácsmegyeim leveleivel.

A melly nyalábot itt veszsz, Dömém!
 Ha nyúgodalmad kedves, hirtelen
 Vesd tűzre, másként égni s sírni fogsz.

Ezt nékem Amor adta, a ki rád,
 Hogy megszökél előle — oh, balúl
 Tevéd azt — sebző nyilait feni.
 Vesd tűzre, kérlek! intlek! hirtelen.
 Elrejtett méreg az! pandorai
 Szelencze, melly a megnyitásra csal,
 De majd, ha engedsz, béfut mérgivel.
 Ő csak vesztedre vágy; nem ismered
 Te még haragját; kedvezése is
 Kegyetlen, álnok, bosszús és hazug.

Megcsalt az álnok engem is; pedig
 Én nem kerültem a rablánczokat,
 A mellyeket rám fűze Czenczie;
 S mind azt szenvedtem, a mit Bácsmegyeim
 Inséges örvényében szenvedé.
 Szökött! hát már te mit várhatsz, ha majd
 Nyalábom által elszédítve a
 Kített kelepce mélységébe bukkansz?
 Vesd tűzre, mondom, ajándékomat;
 S átkozd s keröld a repdeső gonosz
 Istent. Őt véled én is átkozom;
 De, ah! — ez a szív égni s sírni kész,
 S örökre hordja s önkényt! lánczait.

GRÓF TÖRÖK LAJOSHOZ.

Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta.
Virgil.

Hatalmas mesterének egy szava
 Miként hozá ki a pusztá semmiből
 Ezt a tömérdek mindent, s önmagát
 Az érthetetlen, a megfoghatatlan
 Nagy mestert, fejtik leczkéid nekem.
 Oh, a helyett, hogy e mélységeket
 Előttem felnyitnád, kérlek, borítsd el;
 S kikapva e szép világból, hol magamnak
 Honn lenni látszom, és a hol szemem
 Gyönyörködése millio tárgyait

A legvarázs sötétisztában és
 Nem elvakító féynél látni szokta,
 Ne kényszeríts, időn s ürrön keresztül,
 Addig repülni, hol csak fény lakik,
 És a holott én, durva föld fia,
 A fény miatt magamra nem talállok.
 Ifjú koromnak boldog reggele óta,
 Mind addig, a midőn havát az ősz
 Fejemre még nem kezdte hinteni,
 E viszketeg gond kínozott engem is.
 Lángoltam látni, megkapni a valót,
 És mint menyasszonyt keblemhez szorítani,
 S új szebb, jobb éltet élni karja közt.
 De ő futotta a vakmerőt, s az éj
 Lidérczei közt eltűne, nem haraggal,
 De mint ki később újra visszatérend.
 Kétség s elcsüggedés rohant reám.
 Kérdeztem a természetet: siket volt;
 Kérdeztem bölcseinket: ők csevegtek,
 S bizonytalanbbá tőnek, mint valék;
 Barátim vállat vontak, s hallgatának.
 Arany korom használatlan röpült el,
 S büntetve voltam kábaságomért.
 Többé nem úztem a futót, s magamba
 Vonúlva azt kérdém, a mit tudhatok
 És a mit tudnom használ. S ő jutalmúl
 Megtért, s így szóla: «Láss! A mit keressz
 Nyúlj bé kebledbe, s feltaláltad....»

★

Saisban egy ifju — így beszélte nékem
 Egy celta bölc, ki már egyiptusi
 Hosszú utazásiból honn érkezék,
 És a mi ott, a titkok szent helyén,
 Őnéki látni engedtetett, keblembe
 Örülve öntötte ki panaszra költ
 A hierophanta ellen, hogy nagy reményit
 Ravasz sikamlatokkal játszadozza,
 És a valót felfödni néki késik.

Mim van, ha mindenem nincs? kérdi az ifju;
 Van itt több és kevésb? Hát a való
 Úgy summa, mint a test érzékinek
 Ál boldogságai, melyeket nagyobb
 S kisebb mértékeiben bírhatunk?
 És még is bírunk? Nem megoszthatatlan,
 Nem egy-e, a mit látni ohajtozom?
 Ám végy ki egy hangot a lant zengzetéből,
 Az ég ivéből egy színt ám szakaszsz ki,
 Semmid marad, míg a szép zengzet és
 Szín mindene együvé nem szerkezik.

Ekként beszélvén, egy szép gömbölyeghez
 Jutának el, hol egy beleplezett kép
 Órjási nagyságban tűnt a megíjedd
 Ifjú szemébe. «Szólj — mondá — mi ez?»
 ,Ez a való, mond a pap. «A való?»
 Hisz ennek látásáért lángolok,
 S előttem épen ő lepleztetik.»
 ,Pörölj az istenséggel érte — mond
 A hierophanta. — Nincs az a halandó,
 Ki föllebentse e leplet, míg magam
 Föl nem lebbentem. S a ki azt illetendi,
 A szentet, a tiltottat, mond az isten....'
 «S mit mond? —, az a valót meg fogja látni.'
 «Csodálatos! s te nem vetéd-e föl?»
 ,Én-e? nem én soha; s e viszketeg
 Meg nem kísérte még.' «Nem értelek.
 Ha tőle nem több mint e gyenge közfal
 Rekeszt el; úgy könnyű lesz....» És az isten
 Tilalma! mond rendítő hangon a pap.
 E gyenge közfal nem nehéz karodnak,
 Fiam: lelkednek sok mázsányi súly.'

Az ifju mély gondok közt tért haza,
 A tudni-vágyás szomja csendes álmát
 Szemétől messze elúzi; kínosan
 Fetreng fekvésén, s éjfélnél felugrik.
 Rezzent lépései vaktában viszik

A gömbölyeghez. Megmászni a kerítést
Nem volt nehéz, s egy bátor felszökkellet
A kép elébe teszi a vakmerőt.

Itt áll immár, s borzasztva fogja környül
Az egyedülvalót az éltelen csend,
Melyet csak a lépdellés dobbanásai
Szaggatnak meg a kripták boltjaikban.
A kuppolának nyílásán keresztül
A hold ezüstkék sápadt fényt lövell le;
S rémítve, mint a megjelent istenség,
Csillámlik a boltnak sötéti közt
A szent alak, lenyúló fátyolában.

Bizonytalan lábakkal lép az ifju
Közelbre a képhez, s ím szentségtörő
Kezei a fátyolt már illetni akarják.
Hévség s fagy járják végig tetemeit,
S látatlan kar röpíti vissza.

«El innen,
Boldogtalan! el innen! — így kiált
Mellyéből egy hü szózat — Te fogod
A legszentebbet megkísérteni?»

Nem érti ő, nem hallja a szózatot.
«E leplet — mond az istenség — halandó
Föl nem vetendi, míglen én fogom.
De nem vetette-e mellé önmaga:
Ha ki ezt eltolja, meglátja a valót?
Ám érjen a mi akar, én eltolom
És meg fogom — sikolta — látni.»

,Látni?'

Ezt zúgja utána a nyúlt Echo nevetve.

Így szól, s lekapja a leplet. . . . A papok
Eldőlve lelték más nap őt az Isis
Szent zsámolyánál. Bomlott, sápadt arcza
Mély kínokat hagyott sejdíteni.

Eltűnt az élet vidámsága tőle,
S korán sír nyelte el a boldogtalant.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ.

Miklós fiához. 1809.

Még a prætecta lebdes válladon,
Ambrosiát lehel szép üstököd,
S gyengéd orczádon s e kis száj körül
Rózsák virítnak, mint az Amorén —
Legszebb, legbájosb Amor önmagad:
S ím a gynæceum csendes rejtekéből
Kiszökve, már a vérmezőre futsz,
Hogy ott azok közt léphess fel, kik az
Ádáz halálnak mennek ellenébe.
Gyermek, mi ez? S te hiszed talán,
Hogy itten oly harcz vészi kezdetét;
A mellyet egykorúid, a tavasz
Virággal elhintett pázsitjain,
Öröme gyúladozva indítanak?
Te úgy hiszed talán, hogy itt elég lesz
Szeg csődörödnék hátán a szerint
Rengetni a földet, mint midőn az ifjabb
Cæsart és Armidort, nemők fő díseit,
S a hattyunyakkal, mely veszélyt hozott volt
Lædára, most is büszke Jupitert,
S a nagy serényű vén Bucephalust,
Ki még ifjú a kedves kis tehernek,
S Brutust, a talpverőt, és Pittet s Foxot,
Egymásnak itt is ellenségeit,
A stadiumban addig fékezed,
Míg a kelő port a tajték eloltja,
Mely a kifáradt ló inán lefoly?
Oh élj korodhoz illő kényeidnek!
A mely dologra kelnek társaid,
Az férfilelket kíván s férfikart.

Dicső atyádnak gondos bölcsesége
S példája benned mit tehettek s tettek,

Azt én igen jól értem. Nem tanúltad
 Te ökörülte, tízet s másfelet
 S pácsit miként tégy, s a bohó pagátot —
 Oh melly öröm! s mely ész! — elfogni, hogy
 Fogát csikarva kél fel titkolója,
 S átkozza az ötet üldöző szerencsét,
 És a napot, mely szülte, míg köre
 A győzödelmesnek pæant kiált.
 Sem a mit a nagy házak magzati,
 Atlási egykor honnunknak, legelső
 Gonddal tanúlnak, hogy gillétjőken
 Két sorban álljon-e, vagy egyben, a gomb,
 S nankín legyen most, bársony majd nadrágok,
 S kravátjokat bodorral kell-e még is,
 Vagy már bodor nélkül, megkötniök.
 Te nem tanúltad ezt, és nem tudod:
 Ez a komornik gondja s a szabódé.
 Ezek helyett én tégedet Zsibónak
 Larariumában, tűzpadod körül,
 Atyád beszédit és vendégiét,
 Már messze túl az éjféli nyúgalomra-
 Szólító óráin, el nem telhető
 Gyönyörködéssel, láttalak, fülelni.
 Hiába hinté Morpheus altató
 Mákját szemedre: meg nem zsibbadott az.
 S mint hültem el, midőn a kis fiú,
 Ki, atyja térdén nyájasan fetrengve,
 Egyedül lovában látszott élni, melyet
 Tanúlt kezekkel a gyertyák viasz
 Csordúlataiból képze, lángra gyúladt
 A consul ellen, a ki megfeledvén
 Hogy ő előbb volt atyja gyermekeinek
 Mint consul, őket bárd alá vetette,
 S társára nem tolta a birói tisztet!
 Vagy akkor, a midőn még csak kilencz
 Esztendő Atilánk, az áltatásnak
 Úgy kára nélkül, mint az Aeschylus
 Színén a férfinaszok az asszonyrollát —
 Csudálkozásra méltó tűzzel játszád

Most a nagy bajnokot, majd a nagy embert!
 S ím teljesedni látom, a mit akkor
 Előadásod ígésző hatalma
 S személyes bátorságod által el-
 Bájolva, tőled örvendéssel vártam,
 Te, a ki még öt év előtt remegve
 Kéréd Zilajnak felgyúlt rendeit,
 Hogy ők a kisdéd új Papíriust
 Benn a tanácsban lenni szenvedjék meg,
 Mint Roma szenvedé a magáét, —
 Most, még öt év után legény, vezérled,
 Lélekben bátor férfi már, egy százát;
 S alattvalóid a pelyhetlen állú
 Kis tisztól vesznek bátor férfilelket.
 De bátor férfilelked, szólj, talál-e
 Kész teljesítőt a még gyermekkarban?
 Elég a tisztnek csak gyúlasztani
 A tőle függő serget? vagy példával
 Kell inkább éreztetnie, hogy ő
 Azért *legelső*, mert *legérdemesb*.

Nagy őseidnek szent árnyékaik,
 Kiket hazánk védistenségei közzé
 Tisztelve vitt, mert készek voltak érte
 Letenni lelkeiket, gerjeszthetik
 Keblednek szép tüzét, hogy a dicsőség
 Sziklás ösvényén nyomdokaikba hágj.
 De a hazáért nem csak *veszni* szép:
 Szép *élni* is őerte: s a mely ágat
 Minerva tört a néki szentelt fáról
 Atyád nagylelkű anyja homlokára,
 Az nem kevésbbé méltó leghevesb
 Kivánatidra, mint a mely Ferencznek
 Készült zászlóit ékesíteni.

A koczka meg van vetve. Menj tehát,
 S vezératyádnak bajnokjobbja mellett
 Küzdj a dicsőség fényes nimbusáért.
 S ha Mars haragra gyúlad ellened,

Hogy véle szembe kélni bátorodtál,
 S fejedre rántja villámpallosát,
 Oh, fogjon Aphrodite védködébe!
 S ő, a ki Parist a harcz vésze közzű
 Elkapta, kapjon el most téged is!

CSEREI FARKASNAK.

Melly lángba hozza lelkem e levél,
 És a mit e levél kedvezve nyújt!
 Elnedvesülve nézi itt is szemem,
 Jó fejedelme a hívhez hív magyarnak,
 Nagy és kegyes Teréz, vonásidat.
 S mivel kezedre nem nyomhatja szám
 A tiszteletnek forró csókjait,
 Fogadja el őket e szentelt ereklye,
 Melyen karod, betűit öntve, nyugvék.

Rómának délczeg lelkü gyermeke
 A jó királyt sem tűri, monda Brutus,
 És porba dőlt a Clodiusok barátja.
 Ő gaz bitanglót ölt, és nem királyt,
 S csak tört adott a törvény bosszujának,
 Mely Cæsart bárd alá kárhoztatá.
 Így a ki dölyfös testvérét, szelíd
 Könyűkre olvadva hagyta vérzeni.
 Így a kik a szent szűz nagy ünnepén
 A gyilkoló tört myrtus-ágba rejték,
 S ismét szabaddá tették honjokat.
 Ah, a szabadság nem nekünk való,
 S nem a szabadságnak mi! Roma s Hellas
 Kinőtt a más igazgatása alól,
 S nagy lelke bírta fékezni önmagát.
 Mi kiskorúk vagyunk, s bennünket az
 Atyai fenyíték kapcsol együvé;
 És a mit ott a köznek szent szerelme
 Hatalmasan tanított a nagyoknak:
 A jót szeretni s irtózni a gonoszt —
 E törpe népnél nem tanítja szív,

De bér, de büntetés, s hideg parancs.
És még is így, félvén a jó királyt,
Mint ők magokban, boldogok vagyunk.

Azok valánk, nagy fejdelem, szelíd
Jobbodnak értett bölcs kormánya alatt.
Te nem vetettél városodnak üszköt,
Hogy annak útczáját sinórod és
Kevély s makacs kéz rajzolhassa ki.
Te népeidnek egyetlen nyakat,
Hogy egy csapás elölje, nem sohajtál.
Tisztelted a törvényt és önmagad,
És a midőn javad, s a nemzeté,
Kivánni látszott a nagy áldozást,
Kérél s parancsolál, de nagy valál hazudni.
Szent volt előtted a mi szent. Az oltár
Nagy fényben csillogott; a más hitűek
Új kedvezést nem nyertének, de bírt
Jusaiban őket, anyjok nekik is,
Bár mit sugalla híved, meghagyád.
A járom könnyebb lőn a pór nyakán,
S most általad magát embernek érzi,
S felejtí hajdan szenvedett baját.
Te nyúgodalmat adtál nemzetemnek,
S bőséget és virágzatot; s mivel
Legfőbb szüksége a fegyverek fiának
Az volt, hogy vérrel-ázott koszorúja
Olajjal egyesüljön, a szelíd
Minerva papjait lakunkba hoztad.
S e tett után, mint egy nagy lánggal égő
Csillagzat, mely fő dísze volt az égnek,
S most más világnak vágyván fényleni,
Ellobban, áldva s áldatva itt hagyál.

Neved maradjon áldásban, nagy asszony,
Legkésőbb unokánkig, kit kevély
Öröm fog új nagy tettekre elragadni,
Ha majd hallandja hív atyáitól,
Miként vevél vég búcsút és nekik,

Hogy érted s házadért megvívtnak
 És birtokid megtarták, mint köszönted.
 Szép látni thronuson királyt s atyát,
 Ki híveiben magzatjait tekinti;
 S ezt érzeni a te szíved jó vala.

S kinek mosolyg itt rám ismert keze?
 Gyulaszt ez is; ah Barcsai, te vagy!
 Báróczinak legkedveltebb barátja.
 És legkedveltebbje a vén Orczynak,
 És néked, tisztelt árny, nagy Pászthory!
 Lágy lelke láng volt, s e levél is az.
 Ürményi tégedet magasztal, és
 Kopasz barátját, Orczy, tégedet,
 Megszégyenül a rossz előttetek!
 Őnéki hármas ércz ült homlokára,
 S koczkázza a köz jót pénzért, pillogásért.
 «Urunk nagy jót akar» mond Barcsai,
 «De zsíros konczért a tót Socrates»
 Csereim, kit értett ő? «jó félre nem tér.»
 Nyáj s pásztor, ismerd a konczon kapókat!

Itt Kaprinainak látom rendeit,
 Atyád hív mentorának; itt azét,
 Ki Belisairt megszólaltatta köztünk.
 S ím itt Erdélynek két püspökjei:
 Bajtay s Major. Tündöklő nagy nevek!
 A nemzet-becsülő fejedelem
 Azt mesterévé tette Józsefének;
 Ezt hosszas, kínos szenvedése után,
 Munkácsnak foglyukából főpapi
 Székre ülteté, s a sorsnak érdemetlen
 Veréséért elhalmozá kegyével.
 S az, a ki a foglyot rongyolt öltözetben
 Elébe vitte imádott asszonyának;
 Az, a ki szívét irgalomra hajtá,
 Neked, barátom, nemződ volt. Örülj
 Tündöklő származásodon, s kövesd
 Atyádnak tisztán fénylő nyomdokit,

S haladj megfutni kezdett útadon.
 Fényt bírni, s a fényt érdemelni, dísz;
 Nem bírni, s érdemelni, nem kevésb dísz;
 De bírni, s meg nem érdemelni, szenny.
 Ezt mondja szíved, ezt leghűbb barátod.

Nagy a kincs, mellyet nékem nyujt kezed.
 De míg atyád s Lőrinczed levele
 Meg nem jön, ajándékod csonka lészen.
 Küldd és hálámat végyed kétszerest.
 Teréz szekrényimben már Kaunitza
 S Swietenje mellett áll. Nem volt neki
 Sem hívebb, sem nagyobb két embere.
 Őlelje Barcsaink itt is kedveseit,
 S Bajtayt s Majort Luther. Nincs nálam, és
 Elysiumban, többé ellenkezés.

BERZSENYIHEZ.

Hogy jambusimra gáncs fog szállani;
 Előre láttam; ők az iskola
 Törvényt bátran általszökdösik.
 Becsülik a törvényt, de csak ha jó;
 Becsülik a példát, de csak ha szép.
 De kell-e törvény, kell-e a szépre példa?
 S nem-széppé a szépet s a rútat viszont
 Nem rúttá, e kettő kénye teszi-e?

A babonának reszkető fia
 Nem lát, nem hall; tanítják, s ő hiszi.
 Homér hatosban zengi hőseit,
 Úgy érti mesterétől, s a hatos szép.
 Murány rotyog, totyog, potyog, szotyog;
 És, minthogy összefűzte Gyöngyösi,
 Ím a rotyog, totyog, potyog, szotyog, szép.
 Két kurta egy hosszat ad; tehát, csak értsd,
 «Remegő nyulakat avagy bitang darut a hurok.»
 Mert ezt Horáciban így lelé, pedig
 Ő füllel, újjal méré hangjait,

Fület-varázsló zengzet, szép iambus.
 Nyilván ez is szép jambus lesz tehát,
 Mert törvény ellen nem kél pártosan :
 «Te szerelem elegetepedek, eleget iszom az üröm.»
 Daykának édes zengzetű dala :
 «Homályos bánat dúlja lelkemet ;
 Talán újúlnek régi szenvedésim,
 Talán tündér előre-érezésim
 Rémítnek,» rossz, mert másod és negyed
 Fogásiban az első tag hamis,
 S középsben a vers ketté nem hasad.
 Nem vétek, hogyha Virgilben s Homerban
 Négy sponda lép négy dactylus helyébe ;
 De Dayka a másod és negyed fogásra
 Spondát ne végyen. Ők a harmadik
 Czikkelyben általszökdösik gyakorta
 A nyúgalom pontját, és mentek érte :
 Pert von fejére Dayka ezt hogy teszi.
 Oh marhalelkek, méltók vonni ígát,
 Mert fül helyébe féket kaptatok ;
 Hányszor fakaszta már dongástok engem
 Szelíd kaczajra, hányszor már epére !

Mi teszi a verset verssé ? «Szózatosság.»
 S mi ezt ? A hosszú s a rövid tagok
 Arányos és kedveltető egyezése.
 Vers a mi a fülnek, hol tág, hol szoros
 Törvény szerint, bájt nyújt, az holt igébe
 Hízkelkedő zengéssel éltet önt ;
 S a nyűgöt, mely közt kényesen lebeg,
 Érezni nem, de csak gyanítani hagyja.
 S így Plautusnak s Terencznek rendei,
 Bár szűk bilincsre verve nincsenek,
 Füled gyönyörrel s játszva verdesik.
 Így jambusom, ha páros öt fogásin
 Ugy ejti kurta tagjait ; hogy ők
 Utól ne álljanak, s ha véghelyén
 Nehéz ütést nem bugdostat ; keményt
 Kettős röviddel ütni ő nem szeret ;

Komoly dalának bátran járja tánczát,
S az iskolások feddésit kaczagja.
De nem talál helyt minden mindenütt.
Az boldog, a kit nyájas istene
Kegygyel vezérel a saját nyomon.

A verselés legrégiebb neme
Az volt minálunk, mellyen vén Tinódink,
Szikszó borától fülve, dúdola.
Rest és siket vers, mely hat párja közzül
A sort középben kétfelé hasítván,
Csak egyikének adja gondjait.
És még is oly, hogy tapsolást remélhet,
Ha ihletéssel énekeltetik;
És a vezérrend két utóbb csapását
Selypül nem adja vissza a többiben:
S házát s hazát, és szállát meg valát,
S vagyont s hagyjont, nem toldoz együvé.
Az adva, rakva, kapva léل kegyelmet,
Mert kedves olykor még a tompa hang is.
Elhalhatatlan fényt ezen nyere,
Ki majd dicső ősének hős elestét,
Majd a kemény lyány csüggesztését dallá;
S egünkön Zrinyi csillagként ragyog.
Kevésbbé könnyű mint volt Gyöngyösi,
Jóval tanúltabb s fentebb szárnyalásu.
S e versnem hordja Zrínyinek nevét.

A Tiberis s Ilissus szép leánya
Sylvesterünket fényesb útra hívá.
Magasb kecskekhez szoktatott fülét,
Hogy értse nyelvünk szózatossb folyását,
Nectaros ujjal ő illette meg,
S más húrokat vont zörgő karvasára.
Fülelt a tér, füleltek a tetők.
S Tihanynak játszó lyánya felkapá
A kedves hangot, s sokszorozva vitte
Tátránknak égbe nyúlt szikláihoz,
És a holott az Olt siet vizét

Az Isterével egyesíteni.
 De a Hellenis a rekedt koboz
 Nyivását kedvelő sereg között
 Még nem találta érzékeny tisztelőt,
 S jobb korra várva, nyugalomra dőle.
 Rádai költé fel azt hosszú altából,
 És Péczelének zöld árnyékiban
 Titkos szerelmek úzésére hajtá.
 Itten lopá el a szerelmesektől
 Egy pór zarándok lantjokat. De Zeüsnek
 Szelíd leányi tűkkel kergeték
 Boszús halálig a tolvajt, s kezében
 A szózatot lant tompa hangot ejte.
 Rájnis s Szabó, s Szabóval Révai
 Nyerék meg azt a kedves éneklőtől,
 Ki őutánok egyre sem mosolygott
 Még édesebb, még bájosabb kegyével,
 (Mert a dagály nem fenség) mint Virágra.
 Sok a meghítt: a választott kevés.

Az ének és a vers ellenkezésben
 Állottanak mind eddig. Az rövid
 Űtést adott amannak hosszujára;
 És a midőn ez megszökött, amaz
 Balúl hosszúira tátogatta száját.
 S így a tudom majd tudom, majd tudom lőn,
 S a lyányka mézes ajkát a zsoltosma
 Hamis hangzások ejtésére kínzá.
 Hermesnek békebotját Rádai
 Nyújtotta el a két versenygő felett;
 S ők, mint a kígyók a boton, legottan
 Szerelmes összeölelkezésbe költék,
 S visszálkodások harcza véget ért.
 S most a magyar dal már görög kecskékkel
 Dicsekszik, és a nagy békéltetőt
 Hermione hálásan tiszteli.

Nyert a magyar dal, a midőn görög
 Tetőkre léptetett. De veszte a régi,

Midőn új éket raggatának rá.
A lagzisoknak részegült cigányaik
Tibullnak mennyei kellemű leányát
Piros csizmába búni kényszeríték,
Hogy czinczogásaik mellett a Homer
S a sánta Musa tánczát lejtegetvén,
Patkós bokáit összezecsattogassa,
S a csürhe nép közt vad kaczajt röpítsen.
A részegeknek tetszik e veszettség;
De a kinek szent tűz hevíti keblét,
S Hellasnak istenségit tiszteli,
Az átkot vonzó helytől futva fut,
S a farsanglás szentségtörő bohóit
Adrasteának bosszujára hagyja.

A Zrínyi kobza két pár húrjait
Egy párra szállítá le Bessenyei,
Azért-e, hogy négy eggyezőt keresni
Kifárada a szűk nyelvben? vagy mivel,
Procrustes ágyként, a négy rend köre
A gondolatnak, hogyha kurta, nyújtást,
És hogyha hosszú, nyeresést parancsol.
Az örsi öreg nyirettyús s Barcsai,
Rokon nagy lelkek, összeforrt barátok,
Verseik kidolgozásában nehézkek,
S eltelve még is végtelen kecsekkel,
S magyar lelkeikben halhatatlanok.
S az, a ki testvérének sírkövét
A bánat ágával foná körül,
És a ki Cídet hozta tájainkra,
És Ányos, eggyütt indultak vele.
Körülök elbájolva gyüle fel
Egy dőre porhad, s minden hangicsálást
Zengésnek véve, mint a tók lakói
A fülmilének csattogása mellett,
Rekedt szavával dong, kong untalan:
Pirult a büszke Pieris, s helyére
Nyomván a hulló pártát, titeket
Szólíta fel, honom nagy díszei:

Kisem, te Berzsenyim, s Rózának boldog férje!
S kevély örömmel lépe társai közzé.

Barátom, Orczy s társai már avulnak!
Avulni fogtok egykor majd ti is.
S mint a te fényed lök homályt Bugacznak
Szent dallosára most, úgy zengi majd
Az unokának egy újabb Virág,
Egy újabb Dayka szózatoss dalát,
Mely a te lantod édes énekít,
És a mit istennéje súg Kisünknek,
És Himfy zengett, elfeledteti.
Mi még hajnallunk, s távol a határ.
De nem leend kor, melly a vak tudatlan
S a pöffedt kancsal bölcsnek bosszujára,
Ki titeket nyelvrontóknak szidalmaz,
Mint Marsyas azt gyáva lantolónak,
Kire ég, föld, s még a poklok is, fülelnek,
Neved csodálás nélkül emlegesse.
S mint én irígylem két réf pántlikáját
És a nyomorgó viskót Orczytól:
Akként irígylik majd Psychét neked,
S a mit hazádnak szent szerelme zeng.

A melly leány énnékem a legelső
Sonettet ihlé nyelvünkön, Somogy
Venusiumának szózatos hattyúja,
A te éneklőddel megmérkőzni fél.
Ő nem leánya az ægis-csörtetőnek,
Nem egyik húga a Delphi szent urának,
Nem öltözött Küprisnek bájjövébe;
S a zengő pánczél szárnyas tánczeit
Pallassal felhők közt nem tánczolá.
Hol a Hegyalja látni örül magát
A sullogó Bodrognak tükörében,
Ottan akadt ő egyszer dallva rám,
Befutva Eosnak lángsugárival.
Mint hültem el, s oh mint levék oda,
Midőn megláttam! Inte, hogy követném,

S követtem őtet. S a mint e zavar
 Lassúlni kezde keblemben, s az élet
 Szózáttal együtt tére vissza, kérdém:
 Ki vagy te, szép szűz? Lángoló szemed,
 S e barna fürtös üstök, e szemérem,
 S orcáid színe s e varázs kecsek,
 Benned honom szép szültjét sejtetik;
 De barna, fürtös üstököd virágai,
 S a hang, mely édes ajkidon lebeg,
 S egy mondhatatlan báj, melyet szemem
 Még eggyikén sem láta szépjeinknek,
 Külföldinek mutatnak. Ah, ki vagy?
 Csodállak és szeretlek.

S a leány
 Mondá: Nevem Xenídion s Etelke.
 Báróczi volt ápolgatóm, az új
 Szép Atticának méhe. Ő tanított
 Engem szemérmes-édest selypeni,
 S távozni a durva nép beszéditől,
 S nevetni a durva nép vad gúnyait.
 Kis énekem, mely hozzád elhatott,
 Külföldnek éneke. Hallottam a
 Quirina s a szép Mæonis dalát,
 S a mit Torquata s Louison s Göthchen zengtek;
 S pártáik elhullott virágaikat
 Pártamba fűzöm e völgy díszei mellé;
 S kényem szerint eldallom bérceinknek
 Mind a mit tőlök eltanúlhaték.
 Így bánt Quirína a Maeonis dalával;
 S Virgil s Horác Pindarnak és Homérnak
 Virágaikból fűztek koszorút
 A föld nagy asszonyának homlokára.
 Csak a butát rettentí, a mi még új.
 Külföld termése volt a rózsza is,
 A művelés belföldivé tevő,
 S hespéri eget szítt e tetők gyümölcse.
 Jer, halljad lantom zengzetét. Ne kérdd,
 Mindég enyém volt-e? Most már enyém.

Ne kérdd, törvénnyel egyez-e, nem-e?
 Egyez, ha szép; mert törvényt ez teszen.
 A kellem istennéit engeszteljed;
 Nyert a kinek kedvellik áldozatját.

VITKOVICS MIHÁLYHOZ.

Komám uramnak ott fenn rossz napot
 Csinála az, a kit egykor oly mohón
 Tett volt felévé; s a szegény öreg —
 Min kaptak öszve, könnyen képzeled —
 Kínjában egybe gyűjti föllegeit,
 S eldurczúlt barna vad szemöldökével
 Int, hogy szakadjanak. Szakadnak ők,
 Mintha a Deucalion s Pyrrhája népét
 Most másod ízben volna előlni kedvök.
 A csattogónak lángoló nyilai
 Felettem egymást űzve hulltanak.
 De Jupiter kiméli híveit,
 S csak a gonoszt sújtja és a vakmerőt;
 S baj s sérelem nélkül beérkezem,
 S szállást fogék a Szürke-ló szügyében.
 A város utczáit mind elborítá
 A szörnyű ítélet árja; nem különben
 Folyt az, mint a midőn az Ung vizeit
 Szőkére festi Mármaros sara.
 Én ablakaimból néztem a veszélyt,
 Mely barmot és a búzás sok szekér
 Gubába burkolt bús gazdáit érte.
 Jön a cseléd. «Egy nem-tudom-ki akarna...»
 «Vásáros? úr?» «Sem egy, sem más.» «Ereszd be.»
 Belép. Pislongok. Bojtos pípaszár
 S sallangos kostök... «Kit keressz, uram?»
 «Én? téged!» «Nincs szerencsém...» «Várva vártam
 Rég óta az órát, melly engem hazánknek
 Legérdemesb és legdicsőbb fia
 Szemléletére méltóztatni fog.» —
 (Mint a ki titkos csínyán rajta veszt,
 Úgy borzadék meg, s a hőség kivert)

S fejével egyet billent, de a derék
Hajolni nem tanúlt. — «Humillimus!
S szabad tudakolni érdemes nevét?»
«Hőgyészi Hőgyész Máté, alázatos
S legkissebb szolgád, leghűbb tisztelőd.»
«S lakása?» «Máté-Szalka.» — Széket ad
Cselédem, és kifordúl. Ültetem.
«Nem ül. — «Elállhatok s örömmel állok.»
Töröm magam, mint kezdjem a beszédet,
S tárgyatól mely fortélylyal vonjam el.
«S az úr is a vásárra...?» «Sőt nekem
Nemesbek vágyásaim; tudósainkat
Ohajtom látni, kik gyakorta nagy
Seregben szoktak itten megjelenni.»
«A Nyírben terme jól a búza, rozs?»
«Nem szinte rosszúl. Közzülők sokakkal
Font öszve már a legszorosb barátság;
S örültek énnekem, mint én nekik.
Ez a szerencse, mely most ér, került.
De végre megvan! Látlak s lángomat...»
«Nagyítva látni a mások érdemét
A tévedésnek egyik szép neme;
S ez a szerény érzés a gyenge kort
Leginkább ékesíti. Gondolom,
Szathmár ismerni fogja annak becsét,
Kit e szokatlan érdem fényesít.
Szolgálász, Uram?» «Nem; én magamnak élek.»
«Szép! és igen rút eggyütt! Arra just
Csak az kap, a ki másnak éle már.
S hidd, a ki másnak él, magának él.»
«S az gáncsol-e, kinek példája véd?»
«Igaz lehetne gáncsom, bár talán
A vétkes példa kárhoztatna is.
A férfikor legelső éveiben
Megtettem a mit kelle, s ment vagyok;
Hajló koromban illő megpihennem.»
«Ravaszkodol; de nem mégy semmire.
Mint Antaeuscht kapá fel Herculesch,
Úgy kap karom fel messzére a neked

S nekem nem honni föld al gondjaitól.
 Szólj a hogy illik. Anch' io Pittore!»
 Elrettenék Energumenusom
 Képétől és hangjától. Jaj szegény
 Bordáimnak, Antaeussá ha tesz!
 Mondám, s főt hajtéka a Pittor előtt.
 A rettenés feloldja a néma nyelvet,
 S hazudni s hízelkedni megtanít.
 Nem tudtam eddig: illő, tudjam én is.
 «S poeta az úr?» ezt kérdém. «Pásztoraink
 Mondják; de nekik hinni nem merek.»
 «Oh szép! igen szép! Úgy Szathmár ködéből,
 Mellyben Sylvester óta volt, kikél.
 Tiszánk magyar dalt még önn gyermekétől
 Nem halla; mert Szabó, Gvadányi, Földi
 Vendégek voltak szélein, s az Agis
 Dallója rég elhagyta Berczelét.
 Le lesz törölve e szenny majd általa,
 S büszkén fog árkán a zengő szaladni.
 Ha nem veszed bántásnak: kit vevél
 Vezérül a szép pályán? Rajnis-e
 Példányod, és Szabó? Dayka-e s Virág?»
 Rettentve néze rám ismét szeme,
 S elhallgaték. «Mi baj? nem értelek;
 Szólj!» — fútt s törölte gyúladt homlokát. —
 «Mi baj? nem értlek; szólj!» «De hát neked
 Sarcasmusch-e mind írva, mind beszédben,
 Leginkább kedvelt tonusod?» «Hogyan?»
 «Vagy engemet van kedved öldökölni?»
 «Hogyan?» «Hogyan s hogyan! És még *hogyan*
 Azon felül! Szólj úgy a hogy magyarnak
 Magyarhoz illik; egy nyájban vagyunk.»
 «Uram, nem értem e neheztelést.
 Megvallom: a kedv szesszenései
 S játékos hangja, mely simongva karczol,
 Kedvesb előttem, mint az a komolyság,
 Mely latra tész gondosan szavát,
 S szökellést adni fél a gondolatnak.
 De én csak ott enyelgek, a hol illő,

És a hol értenek; bízott barátim
Kedvezve hallják kényem hangjait.
Hol kell, nálamnál senki sem komolyb.»
«És még is azt a négyet példaképen...?»
«Mit? hogy?» «Hisz azt magyarnak... Nem hiszem.
Ingerlesz!» — Csak most értém a bolondot.
Kilökjem? ah! de folytatá szavát. —
«Magyarnak én azt ismerem, s csak azt,
S nem senkit, senkit! mint azt, a kinek
Szép nyelve még nincs elkeverve mással.
Ki nem szorúl a vendég maszlagára,
Kenőcsöt útál, s gondolatjait
Tisztán s tekervény nélkül mondja ki;
Magát a nyelv urának nem hiszi,
Nem szabja a törvényt, új szót nem farag,
De a régít érti, s tiszteli a szokást.
Úgy ír a hogy beszél — egy szóval: a ki
Köztünk lett, köztünk nőtt, köztünk maradt meg.»
«S ezek szerint a négy...?» «Rosz verselők!»
«Én őket jóknak néztem, bár közöttünk
Nem lettek és nem nőttek s nem maradtak.» —
Tüzem lohadt s az álnokságok atyja,
A vén csábító, a ki énutánam,
A mint tudod, hol egy, hol más alakban
Kísértve kullog, azt sűgá tanácsúl,
Hogy a legénykének vetnék csapat.
S én, a ki hű tanácsnokom hiába
Nem szoktam sűgni hagyni, teljesítém. —
«Engedsz egy kérdést?» így szólék. «Parancsolj.»
«Midőn beléptél, engem a haza
Fő nem-tudom-miének mondogattál.
Minek tekint az engem, a kinek
Rossz író ez a négy? fejtsd meg titkodat!»
«Mindég kötődöl! S azt hiszed talán,
Hogy én nem értem, hogy magasztalásaid,
Melyekkel rólok írva szólsz, döfések?
Valónak őket csak Mihók veszi.
Nem mersz beléjük kötni, s lopva sűjtod!» —
Megszégyenűlve rogytam öszve, s nem volt

Erőm elfedni a döbbenést. Azonban
 Egy nagy rakás vers asztalomra hág.
 Hol vette, nem tudom. Gyors forgatással
 Szaladt el rajta végig, s «Itt van!» úgy mond;
 «Reá találtam; ennek nyújtsd figyelmed.»

«Az istenek nagy gyűlést hirdetének
 A Szengellér' hegyén, s Árpád királyunk
 A nemzet íróit mind bémutatta.
 Jobbra a poeták, balra a prosaisták
 Fogának helyt, és íme Jupiter
 Tűzet lobogtat s mond: Eredjetek,
 Amott van a tárgy; lássuk ki a legény!
 Előjön a szakállas *Régiékre!*
 Futásnak indul, s ah, — orrára esik!
 Előkerül köszvényes lábain
 Sylvester, futni kezd, s — orrára esik!
 Előkerül Tinódi jó Sebestyén,
 Bűdöslik a bortól, s — orrára esik!
 Fut Pesti Gábor is, s — orrára esik!
 Dúdolja Ilosvai Toldinak bikáját,
 Halad, szökik, s ah, most! — orrára esik!
 Így Szenczi-Molnár, és Filiczkie;
 Így Zrínyi Miklós bán, és Gyöngyösi;
 Így a szegény Beniczki uram, s azok,
 Kik a poetai krónikában élnek.
 De végre előjön Gyárfás, s rókaprémú
 Tógáját ölbe fogja, megszalad,
 A szem sem éri, s nézd, — a tárgy övé!
 S lett s nőtt s maradt! ezt zengi Jupiter,
 És Jupiterrel a Gellér' hegye!»

«Bizony szép! mondhatom; már ez bizony szép!
 Kegyetlenül szép! S mind a költemény,
 Mind a kidolgozás! S a vers kecses!» —
 Taréja nőttön nőtt az emberemnek;
 De, mint gyakorlott mester, tetteté. —
 «S ím, itt Pázmánról!» monda! «kérlek» halld ezt:

«Hogy Pázmán magyarul alkalmasint tuda,
Tekintsd hol született, s többé nem lesz csuda.
Szülte volna Eger, Győr, Sopron, Pécs, Buda,
Úgy szólana, mint szól síp mellett a duda.

De mivel az a táj szülte nemzetünknek,
Mely szűz birtokában vagy on szép nyelvünknek,
S föl nem vette rongyát irhás zsellérünknek:
Nagy méltán tarthatjuk egyik fő díszünknek.»

«Hogy téged a gonosz . . .» mondám magamban.
De ím nyílik ajtóm, s a cseléd jelenti,
Hogy Pipszem érkezik; nem lé! szobát,
S vendégem lenni vágy. «Ez kelle!» mondám;
«Hadd jöjön; ő most kétszerest Apollóm!
Isméri az úr Dessewffyt? Ő Virágnak
Dühödt barátja, s érte botra kél. [barátiért
Tréfálni a gróffal . . .] «Gro-óf?» «De gróf! s
Botot nem kímél. Jó lesz elszelelni.»
Az én emberkém kapja verseit
S szalad, s az ajtóban Pipszembe botlik.
Sikoltva megy a grádicsnak s lefordúl.
Tolvajnak véli minden; öklözik,
Rugják, ütik, verik. De ő kiált:
Köztünk lett! köztünk nőtt! köztünk maradt meg!

Barátom, egy szót, egy okost! elég
Volt eddig dévajkodni; van határ
Mindenben; — valld meg: mint zengett fülednek
Ez a közöttünk lett, nőtt és maradt?
Oh! írd könyvedbe s mondd el reggelenként,
És a midőn az álom ágyba csal,
Hogy téged a kettős hegy bérceitől
Högyészi Högyész Máté tiltva tart.
Haszontalan! te nem levél közöttünk,
S Szemerével, vélem s kedves Kölcseymmel
Mételytelen mezőkön nem legelsz.
Egernek nőttél zajgó hajjai mellett;

S atyád továbbad azt a bölcseséget,
 Mely szent Cyrillről s társáról maradt,
 Budai felének jött tanítani.
 Te léssz az első, kit később Horányink
 Tisztelve fog nevezni, hogy hazánk
 Nyelvét, mint annak méltó gyermeke,
 Pápaink tüzénél gyúlt szívvel szeretted ;
 S feleid között az első, sőt korunkig
 Egyetlen voltál, a ki azt míveléd.
 De elég *akarni*? Ah! meséidet,
 Mellyekre Lessing is javalva nézne,
 S epigrammáidat gúnyolva fogja
 Recensealni Högyész, s elbeszéli,
 Hogy itt s ott, és emitt s amott, s tömérdek
 Más s más helyekben vétkeket követtél ;
 Mert (a mit sajnál) vétekben születnél!
 A könyvcsinálást hagyd nekünk, s rohanj
 Rengő karokkal mátkád szép keblébe,
 S csókjaiddal hintsd el *φοβεροτατῶς*.

EGY ARCASHOZ.

Arcadiának jámbor pásztorához,
 Gyalog leányka, kérlek, menj, s nevemben
 A legbarátibb üdvözlést vigyed.
 Ha kérdi: vettem-e kedves dalát,
 Mondd: vettem és örvendek vételén.
 És hogyha gyenge lyányom szenvedése
 Bölcsője mellől félre lépni hagyna,
 Helyetted én vinném meg válaszat.
 Így rakd fejére az újabb koszorút,
 S vezesd azok közzé, kik czimbalom,
 Síp s lant zengése mellett úlik a
 Bucsúzó farsang napjait, s köszönd rá
 Titokban kedves Koppinknak nevét,
 S fel, fel, fel a megkocczantott pohárt!
 A vígadók nem értik e nevet ;
 Ő nékiek a száz gyertya sem világít.
 Elvégeztén így nála dolgotat,

Térj vissza, s hozd meg újra csókjait.
Szívemnek majd ha tágúl rettegése,
S Thaliem föléled lankadásiból,
Magam leszek tolmácsa a köszönetnek,
S ígéretét hogy teljesítse, kérem.
Messzéről látja meg majd házamat
Egy dombnak ormán, melly a kis falu
Felett emelkedik, s a nem kis ablak
Setétgyűlölőt sejtet meg vele.
Egy asszony, a kit mind azok szeretnek,
Kik hozzá vagynak vagy tág vagy szorosb
Kötéssel fűzve, két szép kisdédével,
Kiknél még Guido sem fest bájosabbat,
Híven fogadja vendégét, ha szív
Vezérli hozzánk, és ha szívre vágy,
Nem a szokás vak babonáira.
S ha kép, ha könyv, ha szép fekv, és kies tér,
Hosszúra elnyúlt rét, és kalászos holdak,
És kétszer hat helység szemlélete,
S ezek között a Borsi s Újhelyé,
Száz ölre a háztól egy szent tölgyliget,
S felül azon mustot-hozó tetők;
Ha malmaink zörgése az éjszakák
Tündér csendében, s egy szelíd pataknak
Játszó futása, s dél s kelet között
Mégpattant láncza nápolyi hegyeinknek,
Varázs erővel hatnak őreá is;
S ha mind ezeknél még inkább az a kedv,
Mely a gonosz sors üldözésinek
Nem gyáva homlokot vet ellenébe,
Nem retteg semmit, és semmit nem óhajt,
Békében él magával, a világgal;
Mondd, jöjön s lássa ezt: Itt Arcadia.

HELMECZY MIHÁLYHOZ.

Széphalom, 1811. jún. 18.

Fiam, ki kedves anyja karjain
Csak fájdalom hangzásit adja még,

Az hála tolmácsává engem tevé.
 Vedd nyájas arczczal azt, s a gyermeket,
 Ki lantod énekére felfülel,
 Szeresd tovább is. — Boldog jósolat!
 Nem lőn az isteninknek ellenökre,
 Kit papjok édes énekkel köszönt.

Midőn az áldás első csókjait
 Felnyomtam homlokára, csillogást,
 Hírt és nevet nem kértem én neki,
 Nem azt a jobbat is, melyet dal ad.
 A hír, a név csak gőz, és ha kinek
 A tömjén vesztegetve gyújtatik,
 Szégyen s pirúlat festik arczulatját.
 Hogy ötet Eros és a Charisok
 Vegyék szent ótalmokba, hogy szemét
 Ezek nyissák fel látni, hogy tanítsák
 Irtózni a rútat, s a mi szép, szeretni —
 Kérésem ez volt s ez marad. Ha meg-
 Hallgattaték a kérés, úgy Emílem
 Lángolva sír Daykámnak, Berzsenyimnek
 Tropeumaik körül; lángolva majd
 Dessewffynek, Nagy Pálnak, Prényinek,
 Majláthnak fényeikre, kik borostyánt
 Még barna fürtök közzé fűztenek,
 S nem fogja sírni könnyeit hasztalan.
 Oh teljesedjék álmom! Te pedig
 Mellyében gerjeszd e szép lángot, és
 Gerjeszsze példád együtt énekeddel.

NAGY GÁBORHOZ.

1811.

Az a rettentő tűz, melly Debreczennek
 Őt nyolczadát vad lángja alá borítá,
 Földiglen égetett le téged is,
 Úgy mondja a hír. S a hír ennél nagyobb
 S hihetetlenebbet is mond mind azoknak,
 Kik lelkedet, mint én, nem ismerik:

Hogy jó férj, jó atya, a dühösködő
Lángból kikapván hitvesed s leányod,
Oly nyugalomban nézted a csapást,
Mely téged érdemessé tehete
Helyt fogni a porticus bölcsei között.
Hogy kézírásid gazdag gyűjteményét,
S rakott könyvtárodát prédára eresztvén,
Egy gondod az volt, papirosaik
Clienseidnek mint tartassanak meg.
S így megmaradtak e rongyok; de ah,
Hazánk viszontagságinak tanúi,
Az a való kincs, mellyért éltedet
Méltóbban vethetéd kockára, hamv lőn.
Hamv lőn könyvtárod is, s a mit belé
Didot, Bodoni s Baskerville adának;
Az Encyclopédie, Bayleddel, a
Természet és való nagy férfiával,
Filangierivel, Montesquieuvel,
Raynállal, s azzal a csufolkodóval,
Ki békét prédikált, és szüntelen dúlt:
Együtt lelék fel itt a vad halált,
Melyre egy más Debreczen Szervétet hányta.
Puszták rezeidtől a falak, s szemed
Nem fogja már csodálni Socratest,
A feddtelent, de veszni még is készet,
Davidnak szép remekjét; nem csodálja
Bervicnek tűjét a két nyíllövőben.
S midőn Verbőczy megpihenni hágy,
S felold a lelket öldöső dologtól,
Vernetnek bájos tengerszéleit
A hold szelíd fényében, nem találod;
Nem már mosolygó Tempéit Geléenek,
Szép templomát, s a malmot, a falon.
S ily veszteségek, ennyi kár után,
Te nem kesergesz, nem hallatsz panaszt?

Ha téged a hír másnak nem kiált,
Mint a mit önmagadban önmagad lelsz;
Ha nyugalomad tiszta nyugalom,

Ha ment kevély nagyságtól, színeléstől,
 Uralkodásra lépett ész szava,
 S diadal és erő, nem gyengeség,
 Csodálom bölcseséged s — szánlak érte.

Jaj annak, a ki így szenved, s elvakítva
 Egy fennen-hangzó névtől, kínjait
 Pirúl enyhítő könnyekben kisírni!
 Azért adott a legkegyesb anya
 Mellyeinkbe szívet, hogy tompítsuk el,
 S öldössük édes szent érzéseit?
 Azért e könnyet a gyuladt szemeknek,
 Hogy eggy elposhadott sophista előtt
 Ne merjen arczot s keblet áztatgatni?
 Oh, a midőn természet s bölcsesség,
 Két szent testvérek, meghasonlanak,
 Ki fog, ha józan, térni ennek feléhez?

Midőn a haramia, kit társinak
 Nem rettegett bukások eldűhít,
 S most még kegyetlenb tettekre ingerel,
 S bosszús örömmel sujtja a védtelent,
 S fut, s vérben úszva hagyja — a gyáva gyilkos!
 Vagy a midőn egy furfang vett tanúkkal
 Törvénybe idéz, s őseim szent birtokát
 A szintügy gyilkos, szintügy gyáva, eleski,
 S gazság s erőszak engem veszni hagynak:
 Oh akkor én is némán szenvedek!
 Tetszem magamnak a kínban, s nevelni
 Bántóm diadalját retteg büszke lelkem.
 Nem úgy, midőn az ég gerjedt haragja
 Lövellí rám nyilát, s elvészí tőlem,
 Vissza a mit adni nem tud. Akkor én
 Gyermekké leszek, érzem a csapást,
 S hogy érzem, vallja kínos nyögdelésem.
 Fakadnak könnyeim, s lángoló szememre
 Írt attól kérek, a ki megcsapott;
 S az írré változtatja a könnyeket,
 S a lángoló seb orvosolva van.

Oh, hagyd Zenonak azt a kérkedést,
 Hogy néki nem fáj a mi fáj, hogy a kín
 Nem kín, s a veszteség nem veszteség.
 Barátidat ha szánni nem pirúlsz,
 Miért pirúlnál szánni tenmagad?
 Elég meg nem csüggedni a szenvedésben;
 Elég a terhet gyáván nem viselni.
 Gyűjts újra, s a kár ingerelje lelked.
 De hogy ne érjen új veszély, keress
 Más lakhelyt, melyre a tűz ádáz ura
 Még nem kiálta pusztító átkokat.
 Csakhogyha majd futsz, megtiltsd asszonyodnak,
 Hogy a legszebb szemet vissza ne vesse,
 S kővé ne váljon karjaid között.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEFNEK,

1801. Sáros, 1805. és 1807. Zemplény, 1811. és 1825. Szabolcs
 vármegyék dietai követjökhez.

1812. Febr. 13.

Horvát, a ki neked levelem bényújtja, hogy ötet
 Nálad ajánljam, ugyan nem kéri, de még is ajánlom.
 Nem mivel e nélkül hozzád nem juthat, hanem hogy
 Mind neki kedves az én karomon fellépni teelődbe,
 Mind nekem az, titeket, szeretett nagyok, összezsátolni,
 S e munkát másnak s a történetnek irigylem.

Néked, néki, nekem azon oltár lángja lobog fényt
 Pályánk szép koszorúja felé; de különbözik útunk,
 És az határ, mellyen túl lépni nem enged Apollon.
 Én hátul maradék: te korán legelőre haladtál.
 Lustrumaid közzül ma telik még nyolczadik; és ím
 Már negyed ízben ülsz, nagy képviselője Szabolcsnak,
 A haza öregjei közt, tisztelve, csudálva, szeretve,
 Mint nem senki. S az én nevem itten az országló nép
 Gyűlésében zenge ajakidról! a te ajakidról! —
 Oh nem várt ragyogás! oh kedves zengzet! Ez egy fény,
 És egyedül ez az, a mellyért ha szabad vala vágnom,

Vágytam volna ; kevély lelkem pulya díszre nem áhít.
 Ám ha szeretsz, s ha barátodnak kérelmire hajlasz,
 Nyelvünk Varroját te se késs kebeledbe fogadni,
 S hogy lelkes, hogy erős, hogy nyájas társat ölelsz, hidd.

FELSŐPENCZI VIDA LÁSZLÓHOZ.

Hah, melly üdő! a feldühült vihar
 Kéményeimben kínosan jajong,
 Mint a Charybdis vinnyogó csodái,
 Midőn Aeol a tengerekbe csap,
 S tajtékos habjaikat kevergeti.
 Sötét az est ; eltérek asztalomtól,
 S remegve, mint ha az ég föld rám akarna
 Szakadni, kályhám mellett helyt fogok ;
 S visszateszem képzeltemben magam
 A szép napokba, mellyeket virúlt
 Tulipánjaidnak gazdagsága közt,
 És a midőn a rekkenő meleg
 Nyilait tovább kinn már nem tűrheténk,
 Romod boltjában és a hűs berekben,
 Barátom, együtt töltöttem veled.

Oh Törtelen élt három szép napom,
 Ha fogsz te nékem újra följelenni!
 Ha fogjuk ismét, bízatosan csevegve,
 Álmatlanúl kihúzni az éjeket,
 Míg Helmeczynk, hogy virrad, felkiált,
 S eloltja a többé nem kellő világot.
 Mikor fogod te nékem Koppinak
 Újra emlegetni lelkes oktatásait?
 Mikor Horányit, a hevest, vadat,
 A jókhoz jót, s szelídet a szelídhez?
 Oh emlegesd! ők engem is szerettek,
 S lelkem tüzedtől fentebb tűzbe kél.

Ha majd vendégid elfognak, s te rám
 Többé nem ügyelsz, ellopom magam
 Közületek, hogy rejtettebb szobádban

Elrészegülve nézzem másait
A Huysumoknak és a Van-Dyckeknek,
És a mit Rubens nagy tűzzel teremte,
S amott Battoninak szép asszonyát,
Ki a triumvirt régibb kedvese
Kaján nagyságára emlékezteti.
S átkot kiáltva a gaz triumvirekre,
Galeriácskád ismét elhagyom.

Te hús, fej és szív nélkül nem valál;
S az ég megadta néked, a miket
Adni a jobbaknak áldásúl szokott.
Az édes kis hasznocska kebledet
Nem fűzte szűkké; csalfa fény szemed
El nem vakítá; a maszlagos kehelyt
Te, mint az a nagy folt, nem illetéd.
Pénzt, pillogást, nem fényt keresnek ők:
Éldelletet te, s tiszta fényt, s barátkört;
S a mit kerestél, bőven megkapád.

Oh áldott óra, mellyben engemet
Megszállta a vers- és könyvgyártás dühe!
E sánta vers nem vers ugyan: de bár
Mely mázolás a mit firkálgatok,
E nélkül engemet az én Vidám
S az ő barátjai nem kedvellenének.
Elég énnékem! egykor gyermekeim
Pirúlni fognak sok botlásimért:
Barátimért nem lesz okok pirulni.

BUCZY EMILHEZ.

Kedvelt híve, Buczym, Weselényinek, a te barátod,
Hogy magad is hallgatsz, s hogy hallgat Kornisod, érzi.
Szólj, mint vagy te? miként vagyon ő? szólj, mint vagyon anyja,
Nagy dísze Erdélynek, nagy dísze a Teleki-háznak,
S hív mint atyja, kinek hamvvedrét tiszteli jó, rossz.
Mint van Kenderesink? az az uj Fabricius, a ki
Szíve érzéseitől nehezebben hajolhat el, a mint

Fenn ösvényétől az egek szép fénye hajolhat ;
 S a ki, midőn a fergetegek rá rontanak, ámbár
 Némúlást javasol neki a lelketlen okosság,
 Azt teszi a mit az ész, a tiszt, s szép lelke parancsol,
 S tilt a haszna-leső, ravasz és lelketlen okosság.
 Mint Feketénk? a nyájas öreg, kinek élete halkkal
 S hasznokat hajtva fut el, valamint a völgy ere, mely hol
 Szent ligetet serdít, hol szomjú holdakat öntöz.
 Emlékeztek-e még rólam? vagy már is eloltá
 A szeretett vendég képét a nem nagy időcske?

Két hava múlt el már, hogy az eltávozni szokatlant
 Kisded honja megint elzárta; de nem fog el engem
 Gyermekeim szeretett keskeny köre, nem fog el író-
 Asztalom úgy, hogy benneteket ne sohajtsalak, oh ti
 Hirtelen elröppent szép nyolcz napok, istenek éjei!
 És mikoron hátára veszen Brüsszöm, egykor az Erdély
 Első ifjái, az enyém most, angol atyának
 S stambuli kanczának szép gyermeke, s rázza rövidre
 Metszett kis farkát s hattyúnyaka gyenge sörényét,
 S játszva, szökellve, nyerítve viszen Kázmérba napamhoz,
 S egy pár szép szemhez közelebb, Házára-Mikónak,
 S ifjává teszi, a kit az évek száma hanyatlat:
 Oh akkor lelkem együtt van véletek a kert
 Szent csorgója körül, hol a hold szép arcza mosolygó
 Búban néze le ránk az olasz nyár s fenyvek homályán;
 És ott, a hol ezüst hajjait a vad Szamos önti,
 S rőt Brüsszöm anyja megett szökdelleni kezde, legelső
 Perjéjébe harapdálván, a szarvasok, őzek,
 Fáczánok mezején; s kívánnám éltemet itten
 Tölteni köztetek, és a kik hozzátok hasonlók.

GRÓF FESTETICS GYÖRGYHÖZ.

Nagy ember, kit nekünk kedvező istenek
 Gyámolúl s ragyogó fényül engedtenek.
 Zrínyieknek társa gazdag örökökben,
 De társa még inkább magas erkölcsökben;
 Te, kit a jók jónak s nemesnek ismernek,

László atyja, s ipa egy Hohenzollernek!
 Mely ész, mely józanság vive arra téged,
 Hogy jó s szép tettekben leld gyönyörűséged,
 S midőn pillongásért epedeznek mások,
 Téged nem szédítnek semmi csillámlások.
 Büszke, de nem hiú, a csörgést megveted,
 S nyugalmas nagyságban foly el szép életed.
 Mint sok hős polgára a régi Rómának,
 Természetnek híve, híve hazájának,
 Honn ülsz, szántasz és vetsz, kazlakat állítasz,
 Ugart törsz, árkot nyitsz, mocsárt s tót szárítasz;
 Nemesítéd almád, sajtólod szőlődet,
 Ménes, gulyák, nyájak lepik el meződet;
 S azért örülsz e nagy birtok nagy hasznának,
 Hogy a sokból sokat adhass a hazának.

Földmívest neveltek legelébb gondjaid,
 És ifjú katonát: most már oltáraid
 Gyujtják tömjénöket a lant és az ének
 S a Virág és a Kis nyelve istenének.
 Olympiánk nyílt meg; ím fut a délczeg nép,
 S három pártás költőnk s vélek egy ifjú szép,
 ulésedhez jutnak, s elveszik béredet,
 Tapsol a sokaság, s harsogja nevedet.

Javaltatni kedves; de bérre szolga vágy;
 A szabad megteszi a mit szent tiszte hágy,
 S bár nincs, s soha nem lesz, tanúja tettének,
 Áldozatokat hoz szeretett ügyének.
 Néked, dicső férfi, maga a tett a bér;
 Érted te, az üres lárma s a hír mit ér;
 S bírván megnyugtató intését keblednek,
 Bátor léptekkel jársz útján érdemednek.
 Tamás, a Nádasdi-háznak fényes ága,
 Védisteneink közzé ez érzéssel hága.
 Így Pázmán, így Bakács, nagyai Rómának,
 Így Bethlen, fejedelme a rokon hazának;
 Kik dicsőségekéből néznek volt honjokra,
 S áldást kiáltanak arra s új társokra.

Menj, nagy férfi, s példád tanítson bennünket,
Magunknál még inkább szeretni ügyünket.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEFHEZ.

Ha érted-e te, honnan jöhet az,
Hogy a Prometheus sanda nemzete
Sehol nem áll meg a közép nyomon?
S mint a botor juh, mely nem éri fel,
Hogy leghamarb út a mely egyenes,
Mindég az egyik félre sántikál?

Sztricsák, kinek nincs régi pergamenje,
De a kinél e csorbát nem fukar
Kezekkel pótolá ki Smintheus,
A régi irháknek nem nagy szívelője,
Kaczagja Fellegvárit. Ő talán
Nem volna rossz, ha gőge volna szűkebb,
S érezni akarná, hogy csak az kicsiny,
Kit a kicsinység kínoz és pirít.
Gazdag, te nem vagy pénzed, így hörög.
Az úgy vagyon kívülled, mint a czafrang
Most a számaron, majd a büszke ménen.
A cím csak báb, csak hang az a nemesség.
Deucalionnak népe mind rokonfaj.
Nincs pór közöttök, nincs nemes; s ha van,
Bár koronát hord, pór a kába, de
A bölcs, ha porban fekszik is, király.

Elnyúlva bársony pamlagán, mosolyg
Sztricsák királyon Fellegvári, s mond:
«Ha bölcseséged annyit ér, bagoly,
Mint a királyság, mely tiéd, nekem
Az eggyik úgy kell, mint a másik. Ész,
A mennyi kell szükségül, nekem is van.
Az a tiéd gyanús pénz; kelete
Nincs mindeneknél; én folyón kapok.
Osztályba néked a gyümölcs juta,

Nekem csak a héj. Érd be te a gyümölcscsel,
A héjjal én beérem, s vége a pernek.»

Ész-e, fény-e tehát? Mellyike az elsőbb? —
Midőn szobámnak csendes szögletében
Tekintem a *Bennünket* s *Nem-bennünket*,
Valónak vészem a mit Epictet,
S Antisthenes, Jean-Jaques, és Payne tanítanak,
S az észnek hajtok térdet s tisztelő főt,
S szolgált ügyemben bőv zsoldot lelek.
De ah, hová lesz szép hitem, midőn
A sok ravasszal jobbainkat is
Más részre látom térni oly bér miatt,
Mely bölcszet és nem-bölcszet egyaránt vonsz;
A mely miatt a bölcs szép tetteket tesz,
S kész tenni a nem-bölcs még nem-szépet is,
Mihelyt reája kezd mosolygani a
Kedvben s haragban változó szerencse.
Elsúlyed akkor lelkem, s fájdalommal,
Mely semmiben nem léل enyhületet,
Ekként kiáltok: *Τῆμον ἀρετῇ,*
Λόγος ἄρ εἰς! s elhányom a paizst.

Te, a kinek Lucína származást,
Minerva bölcseséget s isteni elmét,
Cythere győzhetetlen bájt ada,
S Plutus, teherrel bár, nagy birtokot!
Jer, és beszéld elő, miként esik,
Hogy a miért más kényét, nyúgodalmát,
Arany szabadságban élt napjait,
Dús birtokát, és a mi még becsesb
A legbecsesbnél, ön-becsülhetését
Volt tenni kész koczkára, megvetetted?
Mert én, bocsásd meg bátor gáncsomat,
Egy értelemben véled nem vagyok.
A tar parókat hord, a félvilágú
Üvegszemet rak s angol flastromot,
Lángszín haját a rőt barnára festi,
S a sánta toldót vettet sarka alá,

Vánkossal tomja köntösét az ormos.
 S midőn így látod őket, szólj, nevetsz-e?
 Miért tehát azt, a ki mostoha
 Vagy csak gondatlan sorsa vétkeit
 Igyekszik férfilélekkel javítani? —
 Midőn te tűzött öltözetben léptél
 Hazánknak öszvegyűlt atyái közzé,
 Értette minden, hogy diszes nemed
 És a követség fényes méltósága
 Adák neked nagyságod érzését.
 S tisztelte benned önn-érzésedet.
 Tiszteld tehát a nagyság érzését
 Te is Sztricsákban; tiszteld bölcseségét,
 Mely véle a legszebb cél és utakat
 S a legszebb eszközt megválasztatá.
 Tiszteld apathiáját, mellyel ő,
 Csúszása közben annyi döfdösést,
 Ah, annyi bántást, annyi durva szitkot,
 S cselédi zaklatásokat (mi ketten
 Azt elviselni nem tudnánk) kiállta.
 Tiszteld a bajnoklelket benne, melly
 Csüggedhetetlen bátorsággal vítt,
 Hevült és reszketett, izzadt s fagyott,
 Míg végre célnál látja már magát,
 S borát most ő is istenekkel iszsza.
 S ha néha, az égi bortól részegen,
 Felejt, hogy Sztricsák volt és Sztricsák,
 És minden cifra mellett az marad,
 S a csúfoló seregnek hahotáját
 Javalló tapsolásoknak veszi,
 S magasztalásnak a szidalmakat,
 Gyarlóságától fordítsd el füled,
 S mosolygd, de szánd az újabb Herculest.
 Nagy addig volt az is, míg vívta tartott.
 A kény fogyasztja Herculest s — Sztricsákat!

Barátom, elhibítád útadat,
 Midőn te házi boldog csenededet
 Elébe tetted annak a rögös, de

Sajgó pályának, mely rád nyitva várt.
Mit ér, hogy a király és nagyjai
Ismérik érdemed, s kegyekkel néznek?
Mit ér, hogy immár négy gyűléseinken
Állongva tisztelt véneinknek karja?
S a köz javallás azt a feddtelent,
Kit sem rettentés, sem magasztalás,
Sem unszó kérések és haszon,
Sőt a barátság szédítései is,
Tisztétól el nem vontanak soha,
A tölgy gallyával kosszorúza meg?
Te pusztá vagy: Bix s Bux, lásd, mint ragyog!

A bölcsesség középben áll, nem szélen.
Kell ész, de cifra is kell. Ész a több?
Oh nem! az sokszor árt. De, higgy nekem,
Pénz, cifra, fény sok nem lehet soha.

Az én hajam már ősz, s rózsáid alatt
Ím a tiéd is kezd fejérleni.
Ha Zeüs-Kronion elmúlt napjainkat
Visszá folytatná, térnénk a jobb félhez.
Ah, azt elugránk, s a kor vissza nem jó!
Mivel tehát példát nem adhatunk,
Adjunk tanítást: — Fényt! ha jól lehet, jól;
Ha nem lehet jól, úgy a mint lehet.
Elég idő lesz mindig bölcseségre.

PROF. SÍPOS PÁLHOZ.

Manicheussá lettem, s azt hiszem,
Azt vallom, a mit új religióm
Hogy higgyek, valljak, nékem is parancsol;
És a mit vall szám, szívem is hiszi.
Eléggé ellenkezém: a fény levert.
Am tedd meg a próbát, ha tartja kedved:
Űss, tömlöczözz, csípdestess vasfogókkal,
Állíts a tűzmáglyára, hogy megint
Nyájamhoz vonhass, mellyet a pikárdi

Újító gyűjtött: én Manicheus,
 Testestül lelkestül Manicheus,
 Hitem, ha kell, bármely kínos halállal,
 Akármelly gyötrelmekkel, megpecsétlem;
 S a nyúzott bőrű Manes, hív tanúja
 Vesztében, ismét megdicsőjtve lesz.

Két, két isten van; és bizony nem egy!
 Szelíd az eggyik s jóltevő; szeret
 Segélni a jámbor botlón, s tévedésit
 Megszánva nézi, s jobb ösvényre vonszsza,
 Gyakorta még ha rugdalózik is.
 Kaján a másik, és bukásnak örvend;
 Fénybe öltözik, hogy csalhasson, különben
 Sötét alakban kullogván, ha hol
 Prédát találhat, mely cselébe hulljon.
 S e kettő verseng s harczol szüntelen,
 S rabolja a másikának híveit.
 Amannak sergét ész és fény vezérlik:
 Ezért test, ördög és a fényes délben
 Pusztító döghalál dandárja küzd.
 Csodáljam-e, hogy most ez, majd amaz győz?

Ez a hatalmas két ellenkező
 Gyakorta harczol énmiattam is.
 S a kormos isten, a ki rényemet
 Még minden rám-omlás alatt erősbnék
 Lelé hatalmánál, most már agyamra
 Tevé ki a célta, és azt ostromolja.
 Bazalt alakját ismerem; remegve
 Futok ő aegyptusi istensége előtt,
 Mint a gyerek fut, a midőn az advent
 Estvéjén rábukkan Szvat-Nikola.
 S hogy annak a másiknak véljem őt,
 Fejérb alakba kél mint a Velletri
 Pallas csodált márványa, s az Azé,
 Ki Pythonon nyert fényes győzödelmet,
 S a Vaticant elhagyta a Louvreért;
 De most nem tűrve a szentetlent tovább,

S pirúlva költözött egy újabb honba ;
S így súgja nékem kétes oktatásit.
Ilyenkor őtet nézem a fejér
Istennek, s elnyél a vetett kelepce.
Majdan magamhoz térek, s a csalást
Csalásnak ismerem, s uramhoz állok.
De ah megint új kín rohan reám ;
Mert megzavart lelkem most azt gyanítja,
Hogy a fejér, kit híven tisztellek,
Csak álkép, és alatta a kormos ül.
Ismerd ki a leczkén, oh te, kit tovább
Nem hánynak a habok! kitől jön az ;
S tanácsod fojtsa el a kétségeket.

Azt hittem, és azt volnék hinni kész,
Ámbár gyalázatjára van nememnek,
De a való való, bár nem mosolyg,
Hogy népünk rabnép s nem szabad ; hogy azt
Fekvése, példa, vére, kor vezérlik.
Pythagorassal most egekbe száll,
S csodálja a sphaerák mennyei zengzetét,
Majd a baromhoz süllyed, és alább ;
S midőn szeméről a veszélyes hályog
Lehull, magát elundorodva látja ;
S az érthetetlen mind így, mind amúgy,
Nem több és nem kevésb, mint — föld lakója.

Ily tűnődések közt lepett meg álmom,
S lelkem Morpheusnak édes lotusában
Föllelte nyugtát, mely régen került,
Midőn előttem megjelent fejér
Alakban egy rém. A jó-e? a kaján-e?
Nem értem ; s ekként hallatá szavát :
— Lantjáról olykor édes hangokat
Szedett ki, s összefonta a prosai
Énekekkel, mint Velutti s Sessi szokta
Recitativját félig zengeni :

«Csodálatos szent istenné, Szabadság!
 Vagy-e te? vagy hogy vagy, csak úntalan
 Vágyásunk képzel? Hol vevéd lakásod?
 Feléd ragadnak óhajtásaink,
 S sehol nem lelnek. A ki tégedet
 Erővel megkapott és azt hiszi,
 Hogy már ölébe zárt s ottan maradsz,
 Elhúl, midőn föleszmél, s karja közt
 Csak árnyat lél és elfoszló ködöt.
 Sanyar vagy hozzá, és igaz. Neki
 Magad nem kellesz. Ő nem érted ég,
 Adásaidra vágy, és bért keres.
 Törvény alá szeretne hajtani,
 S vak látni, hogy te nem tűrsz semmi igát.
 Igaz vagy, és csak annak szállsz keblébe,
 Ki benned téged kedvel, s a szabadnak
 Önkényt ereszti láncza alá magát.
 A martalék, kit földig nyom le súlya,
 S epedve nyújtja utánad karjait,
 Nem érti, hogy te tőle messze nem vagy,
 S el-elhalasztja a megjelent kegyest.
 Ne kapkodjon feléd, és bírni fog.
 De a ki tőled vette szellemét,
 Az tégedet szelídebbnek tapasztal;
 Nehéz bilincseit játszva csörteti;
 Kezéről a vas önmagában hull le,
 S elzárva börtönében is szabad.

Úgy van, nemünknek hű védangyala,
 Úgy van! Te a természet hajthatatlan
 Ércz kénytelenségét széllyeltöröd,
 Hogy a mit a szent végezés szabadnak
 Rendelt, szabad legyen. De a mi néked
 Utadba lép s ellenzi művedet,
 Tömlöczre hányod kérlehetetlenül.

S a nép, melyet te mentté tenni vágysz,
 A mely leginkább nyerte meg kegyed,
 A mely miatt a szörnyekkel hatalmas

Karod csatáz, ha boldog-e? te szólj.
Mondhatd szabadnak, a mi nyomva van?
Ah, őtet önnön vak természete
Döntötte el inség közzé; s hogy teréhjét
Bírja és fölkeljen, nem nyújt néki erőt.
Azt higyjük-e, hogy őtet megvetetted,
Örökre elhagytad? Nem, kegyes, te néki
Jelen vagy szűnet nélkül, és segéled
Elrejtve azon szükségbe, melly alatt nyög;
Mely őt, nem a hová tetszik magának,
De a hová tetszik neked, taszítja.
S gond addiglan viseltetik reá,
Míg szabadon megismeri azt, s alája
Önkényen s jó kedvvel vállalkozik.
Te vagy, szent Mindenholjelenvaló,
Ki bennünket szemlélhető alakban
Környüllebeglesz. Én rád ismerek
Ez ál lepelben is. Szabad tetszésed
Az a mi nyomasztó szükség gyanánt tűnt
Sandalgó pillantásaink elébe.
Mi mik vagyunk, nem értjük, s elvakít
Maga a tudás is, mely megfoghatatlan
Voltodban elvesz, s megszűn fényleni.
Minket sötét bús éj ölelt körül,
Mely semmi felderítéssel nem ér
A szép új fényhez; mely reánk terólad,
Ki nem ragyogsz, kit köd rejt, átvilágít.
Hatsz, és csak a hatás ad fényt nekünk.
Hasonlatos vagy a naphoz: maga
Sötét az is, de fényt ad. Így terólad,
Sötétről, fényt a gondolat nekünk.

Oh boldog, a kinek már fölkele
Ez a te fényed! Nem fogja azt tovább
Téveszteni álfény; és ha a láthatónak
Behunyja is szemét, ő a világot
Láthatlan ábrázában nézni fogja.
Ő a természetet csak tetszetes
Szüksége alatt tekinti; mert szeme,

Szabadság, téged lát való szükségben,
 S benned lelél fel a törvényszerűt.
 Otromba káromlás vala az, midőn
 A megvakúltak téged féktelen
 Kéjnek neveztek; téged a ki szent,
 Örök s állandó törvény vagy magadnak,
 És semmi esetben azt meg nem szeged.
 A lehető tenálad szűnet nélkül
 Egyetlen és szükséges. Nem te ingasz,
 Hanem az akarat; mert martalékja
 Az óhajtásoknak, azért erőtlen.
 Ez a hatásra intéztetik, s egésznek
 Szövénye közt hat: de te, szent szabadság,
 Szabadon hatsz, mert egészen hatsz, s egésznek
 Szövényén kívül, nem mint egy erő,
 Melyet viszonthatás vonsz és taszít....»

A túnet szörnyű metaphysicus;
 S badar beszédén látni, hogy sokat
 Forgatta Platót. Engem ízletem
 Más útra vonsz el. A ki napjait
 A szépnek szentelél, s még a valót is
 Azért kedvelli, mert alakja szép,
 Mert a való s a szép egy tő virágai,
 Testetlen lelken úgy nem léli kecsét,
 Mint a lelketlen testen nem talál.
 Azonban míg ez engem a magas
 Empyreumnak boltján végig hurczol,
 S hallatja vélem cifra *jargonát*,
 A másik, látván, néha hogy mosolygok,
 Fülem czímpáját titkon megragadja,
 S int, hogy tekintsem a philosophus
 Palást alatt a kecskelábakat.
 A kecskelábat a palást alatt
 Hiába lestem, s azt kezdém gyanítani,
 Hogy ím ez intést a kaján sugallja. —
 Én nem mosolygom a jargont, s kerülöm
 A kik mosolygják, mert az nekik új,
 S egyedül azt értik, a mit minden ért.

Jaj annak, a kinél homály marad
 Az, a mi az értelmesnek nem homály!
 De még is a sok *sok*!

S a bölcs *szabad*?

Oh az! ha néki csendes éjszakát
 S jó reggelt nem mond más nap a — profósz.

GRÓF KORNIS MIHÁLYHOZ.

Hiába omlanak, barátom, könnyeid;
 Atyád nem hozhatják vissza nyögéseid.
 Ércz sarkai a vad halál kapujának
 Soha nem nyílnak meg halandó jajának.
 A vadnak ebből áll egész felelete:
 A ki lesz, ide jut; Zeüsnek ez végzete.

Túrd a mit túrni kell, s leljen fájdalmában
 Lelked vígasztalást s erőt önmagában.
 A mi elmúlt, tekintsd örökre elmúltnak;
 Így kiált a szükség s az ész a búsúlnak.
 Jó; de míg elfásúlsz, áldd a természetet,
 Hogy a szenvedőnek lágy sírást engedett.

Élt már Prometheusnak agyagból gyúrt míve;
 De csak verni tudott, nem érezni szíve.
 Homlokát illette Pallas világával,
 Küpris, a szép, keblét rózsáló újával;
 S ím a buta agyag lát, eszmél, és ítél,
 Sohajt, szeret, gyűlöl, vágy, utál, fél, remél.
 Igazán emberré csak az által leve,
 A mit a kettőtől ajándékul veve:
 Ész, mely oltogassa a szív vad égésit;
 Érzést, mely fenyítse az ész tévedésit.

Tedd te is, bár nehéz, a mire intenek,
 S midőn fájdalmaid el-elsűlyesztenek,
 S az ész veszteséged nagy voltát rajzolja,
 S hogy határ nélkül sírsz, ő még igazolja;
 Kérdd a szívtől, mit sug egy homályos szent hit,

S derítsd fel elmédnek komoly képzelményit.
Csald meg szemed, s tagadd, a mit az tisztán lát,
Hajlasz barátodnak ha fogadni szavát.

Mondd, hogy atyád még él, mert még él szívednek,
S vége az halálban nincsen az életnek;
Mondd, az a szebb és jobb kezdetét ott veszi,
Hol porond hajlékát a lélek leteszi;
A mit egy szép álom feste Scipiónak,
S Plato s Virgil költött, nézd te is valónak;
S látod, a szív csodát, igen nagy csodát, tész,
És hogy az nem rosszabb birtokunk mint az ész.

Úgy van! még él atyád, barátja lelkednek,
Körülöttered lebeg, s tanúja tettednek.
Lát, midőn sírsz, hogy bár Zsigmondtól eredtél,
Ki Erdélyt kormányzá, még semmit nem tettél!
S bár Teleki Károly volt anyádnak atyja,
Nevedet csak véreid fénye ragyogtatja;
Nem az önmagadé! Lát s örül sorsának,
Hogy ily fiat ada házának s honjának.
Sírj, s ámbár a hiú csillogót megveted,
Szeresd a ragyogást, s valljad hogy szereted.

Így sírt, s nem titkolá nagy szíve sírását,
Ki a marathoni vezér ragyogását,
S a ragyogást csak a tettért írigylette,
S később élte s veszte által érdemlette.

Két út viszen oda, a hova szíved vágy;
Ne nézz csak vakító példát; nézd ez mit hágy.
Homály is adhat fényt, és a házi élet,
Ha érdemek védik és a köz ítélet.
Feledve lesznek majd hazánk sok nagyai,
Nem soha Festetics, soha nem Ráday.

Néked osztályrészül ez a fényes juta,
Melyen sok rossz kényén, sok jó vésszel futa.
Járd, de a Sirenek ellen óvd füledet,

Ne tagadd meg soha csillámért tiszteted.
 Haladj elő, s boríts homályba másokat,
 Nyugtod múlja felül lármás halálokat;
 De bukj is, ha hagyja szíved szent érzése —
 Atyádnak, kit siratsz, erre hí intése.

BÁRTFAY LÁSZLÓHOZ.

Két szeretőt éltök legédesebb
 Órái közt megháborítani,
 Nagy vétek, bűn, sőt épen kárhozat.
 Megyek tehát; de hadd mondjam, hogy én
 S egy összevagdalt, összelőtt lovag,
 Ki bántva látván a jót, vad gyötrőjén
 Kész bosszút állni béna karral is;
 S kiket te nem gyűlölsz, két asszonyaink, —
 Ha Josephine nem lesz oly szerencsés,
 Mint eskeidnek hitte, rád esünk,
 S kikapjuk, boldog rabló, karjaidból. —
 Hallgat; titokban hullnak könnyei!

THALY ANTAL ÉS FARKAS KÁROLY BARÁTOMNAK.

Egy néma pillantás olykor beszédesb,
 Mint a hosszúra nyújtott harsogások.
 Vegyétek hát szó nélkül, a mivel
 Érdeklett szívem néktek tartozik.
 Örültök ti, hogy istenink hazánknak
 Ily tiszta férfit adtak: én viszont
 Hogy ilyen ifjakat. S ha majd idővel
 Feléritek nagy fényét, és ha majd
 Mint ő, ezt hallatjátok: «Tapsot én
 Nem kérek: a feddést nem rettegem»
 Gondoljatok rám, hős ifjak! Lehat
 Hamvaimhoz a szó, s áldva tér felétek.

WADASI JANKOVICH MIKLÓSHOZ.

Megyek tehát, s éltemnek karjaid közt
 Fogom kiélni négy öt szép hetét.
 Megyek, tenálad szálllok, asztalodnál
 Élősködöm, kifárasztom cselédid,
 Kifárasztom lovad, hogy kénytelen léssz,
 Ha majd lefoly pöröm, s bírám a
 Pro I. vad gyilkolónak kezökből
 Kirántanak, ezt mondanod magadban :
 «Hideg vendég nem volt a szemtelen.»

Theresiánk alatt, míg a magyar
 Nem tudta még, mint már most, Bécs hol áll,
 Egy kecskeméti dús polgárt baja
 Rá kényszeríté, hogy kedves lakását
 Hagyná el, és a Lejtán lépne túl.
 Útjában azzal éle, a mit magával
 Hazúlról vitt s Komáromban veve.
 De a wolfsthalí motozók kövér
 Sódrától, kolbászától mind kifoszták ;
 S őt Riegelsbrunnban az üres tarisznya
 S üres gyomor csapszékbe kergeték.
 Csak bort akart. A fürge kellner itt
 Malaczczaal kínálá meg, és midőn
 Egy portiót már felropogtata,
 Még eggyet, s ismét eggyet, tőn elébe.
 Becsületes legény a németecske,
 Mond György magában ; majd ha az isten egyszer
 Elhozza közzénk, s ő is fenn akad,
 Jóakarata vissza lesz fizetve ;
 Meglátja Mikli, mit tud a magyar
 Azokhoz, a kik érdemlik, mutatni.
 De a midőn hálálkodásait
 Elkezdte, s menni akart, «Beczólt!» kiált rá
 A fürge sógor. Akkor látta György,
 Mit tégyen Riegelsbrunnban a becsület.

Te nem fogsz engem porczogó malaczczal
Jól tartogatni, hogy midőn megyek,
Házmestered rám nyújtsa tenyerét.
De én sem mondom, hogy ha az isten egyszer
Felém vezér, leróvóm a rovást.
Mint te nem átalsz vélem tenni jót,
Úgy én nem a jót tőled elfogadni.
S bár Szemerém is hí, bár Vitkovics,
És Bártfaym, s a lelkes Fáy készek
Lakásokat velem megosztani,
S én nálok kényén s nyűg nélkül lehetnék,
Bár a nem régen épült Zrínyi s a
Fejér-Hajó szobáikat kinyitni
Előttem is nem késedelmeznének:
Önkényt repülök a te karjaidba,
És hogy te fogsz fel, büszkén hirdetem.

És majd ha nálad leszek, és ha benned
A szeretetre legméltóbb halandót,
A tiszta főt, a tiszta lelket, és
Kedves társalkodót immár kilaktam;
Ha majd csodálva nézem, mint levél
Tizenkét esztendő lefolyta alatt
Te, bölcs pazar, kincsekben gazdagabbá,
S irigyeddé lesz tisztelőd, barátod,
S a nagy gyönyör megtágulást parancsol:
Jer akkor és vezess el te Ferenczynk
Graphidionához, hogy felejtve mindent,
De nem, hogy azt hazámnak hős fia
Teremté, csókom a márványra szálljon.
A már már hetven esztendő s öreg
Eléggé ifjú még lánggra gyúladozni,
Keblet ha szépség és ha hon hevítik.

Most útamat Horvátunkhoz veszem,
A nagyhoz, jóhoz, szenthez. De te rántsd el
A gondolatlant, s sugjad ezt fülébe:
A négy fiú, három leány, s az anyjok
Számlálnak minden órát; láss dologhoz.

Essél elébb keresztül a pörön,
S éld akkor aztán szíved kényeit.

A burkus háborúban egy huszár tiszt,
Kinek csak két szemét s hosszúra nyúlt bajuszsát
Hagyá meg épségökben puska, kard,
Tört karral, czombbal tére meg Tokajba,
Hogy szőleit művelvén, istenének
Élhessen; eddig a világnak élt.
De ő Tokajban is csak kapitány,
S nem szőlős-gazda volt; s midőn vagy ő
Ment látogatni mást, vagy mások őtet,
Beszélgeté, s nagy tűzzel, mint veré meg
Collin alatt ő a nagy Fidiriget,
Berlinben ő mint volt Hadikkal, és
Lódonnak ő mint nyert egy Schweidnitzot.
S László (mert ez volt vezetékeve,
Pál a kereszt) addig beszélgeté
Collinját, Berlinjét és Schweidnitzát,
Hogy szőlejei kapálatlan maradtak.
Szüretkor még is csak kiméne, s látván,
Hogy más furmintot szed tőkéről,
Sárgát, mint a méz és arany, de néki
Csak egrest ád a parlag; és hogy a
Szomszédok szőlejei, mint a művelt kert,
Tisztán mosolygnak a néző szemébe;
De farkas-bundaként a többi közt
Az ő parlagja, szürkén a magas
Gordontól és cseplyétől, pisztolyát
Belé süté, s kaczagva hirdeté el,
Hogy ő farkast löve; vegye, a kinek kell,
S tovább is hirdetgette Schweidnitzait.

Te súgd a László Pál nevét neki,
És ha nem enged, üzd prókátorához.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNHOZ.

Töredék.

Szerelme s büszke dísze nemzetünknek!
 Nagy már atyáid fényökben, saját
 Kebled szent érzetében még nagyobb!
 Ha téged egy rossz lópöczer — elébb
 Rosz nyelvpöczer volt — náthás rigmusában
 Leczkére fogna, mert apró, de szép
 Kanczáid közzé angol mént eresztess,
 S a szép magyar fajt, a csontost, szügyest,
 Czangár szunyoggá korcsosítod el;
 Ha vádra kelne, hogy sok útazásid
 Hideggé tették szívedet hazádhoz,
 És a mit a Canningek ködhonában,
 S a még buktokban is víg francziák közt,
 S túl a Pyreneék vad csúcsain,
 Az akkor gazdag, most szegény spanyolnál,
 S Romában és Athenben s a nagyúr
 Hét tornyu városában, megszerettél,
 Mind azt magyarrá tenni vágysz; — ha tán
 Azt mondaná, hogy «a lófuttatás is
 Csak anglomaniád vak szüleménye;
 Ne lásd Londonban, Pesten nem teszed:
 Erőnket fejtsd ki, nekünk példa nem kell.
 Kerülni kell az ollyat nem követni,
 Mert az egyébbé téssen, mint vagyunk» —
 Oh valld meg azt: neheztelése méltó,
 S tanácsa bölcs; csak az baj, hogy — nagyon!

De véget a dorgáló még nem ére itt,
 Halljad tovább. Te nem csak nemzetedre
 Vonál gyalázatot, midőn neki
 Az angolt tőd például; pártosan
 Kelél fel a természet ellen is:
 A Neptun magzatjainak farkokat
 Elcsapkodtatván hóhérló kezekkel.
 S szebb kecskefarkkal a ló, mint amúgy?

Nézhetd-e hogy cselédid azt szelik,
 Vágják, sütik, mert romlott ízletednek
 Úgy tetszik inkább? Vagy talán sebesb lesz
 Lenyúlt fark nélkül futva? Lásd Manó Pált,
 Az nem-zsidó lován is nyert jutalmat.
 Örvend a lópöczér, hogy czopfja nincs,
 De bölcsen úgy mond: czopf és fark nem egy.

Te nyúgalomban még a fényes úton,
 Hová nagy lelked lángja gyúlva tol,
 S nem hallod a pöczér szidalmait.

Nagy leczke nékem, mert a nyelvpöczér
 Régóta zaklat engem is, kit a
 Külföld szerelme vétkes útra szédít.
 Én a magyart németté tenni igyekszem,
 És francziává, rómaivá, göröggé,
 És rontom a szép nyelvet, szabdalom
 Szavainknak farkokat, teremtem a szót,
 A régít új formába fűzöm össze....

De nyúgalomban könnyű menni néked,
 Nagysága s fénye védik a dicsőt.
 Mi védhet engemet, homály fiát,
 Ha védelmemre nem kelek magamnak?
 És ültetnének téged is számárra,
 És tiltatnának el csak téged is,
 Mint engemet készültek: oh bizonynyal
 Mondom neked, elhagyna nyúgodalmad.

Sűrű köd és borongó fellegek
 Fogák el tájainkat, a midőn
 Egyenként kezdénk itt-ott a menést;
 Úgy hitte minden, jó ösvényen ő jár;
 Ál úton minden más s kiáltozó:
 Felém, felém! csak itt, csak itt az üdv!
 Amaz viszont, hogy hátra kell haladni,
 Előre nem; hogy menni kell, de csak
 Mint báblován a gyermek, mint az eb,

Sültet forgatva a konyha kerekében.
Egy harmadik, hosszúra nyúlt szakállal,
Hogy Ázsiának boldog tája gyújt
Szép csillagot pályánkra, nem nyugot.
Egy tortyadt nyelvölcs törvényt hirdete ;
Hogy a szokás az úr ; tiszteljük azt,
De csak ha majd ő nyomja rá pecsétjét,
S a tortyadt bölcsnek senki nem hive.
Álmélkodással látta, hogy tilalmát
A tiszteletlen nép még megkaczagta ;
S nem érté, őtet mint lehet kaczagni.

Én láttam a zavart, s láttam hogy az
Rendén vagyon ; úgy volt az mindenütt,
Míg a nyelv hívei, írók s olvasók,
Egymást, korholván, összeszerkezőnek ;
S a versenygőket nem békére vontam,
Hanem hevesb és még makacs b vitára.
Ki nyugtot óhajt, harczra kél. Kívívánk
A szép tusát, s most béke boldogít.

Még hallik olykor egykét kullogó
Neheztelése. S azt csodáljuk-e,
Hogy sánta kullog a sereg megett ?
Magára nagy bajt vállal, a ki az ilyet
Nyergébe szedné. Hagyjuk ön magokra ;
Elérnek egykor ; és mi kár, ha nem ?

Ha nyelvünk el van rontva, mint kesergik,
Úgy az most rosszabb, mint egykor vala....

JEGYZETEK.

Az esthajnalhoz. 28. l. *Reményfám* bánatos ágaim: Így nevezem az ákáczt, melynek árnyékában vannak a temetők többnyire az alföldön.

Margit szigetén. 30. l. Az egész sonett egy költői pillanat megörökítése. Midőn a Martinovics-féle összeesküvés elítélteit a diadalmas Napoleon serege elől Kufsteinből Munkács felé vitték: hajójuk a Margitszigeten kötött ki. Ide jött Hirgeist Anna, H. Ferencznek (Kazinczy rabtársának) testvére, a kinek ígésző bájai rendkívüli hatással voltak Kazinczyra. Budai fogságuk alatt még mint kis leányka szintén látogatóban volt bátyjánál s már akkor megkedvelte őt Kazinczy. Hirgeist Anna b. Prónay Simon felesége lett. — V.

A kötés napja. 31. l. Az ő és Török Zsófia grófnő eljegyzésének emléke, a mely később is ihleti a költőt. Családi boldogságát éneklí meg a két következő sonettben is. — V.

Fény és homály. 32. l. E sonett Cserey Miklósnak, Erdély jeles államférfinak az országgyűlésen aratott szónoki sikerére vonatkozik. Ugyanis az 1811-iki patens, a mely a pénz értékét egy ötödére szállította le, Erdélyben is roppant zavart idézett elő. Az országgyűlésen már el akartak oszlani a rendek minden határozat nélkül, midőn Cserey hatalmas beszédet tartott, azt kérdeve, hogy házi gondjaikat előbbre teszik-e a haza gondjainál? «Ki az — kérdé — a ki haza készül? szemébe akarok tekinteni, látni akarom, mit érez a hazáért.» — V.

Nagyság és szépség. 48. l. Az első kidolgozás címe: *Nagyság és szépség diadalma*, külön lapon jelent meg 1810. Napoleon második, Mária Lujzával kötött házasságára vonatkozik.

E költemény itt Kazinczy Gábornak 1890.-diki kiadás után van közölve, — V.

Szent Mihály. 50. l. *A kit Athene*: Gróf Dessewffy József. — *Eleonora*: Gróf Sztáray Eleonora, gróf Dessewffy Józsefné.

Születésem ötvenegyedik napján. 51. l. Gyulay Ferencz grófné gyermekeinek. Gyulay Ferenczné Kácsándy Zsuzsanna Kazinczy ifjúkori ideálja volt, gyermekeit is úgy nézte, mint a magáét. — V.

Gibárt és Irma. 52. l. A Muzáron szerkeztetője Pfeffelnek különben nem nagy tekintetű érdemlő regjét egyedül azért

adá ki thémául, mert ennek mind fentebb, mind alantabb oldalai vagynak, s így az újjá teremtésre tágasb utat nyítnak egyik vagy másik nemben. Így kapta Képlaki Vilmától *Rózikát*, a pór rege nemében; így Vörösmartytól, a komoly eposében *Ugodót*; Kis Károlytól, a *Síró hegyet*, a regélés, s Paziazitól *Adolfot*, a dévajkodás nemében, gróf Mailáthtól a tündéri comicumhoz tartozó *Levelet*, s Kisfaludy Károlytól az ossiani hangban költött *Hős Fercsit*, a fesz és pőf kijelentésére, melybe ossianistáink nem dévajsgból csapnak. Mind ezek már elhagyták a sajtót, midőn a kiadó jónak látá felszólítani a Pesttől távol lakó Kovacsóczyt is, de azon utasítással, hogyha kérését teljesíteni akarja, munkáját februarius közepéig igyekezzék beküldeni, hogy a kötetből, melynek e hónap vége felé készen kell lenni, el ne maradjon. Ez kevés napok alatt a levél vétele után beküldé dolgozását, de érzé, hogy sietése rajta darabosságokat hagyott, s így felhatalmazá a redactiót, hogy ha dolgozása felvevést talál, tegye változtatásit tetszése szerint. Ez nem akara visszaélni szerénységével, s a vett darabot illetés nélkül adja; remélvén, hogy olvasói azon érzelem s lyrai szállongás tekinteténél fogva, melyek a darabban oly fényesen úzik játékaikat, folytatásit elnézik. Midőn phantasia és érzés szilajkodnak, bajos a nyelvvel nem küzdeni; bajos azon határok közt maradni, hol a józan lelketlenség keleget és ballagdogál, vagy phantasiát és érzést hazudván, feszleg és pöffeszkedik.

Itt következik a románcz újra dolgozása azon alakban, melyet Goethe választott az *Azán* aga cím alatt adott szerb énekhez.

Prolog Goethe Stellájához. 55. l. Goethe eredeti drámája mellett nincs prolog, ezt Kazinczy azért írta, hogy a censor engedélyét annál inkább megnyerje. — *V.*

Laocoon. 68. l. Virgil Aeneid. II. 200. és elébb 40. *A fene*, azaz, a fene Minerva.

Appollon. 69. l. A régiségnek nem maradt reánk szebb mive, mint ez a szép márványszobor. A férfi szépség, az ifjúság legvirítóbb korában, belé vagyon nyomva; egyszersmind pedig a nehéz győzelem könnyű végrehajtása. Jön Apollo, rá lövi nyilát a rettenetes szörnyre, az leterült, s bög, ordít kínjában; ő pedig, mint ha semmit nem tett volna, a mire erő kellett, nyugalomban lép fel oda, a honnan ezért leszállott.

Mezei virágok. 70. l. *Lengenyé*: Gyöngyvirág. — *Császna*: Császári korona. — *Emlény*: Nefejejts.

Vád és béke. 72. l. *Hittem az esknek. Es és esk* elavúlt szavaink, most: *esküvés.*

A szép házi kör. 72. l. A gr. Dessewffy Józsefé.

Egy gyermek sírkövére. 73. l. Kazinczy első gyermekének, Iphigeniának, a halálára írta. — V.

Ürményi József, midőn 1811. egy, szerencsére, hamis hír azt mondá, hogy országbirói méltóságát letenni készül. 74. l. *Széked üres, nagy férfi — hamar bited! Ilmur.* Ioannes de Ilmur, egy nagy dísz az Ürményi háznak, 1278. IV. László király alatt kalocsai érsek s örök hálát érdemlő hazafi volt. — Romában a consuloknak, midőn esztendeig viselt hivatalaikat letették, meg kelle a nép előtt eskünni, hogy a törvényt tisztelték, s igazságtalanságot nem követtek. Midőn Cicero ezen esküvést tevő, a hálás nép sikoltozásra fakadt, és azt esküvé, hogy a hazát Cicero tartotta meg. (Cic. in Pis. III. és Plin. Paneg. 64, 65.) Erre van célzás az epigrammában.

Themistocles. 75. l. Ez az epigramma homályos, érthetetlen. De csak azoknak, kik a történetet nem tudják. S mi nem homályos, mi nem érthetetlen az ilyeneknek! — A történet ez:

A salamiszi nagy napon a görögök vezérei tanácsot tartottak, mint kelljen a hazát a Xerxes rettentő ereje ellen megtartani. Themistocles is elmondá a maga vélekedését. Az nem lele javaslat. Azonban Themistocles, a ki érzette, hogy ez legyen a legalkalmasb mód Xerxesnek megfelelni, a tanács-lástól el nem állott. A spartai vezér látván, hogy ez az ellenkező vélekedéseknek nem enged, pálczát foga Themistoclesre, s ez ezért meg nem szűnt állítását vitatni; *παταξον, μεν ἀχουσον* *δε* (üss, de hallgasd, a mit mondok) kiálta. — Ugyan ez a Themistocles a hálátlan haza üldözései ellen Xerxesnél talált védelmet. A barbarus azt hitte, hogy a megbántatott Themistocles kész leszen magáért bosszút állani az ő seregeivel s megcsalta magát reményében; Themistocles később volt mérget inni, mint istentelen kezeket emelni anyjára, a hazára.

A ki ezt megoldvasta, megérti az epigrammát. — «A ki hazája szeretete miatt kész botot szenvedni, hív is, nagy is: a ki a bántó haza ellen fegyvert nem ránt, az hív, de nem nagy» — mert az, a ki nem akar istentelen lenni, nem nagy, hanem csak jó. — Nagy-e az, a ki az anyját meg nem öli?

Herculeshez. 78. l. Az utolsó sorban Kazinczy Terentiusnak azon helyére játszik, a hol egy ifjú, meglátván a Hetæra szobájában a Jupiter és Danae képét, így okoskodik: Ha ezt

isten teheté, *et quis Deus? qui templa coeli summa sonitu concutit: ego homuncio non facerem?* Eunuch III. Sc. V. 40—43.

Szörny, monstrum, Ungeheuer, Wütherich. Szabó Dávidnak *szörnyeteg*, — és ez is jó; a köznépnek *csuda!!!* — A szót talán Verseghynek köszönhetjük. Szépen festi az undok dolgot.

Az olvasóhoz. 78. l. Közel lakó barátjai az írónak felakadtak a második distichonon, s pálczázt törtek felette; mert (úgy mondják) ott az epigrammai Musa nem *karczol*, — pedig neki csak az szabad — hanem *vad csapással sújt*. S kit sújt, oh kit sújt! — a *publicumot!* mely neki tiszteletét kívánhatja, s azt szorosán meg is kívánja. — A kis fejés elpirult — *salva res est!* nem teszi többé; remélni lehet javulását. De csak ez egyszer! csak még ez egyetlen egyszer!! — Aztán ő azt mondja, hogy ő nem bántja azt a *tiszteletes publicumot*, mely fentebb van, mint hogy elérhessék nyilai; ő egyedül azt a tiszteletre még nem méltó, *maga publicumát* érti és sérti, melly a *ch* betű hangját kimondani, Themistoclest elsyllabizálni nem tudja; mely az ő *Quae maribus solum* forma sovány, s félő hogy egyszersmind savatlan, elementáris epigrammáira szorúl. Ő, és az, a kinek ő ezeket sugallá, a magok verseiket *darócznak* s *olajnak* nevezték. A kik daróczon s olajon kapnak, azok, a kik egyikére s másikára szorulnak, nem vehetik rossz néven, hogy *darócz- és olajvököknek* mondatnak; a ki pedig a krajnyai vásárban nem *vevő*, hanem csak *néző*, túl van minden bántáson. Még egyszer protestál az epigrammatopoiós sugallója: ő nem érti a *publicumOt*, hanem a *maga publicumAt*, — a daróczra s olajra szorulókat; s bízik a *tiszteletes* és *tisztelt* publicum egyenességéhez, igazságosságához, kegyességéhez, hogy karczolgatásait sujtogatásoknak venni nem méltóztatik — vagy inkább méltóztatik nem venni, ha mások annak venni *méltóztatnának* is.

Soloecismus. 79. l. A grammatica törvényeivel és a szókéssal meg nem egyező szólás. — Athenának egy gyarmatja (*colonia*) Soloe vagy Soli városban telepedett meg. Sokára nyelvök sokban különbözött az anyanép szólásitól. Innen a név.

Synizesis. 79. l. Két vocalisnak együvé olvasztása: *lyány*, *rá*, *ostya*, *gesztenye*, *keresztyén*, *innya* (innia). — A diphthong a görög és deák metrica szerint nem mindig vétetik hosszúnak. Mennyivel inkább vehetjük azt rövidnek, midőn a görög és deák szókat most nem metrika törvények szerint ejtjük ki.

A vak. 79. l. *Paralogismus*, tévedt, de nem *akarva-hibás* okoskodás. A mi *akarva-hibás*, *sophismának* mondatik a *logicusoknál*.

A nehéznyelvű. 79. l. A *Cháriszt* és *Psychét* Kárisch és Pszik-hének olvasni irtóztató dolog, s az így-írás által a vastag kimondást *sanctionálni* akarni még irtóztatóbb. Így mondotta-e az a kényes nyelvű görög? Nem; de mi azt most magyarrá tesszük! S az-e a *magyar*, a mi *durva*? Abban keresünk-e díszet és okot a kevélykedésre, hogy mi azt, a mit a görög és deák, s még a német is, kimondani tud, kimondani nem tudjuk? Nem épen olyan-e ez, mint midőn a német a *Gyöngyöst* és *Győrt* úgy mondja ki, a mint tudod? vagy a magyar az *ich nicht*-et *ik niht*-nek? — Nem annyira ajakink vastagok, mint inkább makacsságunk szertelen; s nem jól tanúltunk syllabizálni. A ki ezt jól tud, ki fogja mondani a *Themi-szto-chleszt*, és a görög pentameternek ezen hátulsó hemistichiumát: *fémi Themisztoclea*,

Orthoepia. 80. l. Helyes kimondása a szóknak. — *Vájt fülek*, *purgata auris*. Horat.

Correctio. 80. l. Puristáink megbocsátanak a szóért. Vele élt Schiller is, kitől az epigramma véve van. *Gedichte I. Th. Frey von Tadel zu seyn ist der niedrigste Grad und der höchste, Denn nur die Ohnmacht führt oder die Grösse dazu.*

Írói érdem. 80. l. *Csin*, *cultura*; mert *csinos*, *quod cultum est*.

Szokott és szokatlan. 80. l. *Kecs*, *Reiz*; *venustas*, *lepor*, *elegantia*.

A neo- és palaeologus. 80. l. *Neós*, új; *Paleós*, régi; *lógos*, beszéd, beszélő.

Egy fecsegőhez. 81. l. *Micrologied*, olvasd francziásan: *Microlozsid*. — *Micros*, apró; *picros*, kesernyész; *macros*, hosszú; *macar*, boldog.

Fonákság. 81. l. A szép mesterségek czélja nem *haszon*, hanem *gyönyörködtetés*. Amaz ennek még a *didacticus* munkákban is subordinálva van, s az *æsthetica* kárhoztatja az oly művet, melyben a tanítás inkább érezteti magát, mint a gyönyörködtetés; noha a kettő megállhat együtt, sőt a kettőnek együtt is kell járniok.

Repkény, *hedera*. A *borostyán* nevezet örökre a *laurusé*. A *babér* iszonyú nevével csak az fog élni, a ki tompa érzeni, hogy a patikai s konyhai szókkal szép munkákban élni nem szabad.

Arbuscula. 81. l. Horat. Sat. 1. 10. — *Roscius* tisztelt

színjátészó vala Rómában ; innen tropussal *Arbuscula Roscia* nevet kapott. — A ki az első *distichon synchysisén* felakad, tanulja meg mi a *synchysis*, s construálja Horácznak két első sorát az *Odák III.* könyv utolsó darabjában.

A két természet. 82. l. Az *æsthetica profanusainak* csak az *Természet*, a mit testi szemeikkel látnak. Ők azt a festőt dicsérik, a ki úgy festi a képet, a hogy azt a tükör adja vissza. *Füger és Grassy, Lampi és Kreutzinger* nekik kevésbbé talál, mint sok vászonmázoló. *Eis to creisson !* (in pulchrius !) ezt kiáltozta a görög művész a tanítványnak, s így leve, s csak így leve a vaticanoi Apoll, az Antinous, a medicinisek *Venusa* ; így, és csak így leve s lehete, hogy a Gorgon feje is isteni kecscsel mosolyg, és hogy Silent és a Faunok statuáit gyönyörködve láthatod. «Valóban a kép nincs is inkább szépítve, mint a hogyan a mesterségnek szépíteni kell ! mond Conti, Emilia Galottiban. A mesterségnek a szerint kell festeni, a hogy a *plasmai természet* — ha van ! a képet gondolá ! azon hanyatlék nélkül, melyet az ellenkező agyag elmellőzhetetlenné teszen ; azon roncsolat nélkül, melylyel ellene az idő kikél.»

A szavas idiota. 82. l. Zugdi hírét sem hallotta az algebrának, s az *a plus b*-ét úgy fogja együvé, mint Orbiliusa tanította syllabizálni. Így a ki az új philosophiát tanulni restellette

Az avatatlan. 83. l. Czélzás Mozartnak Bájsípjára s egy, végre, végre harmincz év után ! avulni kezdő hegyaljai Gassenhauerre, melyet az *æsthetica* historiájára nézve itten feljegyzünk : *Hol lakik kend, húgomasszony ? — Keresztúrba. — Ki lyánya kend, húgomasszony, Keresztúrba ? — A biróé vagyok én, S piros csizmát hordok én ; Keresztúrba ! Talán nem ismer kend ? Hiszen velem h . . . kend, Keresztúrba. — Nem rosszabb duetto, mint soka azoknak, melyeket fortepianoínik mellett s az operákban hallunk.*

A classicusokkal nem ismeretes olvasó vesse össze Catullnak 53-dik epigrammáját :

*Risi nescio quem modo in corona,
Qui, cum mirifice Vatiniāna,
Meus crimina Calvus explicasset,
Admirans, ait haec, manusque tollens :
Di magni, salaputium disertum !*

A békák. 84. l. Ez az aristophanesi pajkosság a gravis uraktól nem kér bocsánatot, mert tudja, hogy azt nem talál.

Aristophanesnél a béka *brekekex*-et és *koax*-ot mond. Ha vétek volt-e nem így mondani itt?

Zeüs, Jupiter; *Poseidon*, Neptun; a *Sirius*, caniculai csillag; *Anadyomene*, a vizekből kikelő Venus; *Horák*, a menyeyei kapuk őrzői s a nap szekerének előfutói. Homer. Iliad. V.

Kocczantyúsi. 88. l. Gyöngyösi Jánosra, a leoninus-költőre vonatkozik. — V.

A distichon feltalálása. 88. l. Lásd Schillert: *Im Hexameter steigt des Springsquells flüssige Säule*, — *Im Pentameter drauf fällt sie melodisch herab*.

Fábchich. 89. l. Ez a hív, tiszteletet érdemlő hazafi kevés kedvelést talált munkái által az olvasóknál. Hogy írása követőket találjon, azt az epigrammatista nem óhajtja: de óhajtja, hogy minél több olvasója legyen olyan, a ki azt, a mit munkájában becsülni lehet és kell, értse.

Péczei. 90. l. *Jegenye*, nem *populus italica*; hanem *pinus abies*; *fenyű*, *pinus picea*; *topoly*, az a nyár, melynek levelei egyik oldalokon fehérek, a másikon setét zöldek, *Silberpappel*, *Liliodendron tulipifera*, tulipánfa, *Platanus*, *bignonia catalpa*, *acer negundo* s az *acatia* már nálunk is ismeretes túlvilági fák.

Báróczy. 91. l. «Egy gyenge leány és egy magas aszszony»: a költészet és szabadkőművesség jelképéül használja a költő. — V.

Sylvester. 92. l. Pancratiastáknak azok nevezettek a görög athletáknál, a kik mind az öt játékot játszották: az öklözést, futást, ugrást, tányérhajtást és birkózást; vagy a kik inaiknak minden erejökkel játszottak.

Teiösi költő, *Anacreon*; az umbriai *Propertz*. Révainak kisdéd dalaiban: Antiqq. literat. hung. pag. 56. véghetetlen csín és édesség vagyon.

Láng lebeg szép üstökén. Virg. Aen. III. v. 682. Ez a láng a genie képe a poetánál s festőnél.

Kis és Berzsenyi. 93. l. *Cyane*, búzavirág; *Ion* görög neve a tavaszi mezei-violának.

A lúdhatlyú. 94. l. Czélzás Lácza József sárospataki theol. tanár, ki a Hazai és Külföldi Tudósításokban (1809) egy cikket közlött a magyar verselésről, a melyben Poocsot, Mátyásit és más hozzá hasonló versírókat *hatlyúknak* nevezi; a cikk végén néhány sor vers olvasható, a mely így végződik:

Úsznának, hogyha volna mivel.

— V.

A tusázó. 96. l. «Du meine Mutter, dachte Brutus.» Kästner.

Különbség. 105. l. «Az a bajunk — írja Kazinczy ez epigrammára vonatkozólag — hogy sok ember nem akarja érteni, hogy a magyar nyelv *egy nyelv*, de minden characternek más meg más a nyelve.» — V.

Horváth Ádámhoz. 109. l. *Tihanynak enyelgő szüzei.* — Játékosabb echót alig lehet képzelni, mint a tihanyi kősziklák körül. Lásd Horváthnak «Vidám haldoklóját.»

Hunyadit, Hunyadit riadoznak az erdők. Hímezése a Virgilius gyönyörű versének: Vt litus Hyla, Hyla omne sonaret.

Csapodidnak igazlott karján. — Csapodi Gábor úr, Somogy vármegyei főszolgabíró, Horváthnak is, nekem is becsült s szeretett barátom.

Elnyerni óhajta egy fősvény s gyenge királyunk: II. András.

Bokor emlőd. 111. l. Egy pár. Ez a szó még most is ismeretes Erdélyben.

Béla. 111. l. IV. Béla, II-dik Andrásnak fia.

B. Wesselényi Miklóshoz. 117. l. A pozsonyi diéta 1808. felkelést rendelvén, Erdély követte a példát, s fegyverbe költ. W. a maga egyetlen, és még ekkor csak 12 esztendő, de tanításai, példája s testi gyakorlások által kora felett megérlett, szép alakú gyermekét megyéjének (Közép-Szolnoknak) seregénél kapitánynak s maga segédtsíztjének nevezte ki, s a kis tisztt, mint a mennyköveket tartó Amor az Alcibiad paizsán, 1809 mart. 23-dikán, osztályát palatinusunk előtt Nagy-Károlyban nagy javalást nyerve gyakorlotta. Született az ifjú W. 1796. dec. 31-dikén.

Az ifjabb Caesart és Armidort. 117. l. Klopstock, odáinak II. köt. a pompás nagyrétű kiadás 259-dik lapján gyönyörködve dicsekszik, hogy az ő *Idunája* arabs atyától s dán anyától vette eredetét. Felbátorítva a Klopstock példája által, hadd említse tehát ezen poetai epistola írója, hogy ez a két legszebbike minden lovaknak, a mellyeket valaha látott, erdélyi anyáktól, de arabs és spanyol eredetű atyától az 1804-ben élni megszűnt *idősb Caesartól*, Zsibón születtek. Az ifjabb Cæsar aranyszínű szög (azaz sárga), mint az atya volt; Armidor pedig csukaszínű-ezüst szürke; s mind ketten 1805-ben, a midőn őket az író látta, 6 esztendősek voltak. (Kazinczy ez adatokat a Wesselényi nevelőjétől, Tőkés Jánostól és Pataky Mózesstől vette.)

Jupiter. 117. l. A nevet szerencsés omennel kapta kisdéd

korában, mert *battyúibb nyakat* lehetetlen látni; szinte cseresznyepej.

Bucephalus. 117. l. Midőn az idegen a zsibói istállóba lép, meg nem foghatja, miért állították azt a lovak Thersitesét a Neptun legszebb alakú teremtsései közé; mert húsos otromba feje nem sokkal szebb azon paripáénál, melyen Silen atyát festik; feje serénye perpendiculis parallel vonásokban ér szinte térdéig és még alább, s dereka behorpadott. De midőn a kis Alexander reá ül, a vén ló megifjodva érzi magát, szarvasi vékonyságú lábait nagy erővel veri földhöz, s kettőztetett dobogással szedi fel igen magasan; rettentőleg tüszköl, túrja a tajtékot, s a kis lovagot repdeső serényével gyakorta egészen eltakarja. Akkor az idegennek nem kell magyarázat, hogy a szép lovakat nagy számban nevelő Erdély legelső istállójában ez a csúnya vén fakó nem folie gyanánt áll.

Brutust, a talpverőt. 117. l. Ez is Cæsarnak fia, színe fekete. Ez a *succussor* (kengyelverő) méltán viseli a *percussor* (gyilkoló) nevét. Csupa tűz, mint minden ló, mely Zsibón lett.

Mint az Aeschylus színén. 118. l. Valamint a görögök theatrumi játékaikban nem ártott az illúciónak, hogy az asszonyok rolljait asszonyi ruhákba s lárva alá rejtezett férfiak játszották: úgy nem az itt, midőn a bajnok Attilát egy 13 esztendő gyermek játszotta.

Zilajnak felgyült rendeit. 119. l. A 13 esztendő W. az atyját a vármegye marcalis gyűlésére bekísérte, s a gyűlést még akkor el nem kezdett rendekhez egy rövid megszólítást tartott, hogy mint Papiriust a romai atyák . . . — Ifjaink, kik nem tudják a történetet, de tudják, mi a pagát és a pácsi s a halberzwölfe, megkérdehetik azoktól, a kik ezeket nem ismerik.

Atyád nagy lelkű anyja. 119. l. Báró Vargyasi Dániel Polyxena. Ez a tudományos nevelést kapott s deákul olvasó, szóló s író asszony minden tekintetben méltó vala azon tiszteletre, melyben polgártársai által tartatott. II. József hallá hírét, fölkereste, s nagyobbinak találta, mint gondolta volt. Levelet kért tőle fiához, ki akkor egy Lengyelországban fekvő huszár seregnél szolgált. — Nagy lelkét mutatják nevezetesen egy könyvébe tett sorai, melyek által fiát inti annak olvasására.

Ferencznek készült zászlóit ékesíteni. 119. l. A palatinus Wesselényi Ferencz elkezdte tenni a katonai tetteket: de

az a pálya nem vala nyitva előtte; s már *Murányt matre dea monstrante viam* vette meg, nem a Mars segedelmével.

A ki Párist. 120. l. Nem a francziák városokat, a mit a halberzwölfe úzói talán gyanítanak; hanem a Menelaus szép asszonya ellopóját Homerusnál az Ilias III-dik könyvében.

Berzsenyihez. 123. l. *Nem-rúttá, e kétfő kéje teszi-e?* Az első sorban említett gáncs, s az a neheztelés, mely magát a 40—43-dikig talán igen hangosan hallatja, s mentséget egyedül abban lelhet, hogy Horáczból vagyon kölcsönözve — (*Servum pecus . . . quibus auris in ore est*) — költött gáncs és neheztelés. Az epistola írója e fortélylallyal csak elevenséget akart adni a poétai előadásra alkalmatlan témának.

De a Hellenis. 126. l. A görög ének Musája, mint alább *Maëonis* is.

És Péczelének. 126. l. Gróf Ráday Gedeon, az első, atyja a második Gedeonnak, a koronaörnek, Péczelen lakott, Pesthez két mérföldnyire. Itt dolgozta már első ifjúságában — (szül. 1713. octob. 1-sőjén) — görög mértékre szabott verseit. Így beszélt ezt maga az írónak. — Jóval előbb tehát, mint a pór zarándok Kalmár György.

A lagzisoknak. 127. l. Jambusnak archilochizál. De azt az undok leoninusok érdemlik. — Az elegeia két syllabája nem görög, hanem franczia kiejtés szerint méretett, mert a festés ott hosszú hangot kíván.

Az örsi öreg nyirettyűs. 127. l. Tarna-Örs, Gyöngyös és a Jászföld között. Ott lakott generalis B. Orczy Lőrincz, abaúji főispán, Józsefnek és Lászlónak atyja, kik mind ketten méltók voltak egy ily nagy férfi atyára.

S az, a ki testvérének sírkövé. 127. l. Gróf Teleki József és Ádám.

S mint én irígylem két réfpántlikáját. 128. l. Czélzás Orczy-nak verseire. Költeményes holmi egy nagyságos elmétől. Pozsony, 1787. 94. lap — s a Bugaczi csárda 199. lap.

Mondá: nevem Xenidion. 129. l. Idegenke, szép idegen.

Az új szép Atticának méhe. 129. l. Xenophont a mézes beszédűt így nevezték a görögök.

129. l. *Quirina*, a római Musa; *Torquata* az olasz; *Louison* a franczia; és *Goetchen* a német. *Torquata* a Tasso keresztnevéről. *Louison* a XIV-dik Lajoséról, és az utolsó a Goetheéról.

Nagy Gáborhoz. 138. l. *Nem fogja már csodálni Socratest.* 139. l. Socratesnek halála, Dávid által festve s Massard által metszve. — Chiron és Achilles, Bervic igen szép metszése. —

Vernet nagy mester a vízi darabokban, s Claude Gelée, vagy közönségesen Lorrain, a legtiszteltebb tájfestő. (Nagy Gábor híres debreczeni ügyvéd, Kazinczynak régi jó barátja; sok becses történelmi adat gyűjtője, mire az epistola elején czé-
loz is Kazinczy. — V.)

Gróf Festetics Györgyhez. 144. l. *Tapsol a sokaság s har-
sogja nevedet.* 145. l. A halhatatlan ember úgy rendelé, hogy
a keszthelyi Helicon minden esztendőben innepelje az ural-
kodó születése napját, február 12-dikét és hogy ilyenkor az
Odeum épületje körül egy élő és egy megholt magyar költő-
nek egy Sorbus Festeticsia (aucuparia) ültetessék. Az elsőn
1817. Horváth Ádám, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi Dániel,
és Dukai Takács Judit ültetének elébb egyet Gyöngyösinek,
együtt, azután mindenike önmagának. A megtiszteltetés a
következő esztendőben Kazinczynak juta és Csokonainak;
1819. Kisnek és Faludinak. Festetics ekkor apr. 2-dikán
meghala s az inneplések s ültetések megszűntek.

Gróf Kornis Mihályhoz. 155. l. *És hogy az nem rosszabb
birtokunk mint az ész.* 156. l. Lásd Guzmicsnak szép és jóltévő
értekezését a gondviselésről, a Tudományos Gyűjteményben,
1827. VII. Köt. 3. s több lapjain.

Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak. 157. l. Midőn
az országgyűlési ifjúság megbizottjai, Nagy Pál, Sopron
híres követének képét kimetszetvén, azt a szerzőnek meg-
küldék.

PÁLYÁM EMLÉKEZETE

1759—1794.

ELSŐ KÖNYV.

MDCCLIX—MDCCLXXXIII.

ELSŐ SZAK.

Eljedék, midőn Szemere megszólíta, kére, kényszeríte, hogy a miket magam és dolgaim felől pályatársainknak elmondani mindenkor készen talált, mondanám el egész közönségünknek; azok érdemlik a tudást, bár apróságoknak tetszenek, mert festik emelkedésünket és a mult kort, s némely hamis vagy hibás hírek csak így fognak elnémúlni. Ellenkezém, és sok esztendőig; érzettem, hogy nem születtem történelmi személynek, s nem tudtam elhíttetni magammal, hogy korunk az autobiographiákat már tűrhesse. De az ostrom hevesb is vala, tartósabb is, mint hogy ki lehetett volna állanom; engednem a barátság kívánságinak, hinnem, a mivel ily tekintetű társam bízata, illő volt. A Tudományos Gyűjtemény négy elsőbb szakaimat (1828. köt. I., II., XI., XII.) felvévé, s annak olvasóji remélni nem mert kedvezéssel fogadák a mit adtam. Itt újra adom, tovább vive most már, s szabadabban és bővebben, mert a hely szűk volta ott egyebet parancsola. De midőn én teljesítem, a mit az olvasó talán vár, viszontkedvezésül azt kérem ki, hogy előadásaimat tekintse a barátság szorosb körének mondva, s tűrje, midőn oly dolgokat fonok beszédembe, melyek a kedves vissz' emlékezés által inkább mulattatják a beszélőt, mint hallgatóját. Eltölt szívnek nehéz elhallgatni érzéseit.

1.

Én 1759. októb. 27-d. Ér-Semlyénben születtem, Biharban, Debreczen és Károly, s Kálló és Várad között. Atyám József (fija Dánielnek és Szirmay Teréziá-

nak, a Pazdicson, Zemplényben lakott András és Királyfalvi Róth Juliána leányának) szüléjinek elhalások után innen vette el tizenhárom holnap előtt, maga akkor huszonhat esztendő s ifjú, tizennyolcz esztendő anyámat.

Kiüresedvén e férjhez-keles által anyai nagyatyám két-gyermekű háza, s fészünk Alsó-Regmeczen Abaújban, két órányira a Zemplény Ujhelye felett, esztendőnként szaporodván, elszakasztatám anyámnak emléjtől és Semlyénbe küldetém le, hol fülem nyolczadik évemig magyar hangnál egyebet nem halla.

Nagyatyám Bossányi Ferencz (fija a Nyitrából Biharba átszállott Ferencznek és Péchy Zsófiának) ifjabb esztendejiben fő-nótáriusa, később fő-szolgabírája vala Biharnak, s két dietáinkon, 1751. és 1764. követe, még pedig jó. Önkényt monda le szolgálatjáról, de lemondása csak a neven változtata, nem a dolgon. Hú barátjának, a nagylelkű Baranyai Gábornak, vice-ispánsága alatt, ezzel együtt, kormányon üle ő is; tanácsa nélkül semmi nevezetes nem történt; és mivel a ki viseli a nevet, nem mindég bánhat eléggé szabadon, Baranyai holmit meghitt barátja által tétete. S Bossányi oly tekintetben állá Biharnak mind alsóbb, mind felsőbb rendeinél, hogy midőn a megye, egyik tisztválasztó széke alkalmával, meg akara kormányzója által lepetni, és ez a vice-ispáni hivatal candidatusait azért nem tudatá előre, hogy a candidáltatást nem érdemlők mellett egyenesen az választassék, a kit megválasztatni ő akara; a sokaság, megtanítva Baranyitól, hogy mély hallgatásban várja, Bossányi uram kit fog kikiáltani, s akkor, ha az talán rossz nevet kiáltana is, azt toldítsa, hallgatott, s azt toldította, az mellől magát más név kiáltására elvonatni nem engedte. Mert akkor még a sokaság tekintettel vala elsőbbjei eránt, mivel bízodalmát megcsalva soha nem látá, s ezek magokat erkölcsaik által sem útáltakká nem tévék, sem nevetségessé. Tagja volt azon bízosságnak, mely elébb báró Barkóczy Károly, tovább gróf Sztáray János-Filep előlülése alatt eligazítá a határvonást Máramaros és Erdély közt, s előlülője egy másiknak a hajdú-városok dolgában Deb-

reczen körül. Erkölcsei szeplőtlenek, gondolkozása magas, érzése hív és szent. Egyedül abban gyenge, hogy fellobbbanásban villámla és mennydörge, mint az e részben is híres Baranyi; mind ketten a kor szokása szerint, nem szív vadságából. A mit felőle egy bitang hír emleget, hogy rá lőtt egyik ingerlő munkására, azt nem ő tevő, hanem ifjabb testvére, János, egykor kapitány a magyar ifjakkól szedett, nem áltszökött, prussziai huszár-ezrednél.

Náddal-födött, vályogból-rakott házában, patriárchai felsőséggel éle, bírāja, békéltetője, tanácslója az ügyefogyottaknak, perlekedőknek, osztozkodóknak, kik idegen vármegyékből is, több napig járó földekről, hozzá folyamodtanak, bízva elhíresztelt egyenességéhez, tudományához. Bért, ajándékot senkitől nem veve; sőt ő tartá őket cselédjeikkel, lovaikkal, valamig a pör előtte lefolyt, s nem különben a tehetősbekeket, mint a szegényt. Szolgabíró és a helységek bírójai, az egész tájon, hozzá küldék a vétkeket, s ő a kisebb vétkek elkövetőit, s a hol bővebb vizsgálatra nem vala szükség, bottal büntetgeté, rettenetes mennydörgések közt, de mindég szelíden. Vagyonával keveset gondola; ménese, gulyája, nyájai öröme voltak, nem haszonra; pásztorai számolának, a mint magoknak tetszett, hívtelenségeiknek villámlások és mennydörgések voltak büntetései, s a szolgálatból kiesés. Szerűje gazdagon rakva asztagokkal s széna- és szalma-kazalokkal, pinczéje tele borral, vermei étellel, s ezeket a szükség idején inkább nyitá meg a szorultaknak hitelbe s kamat nélkül, mint a nyerekedőknek fizetésért. Alig-hihető dolgok, s nem csudálnám, ha előadásom gyermeki hűséget s hiúságot gyaníttatna; de még vagynak, a kik ismerék, hírét a korabeliektől hallották s még hihetlenebbeket említhetek: — Meghalván Nyitrában báró Bossányi, s ennek birtoka rá nézván, felméne oda áltvenni örökségét, s mivel e jószágok messze fekvének Bihartól, alkuba ereszkedék nyitravármegyei rokonaival. Ezek kevesebbet ígérének, mint ő gondolá, hogy kívánhat. Megbosszankodva fogata, oda hagyá örökségét, s annak soha többé feléje

nem ment, sem jövedelmit nem vette. — Özvegyen maradt anyámat egy rút fösვნყսգսգս hitelezője szorította, s ezen elakadásában a nagyatyám neki ajándékozta kétezzer forintnyi diurnumait, melyek a Máramaros vármegye levéltárában annyi évek olta heverték. A helytartó-tanács nem vehetė valónak az előadást, de valónak találtatott, s a pénz kifizettetett. Egyik példája, hogy van vétkes jószág, hogy van gondolatlan nemes-lelkűség, és hogy a nehéz kedv még kegyetlenebből bünteti magát, mint másokat.

Bossányi tőrhetlen volt volna, ha fene szeszeit lelke nemessége és az olykor gyengeségig menő lágyság nem szelidíték vala meg. Mit nem szenvedė inasa vagy írőja minden reggel, midőn felöltözteték! Nyakkendője fekete szőrfátyol vala, az akkori szokás szerint, s közel három vagy éppen négy singnyi. A szoba egyik végében ő, a másokban inasa vagy patvaristája megállottak, s ő és ez kivonák a fátyolt, annak szélességében. Akkor ő és ez összehajták azt hosszában és még egyszer hosszában. Nagy csuda mindég, ha hogy a terhes munka harsogások nélkül érhető véget. Most ő, megfogván baljába a fátyol végét, s túl azon jobbjá második és harmadik újjai közzé, hol a felkötést kezdeni akará, hogy az összeguzsolódott fátyol redőket ne kapjon, elkezdé a kerengést a helyéből ki nem mozduló cseléd felé, s mind addig kerenge, míg az inashoz ért. Akkor a két véget megköték nyakcsigáján, s vége vala a mennydörgéseknek. A cseléd letőrlé arczáról a csepőgő verejtéket, s ment, örvendve, hogy a szőrnyű munkán áltesék.

Minthogy a mi bajuszkás ifjaink hihetőleg e képnek, melyet itt a fátyolnyakkendő és annak felkötése felől adok, örvendeni fognak, s kapván a régi színen, egyéb öltözete felől is óhajtanak valami bővebbet hallani, teljesítem kedvőket. Mentéje, nadrága mindég azon egy színből, búzavirágszín arannyal, vagy vasszínű s dohányyszínű, s ezek selyemmel. Lajblija soha sem volt, s mentéjét az ingre vette fel, s begombolta mellén, gyomrán. Fekete kordovány csizmája egész

térdig ért, és mindég arany zsinórral, mindég sarkan-tyúsan. Télben, nyárban fején egy sinkónak csúfolt alacsony kalpag nyusztból, mint mentéje prémje; csak a legforróbb nyári napokon háromszögű kalap. A lábli és kalap neki az volt, a mi mostani öregeinknek a csikos pantalonok. — Termete szálas, karcsú; sas orra, haja egykor szög, most az utolsó szálig fehér, szemei kékek, hangja igen éles, igen tiszta. Áltesvén a megmosdás és felöltözködés nagy munkáján, összeredőlé tíz újjait, s levont süveggel s sétálva, könyv segéde nélkül, mondá el reggeli könyörgését, lement istálójába, megtekinteni, ha kocsisa s fullajtárja jól kikefélék-e lovaiból a port, s kiült folyosójára, a ház előtt elmenőkkel beszédbe erede, s gyönyörűségét a *Gespräche im Reih' der Todten** s a *Febronius*** olvasásában lelé. Így múla el egyik napja a másik után. Az erlangi német és lipsiai deák újságok kedves csemegéji valának.

Hitvese Kóji Comáromy Juliána (leánya György, békési vice-ispánnak és Rhédey Juliánának, Ótományból, Biharban), tiszteletes mint nő, anya, házi-asszony, atyafi, szomszéd. Leánya férjének, nem szolgálója, de nem is úrtársa. Balja mellett üle szekeren, s idegen házába lépven bé véle, utána ment, nem előtte. Olvasni

* Kazinczy valószínűleg a következő műre céloz: «*Gespräche im Reiche der Todten zwischen dem kön. preuss. berühmten General-Feldmarschall Gr. von Schwerin und dem k. k. ung. und böhm. General-Feldzeugmeister Fürsten von Piccolomini, welche beide bei dem fortwährenden Kriege in Böhmen ihr Leben beschlossen*». Frankfurt und Leipzig, 1757. — Nem lehetetlen azonban, hogy Kazinczy arra a hasonló című folyóíratra céloz, a mely a XVIII. század húszas és harminczas éveiben eléggé el volt terjedve, s a mely a régi idők nagy szerepviselői (Richelieu, Mazarin, stb.), királyok és államférfiak beszélgetéseit foglalja magában.

** Hontheim János Miklós koblenzi püspök *Justinus Febronius* álnévvel írt egy igen olvasott munkát a pápai főhatalom ellen 1763-ban a következő címmel: «*De statu Ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis*». (Az Egyházi államról s a római pápa törvényes hatalmáról.) E munkát természetesen a szent szék eltiltotta és szerzőjét tanításának visszavonására kényszerítette, a mi meg is történt.

tudott, nem írni is; s udvara, konyhája, csuprokkal és serpenyőkkel gazdagon megtömött kamarája volt az a világ, melyben sürgött, forgott. Korunk elveszté a szép példányt, míg bajaink ismét elővételik, s megtanítanak, hogy az, némely szelídítések mellett jobban volt akkor mint most.

Szeretek vissz'emlékezni, a mit gyermeki éveimben láttam és hallottam, s a miket nem látok többé. Ilyen a mit itten beszélek. — Egy nagy tekintetű ház gyermeke, közel rokona a nagyatyámnak és ennek patvaristája, jónak látá feleséget venni, mert szüléji már elholtak vala, s gyakran megfordulván Ótományban, megkedvelé principálisnéja testvérét. Jelentést teve édes bátyám uramnál (nem uram bátyámnál), hogy ő Anna húgom asszonyt (nem kisasszonyt) el akarná venni, s kéré édes bátyja urát, ne sajnálja (nem méltóztassék) szándékát a nagy-asszonynak (nem tekintetes asszonynak) béjelenteni. A jegyváltás megleve, de 1751. diéta hirdetteték, s Bihar a nagyatyámat követnek választá meg. «Öcsém Uram, Kend jól tenné, ha velem jönne, s diéta utánig halasztaná lakadalmát»,* mondá a nagyatyám. A vőlegény tehát ment, s a fényes ház gyermeke egy pár kordovány czipellőt kapa ajándékul, gyöngy és gyémánt helyett, midőn ez Pozsonyból visszatért. Lóháton jelene meg az esketésre, s reggel napának kocsiján vivé házához a felkontyolt menyecskét. Bevitte azt kamarájába, s «Imhol a mim van», mondá. A menyecske megfőzé a lencsét. Akkor úgy hozá a szokás.

Ez a lencse egy más famíliai történetünkre emlékeztet. Az elsőbb Rákóczy Ferencz, áltmenvén Patakról Ujhelybe, a nagyatyám nagyatyjánál, Kazinczy Péternél, szálla meg. Makay Kata a grádicson ült, s törte fakalánjával a lencsét, midőn a fejedelem a pitvarba belépett. Vacsorakor a szép asszony maga akará az orját felvagdalni, mely a lencsében főtt, s a mint azt a tál-

* A Pályám Emlékezete más példányában e mondat így hangzik: «Öcsém Uram, Kend jól tenné, ha velem jönne, mert *Diétát nem mindig lát az ember, mikor akar.*»

ból kiemelte, az orja visszazuhana a lencsébe, s a fejedelem skarlátszínű dolmánya végig vala fecskendő. Könnyű képzelni, Kata asszony mint követgetőzött, s a fejedelem még odahaza sem felejtheté, az asszony mint szégyenlette hibáját, s neki egy vég violaszín bársony küldé ajándékban.

Bossányi Ferencznek ifjabb, sőt még férfi éveiben is igen csinos kézírása volt, s a sorok egyenest folytak, mintha olmozás után voltak volna írva. Most keze reszke (bort soha nem ivott) s nagy fáradság nélkül nem írhatta többé. Ez miatt oly inast tartá mindég, a ki írni tudott, s diktálgatá leveleit. Hozzá szokván, kevélység nélkül bizonyos felsőséghez, melyet a kor különbözése menthet előttünk, egyenes derékka jár fel és alá szobájában, s egyik hüvelykét forgatá a másika körül. Bárkit ültete papirosához, soha el nem mulasztá jegyet nyomni körmével az író elébe, hogy az tőle tudja, a mit magától igen jól tudott, hol kezdje a megszólítást, hol kezdje az első sort, hol álljon a nap, holnap és esztendő, hol álljon a név. — Nehéz dolgok!

A diktálások mindennap folytak, s én, ki a diktálónak és írónak egyenlően kínos munkát minden nap láttam folyni, s a nagyatyám módjait s mennydörgéseit derekasan eltanúlám, levelei érkezvén a diétáról, felültetem magamat az asztalra, s úgy kínzám el a helység notáriusát vagy valamely vendégünket, mint csudált példányom a maga Nyékiét és Ladányiját.* Akkor már írtam ugyan ólom nélkül is, de azt lassú munkának néztem, s nem csak írni akarék, hanem diktálni azon felül. Az anyám grácia-alakú s ritka szépségű egyetlen testvére, Klári, elúná diktálásimat, s tanácslá, hogy gyakorolgassam magam, s nem lesz szükségem idegen segédre. Soha tanács sikeresebb okokkal támogatva nem volt. Ezentúl tinta és plajbász leve minden mulatságom, s rajzolgatám a mit bőrös-székeink hátára nyomtatva

* Erre vonatkozólag egyik följegyzésében ezt írja Kazinczy: «A nagyatyám nagy levéldiktáló volt s kedvet kaptam tőle leveleket írni, mely örökös passióm.»

láttam, s azt a gyönyörű kétfejű sast, melyet az asztalos a templom mennyezetére mázola.

Ezen indulgatásim nem igen látszának összezsapni az atyám óhajtasával, ki nagyon szeretett volna mint generálist látni valaha. Még bírom egy 1764. decemb. 3-d. írt levelemet, melyben nevem alatt áll a generálisi titulus, de hihetőleg keserves sírás alatt írva oda; mert a tinta színe különbözik. Még bírom egy olajban festett képemet, melyben a három esztendőes gyermek az akkori Károly fő-herczeg sárga gallérú, fehér kabátjában, setétkék lajblival és topánkás nadrággal s parókás fejjel jelengeti, hogy hősnek indult. S atyám e csuda burkolásban szerete járni is. De csakhamar látá, hogy az én meghivattatásom engem épen nem a dicsőség mezeje felé vonsz, s bennem megcsalatkozott reményeit László, negyedik gyermekére rakta által, s nem szerencsétlen jósolatok alatt.*

2.

Semlyénben volt iskolamester, s én ennek oktatásai alatt kezdém el tanulásimat. Azalatt, míg nagyatyám a diétán múlata, nekem jött egy gonosz himlő, s elakasztá a tanulást. Kigyógyulván abból, Makódy nevű prédikátorunkhoz hordatám el magamat, s fő gyönyörűségemet abban lelém, hogy a vén pap könyveit összedúlhattam. Kivált a bazileai kiadásokat szerettem, igen fejr papirosáért, s szép metszésű betűjiért. Midőn vissz'emlékezem e szenvedelmimre, nem tudom elhíttetni magammal, hogy ezek megmagyarázhatatlanúl embryók-

* Kazinczy László (1763—1807) csakugyan a katonai pályára lépett tizenkilencz éves korában, s mint a Davidovics-ezred őrnagya végezte életét 1807-ben. Benne is megvolt az a fogékonyság, mely a Ferencz egyéniségét oly szeretetreméltóvá tette. Ő is szorgalmas levelező volt. Sokszor a legfárasztóbb katonai gyakorlatok után sem rest hosszabbnál-hosszabb tudósításokat küldeni testvéreinek a maga életkörülményeiről, apró csínjeiről, vigalmairól s a tábori élet izgalmairól. Érzékeny szívé, de a mellett merész, gyors és bátor elhatározású katona volt.

ként nem fekszenek lelkeinkben. Az idő nem fogyasztotta őket, sőt naponként neveli.

Atyám 1767. vissza kívánt Regmeczre, hogy esztendő teltén egy Kézsmárkról lehozott deák gondjai alatt, s a német nyelv tanulásába belé kapván, a szepesi németek közé vitethessem. Nehány hetekig Dienes öcsémrel együtt 1766. a debreczeni collegiumban is tanultam, mert mindég beteggebbé válván anyám testvére, hogy orvost és patikát találhasson, mikor a szükség kívánta, nagyatyám és nagyanyám ezt ott gyógyíttatá.

Nagyanyám testvére Szirmay Sándor, a Pazdicsi, látván, mely gonddal neveltetünk, András nevű fiját mellénk adá, s ez együltt vala velünk Regmeczen, Kézsmárkon, Patakon, négy esztendeig.

Boldogtalanabb tanítót, mint a tót ember vala, az effélék sokaságában is, nehéz dolog volna találni, s atyám kénytelen vala osztozni terheiben, a mit ez neki, a szokásként, felette rossz neven vett. Mind ketten túrék bajaikat, s a kölcsönös túrésnek mi vallánk kárát.

Atyám a legreligiósusabb ember vala, a kit képzelhetni; meleg tisztelettel vonattatott mind az felé, a mi szent, a mi jó, a mi nagy. Nem hasonlítva a maga korabeliekhez, kiknek örömök közönségesen a vígadás, ital, táncz és kártya volt, idylli életet éle házi körében, mint igen lelkes, jó és ritka szépségű hitvesének hű férje, gyermekeinek szerető atyja. Egy tisztelt öreg asszonyság nekem, már felvonakodott ifjúnak, azt beszélé, hogy a maga korában az ifjúság dísze Zemplény, Abaúj, Sáros vármegyékben az atyám volt, érett lelke, nemes módjai s tiszta erkölcssei által, kit a nem jó példák meg nem szédíthetének. Termete nem szálas, arcza igen kedves, színe tiszta, hajai feketék, szemei kékek. Nyelve magyar, deák, német, tót. Legkedvesb olvasása Thuanus* és némely theologusok: akkor még ők vol-

* *Thuanus* (Thou) *Jakab Ágoston* híres humanista (1553—1617); III. és IV. Henrik alatt nagy szerepet játszott Franciaországban mint diplomata s az országgyűlés alelnöke; része volt a nantesi

tak becsben. Reggel velünk, estve mindig cselédjeivel, ha felekezetéhez tartoztak, együtt végzé el imádságát, estve zsoltárt is énekelve hozzá, mint atyja s nagyatyja, András, ungvári vice-ispán s főkapitánya a zemplényi felköltének; s ennek atyja Péter, a fejedelmi ház első rendű udvarnokja, s minekutána eljátszott életét megmentette, assessora a királyi táblának, tovább kinevezett, de a szolgálat kezdete előtt elholt, ítélő-mester. Eleimnek a vallásosság házi tulajdona volt, s más színben mint ama régi vala, most is az. Dienes öcsém bihari fő-nótáriusságában, és Zsuzsánna húgom, özvegy Péchy Sándorné, a templomban magok éneklének a sokaság között elől, a mit csak az iskolamester szokott tenni.

A kézsmárki tót deák bennünket a német nyelv tanulásába egy képekkel gazdag biblia olvastatása által vezete, s én történetből Esaiásnak valamely részét olvastam meg a kép mellé. Elragadtatva érzém magamat a próféta munkájának poetai szépségei által, és mivel a nyelvet nem értém a hogyan illet, kivitem az atyám magyar bibliáját, s most éjjel nappal a prófétákkal mulattam magamat, míg az az Apocalypsis eliszonyíta. Atyám örülve látá, hogy nyomdokait járom, s a Pál leveleit adá kezembe; de Pált én olvasni soha nem tudtam. Eltolt az az iskolás hidegség. Ellenben az Új-Testamentum historiai könyvei, és még inkább a mit az Óban találtam, még a Hübner* gyilkoló előadása mellett is, kedves olvasásaim maradtak, szinte öreg napjaimig.

Atyám nagy beszélő vala, s szeretett sokáig ülni asztalnál s mondogatá a mit láta, halla, olvasa; a mi ne-

edictum (1598) kiadásában is. Főműve: «*Historia mei temporis*» (Az én korom története), a melynek teljes kiadása csak 1733-ban jelent meg Londonban.

* *Hübner János* (szül. 1668-ban, halála éve ismeretlen) német pædagogus író, a kinek bibliai történeteit a kis gyermekek egy századig olvasták Németországban, sőt nálunk is; «*Zweimal 52 aus-erlesene biblische Historien und Fragen*» czímmel jelentek meg (Halle, 1714); magyarra is lefordították.

vezetes szüléjével s ezeknek barátjaikkal történt; a mi csintalankodásokat az elmésségeiről még ma is emlegetett András testvéröccse gyermek- és ifjú-korában úze. S míg Dienes és Szirmay András tányéraikra hajolva elszunyadtak, a vir doctissimus pedig pipájához ásítgatott, én az efféléket olthatatlan szomjjal hallgatám.

Még most is toll levén minden mulatságom, mint Dienesnek a lapta, tele írék a hallott történetecskékkal egy-két ívet, de őrizkedve, hogy praeceptorom, az a rosszkedvű ember, meg ne sejtse. Híjába rejtegetém azt mátráztim közt, rá akadt, s vitte atyámhoz, panaszt tőn, hogy ily haszontalankodásim miatt nem megy a *dic, duc, fac, fer*. Atyám meghagyá, tegye vissza papirosimat a hol lelte, s titokban, de maga nagy örvendezéssel szalada anyámhoz, hogy fajok generális ugyan nem lesz többé, de igen könyvcsináló. Anyám megsúgá nekem mi történt, s az auctorságnak egyszerre vége lőn, mint a generálisságnak.

3.

Felviteténk Kézsmárkra, s a praeceptor meghagyatott mellettünk. S ez itt ronta el osztán bennünket, nem lévén szem alatt. Nem tanított, nem tanúlt.

A confœderatio* bajai elől elillantott lengyel uraságoknak egy része Kézsmárkra, Eperjesre s Regmecz tájékira voná félre magát. A vad herczeg Radziwill Eperjesen nyeldesé a tokaji bort; Kézsmárk a nem gazdagokkal tele meg; férfiak, asszonyok számos és czifra cselédjeikkel, sok és szép lovaikkal, sokan nemzeti talárisokban, némelyek már párizsi szabású öltözetekben. A császár nevét viselő huszárezred itt tartá gyakorlását. Kézsmárk alatt, egy felől Nyéréig, más felől Leibitzig, gyönyörű rétek; a városhoz közelre emelkedő óriás

* A függetlenségre törekvő, vallására nézve igen buzgó lengyel nemesség 1768-ban Poniatovszki Szaniszló, a II. Katalin cárnő kegyencze, ellen Barban confœderatiót kötött függetlenségének s vallásának védelmére. Ennek iríóztatos polgárháború lett a következménye, s így menekültek sokan a lengyelek közül Felső-Magyarországba.

Tátra csúcsai, nyárban is ellepve bércein hóval, s új meg új színben mindég, új meg új világításban — mennyi alkalom időnkét elvesztegetni! A nélkül, hogy tudtam volna, hogy az olyat poeta és festő csudálgatni szeretik, egész órákig andalogtam a varázs látványon, s igen nagy templomjáró valék, mert ott képeket leltem és muzsikát.

Házigazdám, Cornides úr, azon házban, melynek keleti fala mellett egy keskeny sikátor vezet a kath. templomhoz a nagyútczáról, látá, hogy szeretnék szeretni valamit, s egy ízetlen románnal ajándékoza meg, melyet az atyák örömet adának gyermekeik kezeikbe, hihetőleg a szenteskedő cím miatt. Soha nékem kedvesb ajándék nem adathatott, s ezentúl minden örömem a *Rényiskola* (*Tugendschule*)* volt. — Ha elveszett idő-e ez is? Sőt inkább! Ebből tanulék meg németül, ebből kapék még több kedvet az olvasásra, s a ki ezt kapott, mindent kapott. Sok helytt nem értém, de szüntelen olvasván, annyira juték, hogy mindent értettem, s nem vala szükségem magyarázóra. Ha az atyám más helyre küldött volna, mint Kézsmárk, s ha nevelésünket nem egy nyomorúlt emberre bízta volna, mivé nem lehetett volna emelkednünk! Így minden nyereségünk az vala, legalább nekem az, hogy Lesch Dániel gyönyörű írású iskolai tanítónktól megtanulék szépen, csinosan, gondosan írni. Ujjaink rövidebbek valának mint a violín nyele, s féltették mellünket a hárántsíp fúvásában, s így a muzsikában elő nem haladhatánk.

4.

Most (1769. Septemb. 11-d.) Dienessel és Szirmay Andrással együtt Patakra vitetém. A kézsmárki deák velünk jött, hogy a mit németül tudunk, el ne felejsük.

Soha még addig Patakon németül tudó gyermek nem volt, mint németül tudó togatus nem, az utánunk nem sok idő múlva Pozsonyból oda jött Decsy Sámuelig,

* Egy akkoriban sokat olvasott német regény; a *rényt* (*Tugend*) 1812-ben kezdte Kazinczy használni a *virtus* fogalmára.

ki Bécsben a Magyar Kurir leveleit írta. Az ifjúság azért bennünket tokosoknak csúfolgata. Maga Vay József is, kit én grammatista, tanulása utolsó esztendejében ott értem, mint a két szép testvér Lónyay, László és Menyhért, a tokosok nyelvét Patakon még nem tudták.

Vagy azért, hogy mi tudánk, a mit ott senki nem más, vagy atyám példátlan gondjaiért, oly figyelemben látánk magunkat, melyért nem lehetne nem pirúlnunk. A grammatikát épen nem tudtuk, pedig azt kellett volna mindenekfelett; de mind a kézsmárki deák, mind iskolai tanítónk, Olasz Péter (később kazinczi predikátor Miskolcz mellett, Borsodban) úgy hívék, hogy az onnan jó, mert Kézsmárkon más könyvből tanulánk, mint Patakon.

5.

Atyám örült, hogy hírbe jövének, mert az, úgy monda professorainknak, előtörekedésre kényszerít; s készebb vala elmulasztatni az iskolát, de vitt mindenhová, a hol látni lehetne valamit, és mind hogy lássunk, mind hogy láttassunk. Gyűlés vala Ujhelyben, s ott valánk; akasztottak, megnézeté velünk; torturáltak, jelen volt, s a jobb érzés, jobb gondolkozás magvát hinté el kebleinkbe, s baráti igazításokkal bánt inkább velünk, de kényeztetések nélkül, mint hideg felsőséggel.

Egyszerre hír terjede el, hogy II. József május 20-d. 1770. Patakon fog ebédelni. Más atya megeléglé vala, hogy gyermeke a nagy utazót szekérében pillantsa meg: ő bejőve, s a jobb nézők közé vezetett el. Megérkezének a szekerek, s a fogadó ajtaja előtt állának meg, mely a kisebb nagyútcza kelet-déli szögletében áll. A császár, kiszállván, egyenesen méne szobájába, de egyszerre ki is jött, porszínű felső kaputban, hóna alá fogván széles ellenzőjű, viaszos zöld vászonnal bevont félsphæra-formájú úti casquetjét, szó nélkül idvezlé a látásáért megjelenteket, s deák nyelven tudakozá, mely helyeken fogna lovakat váltani Munkács felé, s egyik hely a másikatól mennyire fekszik. A feleleteket ólmával feljegyzé zsebkönyvébe, ismét meghajtá magát, s el-

zárkozott, hogy ebédig dolgozhassék. Ebéd alatt megvala engedve a bémenetel uraságoknak s asszonyaságoknak. A hét személyre terített kerek asztalnál az utolsó helyt foglalá el, baljára annak, a ki az ajtón, az asztal végében, belépett. Balja mellett sógora, Albert saxescheni herczeg és lengyel királyfi, Magyarország helytartója, ez mellett hadi-marschal gróf Lacy (kimondása Lasz-czi), legfelül Nostitz generálisok. A vice-ispán, a híres Szirmay Tamás Antal, unokatestvére az atyámnak, nekünk gyermekeknek is megengedé, hogy a császárnak egy tányért nyújtsunk. — Álmélkodva láttam itt, hogy a császár könyökén foldva volt a veres gallérú zöld kabát, sárga gombokkal; lájblija és nadrágocskája czitromszín, térdein fehér gyolcs kamasli; s még inkább álmélkodva, midőn ő, ki bort soha nem ivott, felvevé a palaczkot, s a bor színét nézellvén, ezt kérdé: *Iste vinus Tokajinus?* Útálta a vesztegetést és czifrát, s példát akara adni a foldott könyökű kabáttal.

A mint felkele a nem hosszú ebéd mellől, asszonyainkhoz fordúla s enyelegve szóla hozzájuk. De azok közt csak egy sem volt, a ki nyelvét értse.

6.

Másfél évet töltvén, az akkori szokás szerint, a syntaktikában, most a poeticába menék által, s itt az a szerencse ére, hogy tanítóm (Szathmáry Paksi Sámuel, fija a theol. professornak, Mihálynak), szereté a mit tanított. Így azt lehetetlen vala nekem is meg nem szeretnem.

Vége vala szerelmeskedésimnek a *Rény-iskolával*, s magam sem értém, mint eshetik, hogy én, ki amott Cornélius Népост meg nem tudám szeretni, sőt nem is értettem, itt sok örömet az Ovid keserveiben nem találék ugyan, de a *Metamorphosisok* könyveit, Virgílnak kivált *ecclogájit*, és a mit Horátnak ódájiban már megértheték, megtanúlám, bár nem parancsoltatott.

Deákom, midőn elébe állék, hogy neki felmondjam leczkémet, előre megzavara ijesztéseivel, s rettegván

büntetésitől, előtte három sort sem tudtam soha elmondani. De a Bodrog szélei, s a berek a Bodrog jobb szélén, zengének, midőn ott magamban és elakadás nélkül mondtam Alexist, Corydont s Daphnének elváltóságait.

Eltöltvén esztendő a poetikában, most már a rhetorikába kelle átvitnem. De én kérém anyámat (atyám ekkor fogott anyai nagyatyámmal Nyitrába járni), hagyna veszteg még esztendeig a poetikában. Ez bejött Patakra, kikérni professoraim tanácsát. Rettege, hogy hátra maradtam, s azért vágyok vesztegleni.

Prof. Szentgyörgyi István tudni akará, mi indít e szokatlanságra, s megértvén okaimat, nem csak javalá azt, hanem akará is. Társai hajthatatlanok valának, kivált egyike (Szentesi). Te belé szeretél ezekbe a te poetáidba, úgy mond; de ott majd Cicero elviszen a fórumra s az atyák közé, s hallani fogod, mint harsog Catilina, Verres és Antónius ellen, hogy az a Cäsár megrendül s kiejti kezéből a tekercset. Menned kell. Ott Cicerót fogod szeretni.

Átkozám magamban a harsogót, s magasztalóját azon felül. Zokogva töltém első órámat a rhetorikában.

7.

Generális Beleznay Miklós igen kedves választ hoz a felekezetünknek az udvartól, s mi egyszerre gyűladánk örömekre s az új hőst úgy tekinténk, mint régibbeinknek szerencsés követőjüket.

A gyűladás senki lelkét nem veté inkább lángba, mint szép érzésű atyámét, s megszállá a gondolat, hogy Beleznayt két fíja által Miklós napján az iskola nevében köszöntesse meg. Előre látá, hogy a dolog ellenkezésre talál; hogy a hideg okosság a felmelegülés, forrás tanácsát javallani nem fogja; hogy a collegium professorai erre a fő-curator és superintendens híre nélkül rá nem állanak, s fortélylyal élt. Mintegy öt nappal előbb, mint Bugyiba kelle érünk, bejőve Patakra; együvé hívatá a négy professort, előadá szán-

dékát, hozzá vetvén, hogy az útnak el kell maradni, vagy már reggel indulnunk, s Komjáthy Ábrahámot, az iskola contra-scribáját, kérte ki vezérünknek. A professorok is lángolóan, s midőn atyám ellenzést rettege, heves buzdítást talála bennök. Komjáthy előhívaték, s atyám megtevé kérését. Más nap útban valánk.

Miklós napja előestvéjén beérénk Bugyiba, Pest várm., s Komjáthy a plebánusnál kére szállást, azt adván elő, hogy Pestre szándékozunk, s hogy tévedésből vetődénk ide, a hóban és sötétben ki nem ismervén az utat.

Ezt ő egyedül azért, hogy gyanú ne támadhasson, miért jövünk, s az udvarban meg ne tudják ottlétünket. Másnap bejelenteté magát kilencz óra tájban, a generálisnál; nagy titokban elbeszélé, hogy ő két gyermekkel jelene meg, mint az iskola követje, megtisztelni azon nagy férfiat, kinek vallás és Patak annyit köszönhet. Tizenkettő után bevezetteténk.

Komjáthy lebegő, prémes, nem taláris, fekete mentében, bársony lapos (papi) övvel elől méne, *képviselői méltósága* teljes érzetében; mi utána zöld lebegő mentében, zöld dolmányban, nyusztal és ezüstre, s pipacs-szín nadrágban picziny karddal. A képviselő hatalommal mondá el beszédét; ő tudott ahhoz, mikor képviselő nem volt is: én félve, hogy szégyen talál érní, mert Komjáthy köszöntömet csak Bugyiban csinálá meg.

De mely csudálkozás lepte meg hallgatóinkat, midőn Dienes, anyánknek rá-maradt igen szép arczával s muzsika-zengésű hangjával és azzal a merészséggel, mely őtet az életnek semmi perczében el nem hagyta, kiereszté száján az első sort: *Ignoscant Augusta mihi loca, dique locorum*. A Hercules musageta pirúlgatva hallá magasztaltatásit, s némán maradt. Komjáthyt a tudományokat szerető gróf Niczky Kristóf, később ország-bírája, szorítá külön; minket a gyermektelen generálisné elhalmoza édességekkel, csókjaival.

A vendégek száma igen nagy vala, s a bakancsba s frakk hosszaságú mentékbe öltözött uraságok közt

strimfliben és papucsban tipege fel s alá a hajdani Czobor-ház utolsó sarjadéka.*

Bugyiban egy hétig tartóztatának. Onnan Pestre menénk be. Látánk Gödöllőt és Aszódot. Komjáthy mindenütt láttatá velünk, a mi érdemli a látást, s csak karácsonra érénk haza.

Kimondhatatlan a haszon, melyet ránk ez [az egy] holnapnyi útazás hozott. Lelkeink szikrát kapának előretörekedni s érdemleni a nagyok figyelmét, és a mit iskolánkban talán elmúlasztánk, Komjáthy lelkes beszéllései által bőven kipótolá. Ovénusnak igen sok epigrammáit könyv nélkül tudta s sokat azokból a szekerén tanúltata el velünk.

Atyám most valamely Erdélyben nyomtatott könyvet láta meg, melyet nem tudom mely ház gyermekei fordítottak, s szüléjék sajtó alá eresztének. Kezembe adá Gellertnek egyik értekezését a religióról, s meghagyá, hogy fordítanám. Később Rabenernek satirájival fog megismertetni, és mikor dolgozásom a kettőből anynyira szaporodik, hogy egy kötetet tehet, lenyomtat-tatja.

Elriadtam a szóra, de ellenkezni nem mertem. A fordítást azonban egyik napról a másikra halogattam.

8.

Egy nap martzius első hetében atyám és anyám látni jövének. Patak három órányira fekvén Regmecz-hez, ebéd után elmenének tőlünk. Magyarázhatlan aggodalom rohana rám elválásokkor. Felszöktem szekerekre, a mit másszor nem tevék, s messze kísérem el Ujhely felé.

Harmad nap múlva jöve szekerek az anyám levelével, hogy Offenloch hadi-orvost küldjem ki, mert atyám

* Nyilván Czobor Józsefre czéloz Kazinczy, mert a híres Czobor-családnak ez volt utolsó férfi sarjadéka, a ki — Nagy Iván szerint — szertelen pompára költötte el nagy uradalmainak (a holiczinak és sassininak) árát, s öregkorára teljesen elszegényedett s csupán a Mária Teréziától kapott csekély kegydíjából tengődött. Uradalmait Lotharingi Ferencz, Mária Terézia férje vásárolta meg.

rosszúl van, s a vármegye orvosa Ujhelyből falura vitetett. Még mindég tarta minapi aggodalmom, s a seb-orvossal én is mentem, és minthogy atyámat nehezebben találám mint gondoltam, nem tértem vissza Patakra. Martzius 19-d. neve-napja volt. Megköszöntém, s nem elkészült beszédben. Melegen adta rám áldását. Másnap 20-d., elhala élete 42-d. évében, s özvegyen hagyá anyámat, hét élő gyermekkel, a nyolczadik, Miklós, aug. 15-d. született.

Anyánk egyik ájúltából a másikba méne által. Ránk jöve az estve, s én és jelen volt testvéreim, vetkezetlen, sírva, jajgatva alvánk el. Most megérkezék Biharból nagyatyám is, és kevés napokkal előbb mint ő, nagyanyám. Sebeink új meg új felszakadásokat szenvedtek.

A temetés után, martzius 27-d. visszaviteténk Patakra. Házunk rokonai s barátjai közül nem találtaték, kinek gondja volt volna az árván és vezér nélkül maradtakra. Ki-ki szána bennünket, ki-ki érzé, mely atyát vesztetünk, de még professoraink sem vigyázának fel tanulásunkra, s a hű Komjáthy akkor indúlt akademiai utazására, s nem előbb, mint hét esztendei künn mulatása után tére meg. Hollandiában ő méltónak tartaték az akkori .respublica .egyik követjének egyetlen fiját nevelni.

9.

Az a barátom, a kivel a Bodrog szélén és a berekben Virgílt declamálgatám, Szathmáry Mózes, most bibliothecáriusnak nevezteték. De ötet elposhasztották a fentebb tudományok. Belé csömörlöt egykori szerelmeibe, s Milton neki istenkáromló vala, mert az ördögökbe kilőtt villám futásában elakasztaték, s nem vala előtte nevetségesb dolog, mint abban gyönyörködni, hogy hang és hang mint csapnak együvé, s ellenkezve és hasonlítva a léleknek habzásit festik. Békét hagyék a poshadt theologusnak, s barátságunk, ízléseink különbségei mellett is, ingatlanúl álla fenn. Elzárkozám vele a bibliothekába, s alkalmasan ismervén a Róma

költőjít, azokat kerestem fel, a kik az újabb időkben írtanak deákul. Penthernek architecturára tartozó foliantjait kihordám szobámba (az utolsó volt az úgy nevezett Katona-sor alsóbb rendén, a Bodrog felé) s szüntelen rajzolgaték, olykor még éjjel is, három-négy gyertyát gyújtván meg, míg a rajzolásban csaknem egészen megvakulék.

Valamely togatus Ujhely és Patak közt a jég alá fúlt. Koporsójára versek és tarka festések függesztetnek. A sáfránynyal, cinóberrel csillogó festések sorában az enyém, fekete tusban mosdalva, szerénysége által kedvelteté meg magát, s Gyürky István, később tornai, végre torontáli Fő-lspán és Referendárius, bemutatá azt professorának, kitől a mathesisben privatisimákat veve. Ez látni akará minden rajzaimat. Dicséré a mi nem vala egészen érdemetlen javalásaira, s kimutatá a hibákat; de nem parancsolá, hogy újabb darabjaimat vele ezután láttassam, én pedig azt hozzá elvinni, s vezérlését, oktatását kikérni, s az az én hibám vala, nem mertem.

Ez a professorunk mutatá Gyürkynek egy göttingi almanachját, s elbeszélé neki, hogy Kaestnernek, a nagy goemetrának, egy háromsorú epigrammája, mely ezen almanachban áll, egész Németország által mint csudálatott:

Auch du, mein Sohn? sprach Julius —
Rom meine Mutter! — dachte Brutus,
Und stieß dich tiefer, Dolch der Freiheit!

s tüzelt, fordítanám le. Mi vala könnyebb? az utolsó sornak nem kelle rímet keresni, a két első ríme készen állá, s áltadám neki fordításomat.

Fiam, te is? mond Julius?
Anyám de Róma! — mondá Brutus,
S mélyebben döfe meg, Szabadság szent vasa!

Most én kérém Gyürkyt, hagyná nálam a könyvet. Kiírtam minden jobb darabjait, s még bírom egy rezét, melyet plajbász nélkül, szabad és könnyű kézzel, kimásolék.

Gessnernek két idylljét is a könyvben találtam. Ki az a Gessner? Írt-e egyebet? és mit? Miként lehetne a könyvet megszerezni? Ezt akarám tudni, s Patakon senki nem volt, a ki megmondja. Akkor ott még nem voltak könyvárosi catalogusok, tudós újságok, s könyveket csak kótyavetyében vevénk, s azok Hollandiából és Helvetiából hordott tudós lomok voltak egyedül.

10.

Egy francia fiatal tisztt, Cap-Martin de Chaupy, duelljei miatt Párisból, Nápolyból, Rómából, Velenczéből tovább-tovább szökve Bécsbe vetődék, s meg-szólítá Komjáthyt, ha neki nem szerezhetne-e élelmet. A megbecsúlhetlen barát a francziát hozzánk útasítá.

Jött az, gyalog, éhen, szomjan, üres erszénnyel, rongyosan, de hozta szurkálóját. Én azon órában kiküldém a Komjáthy levelét az anyámnak, s inasom hozá a választ, hogy a francziát tartsuk meg, s vegyük leczkéjít.

A vígkedvű Dienes nem akará tudni, minek kellene neki a francia nyelv: én három holnap alatt folyvást olvasék.

A szerencsétlen embert megszállá viszketege, s bán-tás és neheztelés nélkül duellumra provocálgatá a deák-kokat. Azok elúnák kéréseit, s elfogadák a hívást, de botra, s vad pajkosságból kegyetlen csapásokat tettek hátán s karjain. A szúrásokkal, vagdalásokkal elborított s végig hasított czombú ember, már most kék foltokkal is elborítva, vette szurkálóját s ment. Eperjesen lengyelek tartózkodának, s herczeg Rzewulsky lectorának fogadta. Hozzá szokván a borongáshoz,* három holnap múlva a herczeget is ott hagyá.

Ha ki most ismeri a virágzó Patakot, nem fogja hihetni, mely bomlott állapotban vala az mind addig, míg azt Vay József újjá nem teremtette. A philosophia professora halálos betegségben fekvék, midőn keze alá jutottam, és néhány holnapokig sínlett; a historiákat s

* Nyilván csak tollhiba, a helyett hogy *bolyongáshoz*.

természeti törvényt tanító félesztendeig sem tarta leczkét szemeinek csaknem teljes elsötétedések miatt; az, a ki theologiát tanított, öt esztendő alatt méne végig tudományán, pedig keze alá minden hatodik holnapban új hallgatók jövének által; a negyediket, ki physicát és mathesist tanított, senki nem akará hallgatni, képzelhetlen nyerseségei miatt; s a megbetegedett vagy Patakról eltávozott professornak nem vala supplense. Professorok, tanúlok eltávozásának Patakról minden hír nélkül, s künn múlatának, valamíg kedvök tartá. A publicusok (talárisba nem öltözött hallgatók) kártyáztak, tánczoltak, vadásztak, ablakokat törtek; s ha felidéztetének, nem jelenének meg, s nem vala bántások. Egy áldott szokás tartá rendben a nem legrosszabbakat: hogy az iskolához tartozóknak ismertessenek, sorba járák vasárnaponként a négy professort, s ilyenkor egykét szikra vetődék lelkeikbe. — *Frater H* — mondá ennek Prof. Szentesi, kihez ez Sz—vel lépe be, *audio te tantum in lusu chartarum pictarum fecisse progressum*, ut jam ipsum etiam Sz. — *antecellat*. Ezek elhirdeték a szót, s az annyira megrázá az ifjakat, hogy egy ideig megszűntek üzni ezt a legbolondabb s veszedelmes örömöket.

Professoraink közt egy sem volt, kinek annyit köszönheték, mint Szentgyörgyi Istvánnak. Nyílt fej, nyílt szív, nyílt lélek, de egy neki saját hajthatlansággal. Pedantnak mondhatnám, ha sok tudományát víg kedv nem szelídítette volna. Az iskolának minden ifjai közt, s hivatála kezdete olta én valék az az egy, kit sétálásai alatt maga mellé venni méltóztatott, és én épen sétálásai alatt tanúltam legtöbbet. Leczkéjin annyit nem; ott a tanúlt ember volt: leczkéjin kívül az eszes. Írásimat forgatván, megsejté egy görög conjugatiómat, s félve vallám meg, hogy elkezdék tanulni görögül. Tudni akará, miért akarok tudni görögül. Hogy Anakreont érthessem, felelém; gyermek valék azt hinni, hogy a kised Anakreont oly könnyű lesz értenem, mint nehéz azt a vastag, azt az imádva tisztelt Homért. Dicsérte törekedésemet, tüzele, bátoríta; beszélé, hogy fija há-

rom holnap alatt olvasá Homéért, de én azt hinni nem tudám. Bár egy-két leczkét adott volna inkább.

És mégis Patak, minden fogatkozások mellett, mely fiakat nevele már akkor is! Mert a tanulás inkább függ a tanuló szorgalmától, mint a tanítóétól; mert Pataknak húszezer kötetnyi bibliothekája van, s a könyvek a tanulók szobájikba is kiadattak, mert az igyeksző gyertyát gyújt a másika gyertyájánál, és talán leginkább azért, mert az öreg theologus, Szathmáry Mihály, engem arra szoríta, hogy excerptákat tartsak. Boldog, a ki Vaynak ideje előtt tanúla ott! még boldogabb, a ki az ő fő curátorsága olta, midőn a tanítók száma megsaporították, s tanulóra s tanítóra szem vigyáz.

11.

Érzeni kezdénk, hogy a mi ránk ragad a leczkéken, toldozott portéka; a természeti törvényt Grotiusnak *de Jure Belli et Pacis* című vastag könyvéből tanítá professora, s midőn keze alá juték, a könyv közepében járt, s ő elégnék tartá a könyvet felolvasni, minden magyarázat, minden kikérdés nélkül.

Panaszolkodván magunk közt, hogy nem haladhatunk, egy igen nagy talentomú, sok tanulású szavas primarius (így neveztetnek a tizenkét legelsők a togátusok közt) tudatá velünk, hogy ő nekünk kész lesz adni privatisimákat mindenből. Egybe állánk tehát ötet hallgatni, s a mindentudónak valóban sokat köszönhetünk. A mit nem tudá, s nem tanúla is, megolvasá, s kész vala vele. De csakhamar mind mi érzénk, mind ő is érzé, hogy a mindentudóság bajos portéka, s elakadván az algebrában és metaphysikában, jobbnak látá bennünket kirekesztőleg a legszükségesebb és legfelsőbb tudományban, a theologiában! oktatni. Én abba hamar belé csömörlöttem, három társaim excelláltak benne, szinte a borzadásig.

Visszatérék tehát szerelmimhez, s kihordám a bibliothekából a poetákat, s rajzolgattam, festegtettem. Török István kére, hagynám el haszontalanságimat; s az intésnek nem látván semmi sikerét, ígéretek által igyekezék

arra bírni, hogy három jobb társaim példáját követném. Egyike ezen ígéreteknak az volt, hogy ha én a szüreti szűnnapok alatt végig olvasom Vitschiusát-é, vagy Vitringáját, két munkával fog megismertetni, melyet kezemből soha le nem teszek. Küszködtem magammal véres verejtékes küszködésekkel; de hogyan olvashatna az fél oldalt Vitringában vagy Vitschiusban, a ki a rómaikat megízeltette? Elmúlván a szűnnapok, látni akará, teljesítettem-e, a mire kért. Én majd itt, majd ott megnyitám a könyvet, vaktában, s olvasám neki, s azt kérdém, hogy rá vihetné-e ötlet a lelkiisméret, hogy engem oly dolgok tanulásával gyilkolgasson. Úgy tetszik, a két munkát Török István is csak nevérol ismeré, mert harag és minden szó nélkül elővéve könyvei közül a Morhof Polyhistorát és a Csókok kedves énekesét, Janus Secundus Hagiensist. Ezentúl egyedül e két íróat olvasám, és sok ideig azután egyedül őket. Miért nem kívánta inkább, hogy a Calvin Institutiójit és Werenfelset s Turretin Alfonzot, a két utolsót a dologért, az elsőt szép deákságáért. Úgy teljesedve volt volna kívánsága, s örömmel, gyönyörűséggel.

12.

Hogy magyarnak illő volna nemzete történeteit ismerni, és hogy e széles kiterjedésű tanulmányhoz korán kell látnunk, az Török Istvánnak s más valakinek Patakon a legszükségesebb s legfelsőbb tudomány haszontalan örök tanulása mellett eszébe nem tuda jutni. Elfogva e szükség érzésétől, azon badar gondolatra juték, hogy a dolgot a hunnokon kell kezdenem Deguignes és Pray szerint. Kivevém tehát a munkát a bibliothekából, s kivonatokat csinálék belőle. Nem értém ugyan, czélomhoz annak tudása mit használhat, de úgy hittem, hogy a látni vágyott tartományhoz homokpuszták vezetnek.

Midőn ezen sippadozó lépésekkel verém keresztül magamat, érkezik anyám levele, hogy a mely fordítást atyám parancsolt vala, vinném be prof. Öry Gábor úrhoz, a későbbi superintendenshez, s kérjem, tekintse végig; akkor tisztázzam le, s küldjem ki, hogy még

examenig kinyomtathassék. Hozzá szokva szüleim akaratját kifogás nélkül teljesíteni, s azon meleg tisztelettel, mely szívemet mindig lángba gyúlasztotta, valamikor megholt jó atyámról emlékezém, levivém a Gellert értekezését professoromhoz, s kértem, tekintené meg dolgozásomat. Az, megértvén, hogy fordításomat ki akarják adni, fejet csóválva kérdé, miként juthat fejembe ily vakmerő szemtelenség? Szerencsémre velem vala anyám levele, s előmutattam azt. A professor elfojtá gúnyjait, s belé sem pillantván papirosaimba, azon szelíd intéssel ereszte el, hogy ily komoly tárgy nem illik ifjú esztendeimhez; fordítsam inkább Gellertnek meséjít, de mind, s a Gellert verseinek schemájiban, s még examenünkig, mely már közel vala. Anyám s Puky Ferencz úr, később nógrádi vice-ispán s consiliarius elértették a bölcs tanácsot, s nyomban jöve az új levél, hogy dolgozzam a mit akarok, a dolgot tartsam titokban, s küldjem minél előbb.

Az embert olykor a legzavartabb gondolatok érik, hogy később nem győz álmélkodni, mint juthatott olyanokra. Ilyen vala nekem az a szerencsétlen órá, melyben a Pray hunjainak olvasások alatt azon gondolat ére, hogy ha a történeteket akarom tudni, elébb a földdel kell megismerkednem, s így a hunok ázsiai történetéhez a mai Magyarország európai geographiáját tanúltam meg, s oly lelkes munkából, mint a Losonczy István Kis-Tüköre. Minthogy anyám sürgeté a munkát, az a gonosz csábító, mely engem a Pray hunjaira téveszte, azt sugá nekem, hogy csináljak egy újabb Kis-Tükröt. A hirtelen összefirkált, és senkivel nem közlött Magyarország geographiája tehát megjelene* Kassán, 1775. szurtosan, mint érdemlé. Azt

* Címe: *«Magyarország geographika, az az földi állapotjának Lerajzolása, melyet egynehány fő geographusok munkájából ki-szedetetett, és azoknak, a kik hazájokhoz illendő szívességgel viseltetnek, szemekik eleibe terjesztett K. F.»* A kis mű jeligéje: *«Patriæ memoria dulcis»* (Édes a hazára való emlékezés). Hány-szor eszébe juthattak e szavak, midőn külföldi börtönökben szenvedett.

még az a szerencsétlenség is éré azonfelül, hogy egy német magyar, ki az íveket a nyomtatásbeli hibáktól megtisztogatta, a kassai lutheránusok rectora, Klein Efraim, anagrammai nevével Fémer Kilian, emítt-amott német magyarságával czifrázgatta meg. A könyvkötő álom nélkül tölte egy-két éjet, hogy a nyomtatványokkal az exámenig elkészülhessen.

Álla az. Osztályunk fellépe az auditoriumba, s kevés pillantatokkal előbb mint elereszteténk, az anyámnak két cselédje az összekötött nyalábokat feltevé az asztalra, s elfordúlt. Senki nem tudá mi az; én pedig, megpillantván a két cselédet, szerettem volna, hogy nyeljen el a föld. Oszlának társaim, s én elrejtezem. Anyám értem küldé. Mentem tehát; megoldám a nyaláb kötelékit s ajándékimat osztogatni kezdém. — *Quas tu ibi merces proponis?* kérdé a metszve szólani szerető eloquentiae professor, ki H. és Sz. kártyázó társakat oly szépen megdicséré. Némán maradtam, s siettem áltesni a keserves munkán.

Már úgy hívém, keresztül estem minden bajomon, midőn superintendens Szilágyi Sámuel úr Debreczenben, csendet parancsola, s nevemen szólított. Sápadtan mint a hold, előállék. A munka ugyan hibás, úgy mond, a mint egy-két belé vetett pillantás után látja; de mely dicséretes törekedés e gyenge esztendőkbén! Ne szűnjek meg. A szorgalmas gyakorlás, vezérelve a férfias tanulástól, sokra fog vihetni; példákat horda fel, hogy mások is így kezdék, s addig gyakorlák magokat, míg eljutának dicsőségökre. — Nem tudom, van-e sok író, ki ily keservesen lakola első kirepüléséért, de felfogadám, hogy nevem nyomtatva soha többé nem lesz.

Azonban házunk barátjai ostromlák anyámat, dolgoztasson ismét a mi ezt felejtesse, s mind inkább látám magam is, hogy azzal magamnak, s az atyám kedves árnyékának ezzel tartozom. — Egy társamnál megpillantám a Bessenyei György Americánusait, német nyelven, s lefordítám azt. Bemutatám anyámnak, s ez megengedé, hogy dolgozásomat tekintessem meg a superintendens Szilágyi fijával, ki Gyürky által neki

bémutatott rajzolatjaimért szerete, és a kinél bízhatám, hogy annak fija, ki tavaly a Geographia kiosztásakor az auctori koszorú keresetére tüzelt vala, nem fog úgy elrettenteni, mint a Gellert értekezéseért veje. Nem csala meg reményem. Prof. Szilágyi Márton kegyesen fogadá el kérésemet, fordításomat megtekintette, megigazította, sőt vékony levén a mit adni akarok, tüzelt, írással barátimmal magasztaló verseket, mint az akademikusok szokták, midőn vékony értekezéseiket akarják megvastagítani. Megjelene a fordítás 1776. s ez is Kassán, e cím alatt: *Az amerikai Podocz és Kazimir keresztyén vallásra való megtérése.**

Anyám belé úna a játékba, s többé nem únszolt.

13.

Zemplény vármegyei vice-ispán Szirmay Tamás Antal, Lászlónak fija, Lászlónak, a Topolokainak bátyja, és az atyám testvére, András, Bécsbe tevének egy útát, s a bátyám engem magával vive.

Alig várák, hogy Pestre érhessünk, s megvehessem Gessnert, ha többet is írt, mint a mit a göttingi Musen-Almanachban leltem. Weingandnál a munkának minden

* A munkát anyjának ajánlotta. «Fiúi kötelességem azt hozza magával — úgy mond — hogy második szülöttemet nem másnak hanem Asszonyom Anyámnak áldozzam fel.» Az ajánlást előszava követi, ez után pedig öccseinek, Dénesnek és Lászlónak latin versei, aztán Terhes István, Torma Mihály, Barczafalvi Szabó Dávid és Dobay Dániel deák-magyar versei következnek. Dobay a többi közt ezeket írja:

Boldog vagy, elérted mert azt az értéket,
A melyben a hír s név tészik a mértéket.

E második kis munkájával kedveskedett Beleznay Miklósnak és Bessenyei Györgynek is. Mindkettő szívesen fogadta azt. Bessenyei a többi közt így válaszolt: «Ne szűnjön meg az Úr szívének hajlandóságai után menni és az emberi viselt dolgoknak ahhoz a dicsőségéhez közelíteni, melyre szemeit csaknem bölcsőiből láttatik vetni. Erre törekedjen, bátor szívvel megkívánván minden viszon- tagságokat haladni, valamelyek magokat nemes igyekezetének ellene szegezhetik.» E buzdító szavak sokáig visszhangzottak az ifjú Kazinczy Jelmében.

nyomtatványai elfogytak, s más könyváros akkor még Pesten nem vala. De midőn Weingand a csomót végig forgatá, szemembe tűnt a Wieland Musáriona és Gráziáji, hollandi papirosra s Geysernek sok képeivel, vignettivel, Oeser után. Nem ismerém a Wieland nevét, nem a könyvet, de a szép nyomtatás kívánt támaszta bennem azt megvenni. Útam alatt Bécsig mindég azt olvasám, s nem értettem. De addig olvasám, míg végre megértettem. Azután Musárion, a Gratzia és Diogenes vala olvasásom, s egyedül a három.

Patakon nem leheté egyéb képeket látni, mint a mit az országban az olaszországi parasztok hátaikon hordottak körül. Ezek hordák el minden pénzem, a mi volt. A bátyám ismeré szenvedelmemet, s közel érvén Bécshez, melegen beszélé, mely remek műveket fogok látni a Belvedereben: egy zsidót, ki fejét kiüti az ablakon; egy öreget, kinek szemöldökében és szakálában kiismerhetni minden szálát, egy kakast mintha élne, egy csomó virágot harmatosan. Bécsben a vice-ispán nem múlathata tovább öt napnál, s nyugtalan vágytam meglátni a Belvederet, s az a vágy kiüté Gessnert fejemből.

Végre fellépénk a Belvedereben minden magyarázó nélkül. Bátyám, kinél a természet nem fősvényen pótolá ki s minden nemben, a mit a tanulás nem adott, vezeté társait, s a márvány szalából balra tért által, az Alföld Iskolája felé. Tudta, hol áll a Hoogstraten zsidója, s nem állá meg, míg hozzá el nem jutott. De rám minyárt az első szoba faláról egy dagadt szemhéjú fej tekinté alá, s én ettől el nem tudék mozdúlni. Bátyám elijede, nem látván a zsidó csudálgatóji közt, s értem jöve, feddett, hogy elmaradtam, hogy gondokba ejtettem. Most a Denner öregéhez vivének; már számlálgaták annak szakálszálaikat, már csudálgaták a harmatcseppeket a Van Huysum virágain, s ismét nem valék a csoportban. Úgy hitték, gyermeki nyugtalanságból a Rubens Ferencze és Ignácza felé mentem el, de én másodszor és harmadszor is a dagadt szemhéjú fej

előtt állék, s alig hallám elragadtatásomban, hogy nevemen szólítának. Bátyám pirúla értem, hogy tompábbnak találá, mint reménylé. De midőn önszeretetem elszédít, hogy kevélykedve emlékezem, mint érzém többnek a Van-Dyck festését, minekelőtte megtudtam, hogy volt a világon valaki, a kit Van-Dycknak hívtak, mint a bátyám által csudálgatott Hoogstratent, Van Huysumot, Dennert, Hondekoetert, Steinwicket, kevélységem ellohad, arra is emlékeztén, hogy a dagadt szemhéjú fej nekem akkor még becsesb vala mint a Correggio lója, és mint mind az, a mit az Olasz-iskola szobájiban láték. Gyönyörű fej ugyan, s örvendek, hogy már most hazánkban is sok vászonra-festett másait láthatjuk, de mi ez ama nagyobb nemű teremtések mellett! Azonban nem rossz órában született, a ki a remek művek első látásakor úgy ragadtatik meg egy van Van-Dycki fej által, hogy sok napokig mindég szemei előtt látja azt lebegni, mint a szerelmes ifjú a megpillantott s egyszerre el is tűnt leányt.

Bátyám kivive Szépkútra is, de ott inkább szerettem a kertet szobraiért, mint a szobákat, hol a festések meg nem tudának ragadni. Szirmay leginkább az állatokat akará látni, s engednünk kelle tetszésének. Még ijedve emlékezem, mint ránta félre karomnál fogva, s sikoltva, a német, midőn az elefánt felém nyújtá ki orrát, és oda nem ölt; de nevetem egyszersmind, mint levének oda ennek látására Szirmay, a bátyám és egy asszonyosság, ki az útát Zemplényből együtt tévé velünk. A nagy, de hirtelen szerencsétlenségben van valami, a mi midőn elmúlt, emeli a lelket: az veri le, a mi lassú s hosszsan tart.

Mária Teréziát az udvari kápolnában láttam azon pillantatban, midőn felállá térdeiről, keresztet vete mellére, megfordult és ment. Testes és szálas asszony; öltözete hamuszín. — Az úgy nevezett fekete hétben levén ott, a theatrumon csak éneklések tartatának.

14.

Bessenyei Györgyöt, ki már ekkor nem vala a test-
őrek közt, s a Beleznay nevében a protestánsok dol-
gait vitte az udvarnál, hol neki Teréziánál egy udvari-
dáma (Grátné asszonyság) szerze kedvességet, keresém,
de nem találám. Cseléde megnyitá szobáját s dolgozó-
asztalán írtam meg neki leveletem, pastellben festett
képe előtt, mely asztala felett függge. — Báróczy előt-
tem még soha nem hallott név vala.

Nem sok idő múlva azután hogy Patakra visszatér-
tem, a bibliothekárius tudatá velem, hogy kezéhez el-
adás végett valamely magyar könyv tétetett le; nyelve
érthetetlen, az elébe írt vers gonosz, de tele van igen
szép rézmetszetekkel: Báróczynak *Erkölcsei Meséi* Mar-
montelből. Én azt szeretém meg, a mit a bibliotheká-
rius gyalázott, s attól borzadtam vissza, a mit magasz-
talt. Még ma is bírom a könyvet; még rajta van ifjú
esztendeim öröminek kedves emléke; még ismerem a
helyeket, hol édes szólása csudálgatásiban fel-felsikol-
tozám. Visszavágytam Bécsbe, hogy őt láthassam, hogy
lelke áltszállhasson rám fél mértékben. Ő vala örök
olvasásom ezentúl, s már akkor feltevém, hogy az ő
koszorúja után fogok törekedni, minden erőmmel, a
mi lesz.

Alig csendesedék el örömem Báróczyn, midőn ugyan
az jelenté, hogy ismét valamely nyomtatványok küldé-
tének kezéhez, hexameterek, s kocczanók nélkül; koránt
sem oly szépek mint a tordai nagy poetáé; * de jó lesz
még is megtekintennem, hogy nevessek rajta, s lássam,
mit mível a hírszomj, midőn erő nélkül van: — Baróti
Szabó Dávid versei. ** — Elragadtatások közt faldostam
azt, nem mintha sok teremő erő táláltam volna Ba-

* T. i. Gyöngyösi Jánoséi; *Gyöngyösi J.* (1741—1818) ez idő-
ben tordai lelkész volt. Első versei még deák korában jelentek
meg, 1765-ben; ezekre czéloz Kazinczy. A leoninus-verseknek
legsziporább írója Gyöngyösi János volt.

** Baróti Szabó Dávid itt említett műve: *Új mértékre vett különb
verseknek három könyve*, Kassán, 1777-ben jelent meg.

rótiban, vagy mintha a magyar hexameter egészen újság volt volna előttem, hanem mivel egész kötet verseket láthaték, és hála érte az egeknek, kocczanók nélkül. Megjövendőlém, hogy a példa követőket fog találni, hogy poesisunk új ragyogásban fog csillogni. Írtam Barótinak s distichonokban; úgy hittem hazafiúsága érdemli, hogy mindenfelől végye köszönetinket, s ki vala boldogabb, mint én, midőn megérkezék válasza s az is distichonokban! *

Ürményi József, később ország-bírája, új formát ada a tanításoknak, s Terézia királyi igazgatókat nevezte ki, s a kassai megyében septemvir Péchy Gábort, az elsőt; atyját a második Gábornak, ki szintúgy mint atya, iskolák királyi főigazgatója, szintúgy septemvir leve. Amaz megjelené Patakon 1779. április 27-d. kísérve a kassai academia prodirectora Kenyeres József, később rozsnyai kanonok által. Látni akarák a collégiumot, s professoraink felgyűjték az ifjúságot auditóriumunkba, melyet más nagy vendég kedvéért is sokszor tettek, mert a collégium nem állta Péchynek kormányja alatt. Kenyeres tudni akará, ha én jelen vagyok-e, s kiszóllított. Baróti köszönt, úgy mondá. Gyönyörködve mutatja mindennek levelemet, s kér, kényszerít, ne engedjem magam a fáradtság által elfordíttatni a pályától. Útja töretlen, darabos, de annál édesb lesz célhoz jutni. Ezt a magyaron kívül semmi más nemzet nem teheti; mert mik a német hexameterok a mieink mellett! Ekkor az ifjúságnak fordúlt, s engem nekik példajokká teve ki, már azt is magasztalván bennem, hogy gyűlésbe hozva a szép példa által, írtam Barótinak.

* E distichonoknak eleje így hangzik:

Könyvedet és leveled vettem. Leveledre levéllel

Szolgállok: könyvért könyvet örömmel adok.

Drága nagy Urfi! nagyobb szép dicsőséged erőmnél:

Méltó dicsérést nem tudok adni Reád.

Ily fiatal korban ily dolgokat üzni! Te tőled

Majd ezután mit nem várhat az édes haza?

Tartson az ég nyelvünknek élévitelére sokáig:

És, mellyet kíván e teher, adjon erőt!

15.

Gróf Teleki József, fija Lászlónak Ráday Esztertől, egymás után veszté el atyját és Eszter testvérét, gróf Toroczky Zsigmondnét, s a kettős halált egy nem-scandált alexandrínusokban írt elegiájával kesergé. Kijöve Erdélyből s két napot álmosdi jószágában, Biharban, pihene meg. Én épen anyai nagyatyámnál múlaték, s látni akarám a széles tudományai s lelke ritka nagysága miatt közönségesen tisztelt férfit. Megajándékoza elegiájának (Kolozsvárt, 1779. 4°) két példányával, s az alkalmat nyújtja, hogy velem a magyar nyelv, a magyar verselés nevei, s a magyar verselők felől szóljon és hosszasan. Nem vala barátja Besse-nyeinek, és a mit Bessenyei és társai űztek; nem kedvelé a tordai Gyöngyösi ömlő, de ízetlen leoninusait; nem a Baróti nyelvét, s mesterségét: a gróf sanyarú ízlése s sajátságai tudva vagynak; de eléggé igazságos vala megvallani, hogy az utolsóbb nyomdokain több szerencsével indulván el, mint eddig, idővel oly munkákat adhatunk, melyek a nemzetnek díszére válhatnak.

Elegiája fényesen kitűnt minden egyéb e nemű dolgozásaink sorából, s csudálva olvasá mind a tanúlt, mind a tanúlatlan olvasó, de még inkább ez mint az. Örök dísze nyelvünk akkori epochájának, s a nyelv barátja tisztelettel fog rá visszatekinteni. Ebből vet hozzá legbizonyosabban, ha, ezt követvén, és nem Báróczyt és Barótit, felemelkedheténk vala-e oda, hogy Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Bajza a magok dalaikat énekelhessék. A kik nem kívánnak egyebet mint azt, hogy a munka erőlködések nélkül engedje magát olvastatni, az az: hogy a beszéd szabadon s válogatások nélkül ömöljön; hogy a két sor tiszta rímen végződjék, s gyönyörködtesse a füleket, azok úgy kedvelék ezt az elegiát, mint a kik a Róma classicusai-ból átalvett helyek mellett ráismertek a gróf czélsá-saira; s philosophiai s politikai leczkézése mellett nem kérdék, hogy az oda illett-e? A munkának philologiai s stilistikai tekintetben meg kell adni azt a dicséretet,

hogy beszéde nemcsak az új utat török merészségétől távozott el, hanem a régiség szennyétől is egyszerűsmind.

Egy másik Teleki, Ádám (dobokai fő-ispán és II. József alatt királyi commissarius s Józsefnek násza) 1773. Cídet adá Corneille után, s alexandrinusokban ez is. Nyelve mint a Józsefé, s nincs eltarkítva újításokkal, mint az új utat nyitók dolgozásai. Hálát érdemel mind a ki a régít fentartja, mint a két Teleki, mind a ki azt főbb pontra emelni törekedik. Ez soha nem esik botlások nélkül, de a botlás el lesz felejtve.

16.

Gróf Dóry Ferencz halálával Zemplénynek főispánjává al-cancellarius gróf Pálffy Károly nevezteték ki, kit félszázadi szolgálatjai után hercegi titulussal ereszte nyugalomra most uralkodó fejedelmünk. Iktatójává gróf Eszterházy Károly egri püspököt választotta; fő-cancellariusának, Ferencznek, a testvérét. Professoraink a két nagy vendég tiszteletére verseket íratának, s Szentgyörgyi felizene hozzánk, hogy én és az öcsém a verset készítőik közül el ne maradjunk. Dienesnek nem vala dolga a verselgetés, de őt a parancs el nem akasztá. Előszedé újabb deák poetáimat, s ezeknek egyikében egy köszöntőt lele, melyet kevés változtatásokkal könnyű vala a Patak két nagy vendégére alkalmaztatni. Szentgyörgyi meg nem foghatá, mint juthata ahhoz az öcsém, de nem nyomozta a titkot. A püspöknek és vice-cancellariusnak benyújtandó két példányt leíraták velem, mert Pataknak még akkor nem vala typographiája, s nem legszebb betűfestőnek, hanem legcsínosabb írónak az ifjak közt én tartatám.

A két vendég július 6-d. 1779. megérkezék, s a collegiumbeli ifjúság kifoszlott elejekbe az út két szélén, szinte Petrahóig. A még akkor csak négy professor elfogadá őket s a legidősb, Szentesi János, igazán római beszédű oratiójában magasztalá a püspöknek *modestiaját* (?). A lelkes ember érté miért épen ezt, s felelt: *Virtus, quam Dominatio vestra memorat, filia est alterius*

virtutis per Salvatorem nostrum his verbis inculcatae. (Egy úgy nevezett canonica visitation valamily elmétlen tüzezebben viselé magát, mint a püspök méltósága engedé, s ennek kérdésére, hogy ő micsoda vallású, magát egy valláson mondotta lenni azzal, a ki — nem emlékszem — hanyadik zsoltárt csinálta. A püspök nyomban tudakozá tőle, ha tudja-e tehát, mit jelentenek az említett zsoltárban az éjeli ijedelmek. Az igen is bátor annyira meg vala zavarva, hogy felejté bátorságát.)

En valék első a tógát nem viselők közt, s benyújtám a két kéziratot. A püspök és a beiktatandó fő-ispán nagy számra szaporodott kísézőjikkel folytaták menéseiket, s a Pálócziak, Prényiek, Dobók, Lorántfiak, Rákóczyak várában megszállottanak.

Azon egri kanonok, ki a püspököt kíséré, megtekinté verseinket, s látni akará Dienest. Elhalmozá magasztalásával, s bíztatá, hogy ha meg nem szűnik, örök fényt húz magára s a magyar nemzetre. Dienes pirulás nélkül fogadta el a meg nem érdemlett magasztalást. Víg lelke távol vala azon alacsonyságtól, hogy magát lopott fényben csudáltassa; neki elég volt, hogy fáradság nélkül eshetett által baján, s még neveté, hogy én igyekezetimmel sem tudám figyelembe hozni magamat, ő pedig, semmit sem téve, még megdicsértetett. Jó kedvvel evé meg az ebédet, felült egy üres paripára, s Újhelyig nyargala a bandérium lovagjai közt.

A beiktatás másnap oly fényben mene véghez, milyennel nem minden koronázás, s az asszonyi nem igyekezett felülmúlni a másikat azon elsőségben, mely őtet itt nem illeti. Ezek számában gróf Klobusiczky Ferenczné szül. gróf Viczay Mária és báró Szepesy Sámuelné, szül. Vatai Batta, minden másokat elhomályosítanak; az rózsája, ez lilioma a színekben igen gazdag virágágynak.

A férfiak számában szemeimet generális és abaúji fő-ispán és báró Orczy Lőrincz ragadozá magára, mert már ekkor ismerém lelkét. Az olvasztó hőségben paróka nélkül jára fel és alá, a gyűlési palota déli fala

mellett, bugyogó bővségben varrott fehér mentéjében, s pipacsszínű nadrágában s bajússzal. Nehány képeit bírjuk, de mind eddig sehol nem a mint óhajtjuk. Arczának több kedvessége volt, mint a Donátén,* mely hideg, s ő testes volt ugyan, de nem oly athlétaí erejű, mint a melyet ez a kép mutat. Termete csaknem kicsiny. Epistoláját a *Bugaczi csárdához* képe előtt kelene mindég olvasni, s úgy tekinteni fel tisztelettel a gazdag bölcsre, ki inkább ismeré a dolgok becsét, mint hogy hasztalanságokon kapkodhatott volna. Övé ez is:

Némely éltét adja,
Jószágát elhagyja,
Csak két réf pántlikáért.

Bár lelke örökösen megmaradjon József fijának unokájin! mert az ifjabb, László, gyermekeket nem hagyott.

Itt látám gróf Sztáray Mihályt is, ki tánczra készülvén, annak ő előtte igen kedves emlékére, hogy ő Mária Antóniát, a mi Teréziánk igen szép leányát, XVI. Lajosnak jegyesét Párisba kíséré, pipacsszín frakkba öltözött, világos-kék atlasz lajblival és nadrágocskával, aranyozások, tűzéseek nélkül, s könnyű csizmában, nem czipőben. Üstöke kontyba vala behajtva, haja szorosan a nyaka csigája felett megkötve, hármasan befonva, hármasan alá, fel és ismét aláhajtva, s fekete pántlikával bodrosan áltkötve. Módjában és nyelvében egészen franczia, egészen magyar mind nyelvében, mind érzésiben. Minden szép asszony őt áhítá mulattatójának, de ő itt arra vala kárhóztatva, hogy egy fekete, kiszáradt, nem-ifjú asszonyságra vesztegesse gondjait; úgy kívánák a tekintetek. Este ő és váradi kanonok, gróf Forgács Pál, elhíresedett mesterek a violinon, hallaták magokat.

A múlt kor nagyjait külsőjökben is, s öltözetökben,

* T. i. Dónát Jánosén, a ki a XVIII. század végén s a XIX. sz. első három tizedében legismertebb arczképfestőnk volt. 1830-ban halt meg 86 éves korában.

módjokban s annak szokását s történetecskéjét ismerni nem kis öröm. S az olyannak haszna is van.

17.

Közelíte examenünk, az utolsó. Epe nélkül minden-tudónak nevezett, sőt forró hálámat érdemlő tanítóm leczkézései alatt iskolai tanulásim rendesebb menést vevének, s a legszükségesebb tudománynak öt esztendei tanulása nem volt egészen vesztett időm: tudám a mit feledni kell. Ez mellett öten, Barczay Dániel, Pálóczi Horváth György, később ungvári második alispán és Szemere Albert s én és az öcsém, ötvenhat állítást defendálánk a természet és nemzetek törvényéből, melyet tanítónkkal együtt oly kevésbé tudánk, mint nem egyszer nem más defendensek. — Török István bennünket azon állítással ada ált anyámnak és római hitű anyai nagyatyámnak, Bossányi Ferencznek, hogy ha a cathedrai tudományokat is tanulánk vala, bízvást kívánhatnánk a papi felszenteltetést.

Peroratióval vevénk búcsút a szokás szerint 1779. július 15-d. a patronatus jelenlétében. Prof. Szentesi felele. Elmondá, mit kiálta Catulusnak a tanács, s ránk alkalmaztatván a szót, és ezt kérdvén: «Ha majd e nagyjaink kidőlnék, collegiumunk és vallásunk kikben leli fel támaszait?» Beszédét e szókon végzé: «*In vobis*».

MÁSODIK SZAK.

18.

Az én koromban Patakon és Debreczenben még nem tanítának hazai törvényt, nem még magyar történeteket, külön fogva a világ történeteiből. Az ifjú nem tud egyebet, midőn iskoláját elhagyta, mint dogmatica és polemika theológiát, mintha az, a mit alsóbb iskolájiban tanúlt, ha jól tanítottatott, elég nem volna. Mely törvényeinken állapodik vallásunk, s mi az a bécsi, három nickelspurgi, linczi, szathmári béke, azt én Patakon nem tudtam, azt későbbben tanúltam meg. Szüléji

patvariára adák, s ott a praxis és egy ízetlen, iszonyú vastagságú Huszti* csinálák oly prókátorrá, milyen philosophia nélkül a közönséges fejből válhatott.

Septemb. 9-d. két holnap múlva azután, hogy iskoláimat elhagytam, áltadatam Tarnói Milecz Sámuel úrnak, a tornai uradalom fiscalisának, ki Kassán tarta lakást, s vittem a vastag Husztit, és minthogy a honn töltött két holnap alatt elég időm volt megsejteni, hogy ez nekem éppen oly örömekeket fog adni mit Vitringám és Vitschiusom, vittem egyszersmind poetáimat is s tusomat, ecsetimet.

Principálisom egy szép tanulású, nemes ízlésű férfi volt, de szégyenle lenni principálisom, s hamikor hozzáam szóla, mindég elpirúlt, szinte füleig. Nem csuda, hogy ezen bal szégyenlőség mellett házassági jelentést tenni valamely leánynak rettege, s így arra vala kárhoztatva, hogy nőtelen közelítsen az ötvenhez. Konyhájáról egy megholt prókátor igen éltes, igen kicsiny és igen kövér, imádkozni s énekelni igen szerető nyers özvegye gondoskodott; s ez és szakácsnéja az alsó szobában lakott, Milecz az utczára, én az udvarra a felsőkben. Az öreg prókátorné szükségesnek látá később egy szép leányt venni segédjére, s ennek Milecz nekibátorodék megtenni a házassági jelentést, s oly szerencsével, hogy jobbját el is nyeré. Rideg élte únalmaait atyjának, ki pozsonyi predikátor vala, rámaradt theologiai könyveivel vidígtatá. Asztalnál legkedvesb textusa vala a *Tugend* és a *Religion*; de közönségesen a szó mellett marada.

Ámbár akkor a patvaristák még nem valának mint most, úrfiak, hanem félcelédek inkább, tőlem semmi szolgálatot nem kívánt. De én tudtam tisztemet, terítém asztalát a vén prókátorné szobájában, pakkoltam és kötöttem párnazsákját, s úgy találtam, hogy fiatalembernek az nincs sem kárára, sem megalacsonyítására.

* Huszti István jogtanár műve, *Jurisprudentia practica* (Gyakorlati jogtudomány), Budán 1745-ben jelent meg 3 kötetben. Számos kiadást ért és sokáig kézikönyvvül használták.

Egyedül azt nem engedé soha, hogy csizmáját levonjam, tisztítsam, a mit más principálisok akkor még kívántak is. A régiek többet kívántak mint kell, az újak kevesebbet.

Egy vasárnap délután a legtisztább ég alatt megindulánk Kassáról Buzítára. De Nagy-Ida körül tornyozódának a fellegek, szakada a zápor, a mennykövek ropogtak, hullottak. Milecz reszkete minden tagjaiban mellettem, s én nem mervén szóval bátorítani, magamviseletemmel tettem azt; kiszöktem a szekérből, mihelyt görbült az út, tartottam a szekeret, s víg beszédet kezdék a kocsissal. Principálisom fel kezdé éledni; szégyenlé, hogy míg patvaristája dévajkodik, s még gyönyörűségét találja a szokatlan s félelmes, de nagy scénán, ő retteg. Egyedül tiszteletem tartóztata, hogy magamat igen hangosan el nem nevetém, midőn az ég felettünk nagyot csattant, s leszállani látánk a villám tüzét, s a principális hirtelen kikapá fejét a szekérből, s ijedtében egy szót szalaszta ki száján. A villám agyon sújta egy szegény embert a szesztai templom körül. Midőn oda érénk, az egész falu körüle állott. Két gyalog ember egymás megett ballaga hazafelé az ösvényen, s a ki elől ment, látván, hogy a megette menő nem felel szavára, visszapillant a halva látta azt. A tűz leperzselé a három-négy hét olta nem beretvált szakált, elvérezte a homlokot, s a patkós bakkancsot a szerencsétlen egyik lábáról leszakasztotta, meszszére elvitte. Én kiugrottam volt szekereimből, látni, min ácsorognak ott a falusiak, s az kedvet ada a principalisomnak is kiszállani s közénk elegyedni. Midőn ismét szekérbe ülénk, szózatossabb leve mint eddig volt, vagy mivel látta, hogy a bajt jobb jó kedvvel túrni, mint én, vagy talán mivel a felhők kiöntötték tüzeiket, s az ég vídám színt veve magára. Azt forgatá, hogy a baj minket is érhetett volna. Forgassuk azt is, hogy nem ért, s hálás szent örömben. Láttam hogy elméjének felvidítésra van szüksége, s minekutána maga szabadíta fel a példával, hogy vele szóljak, elkezdém előtte fejteni gondolkodásomat, hogy mikor lehet, örülni kell, s túrni panasz és

jajgatások nélkül, a mit meg nem változtathatunk. Tet-szett neki a mondás, s örült, hallván hogy Caesar magának véletlenül jött halált óhajtja. De ő azt nem óhajtja.

Ez nap olta nyiltabbnak tapasztalám magam eránt, oly jó vélekedést támaszta benne felőlem a mennykő scénája. Egy újabb történet azt még magasbra emelé. Tornán szállásunk a kastélyban vala, principálisomnak a kapu felett álló szobában, nekem a kapu mellett költ rondellában. Hogy légyen valaki, a kivel szólhasson, mert velem szólni s az urodalom kancellistájával, ki szintűgy fiatal ember vala, mint én, (nem akart), meghívá a plebánust minden ebédünkhöz, vacsoránkhöz.

A fiatal plebánus, Hajnalkövy János, nem régen jöve meg Rómából, hol tanulását végezte. Szeretetre méltó ember, ki okosabb dolgot is ismert, mint különböző felekezet emberivel azon tárgyak felől beszélni, melyek bennünket egymástól elválasztanak, s szebb nevelésű, mint hogy ne tudja, hogy társaságban azt kell előhozni, a mi kedves és így a lelkeket egymás felé vonzza, nem a mi egymástól eltolja. De az én principálisom szerette a szenteskedést, s ajkairól mindég folyt a *Tugend* és a *Religion*, s úgy hitte, hogy Luther volt az Istennek legelső prófétája. Nem felelni, midőn felelet váratik, vastagság s a plebánus így belé ereszkedik ugyan a textusba, de mindég csak könnyedén, s enyelgéssel igyekezett kifejteni magát a vitából. Milecz azt szorosán fogta. Egy ily vitájokban a plebánus elakasztá principálisomat, pedig nem vala igaza. Magam is, rettenetesen tudós theologus még akkor, látám, hogy a plebánus oly győződelemnek örül, melyet nem érdemle; néki bátorodám tehát megkérni principálisomat, engedné a felelést nekem. Tessék, monda minden nehez-telés nélkül, de nem álmélkodás nélkül, mert patvarista azon régibb időben ilyet nem mere, s én szórám a locusokat, s megnevezém, melyike hol áll a bibliában, hogy öröm volt hallani. Kérdésen kívül nekem vala igazam, s a plebánus vétke csak az, hogy nem juta akkor eszébe, a mit bizonyosan tudott. Megvallá téve-

dését s kéré fiskális urat, engedje meg, hogy hozzá lejárhassak, midőn dolgaim nem tiltandják.

Másnap lemenék hozzá; lakása kevés lépésnyire áll a kastélyhoz. Tudni akará, hol vettem azt a theologiai conditiót, s hallván, hogy én a legszükségesebb s legfenntebb tudományt öt esztendeig tanultam, kérdést teve, minek az annak, a ki pap nem lesz, és nem jobb volna-e az helyett mathesist és physikát s philosophiát és historiát tanulni. Egy gondolat támadt bennem, melyért most pirúlok. Tekintsük hát végig ezeket a te tanulásodat, mondá, s azon cikkelyen kezdé, melyet Calvin és még igen sokkal előbb más valaki abból a haszontalan philosophiából vive által a maga theologiájába, nem gondolván vele, akármit csinál az Istenből, csak hogy az ő sythemája valami támaszon állhasson. Kevés pillantatok múlva megkapva látám magamat, hogy nem tudék felelni. Felriadva vevém kalapomat, szaladtam szobámba, magamra zárám az ajtót s térdre bukva könyörögtem, hogy a kegyelem tőlem el ne vétessék.

A szíves tiszteletet érdemlő papnak meg kelle sejtetni hánykódásimat s a theologiai kérdéseket abba hagyá. Az helyett arra inte, hogy szoktassam magamat a nyugalmas ülésre, mikor tanúlok vagy gondolkozom. Némely ifjú nem fogja érteni, mely különbség lehet az közt, ha nyugalmasan ülve tanul, vagy ha járva, de fogja, ha egy-két óráig követi.— Most egy kisdéd kéziratot ada kezembe, melyet ő franczia nyelven dolgozott és Rómában: *Sur les livres défendus* cím alatt. Oly sok haszontalanságot másoltam le életemben: mely tévedés vala, hogy nem ezt!

Ezzel a savoyardi vicariussal űzött beszélgetésim kiverének magamból; az egyiptusi sötétségben fellobana szemeim előtt egy rettenetes villámsugár; elborzadtam, s közel valék a kétségbeesésig, a megbódulásig, midőn magamba pillantottam. Azért kell-e haszontalanságokat tanulni, hogy e kint szenvedjük, hogy a kiket egy jobb csillag nem vezet, az ellenkező örvénybe süllyedjenek? Szívem elvonza attól, a mit megkezdék szeretni, s in-

kább mint a lidérczek rettegése, melyek néha álmomban is felriasztottak, hogy a szerint járék, mint a megbódult. A zajt el kell csillapítanom, mondám, s egy apologia dolgozásához fogék a Grotius és a gróf Teleki József nemében, nem olvasván elmélkedésimhez semmit; hiszen fejem tele volt bolondságokkal; s azért nem olvasván, hogy a mit írok, belső meggyőződés sugallása légyen. Addig dolgozám az apologiát, míg épen ez a dolgoztatás a legirtóztatóbb örvényekbe mérte el, melyet képzelhetni. E kínokat köszönhetém a tudós lomnak azon fölül, hogy időmet előlé, ellopá.

Titkolva bajomat minden előtt, s vezetőt s tanácslót senkiben nem találván, végre egy angyal jelene meg megtartásomra: — egy estve a nyári vacatiókban prof. Szentgyörgyi látogatására jöve anyámnak s mintegy egy hetet nálunk tölte. Kisétálánk a mezőre és csak ketten, s én két kérdést gördíték a tiszteletes öreg elébe, s nem mintha az engem háborgatna, hanem csak mintha nem jutna eszembe a tanúlt felelet. Érte s elhallgata. Végre megszólalt. Ne rettegj semmit; megtörtént veled, a minek meg kelle történni; de vigyázz, hogy tiszteletlennek ne találtathassál az eránt, a mi tiszteletet kíván. Kérdésidre nem felelek; leld fel a mit keressz s fel fogod, ha tiszta elmével fogod.

19.

Kassának nem vala könyváros boltja, de egy könyvkötőnél találtatának néha ócska darabok, s megpillantám nála Gessnert és a Gleim és Jacobi franczia ízlésű levelezéseiket. Elkezdém fordítani az idylleket és az *Első Hajóst*. Sőt írtam eredeti idylleket is.

Gyakorlatlan levén mind a német nyelvben, mind a magyarban, körül tekintem magamat, dolgozásomat kivel tekinthetném meg. Tudván, hogy a német predikátor magyarul is ért, s báró Podmaniczky Józseffel látta Göttingát, ezt keresém fel, s vittem könyvemet és papirosaimat.

Szobáji falán a német tudósok képei függöttek

Bause által metszve. Nem a házi gazdát nézni, hanem a mit nála lelünk, nagy vétek a nevelés ellen; de mint kívánhatni azt a könyv és kép szeretőjétől, hogy elég ereje legyen e két heves szenvedelmének ellent állani? Gessner mellett Haller Albert függje. *Die zwei Schweizer*, mondá a gazda. Hagedorn, a művészség avatottja, és Lessing. *Ach, der gefährliche Feind des Christentums!* Zollikofer és Gellert, Uz és Ramler. Zollikoferre úgy sohajta fel tisztelettel, mint nehezteléssel a *Bölcs Náthán* írója nevére. — Vannak időszakok, midőn a jobb fejek sem látnak, mint olyak is vannak, midőn a nemjó fej is lát; a hó alatt csak daphne mesereum mutatgatja virágát.

Mindenből látám én, hogy nem jó helytt járok, de kezemben vala csomóm, s el nem hallgathatám, miért jövék. Neki bátorodám tehát, s megkérém, engedné, hogy fordításimat néki bémutathassam s igazítsa meg botlásimat. — *Revera? Also mit Schriftstellerei beschäftigt?* — Túrte alkalmatlankodásomat. Megfejté a mit Gessnerben és a Wieland Diogenesében nem értettem s felkiálta: *Also einen Reformirten und einen Evangelischen?* Pedig ez az ember nem volt rossz fej; most az, hogy Gessner az én vallásom sorsosa volt, Wieland az övéé, senkinek sem jutna többé eszébe.

Alig értem Kassára, s mentem Barótihoz; úgy hittem, ha csak rá nézek is, ha szavát hallhatom, annyival inkább, ha vezérléseit fogom venni, ha felolvasgatja előttem dolgozásait, a poetai tűz, legalább a versifexi, áltjő reám. De a fás ember oly tartalékkal fogada, hogy nem tudhatám, tiszteletből bánik-e így velem, vagy mivel egy kis testű fiúcskához leereszkedni poetai méltóságához illetlennek tekinti. Szálas, vékony testű, szerderjes arcú ember, öltözetében piszkos, mocskos, pedánt igen nagy mértékben, de belsőjében úgy tiszteletes, mint külsőjében visszatoló. Tiszteltem őtet, szerettem, de fel nem tudván melegíteni, holott magam csupa tűz valék, minél ritkábban jelentem meg nála. Németül nem tudá, s örült hogy nem tudá. Mutatám neki Gessnert, de ő nem tudá megfogni, mit lehet

szeretni Gessneren. Az vala jó, a mi hexameterekben volt írva, ha rosszúl volt is.¹

Ráth Mátyás, győri evangelicus predikátor 1780. január első napján kezdé el a magyar újságlevelek kiadását,² s hálátlan volna a maradék, ha feledhetné, hogy nemzetünknek nem más vala, mint ő igazi Prometheusa. Mik valának eddig összejövésink falukon, mint arról úzótt discussiók, hogy a sárga kopó-e jobb vagy az a fekete, s hanyadikunk tudá, az Atlanticus tenger keletre fekszik-e tőlünk vagy nyugotra? De mi boszankodánk Ráthra, hogy nem születvén magyarnak (Győrben!), magyarul mer írni; azt merni csak annak volna szabad, a kit a magyar Athéne szült, nevelt. E panaszt lehangosabban Domokos Lajos úr úzé, tiszteletes követje Biharnak az 1790-diki dietán. Ráth nem hiszem, hogy tudta volna, Domokos reá haragszik-e vagy nem, de Domokosnak egy fordításában: *Álom II. Józsefről*³ megcspikdé a vétkes magyarságot, s a mi a rendes dologban legrendesebb, igen méltán. A sánták szeretik nevetni a félszeműt.

De a tiszta magyarság birtokában magát boldognak érző városnak az a szomorúsága vala, hogy kebléből látá kikelni már sokkal előbb superint. Szilágyi Sámuelet, ki tartalék nélkül hirdeté, hogy ha a nyelv emelkedni akar, szükség, hogy elébb romoljon; mint sokkal ké-

¹ A *Magyarországi utak* című rajzában megemlékezik Kazinczy a Barótival való máskori találkozásáról is a következőképen: «Tizenegy óra tájban Prof. Szabó Dávid urat kerestem fel. Egy háromsorú nagy épülethez vezettek, melynek bádoggal bevont kettős tornya s a legszebb helyen fekvése kitaláltatták velem, hogy az egykor jezsuitai birtok volt. Ők a hely-választásban is mesterek valának. Szerencsém vala odahaza találni. Breviariumával járt fel s alá szobájában s egész emberséggel fogadott ugyan, de úgy mégis, hogy vehettem észre, hogy háta gerincze complimentekre hajlani nem tanúlt. Literatori atyafisággal szorította meg kezemet s kért, hogy üljek le. Csakhamar versei felől kezdettünk szólni.»

² T. i. a *Magyar Hirmondót* ekkor indította meg, a mely az első magyar nyelvű hirlap volt.

³ Ez a röpírat Ballagi Géza szerint nem Domokos Lajos, hanem Keresztúri József fordítása (1781), a mely álom alakjában adja elő, mit várhat a nemzet új fejedelmétől.

sőbb Csokonait, ki mind példájával, mind bátor küzdéseivel harczola az írói szabadságért, és ezzel együtt a szelid lelkű Fazekas Mihályt, a *Ludas Matyi* énekészét, ki mind az orthologusok, mind a neologusok közé tartozott, nem-ravasz syncretismusával, úgy biczegvén ide oda, hogy magára az egyik és másik féltől nem neheztelést, hanem szeretetet vona, s szánást itt, hogy az újitók által magát el engedé szédíttetni, szánást ott, hogy a régiség szennyeiből kifejleni egészen nem tudott. A syncretismus az igen jó fejek dolga, kik elég erővel bírnak, s a dolgot teljesen ismerik; e nélkül csudás zavart szülőget, s Fazekas a zavart el nem kerülé.

Szilágyi jelen vala Váradon, midőn gróf Károlyi Antal 1779. gróf Brunszvik Antalt, atyját Józsefnek, az ország birájának, biharvármegyei főispánná iktatá, s tiszteletét mutatá be consil. Budai László házánál, hol én is. A hol Szilágyi vala, nem igen szóla más, nem mintha ő akará vala magát mások felett hallatni, hanem mivel mások elálmélkodva némúltak meg az igen széles tudományú s igen tiszta fejű, s igen elmés ember szólási mellett, s én felmeredt fülekkel hallgatám a víg ember mély bölcseségeit. De a csendet félbe szakasztá egy idegen megyei csoportocska, mely házigazdánk látogatására jött. Egyike ezeknek kedve telve kaczagá egy piarista verseit, mely holnap fog kiosztogattatni, de a melyet ő egy más háznál már megkapott. A superintendens látni akará a gúnyolt munkát s fenn szóval olvasá :

Nemde talán az örömszekeren diadalma Camillust
Vitteti, és a boldog időkre
Felvirradt boldog Rómának népe csudálja
A rab nemzeteket? vagy hevülnek
Régtől félbe szakadt szép pályafutásai újra
Felzendült nagy Olympia-partnak.

Sőt ezek gyönyörű versek, mondá a superintendens, s mind a gondolat, mind a schéma, mind a nyelv tekintetében, ha talán a harmadik distichon igazító kezeke-kivánna is. Amazok meg sem érték, hogy Szilágyi, kit csudáltak, nem kötődik; de midőn meleg magasztalát

sokra hallák fakadozni, midőn ez nekik kimondá, hogy a nyelvnek változnia kell, hogy szépen írassunk, hogy minden nyelv így változott, midőn könyvek nyelvévé vált; nem tudák, a csudált tudományú ember jára-e rosszul vagy ők.

A védett piarista Révai Miklós vala, akkor professor a váradi akadémia egyik osztályában. Mentem látni őtet. Nem akará elfogadni látogatásomat siető dolgai miatt, mert gróf Károlyi kir. főigazgatója a váradi kerület minden kath. iskolájának, a professorokra üzene, hogy készüljenek egy rövid exámenhez; oda viszi a Brunszvik beiktatására felgyűlt rendeket. De hallván, hogy ismerem Barótit, hogy rímeletlen verseket én is írogatok, indulatosan kére, hogy látogatnám meg szabadabb órájában, buzdíta, hogy fussam a szép pályát, s megajándékoza elegiájának kisdéd kötetével, melyet tavaly Landerernél Pozsonyban negyedréthben nyomtattata. Középszer magasságú, vékony és nyálkás húsú ifjú, lobogó szöghajakkal, kék szemmel; minden mozdulatiban tűz, bátor és félni nem tudó. Examene alatt előljárója ellen is kipattana.

Álljon itt egy versezet, hogy a később idők lássák, mit csudálgatának, a kik Révait rossz verselőnek tekinték, s a nyelvrontástól rettegének. Erdődy Lajos, Szabolcs vármegye fő-birája írta ezeket Teréziának koporsójára, midőn gyászünnepe Kállóban tartatott:

Római császárné, sok ország királya,
Kegyesség tüköre, igazság fáklyája,
Árvák kegyes anyja, éhezők dajkája,
Megholt, kin kesereg magyarok hazája.

S ki ne sírna, midőn ily nagy élet megholt,
Mely élet sok élők éltének élte volt?
Sokat nevelt, tartott, táplált, ha egyszer szólt;
Kinél bólt gazdag volt; jaj! magát zárja bólt.

20.

MDCCLXXXI.

Én és az öcsém most (január 11-d.) Eperjesre küldeténk a districtualis tábla mellett gyakorlani magun-

kat. Toperczer Zsigmond tartaték ott első prókátornak, s anyánk bennünket hozzá járata fel. Prókátorunknak több patvaristáji voltak mint dolgai, s így időnket a szerint használhatánk, mint tetszett.

Dienes tánczmestert kerese, én festőt. Krámer, fija annak, a ki 1763. körül szüleimet festette volt, és a Károly főherczeg regementje kis hadnagyocskáját, meglátá Le Brun * után tusban dolgozott fejeimet, s azt mondá, hogy annak, a ki ennyit tud, ő leczkéket nem adhat. Minthogy igen ritkán volt munkája, azt sem láthatám körülle, mint bánjak olajfestékkel.

Eperjesen lelém magamat először életemben azon boldog állapotban, hogy senkitől nem függék, s ezt a legbájosabb, legtündéribb tájon, melyet képzelhetni, mert az merő paradicsom, de szegény. A város egy szelíden emelkedő halmocskán fekszik; alatta egy kis rét terült el, melyen keresztül fut a Tárca. Túl a réten a Kalvária dombja, elhintve rendes alakú kápolnácskákkal s szép sírkövekkel s erdős hegyekkel, s a kertekben itt-ott fenyők is, mint a két órányira fekvő ferdőnél egy egész fenyves. A ki Kassáról jó, két hegyet lát, melyek testvéreknek látszanak, mert hasonlítanak egymáshoz dőlésökben, s ezektől jobbra Kapi várát, balra a Sárosit, szomorú romjaiban, s benn a városban látni a szent szobrokat, azon helyen, hol Karafának dühös lelke annyi ártatlant gyilkoltata. A boldog szegénységnek e kies hónapban a szívet öröm és fájdalom érzései foglalják el.

Eperjest nevezetessé teszi az is, hogy itt négy nyelv van divatban. Az igazság emberei és a papság s a tanítók és tanulók mindig deákúl beszélnek, az uraságok magyarul is, a polgárság németül, és tótul minden; és minthogy a szóló mind a négy nyelvhez hozzá szokott, az idegen elcsudálkozva hallja, hogy azon egy perio-

* *Le Brun Károly* (1619—1690) francia festő, a kinek falfestményei a párisi Louvre mennyezetén maig is láthatók, valamint Versaillesben a XIV. Lajos életét ábrázoló kilencz nagy és tizen-nyolcz kisebb képe a nagy csarnok mennyezetén.

dusnak tagjai mint vannak összeszöve tarkán mind a négyből. Nem lévén a városban senki, kivel magamat franczia nyelvben gyakorolhatám, a deák nyelvű társaságokat kerestem, kivált azért, hogy a pataki hosszú vocalisokról szokhattassam le magamat, s azt szerencsésen elértem. A németben is több gyakorlottságot igyekeztem szerzeni, s eljártam olykor a predikátorokhoz; de a látogatás ezeknél, mind nekik, mind nekem alkalmatlanka leve. A szerelem leve nyelvmesterem.

Egy tiszteletre igen méltó leány megismertete az akkori idő legkedveltebb románjával, Siegwarttal.¹ Az sokat emlegeti Klopstockot és az ő Messiását. Sorba járam a várost mindennél, a kinek könyve volt, s minden azt hitte, hogy theologus munkát kérek. Hellner Illyés predikátor úr, subrectorom Kézsmárkon, a könyvet nem bírta, de Klopstockról el tudá mondani, hogy a Messias énekésze pipacsszín frakkban jár, csillogó gombokkal s illatozva Arabiának minden szereitől, míg a Komische Erzählungen és Agathon írója² úgy öltözik, mint egy sötét predikátor. Az is jó, hogy tudom, mondám, de mit ír a Wieland? Egy fiatal lengyel örült, hogy gyűjteményét nyereséggel adhatja el, s Wielandjait és a mit német könyvekből bírt, nekem oly örömmel adá el, mint én vettem meg, bár drágábban mint könyvárostól. Örök olvasásaim s az én Nánim-mal³ töltött minden estvéim, s a neki mindennap írt levélkék engem annyira vivének a német nyelvben, hogy báró Prónay Sándornak ítélete szerint én valék az, a ki felekezetemben németül legjobban tudtam, s Eperjesen töltött másfél esztendőmnek ez vala minden haszna.

¹ Az irodalomtörténetből ismeretes érzélgős regény, a melyet Barczafalvi Szabó Dávid fordított magyarra (Pozsony, 1787).

² T. i. *Wieland*.

³ Steinmetz Anna, egy özvegy katonaorvosné leánya, a kit «gratiai termet, lelkes arcz, ritka műveltség, nemes gondolkodás és feddhetetlen szép erkölcei közszeretet, sőt tisztelet tárgyává tévének ifjú s öreg, férfiak és nők előtt.» (Toldy Ferencz).

21.

MDCCLXXII.

Elhagyám Eperjest július 2-d., s anyám László öcsémet levivé Gyömrőre, Pest várm. generális gróf Wartensleben Wilhelmhez, a gróf Teleki Klára férjéhez, minket kettőnket Pestre. Az nap esketteténk fel juratusoknak (Szeptember 21-d.), melyen protestans ifjak legelőször. Prókátorságra készülni sem nekem nem vala czélomban, sem Dienesnek; elégnek tartánk megismerkedni a dolgok mentével, s nekem egyik vala legfőbb gondjaimnak, hogy a Messiást megvegyem. A könyváros az altonai 1781-diki kiadást ajánlotta, negyedrében, s elmondá, hogy a kiadó minden typothetái botlás kimutatásáért egy arany jutalmat teve ki, s így megvettem azt mindazon jobb darabokkal, melyek a csomóban állanak. Most egész napokat tölték elzárkózva szobámba, a Messiással és a testvér két Stollberg verseikkel, s fordítgatám Siegwartot a kedves leány emlékeért is, s verselgeték.

22.

Ráday megengedé, hogy a reggel órájit nála töltssem, s együtt olvasgatánk. Egy része bibliothecájának Pesten állott, s megismertete könyveivel, dolgozásival, s sokat beszéle atyjáról, ifjúsága korairól és a mik azokat megelőzők. Mely megsíráthatlan vétkem, hogy mind azt, a mi figyelmemet megragadá, bekötött, s egyenesen ilyeknek szánt könyvbe nem írtam be, hanem csak reppenő papiros-szeletekre, melyek így, kivált 1794—1801. közt elvesztek. A játékszínt Ráday sem mulasztá el, s nem lózsikban foga ülést, hanem mindég parterren, s én mindég megette. Legördülvén a kárpit, hozzám fordúlt, s magyarázá hol játszott jól a szín embere, hol rosszúl, s miért jól vagy rosszúl, s a dramaturgusok törvényeit s a hármasságét.

23.

Gróf Teleki József magához hívata, s meghagyá, társalkodjam László és István fijaival, s ezeket Straus nevelőjökkel el-elküldé hozzám. Cornides, később professor az universitásnál, nála lakott bibliothekárius nevezet alatt, s ez engem a magyar történetekbe avatott fel. Báró Prónay Sándort, a nagy László fiját, ki később csanádi fő-ispán vala, még csak ekkor láttam, nem sokára azután Göttingába utazott. Az vala nekem is minden óhajtasom, hogy oda mehessek ki, s hogy onnan Londonba, Párisba, Rómába utazhassak; emlékeztetém anyámat, hogy az vala szándéka atyámnak is; de András és Péter mósaim (így nevezik a székelyeknél az atyák s anyák férfitestvéreiket) ellenzék a szándékot, s anyám hajthatlan marada kérésimre. Anyám ellenkezése még nagyobb leve, midőn László fija a gradiskai horvát ezredben (1783. máj.) zászlótartónak, Dienes pedig június 4-d. Biharban vice-notáriusnak nevezteték ki. Bennem is el akará érni anyai örömit, s augusztusban Pestre küldé, hogy magamat Abaújban generális báró Orczy Lőrincz fő-ispán által notáriussá tétessem.

24.

Hazánknak most pesti, előbb nagy-szombati főiskolája 1777. oltá a királyi lakba vala szállítva Budán, s én ott látogatám meg báró Prónay Lajos mentorával, ki később diplomatikát taníta a pesti universitásban, a historiographus Katona Istvánt. A beszédben kifogyhatatlan Schwartner és az igen kevés beszédű exjesuita itt töltött órámat felejtethetlenné tevék, s a mit a kettő beszéle, én megvívém Cornidesnek, hogy hallhassam, melyiknek állítása hihetőbb. Szíves, szerény, hazáját és a jó ügyet igazán szerető ember, verhenyeg fodor hajjal, s összezsikart arczvonásokkal, de tiszta lélekkel. Katona szálas termetű, sas orrú, szép és egészséges alkotású férfi; Schwartner húsos, közép termetű, barna hajú, barna szemű, sok és hangos beszédű, merész;

meleg szeretője az igaznak, de néha magának is. Nem mindég hitte, a mit írt vagy mondott, nem mindig jalta, a mit tett, de azt hitte, hogy úgy is kell.

Dicséretére egy szép kifakadását. — Az 1790-diki dieta alatt egy fogadó asztalnokja vadúl kergete ki közülünk egy kolduló beteg és öreg asszonyt, s a hosszú asztal végében Schwartner látá a vadságot. Micsoda? kiálta Schwartner, annak a gyalázatos hárfaverőnek megengedéd, hogy itt alamizsnát szedjen, s egy szerencsétlen beteg aggnak tiltod azt? S most engem szólíta fel, hogy hordjam körül a tányért. — Az asszony két marok réz és ezüst pénzzel mene el tőlünk, s ezt egyedül a Schwartner gyönyörű kifakadásának köszönheté; mindnyájan irígylénk neki a szép tettet, s osztolni akaránk érdemében.

25.

Prónay Mihály és én Septemb. 4-d. kijövének az universitás bibliothekájából, s a mint az udvari kápolna szögénél az utczára fordulánk, egy figura tűnék szemünk elébe, melyet előlről, hátúlról, oldalt elrémült álmélkodással néze minden, a ki elől találá vagy mellette elment. Az ismeretlen nem látszék tudni, hogy rajta csodálkoznak. Magába süllyedve folytatá csöszögeéseit; minden tizedik lépésre megállott, kivona zseb-jéből valami nyomtatványt, egy-két sort megolvasa, papirosát visszadugá zsebjébe, s ment. De alig teve két-három lépést, ismét megállott, ismét elővoná papirosát. A Yorick pogácsa-sütője jutott emlékezetünkbe, s égénk tudni, mit jelenthet a szokatlan tünetény.

Arra, hogy az állongót mi, ifjak és mindketten kevés húsúak, hamar utólérjük, nem kelle sok, s álmélkodásunk akkor lépe fel a legfőbb tetőre, midőn az embernek öltözetét is láthatánk.

Nadrága, nem plundrija, sötét kék, a legdurvább posztóból, s falusi kántor szabása. Nyakán zsebkenője ismét kék, de fehér csíkokkal és pettyekkel, csizmája májbőr s vásári. De kabátja barackvirágba csapó violaszín tafotából, egy sor gombbal, melyet a

külföld kanonokjai viselnek, fején sok fürtű kerek paróka, foltosan behintve liszttel, s hónja alatt három nagy szőrkalap. Koponyájától messzire állott el parókája; jele, hogy azt, mint a selyem kabátot is, zsipvásáron vette vagy ajándékban. Feje kiaszott, arcza szederjes, ellepve pattanásokkal, melyekről itt-ott már hulladozék a var, némelyike veresedni még csak kezde.

Ily esetekben legtanácsosb a dolognak neki rugtatni, s minthogy mind az, a mit látánk, oda mutata, hogy itt valamely tudós zarándokot látunk, én szólítám meg nyájas bízakodással, engedné tudnunk, benne kit fogunk tisztelhetni.

Az idegen ki nem vala forgatva nyugalmából. Én Kalmár György* vagyok, úgy mond, s az universitás typographiajából jövök e csekélységgel. A philosophusi nyelv feltalálója-e? kérdém; a syriai utazó-e? az-e, a ki a *Prodromust* írta? — Csudálkozték, hogy fiatal emberkéek az ő írásit, s kivált az első helytt említettet, ismerik. — Nem érdemlem jó vélekedéset, mondtam; a munkát láttam, de nem értettem, s bírom két képedet. — Épen utolsó postával vettem volt Helvetziából egy barátom levelét, s az velem vala. Abban Kalmár felől is vala szó, de több keserűvel, mint édessel. Neki-bátorodám láttatni azt vele, de a szükséges elkészítéssel.

«Hogy a mi Kalmárunk nem az a nyavalyás ember, kinek őt sületlen írásai bizonyítják, azt én itt egy journalból látom; de magamnak kénytelen vagyok inkább hinni, mint a journaloknak. Professoraink, kik őt ezen írásból ismerik, nagynak gondolják, s szinte neheztelnek, hogy hazánk fiai közt, kik itt vagyunk, egy sincs, ki nekik elmondhatná, hogy ő hol lakik és micsoda, s még inkább, hogy felőle nevetséges dolgoknál egyebet nem mondhatnak.»

* Kalmár György (1726— a nyolczvanas évek közepéig) nyelv-mívelő és utazó, a ki nemcsak nyugati Európát, hanem Kis-Ázsiát is beutazta, mint «pór zarándok». Igen tanúlt, de zavaros fő volt. *Prodromus* című művében (Pozsony, 1770) mintegy 5000 magyar hexametert is írt.

Kalmár teljesen nyugalomban adá vissza nekem a levelet, s sem a keserűt nem vevé nehézteléssel, sem örömmel az édest. Kevély szép nyugalma őt előttünk tiszteletessé tevő. Kérénk, legyen vendégünk a fogadóban, hogy vele kivált keleti útja felől szólhassunk, de már el vala foglalta. Keresénk szállásán, de már elhagyá vala Budát.

Az öreg Landerertől tudom, hogy míg Prodomusát nála nyomtattatá, egy kerti nyaralóban töltötte a telet, fázva, koplalva s nyakiglan ülve a szalma közt, s úgy dolgozá verseit, reszketve minden tetemiben a hideg miatt. Ázsiában utazván, eczetet, olajat, sőt horda magával, s így valahol a mezőn megszálla, készen lelé ebédjét, vacsoráját. — Elő fog fordúlni a Szilágyi Sámuel biographiájában is.

26.

Korán reggel érek Tarna-Örsre, Hevesben, közel Árokszálláshoz. Generális Orczy még nyugvék. Zsenge ifjúságában elholt István fijának piarista nevelője a maga szobájába vitt el, és osztán a kertbe, míg a főispán hívatni fog.

Mente nélkül, de a szent István rendje commanduri pántlikájával nyaka körül, üle szobájában, mert a nap igen meleg volt. Elővevé verseit kéziratban, s a miket Barcsay Ábrahám íra hozzá és más barátihoz, s a francziákat, kiknek poetájikat minden más nemzetbelieknél inkább kedvelte. Midőn bele únánk az olvasásba, a hajdan férfijait és dolgait emlegeté, primás Barkóczy Ferenczet, nyelvünk nagy barátját, a ketteknek oly kedves Richwaldszky György kanonokat, ki a Vexatiot* írta, s nyagyatyámat Bossányit, egykori lovagló pajtását. Ebédnél és vacsoránál némán üle, s annak okát nem vala nehéz kitalálnom, látván az egymást kerülgető szemeket. Szó nélkül inte asztal után, hogy követném, s éjfélíg ismét ketten maradánk, s ismét olvasgatva.

* Nem Richwaldszky György, hanem — Ballagi Géza szerint — Szeitz Leo egri szervita írta a *Vexatio dat intellectum* (1790) című röpiratot, a melyben a magyar főpapságnak úgy kánonjogi, mint közjogi kiváltságait vitatja.

MÁSODIK KÖNYV.

MDCCLXXXIV—MDCCXCIV.

ELSŐ SZAK.

1.

MDCCLXXXIV.

Borsod vármegyéből vádak menének fel II. Józsefhez, s a vádak megvizsgálása végett Orczy Miskolczra küldeték. Tiszteletből tizenkét katona rendelteték mellé, a mit ily esetekben még nem látánk. Anyám nem nyughata, s minthogy Orczy, midőn Őrsön nála valék, megígérte volt, hogy a tisztválasztó széken valóságos nótáriussá fog kinevezni, lekülde Miskolczra, hogy újítsam meg kérésemet; tegyen akkor valóságossá, most pedig titularissá. Lementem, de kérésem Orczyt meg nem mozdíthatá. Itt is elővévé szekrényét, melyben verseit s a Barcsayéit tartogatta, elzárkozék velem, s végigolvasá, a mely leghosszabb a Barcsay dolgozásai közt. Helvetziának óhajtott volna lenni lakosa. Nem ismere szebb életet, mint e maroknyi népé, mely fény nélkül boldog.

Vay József jelen vala ebédjénél, nagy már akkor is, noha még nem visele hivatalt. Mohács hozódék elő, s valamely környűlállás iránt kérdés támadt. Vay sokáig hallgata itt is, de midőn kénytelen vala szólani, mert mindenek elakadtak, oly elkészüléssel beszélé a történetet, mintha azt tegnap olvasta volna; nemcsak azt adván elő, kinek mely része volt a vétekben, hanem a nevezetesebb emberek karakterét is, és a vétek okait. Nem oly dolog, honnan Vaynak nagyságát mérni kell; mert mit tudunk tehát hazánk történeteiből, ha a II. Lajos epocháját nem tudjuk, azt a nekünk oly gyászost; de Vay nemcsak ezt tudta. S miként történheték, hogy

ezt itten csak ő? hogy oly jó fejek közt, mint a kik itt együtt ebédlének, csak ő?

A tiszai két kerületben nem vala megye, mely annyi jó fejet bírt egyszerre. Egyike vala ezeknek Ragályi József, nem sokára ezután vice-ispán itt; Fáy Barnabás, akkor fő-nótárius, később ungvári fő-ispán, Szathmári Király József, tovább szabolcsi vice-ispán, Melczér László, később septemvir, Radvánszky Ferencz, egykor katona, később szent István kis-keresztése, és Óváry László, mind halálig semmi, de a ki a megnevezettekkel széles tudományai s szeplőtlen lelke által egy fényben ragyogott. Gondok és házassági öröm nélkül élé napjait a legboldogabb függetlenségben, egyedül azt bánván öreg napjaiban, hogy feleséget nem veve, s szolgálat nélkül szolgálá a megyét, melynek tagja volt. Minden keresé társaságát, s azért keresé, hogy tőle tanulhasson. Kanonok Molnár,* ha keresztül mene Miskolczon, éjféltor is felveré álmából, s tudományos beszédek közt várák, míg előállott a ló, mely a tudós papot tovább vigye; Koppi pedig a piarista, nem levén egyszer házánál, de nyitva lelvén ablakait, bebújt a szobába, hogy legalább azt tudhassa, hogy ő most mit olvas. S e választottak csoportjában Vay vala legelső. Világot teremtének Miskolczon, mely az egész tájra, mely az egész honra kilövellé sűgárit.

Egyike vala ezeknek gróf Török Lajos, fíja Józsefnek, a szepesi kamara előlölőjének, előbb referendáriusnak, kit a többtől külön akarék megnevezni, mert ha a kis csoportnak lelke volt is, színe a többiétől nagyon különbözék. Tályán láttam őtet legelőbb, tavaly, november 2-d. a szüretelő uraságok sokasága közt, és soha nekem az a nap azóta fel nem virradt, hogy azt meg ne innepeljem. A mint őt ismerém tovább a leg-tisztább, a legnemesb lelkű halandónak, úgy ott el nem

* *Molnár János* (1728—1804) előbb jezsuita szerzetes, később világi pap és szepesi kanonok, a ki számos latin s magyar nyelvű munkát írt, részben verses munkákat. Legismertebb kiadványa a *Magyar Könyvház*, a melyben sok becses történeti adat található.

tudnék telni nemes módja csudálásában, mely minek-
előtte lelkét a sok és nagy csapások leverék, őt minden
mások felett tündököltette. A szív jósága, melegsége
gyanúsna tetszik másoknál, mert módjok eltanúlt, vagy
nincs megnemesítve a szebb nevelés által: Török La-
josnál, ki Bécsben nagy társaságokban töltötte gyermek-
éveit, még az eltanúlt mód sem látszék eltanúlnak;
minden cselekedetében, minden mozdultában, minden
szavában, pillantatában festette magát a szív, s jelenléte
mágusi erővel parancsola csendes tisztelést, valahol
megfordult, igen még a vadak közt is. Ki vala boldo-
gabb mint én, midőn Tátyán megláttam, midőn ott
velem szóla! ki vala boldogabb mint én, midőn Mis-
kolczon január 16-d. arczomra nyomá első csókját! —
Midőn Pászthory 1792. lejöve a dietára, s Török La-
jost a gróf Zichy Károly estveli társaságában belépni
látá, megölelé őtet, s őt rendelé, Balogh Pétert és Vay
Józsefet magához reggeli tanácskozásra.

2.

Kínzá anyámat az a gondolat, hogy bennem nem
lelheti anyai örömeit, mint (más) két fijában, de végre
itt vala a pont, hogy bennem is fellelje azt; Zámory
Antal, Zemplénynek második vice-nótáriusa lemondta
hívataláról, s a vice-ispán engem ajánlata helyébe, sőt
hogy az ajánltatásnak annál inkább legyen sikere, a
júliusban tartandó gyűlésen be is ültete a kiürült székbe.
Nem az történt, a mit a gyűlés végeze. Az alatt, míg
dolgom itt függőben vala, Orczy Kassán október 13-d.
tisztváltozó széket tartá, s engem vice-nótáriusnak ne-
veze ki, fizetés nélkül; 25-dikben pedig, midőn másod-
dik fiját Lászlót maga helyébe iktatá, az új fő-ispán
táblabírónak. Látván, hogy belépésem Zemplényben
összeütődésbe hozott másokkal, Újhelyben is feleskü-
vém ugyan, de magamat Zemplénytől egészen elvon-
tam.* Ezen esztendő augusztus 9-d. neveztetém ki

* A zemplénmegyei rendes aljegyzői állomásra a megye Ka-
zinczyt ajánlotta, de a főjegyző, Szirmay Antal a főispánhoz inté-

gróf Batthyányi Ferencz által táblabírónak Sárosban is.

Abaújban vice-ispánjaim Consil. Kelcz Antal és Zombory Zsigmond, fő-nótáriusom Kóji Comáromy György, vice-nótárius társaim Kende János és Tiszta Ferencz voltak, Kende nemsokára az eperjesi táblához méne által, s ennek helyébe Tiszta Ferencz lépe; később második vice-ispán itt, és assessor a királyi táblánál: én a Tisztáéba.

3.

MDCCLXXXV.

József az ország minden megyéjít tiz circulusokra vonta össze, s azoknak kormányzójit kir. commissariusi nevezettel s excellentiás titulussal s hatezer ezüst forint fizetéssel (ezüst pénz és papiros pénz akkor egy árú vala) küldötte ki. Ezeknek mindenike egyszersmind valóságos fő-ispánja vala circulusa egyik megyéjének. Ilyen királyi commissariusok levének:

1. A pozsonyi kerületben, mely Pozsony, Nyitra, Trencsén és Bars vármegyékből állott: Ürményi József, ekkor referendarius és bihari fő-ispán, most már nyitrai.

2. A zólyomiban, mely Árva, Liptó, Turóc, Zólyom, Hont és Gömör vármegyéket foglalá magában, 1783. november 16. oltá helytartói tanácsos báró Prónay László; most zólyomi fő-ispán, később csanádi.

zett fölterjesztésében a három jelölt között Kazinczyt utolsónak terjesztette föl. Midőn a kinevezés megérkezett: a megyei rendek álmélkodva hallották a határozatot, hogy Kazinczy csak tiszteletbeli aljegyzőnek neveztetett ki. Kazinczy András, Ferencz nagybátyja, kérdőre is vonta a főjegyzőt, a ki «sírásra fakadt» és Kazinczy Andrást megkövette. Az ifjú Kazinczy 1784. nov. 29-én esküdött fel tiszteletbeli aljegyzőnek s a következő szavakkal foglalta el székét: «Tekintetes Nemes Vármegye! A legérzékenyebb szívnek kellene kopogni mellyemben, ha ezt a szerencsét, mely által ezen Tek. N. Vármegyének tisztviselő tagjai közé iktattatom, nem a legindulatosb örömmel fogadnám; ezen vármegyének, melynek táblája mellett szentelt fejedelmihez szinte az oltárig hív, kedves anyaföldünk eránt lángoló s érette akármely veszélyt, akármely gyötrelmet boldogságnak, édes örömnak tartó magyarokat, igaz, el nem fajúlt magyarokat tisztelve», stb.

3. A kassaiban, melyet teve: Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, és az ezzel most egygyé olvasztott Torna, Szentiványi Ferencz referendarius, most sárosi főispán, később szinte ország bírāja, s nagykeresztese a szent István rendjének.

4. A munkácsiban, mely állott Ungvár, Bereg, Ugocsa, Máramaros és Szatmár vármegyékből, Szilágy Pál causar. regg. director; de ez, felesküdvén új hivatalára, még az nap megholt, s így báró Révay Simon, s ennek elbúcsúzása után báró Rosenfeld András, erdélyi szász, később vice-cancellarius Erdélynek, ungvári főispán nevezettel.

5. A győriben, mely állott Soprony, Mosony, Vas, Győr, Komárom, Esztergom, Veszprém vármegyéből, Radványi gróf, Győri Ferencz referendarius.

6. A pestiben, az az: Nógrád, Heves, Borsod, Pest vármegyékben s a Jászságban és Kis-Kúnságban, fumei gubernátor gróf Majláth József, később minister, és utána Almásy Pál borsodi főispánok.

7. A zágrábiban, melyet teve Szala, Varasd, Kőrös, Zágráb várm., gróf Balassa Ferencz, később illyiriai cancellarius.

8. A pécsiben, mely állott Somogy, Tolna, Verőcze, Szerém, Pozsega várm., gróf Széchenyi Ferencz, utána báró Splényi József.

9. A váradiban, azaz Bihar, Szabolcs, Békés, Csongrád, Csanád, Arad vármegyékben s a Nagy-Kunságban gróf Teleki Sámuel, elébb vice, 1790. erdélyi cancellarius, s utána gróf Haller József, máramarosi főispán.

10. A temesiben az az Bács, Torontál, Temes, Krassó vármegyékben, Dezéri Bakó János.

4.

Már tavaly, 1784. május 18-d. kiadatott a parancs, hogy az országban a közdolgok német nyelven folyjanak, 1785. november elsője olta, — s fő-nótariusom németül épen nem tudott, Tiszta Ferencz társam keveset, s írni épen nem, s így az egész teher rajtam fekvék.

Nekem kelle lefordítanom az érkezteket, hogy viceispánom megérthesse, nékem németül és deákul feltennem, a mi ment. De én hozzá valék szokva a munkához, s az nekem öröm volt. Mind a mellett, hogy el valék terhelve dolgokkal, szebb formát adék a megye levéltárának, hol a levelek ki nem hajtva állának fiókjaikban, s a nélkül, hogy az nekem parancsoltatott volna. S olvasgattam, verselgettem, fordítgattam, de nem kártyáztam, s nem járam a korcsmát. Az úrit értem, a kávéházat, mely szintűgy korcsma mint a falusi népé, szintűgy veszedelmes s gyalázatos.

5.

A tudományi kar ministerévé báró Swieten Gottfried nevezteték ki, fia Gerhárdnak, kit első Ferencz Angliába küldve VI. Károly által, Hollandiában meglátogata, s megkedvelvén a nagy tudományú s szeretetreméltó embert, Bécsbe hívá meg. A magyarországi iskolák dolgait ennek előlülése alatt referendárius Pászthory Sándor vitte.

Swieten elereszté a régi directorokat, s a nemzeti iskolák inspectorait s újakat választá. A kassai kerületben ifjabb Péchy Gábor helyébe, ki septemvir leve, directornak gróf Török Lajos nevezteték, s ez felmene Bécsbe szóval is venni a minister parancsait. Felméne oda, s történetből épen akkor, midőn Török, consil. Lodomérszky István is, nemzeti iskolák inspectora Péchy alatt, ki most assessornak vala nevezve előbb az eperjesi, majd a kőszegi táblához. Swieten megszólítá Lodomérszkyt, hogy ez nevezzen meg egy catholicust és egy protestánt, kit ő neki kiüresedett hivatalába állíthasson, s Lodomérszky, kivel én talán soha nem is szóltam, a protestánsok közzül engem ajánlott. Engem ajánlott az én felekezetemből gróf Török is. Gróf úr hihetőleg szóla Lodomérszkyvel, minthogy K—t ajánlja, mondá Swieten. Török bizonyossá tévé a ministert, hogy Lodomérszkyvel és velem erről soha nem szóltott, s hogy a gondolat magác. Adassa be tehát esede-

zését, mondá Swieten. Török tudatá velem, mi történt, s én felküldém azt, mihelyt levelét vettem.

Consil. Kelcz tőlem, consil. Vay József, ki most szabolcsi vice-ispánná vala nevezve, gróf Töröktől tudá, mit forralok, s mind Kelcz, mind Vay engem óhajtja maga mellé fő-nótáriusnak. Kelcz előmbbe terjeszté, hogy ha őtet elhagyom, ő is el fog esni hívataltól, mert németül nem tud, s nem kap senkit, a kinek conceptusait vaktában aláírja, kívülem. Vay viszont, hogy ha a tudományi karhoz megyek által, bezárom magam előtt az utat a további emelkedésre, holott a fő-nótáriusságból mind az országlás, mind a törvénykezés útjain előhaladhatok. Szántam Kelczet, s lángoltam Vayhoz csatlalni, s tanácsát igen bölcsnek találtam; de Török Lajos alatt állhatni, de elvonattatni a kedvetlentől ahhoz, a mi nekem mindennél kedvesebb volt; minden vallásbeli honfiak nevelésére hathatni, s oly kiterjedésű megyében, mint a mely reám várt, s Szepes, Sáros, Zemplény, Ungvár, Bereg, Gömör, Torna, Abaúj, Borsod, Heves vármegyékből állott, s a Jász és Kis-Kún kerületekből: — az a kinézés oly kedves, oly csalogató vala, hogy annál én kedvezőbbet álmodni sem tudtam. Megkövetém Kelczet és Vayt, s azzal mentém magam, hogy esedezésem már be van adva, s magamat és gróf Törököt a minister és Pászthory nehezteléseinek ki nem tehetem.*

* Kazinczy 1786. nov. elején neveztetett ki iskolai felügyelőnek. «Nálunk — írja 1806. decz. 29-kén költ levelében Cserey Farkasnak — a vármegyei tisztségek épen oly becsesek, mint becstelenek Erdélyben, s én Szabolcsban egy Vay József főispánsága alatt szolgálhattam vala; de a József alatt történt változások, a haza legsarhálosabb szabadságainak elenyészésén támadt fájdalom, s az a szerencse, hogy itt tudományok körül szolgálhatok és gr. Török Lajos alatt, megsiketítették füleimnek a nagyravágyás szavát s eltoltam azt magamtól, noha a kassai kir. comissarius Szentiványi Ferencz Exc. arra már ki is nevezett». Szoros kapcsolat volt tehát Kazinczy közpályája s a korszellem és kormányrendszer változása közt. A megyéhez hazafisága vonta, a tanúgyhöz emberbaráti szeretete. Amazt jóformán meg kellett volna tagadnia, ha tovább is szolgálatban marad, emennek épen a József kormánya alatt áldozhatott kedvére.

6.

MDCCLXXXVI.

A kineveztetés tovább húzódék, mint gondolám, s a gróf tanácsából augusztusban felmenék Bécsbe, hogy kérésemet Pászthorynak, Swietennek, a császárnak benyújthassam. Pászthorynál jelentem meg legelőbb, s ez tudatá velem, hogy kineveztetésemet a császár a laxenburgi táborban azelőtt harmad nappal aláírta. Így a császárhoz tolakodni nem merészlettem, a mit annál nagyobb veszteségemnek tekintek, mert a rendkívül való emberrel szólni szerencsém többé nem vala.

Swietennél negyvenhárman jelenénk meg; stabális tisztek, papi és világi tudósok, akadémiai ifjak s gymnasiumi gyermekek, mert ez a valóban nagy ember kiszemelé a jobb főket, s tanulásaikat szemmel tartotta; a szerint járának fel hozzá mint atyjokhoz. Azt vártam, hogy a tisztek után engem fog beparancsolni, mint idegent, s bántott az, hogy előbb a fiúkat. Egy ismeretlen pap és én utolsóknak hagyatánk. Örvendjünk szerencsénknek, monda ez, jele, hogy velünk akar legtovább szólni. Most ez is béereszteték, s én maradék utolsóknak.

Swieten kisdéd, de nem gyenge természetű úr vala, nem épen pisze, hanem rövid és vékony orral, apró csíkú s virágú, meggyszín selyem kabátban és nadrágcskában, kontytyal és hajtáskával. Hidegsége elretente, de meg nem zavart; szerencsés órámban jöttem hozzá. Sokat állék, mondá, járjunk; s a tágas szoba egyik szegletéből az átellenben álló szegletig lépdelénk fel és alá, hogy a menés hosszabb legyen.

Előmbé adá, mi a nagy cél abban, hogy az iskolák közös iskolákká tétessenek, s a hon polgárai együtt neveltessenek, s visszásan szóla debreczeni prof. Hatvani felől, ki azt vitatá, hogy az ő felekezetebeliék a bábáskodást sem tanulhatják idegen felekezetbeli iskolában a keresztelési oktatásra nézve. Megsejtém csakhamar, hogy beszédében a tárgyakat akarva forgatja, tudni akarván, mit és mennyit tanúltam, s mennyire

bízhatik gondolkozásomhoz, érzésimhez. Egy óránál tovább tartóztata. Midőn tőle, eltelve szeretettel s nagysága csudálásával eljöttem, nem foghatám meg, hogy ennyi kegyesség, ennyi jóság, ennyi lélek mint rejtezhetének e visszás külső, e fagyfaló hideg alá. Soha ily feszes, ily csaknem savanyú embert nem láttam, de soha nem jobbat, nemesebbet. S a mi tőle visszalökött, talán azért hata rám ennyi kedvetlenséggel, mert ily udvari figurát eddig csak theátrumokon láték.

Midőn 1788. Bécsbe értem, egy nagy tekintetű úr sajnálta, hogy két héttel nem elébb valék ott. Swieten csudát láttata Bécsbel. Az examenek kezdődvén, eltiltá a professorokat a kikérdezéstől, s maga tette azt a legalsóbb iskolán kezdve, a legfelsőbbekig, s így megmutatá, hogy tudja, a mit a tanítóknak tudniok kell s tanúlni a tanítványoknak. Midőn viszont ezt én beszélém cancellárius Telekinek, ki ezen exámenen jelen vala, azt kérdé tőlem, ha előttem ujság-e, hogy első pædagogarchának egész Európában Swieten tartatik. Gondjai a legalsóbb iskolák ifjaira kiterjeszkedének, s oda törekedék, hogy a monarchiának nagy férfiakat nevelhessen. Hogy berlini követsége alatt elakasztá a nagy Fridrichet, hogy Kaunitz a legnehezebb dologban az ő segédjével élt, s midőn diplomaticus írásokban mások nem találának szót, kijegyezni, a mit az idő kívánt, hozzá folyamodának segédért; hogy a monarchiában ő vala a legtanúltabb görög, s egyike a legtanúltabb hangművészeknek, közönségesen tudva volt. Minden tudós fej hozzá tartozónak nézé magát; Swieten vala atyjok, barátjok, jóltevőjök, kevélységek. Mely jól mennek a dolgok, a hol az első tudja s akarja, a mit kell! s mint szereti ott minden az elsőt, mint az első az utolsót!

7.

Pászthory felől szólanom nem lehet és nem kell. Minden tudja, mely nemeslelkű ember, mely hív magyar volt ő. Ragyog a haza védelkei sorában, s örök és tiszta fényben ragyog. Kisded termetű, lelkes és

kedves arczú, szöghajú, barna szemű férfi, magas szemöldökkel, s beszédes, azt mondanám, hogy az elúnásig, ha a leglelkesebb, legnemesb lelkű ember meleg ömledézésit elünni lehetne. A cancellária lelke József alatt Pászthory volt. Tisztelet és hála érzései gyúladnak fel lelkemben, valamikor körüle töltött óráimról gondolkozom. Forró barátja, pártfogója, elősegelője mind annak a mi szent, a mi jó, forró barátja nyelvünknek. Hogy cancellarius Pálffy megköszöné Péczelynek a Henrias magyarrá tételét, az a Pászthory munkája vala, s maga ez is mutatja gondolkozását, lelkét, érzését.

8.

Palásthy Márton, fija a generálisnak, s Koppinak neveltje, egyike vala azoknak, kik a Pászthory körébe tartoztak. Önkényt tette le secretáriusi szolgálatát a cancelláriánál, de vesztég marada Bécsben, a tudományoknak élve s szép örömeinek. Gyönyörű vala azt látni a József epochájában, hogy a jobb lelkek hogy szövődének össze, hogy tartának össze, az egymástól elválasztó színek különbségei mellett is, mihelyt őket a jó szeretete egyesítette. Nagy és kicsiny, s hazafi és idegen, tisztviselő s magányos, polgár és katona egy volt, ha egymásban érdemet találtak. Ezen útam szép ismeretségeinek egy részét én Palásthynek köszönöm.

Egy nap ebédre híva meg bizonyos asztal-adóhoz, a Leopold-városi híd mellé. A mint megjelenék, az egyik asztalnok jelenté, hogy a gyenge egészségű Palásthy, valamely változása miatt, nem fogna megjelenni, de hogy a három olasz, kiket velem együtt vendégeinek híva, jelen vagyon, s mingyárt tálnak. Nem lévén ott, a kinek kedvéért megjelentem, mondám az egyiknek, kit ismerék már, hogy megyek; én Bécsben jobban tudom használni időmet a gazdag ebédek evésénél. Hogyan! s onnan tudnál-e elmenni, kérdé ez, a hol Pilatit láthatod? — Mely Pilatit, de talán csak nem azt, a ki *Di una Riforma in Italia* és a *Voyages en différens pays de l'Europe* című munkákat írta? — Sőt épen azt; de vigyázzak, hogy az evés közt tudományos

dolgokat ne hozzak elő; asztalnál ő csak örömről szeret szólni.

Az ebéd enyelgések, pajkosságok közt múla el. A két olasz billárdozni kezd, Pilati és én helyeinken maradánk. Az asztalnok felhozá tokajimat, anyám természetét, jegeséből, s én megtöltém a Pilati poharát. Éljen az a föld, mely ily bort terem és sok szép leányokat! mondám, hasznomra fordítván az olasz említett intését. — «Uram, te magyar vagy?» kérdé Pilati. — «De bécsi magyar, vagy magyarországi? mert én a kettő közt nagy különbségre találtam.» — «Viselsz hivalt?» — Elmondám neki, hogy egy megyének vice-nótáriusa voltam eddig, most az iskolákhoz megyek által. — Csudálkozva hallá, hogy fizetésem csak százötven forint; hiszen egy inas is többet von. Úgy accidentiáim mennek sokra. — Azok szépek, felelém; esztendeje, hogy szolgállok, s azolta huszonnégyszáz lópatkót kaptam egy hámorostól bizonyos expeditumért, melyet azért vettem el, hogy a nagyatyámnak küldhessem ajándékban, mint első keresetemet. — Ez mindinkább ingerlé a kérdésekre. — «Tehát egyéb hasznokat vonsz, melyeknek nevét sem tudod adni.» — Vonok; ötszáz forintot fizetek szállásért, s két patvaristát tartok fizetés nélkül ugyan, de szállással, asztallal, fűtéssel, mosással. — «S mint ronthatod így magadat!» Ez nálunk szokás, s mi örömet teszszük. Olvasóm hozzá vethet, ezeket mi követheté.

Kére, beszéljek neki holmit a magyar lélek felől, s nem a mit a városiakról mondhatnék, hanem a nemzetnek azon részéről, mely a maga eredetiségében megmarada, és még külső színt nem vett fel. Az vad lehet, de őtet inkább érdekli a lelkes vadság, mint a lelketlen simaság. — Úgy bennünket itt ér az estve, mondám, mert én az ily apró történetekben kifogyhatatlan vagyok. S akkor elbeszélvén holmit Baranyi Gábor és a szabolcsi Niczky József felől, elmondám, mi történt velem kevés napok előtt. — Öt hete, mióta Bécsben vagyok, mondám, s már kínza a haza-vágyás, és ha az utcán valamely szegény sorsú magyart láték, meg nem

állhatám, hogy szóba ne eredjek vele. Egy nap strimfliben, koszperddel és hajtáskával menék a Karinthiai utczán s meglátám, hogy egy ősz bajuszú ember rongyos köpenyegben megkoczcztantá egy zsemlyesütő ablakát. Tudni akarám, mely vármegyében lakik. Rám mereszti szemeit s csudálkozik, hogy magyart láthat strimfliben. «Veszprém vármegyében, édes német uram!» felele jószívűleg neheztelve. Én elsikoltám magam a szóra, s az olasz pap, kivel együtt mentem, elijedve sikoltásomtól, két ízben kérdé: «*Che dice? che dice?*» Most tudni akarám, mi baj kergeté a nagy városba; elmondá azt, s oly szép áldással, hogy ha még üresebb volt volna is zsebem, mint már vala, örömet osztottam volna meg a szent-király-szabadjai lakossal. — Piláti vette poharát s egészségéért ivott. — Palásthy elbeszélé, mennyire megkedvelé mulattatásomat Piláti.

Említett elsőbb munkája ötet Hollandiába veté által, s a professorok ötet két Galliczin herczeg nevelésére ajánlották. A nagy Friedrich ismerte munkáját s azok számába hívta meg, kikkel vacsorálgata, hogy ezektől hallja a miket meg nem olvashat. De Piláti megúná Berlint. Láta, hogy a király tartóztatni fogja; jobbnak látá tehát megbántani, hogy elkergettessék. Most a meleg holnapokat mindég Bécsben töltötte, ősszel Szicziáliába költözködék, mint a gólya és fecske. Barna, széles arcú öreg, parókában. Erős alkotása neki még egy-két decenniumot ígérhete.

9.

Látni akarám udv. consil. Born Ignác* urat. Vezető kezét csókola neki fiúi tiszteletből, nem alacsony-sággal. Udvari gyászában üle bibliothekájában a nagy Friedrich után, s fel nem kele előttünk, a mint mondá, gyengélkedő lábai miatt. Vékony testű, s arczának

* Born Ignác (1742—1791) hírneves bécsi geologus, a ki mint magyar születésű, hazánkban is tett tudományos utazást s több latin és német nyelvű geologiai művet írt.

színe a sárgásba csapott. Képe, Fügertől, hánytott munkában igenis idealizált; a Hormayr Ausztriai Plutarchjában ifjabb s kövérebb arcú mint lenni kellene; Adam legjobban metszette, mad. Bayernek pasztellja után, de az Adam rezén Born hidegebb mint volt; a Hormayrén causticusabb. «S tudod te — kérdé tőlem — hogy én is magyar vagyok?» Nem tudtam, de átallám megvallani, s így feleletemet úgy kelle adnom, a hogy a beszterczeiek láták jónak, hogy ne hazudjak, de igazat se mondjak. «Ha azt nem tudnám: azt nem tudnám, a mivel nemzetem kevélykedik.» «Igen is, én károly-fejérvári erdélyi-magyar vagyok.» Értette ő, hogy vendégének nem tehet kedvesebbet, mint ha azt magával bővebb ismeretségbe hozza, s így tartalék nélkül beszéle maga, hazánk, a császár, s a klagenfurti Mariana főherczegasszonyról, ki Bornnal levelezett. Ebédlőjében ennek képe függött, s az Albert szásztescheni herczegé, s a Born három kedvenczeié: prof. Ruprecht, Blaumauer, Ratschky. Trumeau-asztalán áll a maga büsztje Ceracchitól, itt gipszben, mert a márvány nem itt. Kevés napok múlva Selmezcze indúla le, megtekinteni, mely szerencsével foly az amalgamálás. Az ötöt a világ két hemispheriumán híressé tette, hogy Selmezcze Angol- és Spanyolországból, sőt Amerikából is jövének hallgatók.

10.

Blumauernél vasárnap kilencz órakor gyűlének össze olvasó barátjai. Ajtaja nyitva áll minden idegennek, kik hallgatni akarák, ki mint számol a maga e héti olvasásairól. A poeta figyelmessé tevé a historikust, hogy ezt vagy amaszt tekintse meg; az hasznára lehet dolgozásiban; a historikus a matematikust, chemikust, metaphysikust és megfordítva. Jelen valának Blumauer, Ratschky, Alxinger, Gottlieb Leon, a dominicanus Poschinger és többek s ezek az asztalnál, mint egy célra dolgozók: mi a székeken. Gyönyörű egyesület! mert ha különben közöljük barátinkkal, a mi kinek-kinek céljait elősegélheti, az több bajjal jár, s nem ily nagy hasznú.

Blumauer kiaszott, hosszú ember volt, sas orral, barna hajjal, pislogó s rövid látású szemekkel. Affektálta a durvaságot. Ratschky igen kövér fiatal ember, szelíd, nyájas, igen barna s igen tömött hajjal. Látni vala benne az igen jó embert, mint Blumauerben a lelket, elmést, de pontjából kilököttet. Fiatal jezsuiták, a szerzet eloltásakor 1773. mindketten visszatértek a világba, s Ratschkyt a szegénység a bécsi mészárosok szolgálatjába kényszeríté lépni, s igen csekély fizetés mellett. Azok egy kérelmet nyújtának be a császárnénak, s a kérelem a Polizey professorához küldeték. Ki tévé fel a kérelmet? kérdé Sonnenfels. A mészárosok elijedének a szóra, s mentegeték nótáriusokat, hogy az igen fiatal ember, s tapasztalatlan. Az udvari consiliarius látni akará, s Ratschky megjelent. Uram, monda Sonnenfels, a kérelem lelket mutat; mit tanultál, mely nyelveket tudsz? s tudsz-e görögül? akarsz-e tanulni? te fiatal vagy, sokra mehetsz. Ratschky elébe terjeszté, hogy ő szegény szülék gyermeke. — Pénz lesz, monda Sonnenfels, de tanulni kell. — Az nekem öröm, felele Ratschky, s a mészárosok embere referendarius leve a cseh cancellariánál; Sonnenfels nélkül örökké a Bécsbe hajtott vágókat improtecollálta volna.

Midőn később beszédekét olvasa fel társai közt, s azok a beszéd végével tapsolva tisztelgeték őtet, ezt szokta vala nekik mondani: «Talán nem rossz az ökrök nótáriusától!» Verselgetett, de könnyebben, mint jó verselőnek illik, s hátra maradt e részben korától.

József szereté Ratschkyt s neki és Blumauernek olykor maga ada thémákat. Ratschky a lombardiai hegyekben eltörte vala karját. Megjövén Bécsbe, számot ada a császárnak tapasztalásai felől, s ez neki száz aranyat küldé patikai költségként. — Mondja, kérem, ő felségének, hogy ennyiért másik karomat is eltörettem; felele, s a felelet nem ökrök nótáriusára mutat.

11.

Alxingerrel egy ebédnél juték közelebbi ismeret-ségre. Míg a többiek billárdozának, tudni akará, mely

haza szülöttje vagyok és egyéb beszélgetéseink közt, ha verseit ismerem-e? Némely darabjai felől magasztalásokkal szólék; de ő inkább azt akará hallani, hogy mely darabjaival vagyok legkevésbbé megelégedve. Talán a Secundus után fordított Csókjaiddal, mondtam. — Azt nem vártam, felele, mert úgy hittem, hogy ott több szerencsével dolgoztam, mint sok más helyeken. — Talán én, magyar, a dolognak nem vagyok illő bírása; de nagy részben könyv nélkül tudván Secundusnak e szép darabjait, nem csudálhatod, ha hogy a római kies beszéd a német nyelv durva hangjaiba áltöltöztetve, elveszté előttem minden szépségét, s nyelved hibáját fordításodnak tulajdonítom. Meg nem fogható, mint lehet a német nyelvet nem-szépnek ismerni. Te talán magad is dolgozol versekben; ha igen, töltsd kedvetem, s mondj fel előttem valamit dolgozásidból. — Mivel épen a Csókok felől szólunk, mondtam, az egyik Csók fordítását fogom füleiddel hallatni. — Egyik pentameterem e sor vala:

Rám a legforróbb csókokat hintegeted.

Oh, az az utolsó szód rettenetes! csupa E betűkből áll! — Igenis, mondtam, nyelvünknek, a keletinek, ez minden vétke. De nincs-e monotonia a tiétekben, a rómaiban, a görögben is, s ezekben durvább vocálison, mint a miénkben. Klopstockban egy helytt ez áll:

— — — entgegengesetztsten Felsen. —

Kére látogatnám meg, s más nap nála valék. Cselédje bodrozá haját, míg ő valamely latin versezetet olvasa, melyet igen pompásan nyomtattata nem tudom ki az orosz császárné tiszteletére. Az asszonyuralkodó a vers címjén Autocratrixnek vala nevezve, s magában a versben is találá gyanús szólásokat. Itéletemet kíváná tőlem, s az egyezék az övével. Előhozatá szomszéd szobájából Fábrinak *Thesaurus Eruditionis Scholasticae* című munkáját s tudni akará, ha ismerem-e. Gyermeki korom olta, mondtam, s midőn deákúi írok vagy olvasok,

az úgy nem hág le asztalomról, mint a Wielandéról nem Adelung.

Tükre alatt egy arczkép függge, Posch Lénárdtól domborítva viaszból, s szabadságot vevék tudakozni, kié a profil. — Nem fogod ismerni: Haschka. — De igen, ha csak szép tetterről is. — Elhallgatott. — Alxinger gazdag volt és gyermektelen. Megbántva feleségétől, letette ágensi hivatalát; tanulásban tölté éjeleit, nappalait s tudós utazásokat teve Németországba. Mint a magustiseurök a kéz megilletése által hatnak a betegre, ha tudnillik az által, mert én őket sem nem ismerem, sem ismerni nem akarom; úgy az azok látása ránk, a kiket ragyogni látunk pályánkon. A Doolin von Maynz és Bliomberis írója ezt fogta érzeni, midőn az Oberon íróját meglátta.

Alxingernek Haschka egy nagy ódaköltőt látszék ígérni, de nem vala elég pénze, hogy egyedül a tanulásnak fekhessék, s a széplelkű ember neki tízezer forintot ajándékoza, bizonyosan meg nem álmodván, hogy ez az ő beneficiatusa egykor társává lesz az Alxinger által kegyetlenül megkorbácsolt, nálunk is híres Hofmannak. Hogy Ausztria Haschkában Klopstockot nem nyere, az legalább nem az Alxinger vétke.

12.

Mint juthatok én Bécsben majd a tudós szerezsen ismeretségébe? kérdém egy valakitől Kassán, ki Bécset és Angelo Solimannot * jól ismeré. — Küldj neki egy

* *Angelo Soliman* levelezett is Kazinczyval; levelei közül csak egy ismeretes, a többit Kazinczy Dayka Gábor leveleivel együtt tűzbe dobta «első megrettenésében». «Midőn — írja Kazinczy 1809. aug. 8-káról — az utolsó visitemet tevém nála 1791. Aug.-ban, feje turbán nélkül volt, álla pedig beszappanozva. Könnyű képzelni, mint hatott meg ez a véletlen látás. Őszűlni kezdő haja olyan volt, mint a szürke moszkva-bárányszőr, s a legfeketebb szerezsen orcza a beszappanozott állal irtózatot csinált. Vonásaiban s ártatlan s csaknem gyermeki mosolygásában egészen festette magát szelid szép lelke. Még hallom első megszólítását: Bruder Kazinczy, ich danke Ihnen für den köstlichen Tokayer s felém fordította ki teknősbékai tenyerét s megcsókolt.»

pár butellia tokajit, felele ez, de nem a minél erősebbet, hanem a minél édesebbet, s kénytelen lesz hozzád eljönni.

Egy nap szállásom kapusa jó, s jelenti, hogy egy idegen akar velem szólni, s láttat, ha honn vagyok-e. — Ki az idegen? — Nem tudom. — Hol van? — Egy ismerősénél az első emeletben. — Lementem hozzá, hogy megmentsem a felfáradástól, mert én a harmadik emeletben laktam.

Midőn belépék, Angelo turbánnal, csíkos nyári dolmányban s világos színű kaftánban álla előttem, felém fordítá ki tekenősbéka-színű tenyerét, nekem jött, megcsókolt s köszönte ajándékomat. Az a gordovány-színű arcz fejrő fogaival és szemeivel el nem borzasztá; szerencsént látni nem volt új dolog előttem, de az a tekenősbéka-színű tenyér elborzasztá. — Megkövetém bátorságomért, s kértem, tulajdonítsa merészségemet meggyőzhetetlen vágyomnak, hogy őtet, kit a történetek egy afrikai király gyermekéből magányossá változtatának, és a ki új hazájában lelke, tudományai s szíve által minden jók becsülését megnyerte, láthassam. Visszaadám látogatását, s lelkét úgy lelém fejérnek, mint arczát feketének.

13.

Valamit Bécsben látni kell, igyekeztem meglátni; de a fegyverházat, ámbár Bécszet tízszer látám, s egyszer több holnapokig, soha nem. Borzad lelkem a gyilkos szerek látásától, még ha védelmül használatnak is.

Áltesvén a templomok s nevezetesebb épületek megtekintésén, architektúrai czélokból, minden időmet a galeriák, s a festők dolgozóji s az alakló-academia,* ismerőseim képgyűjteményeik s a képárosok boltjai foglalák el, s jó rakás rézmetszetekkel tértem haza. Az alakló-academiában Schmutzer vezete körül, megbecsülhetetlen jósággal, ő, a Theodosius táblájának metszője, az a nagy mester a vonásos metszésben. A Belvederebe

* Képzőművészeti akadémia.

kétszer, háromszor minden vezető nélkül léptem fel, hogy lássam, mely hatást tesznek rám a képek; csak negyedszer, és tovább osztán mindég vettem vezetőt magam mellé, hogy lássam érzésimnek mit hihetek, s hallhassam a mit képértőnek tudni kell. Ifjabb olvasójimnak ugyanezt ajánlom; ne rontassák el keblökben az első behatás örömeit a csicszerónék által, kiktől úgysis kevés jót tanulhatnak, ha jóra nem vezette a vak szerencse. Valamely nap nyitva vala a Belvedere, én mindég ott valék, s reggel olta délig, dél olta estig. Mint annak örvendheték, hogy 1777. nekem több vala a Van Dyck feje, mint a Hoogstratené, úgy most annak, hogy nekem több vala most az Olasz Iskola, mint az Alföldiek játékos darabjai; s még inkább annak, hogy mind az egyiknek, mind a másiknak érzém érdemét. Vezetőm olykor tőlem hallá, a mit nekem kellett volna tőle. De e dolognak is komoly studium kell, hogy biztosan ítélhessünk; maga a természeti adomány nem elég.

14.

Egy festőnél töltvén időmet, egy szálas, piros stabális tisztet láték belépni hozzánk, oly fejrre őszült hajjal mint kabátja. Az Trenk* vala, kit Friedrich kínos fogásban tartott. Kérdé, ha olvastam-e tőle valamit, s kedve telve hallá, hogy Macedo bajnokját. Kapott volna tömjénemen, de én azt az ő firkálásának, annak a vadnak, nem gyujthattam; s minthogy magát] festeté, fogása történeteire vontam el poetai mázolásától. Engede kérésemnek, s hosszasan beszélé, mit szenvedé. Csaknem hihetetlen dolgok; de hányszor [nem esik önmagunkon vagy másokon szemeink előtt, a mit hinni nem mernénk, ha nem láttuk volna.

Sok ízben ebédlék vele közasztaloknál, de szívem a

* *Trenk Frigyes b.* (1726—1794) rendkívül viszontagságos életű kalandor író, a kinek számos munkáját magyarra is lefordították; itt említett művét (Macedonischer Held) mint magdeburgi fogoly írta (1760) Nagy Frigyes ellen; ezt 1790-ben Laczkovics János ültette át nyelvünkre.

feszes és ragyogni szerető ember felé soha nem tudavonzódni. Kereste a veszedelmeket, míg a guillotin Párisban véget vete lovanczoskodásainak.*

15.

Báróczy felől más helytt, hogy róla egy végtében szólhassak. Itten valamit a theatrumok felől.

Tudván, hogy a szín fődarabjának Hamlet tartatik, valamikor azt játszsák a kassaiak, mindég elmaradtam a theatrumból; rettegtem, hogy a rossz, vagy a mi szint-annyi, a középszer játék előli bennem, a mit keresék. Most itt vala jelentve Hamlet, s egyike valék a legelébb felgyülteknek. Lange játszá a darab hőset; meg valék rázva lelkemben és testemben, s áldám soromat, hogy a darabot itt láttam adva, nem Kassán.

Egy ismerősöm tudni akará, theatrumból jövök-e, honnan ő is, s mint valék megelégedve. Sem a játszott darabbal, mondám, sem a játszókka. Két kezét felrántva borzada vissza tőlem Luzatto,** s én bizonyossá tevém, hogy a kassai játszók nem játszanak rosszabbúl, mint ezek ma, sőt többére jobban. Kérlek, mondá, ne mond ezt más előtt, ki fogsz kaczagtatni; tudod-e, hogy Brockmannt láttad? Elnyele szégyeltemben a föld, s elnémúltam, de megmaradtam érzésem mellett.

Most Clavigo vala kijelentve, s a Beaumarchais szerepét Brockmann készüle játszani. Megjelentem a házbán, s vártam a csudát. Brockmann az elsőbb aktokban jól játszott, de azt Kassán is adták volna így; nem értém, az ember mint juthata celebritásához. Hajlandó

* Kalandvágynak; új szó, a mely azonban nem jutott a közhasználatba.

** E férfiúra vonatkozólag Kazinczy 1793. okt. 8-káról így ír: «Bécsben levén 1786-ban, barátim egy *Luzzato* nevezetű igen gazdag és igen tanult zsidóhoz vezettek. Asztalán akkor is nyitva volt Voltaire.» S midőn Kazinczy beszédbe ereszkedett vele s a bécsi színházzal való elégedetlenségét fejezte ki előtte: «a szegény zsidó úgy nézte, mint egy szánakozást érdemlő etourdit (eszelőst), vagy egy mindent, valami Magyarországon van, szépnek kiáltó magyar gaszkont.»

valék azonban inkább azt hinni, hogy a dologhoz én nem értek, minthogy az egész német világ nem. De most jön a scéna, midőn a levél megérkezik, s Marie magát ismét megcsalva látja. Beaumarchais-Brockmann lángol és reng, magosan felkontyolt üstökébe ravaszúl igen sok púdert rakata, s úgy csapá meg homlokát, hogy újjai üstökét ütötték meg, s a púder ködöt csinála egész figúrája körül. Ez a lángolás, ez a rengés, az a vad hang, melyben haragját öntögette, az a meredező szem, az a fel-felrántott kar, és minden, minden mutatta, hogy a német világnak van igaza, s hogy nem nekem volt. Minap a szerep nem kíváná, hogy kitégyen magáért, most kívánta, s az játszik jól, a ki, a hol kell, *attenuat vires*.

Storazzi, a szép énekesné, szememet, fületem, lelke-met elbájolta. — Mozart az orchestert igazgató, forte-pianóját vervén. De az oly annyira nem-testi örömek felől, mint a miket a muzsika ád, nem szabad szólni. Hol az a szó, mely azt fesse?

16.

S ez a mennyei gyönyör egy más érzékre ható gyönyört juttat emlékezetembe.

Dornbachra menvén ki, s mint mindenüvé, a hol elsőben, oda is egyedül, a mint a bokrok előtt elmenék, egy ismeretlen illat csapa meg. Körültekintém magamat s sem a földön, sem a bokrokon nem láték semmit, a honnan az jöhet. Minél tovább távozám, annál inkább tűnt el az illat. Visszamenék, s szaglásom elvezete a keresett helyre. Félttem a megszólítástól, de kísértetem nagyobb vala, mint hogy ellent állhassak s hirtelen meglopám a kertet, hogy a városban végére járhassak, a nem ismért szerény plánta mely nevet visel. — Rezéda vala s nálunk ismértlen akkor még Viczay által is.

MÁSODIK SZAK.

Vice-Ispánomat leveré a hír, hogy elértem a mit kerestem; s mihelyt haza érek szeptemberben, kére, mond-

jak le a nyert hivatalról; nemcsak ötlet fognám kiejteni hivatalából, hanem magam előtt is szép kinézeteket zárok el. A kir. commissarius toldítá a Kelcz kérését, és hogy annál készebb légyek megtenni, a mi tőlem kívántaték, engem abauji fő-nótáriusnak kineveze huszonhét esztendő koromban, s áltugratván velem az elsőbb vice-nótáriusságot. Szívem el vala lágyúlva Szentiványi és Kelcz eránt, de mint bántsam meg Swietent, Pászthoryt, Törököt, Vayt és ez által gróf Teleki Sámuel, a ki Vaynak kineveztetésemet megígérte? Ha Török-höz nem csatlott volna a hivatal, úgy Vay mellett óhajték vala szolgálni, s feláldozám vala szerencsémnek azt is, a mi engem hatalmasan kötött Kassához. S én nem bérért, nem kevély kinézetekért, hanem az ügyért vágytam ide. Sohasem óhajték egyéb lenni, valámíg Török veszteglend, s bár halálíg. Fizetésem belépésemkor hatszáz, 1789 olta ezerötyszáz forint volt, ezüst vagy ezüstárú papiros pénzben, s felemelt fizetésemmel négy altisztet is adtak mellém főszolgabírói rangban. Hivatalom nem vala összekötve a consiliariusi titulussal, de azt viselhetém mint elődöm Ladomérszky és tisztársam Pethő Jakab; azonban az engem nem csiklanda.

Kineveztetésemet leginkább a gróf Török atyai szeretetének köszönhetém s a Ladomérszky jó vélekedésének, de literatúrai dolgozásimnak is némely részben, mit sokan idővesztésnek szeretnek tekinteni, s épen azok annak, kik a kopózást, henye pipázást s kártyázást nem annak. — Egy szomszédunk lehozá Bécsből Czirjék Mihály testőrt, mátkájával, hogy a boldog pár, ha hogy a bécsi leány hozzá szokhatnék azon sivatag hottentott földhöz, hol az urak bajúszt hordanak s czaflitlan hajakat, megtelepedjen. Látván Rolly József, hogy Czirjék olvasgat és irkál, beszélé neki, hogy az ő szomszédjában is van valaki, a ki könyvet tart és szeret olvasni s irkálni. Czirjék megérkezék Felső-Regmeczre, s Rolly (1784. febr. 29-d.) az anyámat és engem ebédre kérete meg.

A mint belépénk, a szép hadnagy és a szép leány egy asztalka mellett ültek. A leány felolvasa a Colardeau

Heloizéból két sort, a hadnagy pedig némán futa végig fordításán, s kéziratán igazításokat teve. Szébb leányt, mint ez az új leány (Heloiz), nem könnyen lehet látni; szébb ifjat, mint ez az új Abelárd, még nehezebben; de talán szébb kéziratot sem könnyedkén. Az aranyozott szélű papirosra vala írva, behintve aranyozott és kék porral, s a kék és rózsaszín tambour pántlika, melylyel által vala tűzve, hosszú bodrokkal nyúla ki a papirosból. — Visszaadák látogatásunkat, s Czirjék óhajtá látni, mit dolgozom. Nekem az minden óhajtásom, mondám, hogy rajtam valaha ki lehessen ismerni a Báróczy tanítványát. Czirjék elbeszélé Báróczynak, mely csudákat láta ő Tokaj mellett, Báróczy Pászthorynak vitte meg a hírt, Pászthory Széchenyinek, s ennek azt is, hogy én Gessnert fordítom, a mit osztán Széchenyi Gessnernek; s midőn kérelmem a *Swieten* előlétele alatt hetenként tartatni szokott ülésekben előfordúla, *Pászthory* hajlék teljesíteni kívánságomat, minekelőtte látott.

De kedvességem nyelvünknek és literaturánknak ezen tiszteletes barátja előtt mi könnyen csökkenhetett volna meg, ha nem volt volna eléggé bölcs, azt mindennek egyébként venni inkább, mint romlottságnak. Egy magyar rábeszélé, öltözném strimflibe, czipőbe s jelenjek meg így mindenütt; Bécsben azt teszi minden ifjabb magyar.

Hittem neki, mert így jára Palásthy is, Beőthy és Szláv secretariusok, sőt bő nadržagocskában láttam magát Pászthoryt is, de Stiblivél; s íme Pászthorynak ebédjénél strimfliben jelentem meg, hajtáskával, kosperddel. Belépván ebédiőjébe, megrezzenek, midőn a falról Széchenyl, Skeriecz Miklós, Szily, Somssich Lázár nézének le rám, oberster gróf Drzskovics János pedig, kinek szemeit a festő földre súlyesztette pirúlui látsyék érettem. A cseiéd előttem ajtót nyitá s Pászthory elnémúlva fogadott. Csaknem elnyeie szégyeltemben a föld. Jártam így ezután is; de e szent helyre, e szent férfiak hépe elébe, de Pászthory elébe nem léptem így többé.

A királyi rendelés végre megérkezék, s gróf Török engem November 11-d. bévezete hivatalomba.

József és Miklós öcsém Kassán tanulának, s az ifjabb Baróti alatt hallgatá a retorikát. Ez jó iskolájából, s nekem egy hexameterekben írt könyvet hoz professorától, melyet a szerzőtől az nap veve. Baróti mindég buzdítgata, hogy magamat a verselés nehézségei által elrettentetni ne engedném, s Plinius szavaival inte, hogy igyekeznünk kell ugyan minél jobban írni, mindazáltal írjunk a mint lehet.

A nem jó hexameterek engem Catullnak ismért dévaságára emlékeztetének, s más nap az öcsém a rossz munkát a nem igen jó, de eléggé eleven verssel vivé vissza.

1786. októb. 16-d.

Mint bánthattalak én meg úgy, barátom,
Hogy te engemet ezzel a csömörlést
Indító csevegéssel öldökölj(él).
Testét lepje meg a gonosz pokolvar,
A csorgó fakadékok, a bűdös rüh,
És a csontokat-hasgató podagra,
Mint a gombolyag, húzza össze úját,
Ezzel tégedet a ki gazdagíta,
Ily istentelen átkozott darabbal!
Ah nem láttad-e, hogy szegény barátod
Elvesz mérgibe', majd ha olvasandja?
Várj, várj, nem viszed ezt el; összegyűjtöm
A sok Kónyit, a nem magyar Zechentert,
S nyomtat Landerer a mit holnaponként,
S majd ha összeszedem, barátom, őket,
Érdemlett jutalom fog érni érte.
Várd bízvást; azalatt oszolj előlem,
Akármerre vezet szemed világa,
Rút fajzat, pökedelme nemzetemnek!

Baróti magán kívül vala örömében, hogy intésének sikerét láthatta, s hendecasyllabusaimat megküldé szepesi kanonok Molnár Jánosnak. Ez, a hogy mingyárt kész vala feleletével, így adta Barótihoz válaszáat:

Miskolcz táji Kazincz, kit négyszer láttalak úgy, mint
A vak az új holdat, fájt, hogy nem tudtalak egyben
Által is ismerni; mit vétett vajjon Apollo,
Kedvesed? o Músák, kiket annyi virággal imádtam,

Ellenetek mi gonoszt tettem, mivel háborodott fel
 Mérgetek, hogy nékem meg nem súgjátok az útban,
 Mit láték, s mily kincse vagyon elrejtve Kazincznak?
 Nemde Catullusnak vérét, szíve, lelke virágát
 Ott ültették s az idők kerekére vigyázván,
 Ott hajtottátok termetre, gyökérre, virágra?
 Illatozó szaga, fáj, mondom, fáj, ím csak imétlen
 Tűnt hozzám, s azt is Dávidnak kelle köszönnöm,
 Dávidnakl koszorút koszorúért köss neki, Phœbe!
 Oh köszönnöm; de remeg lelkem, mikor azt is azonban
 Esmélem, netalán ez az új verónai költő
 Megjárván Rábát s Poprád tájára kerülván,
 Ottan is Suffénusnak társára találjon.

Hexametereink már voltak; rosszak, de eléggé nagy
 számban. Én semmit sem óhajték inkább, mint hogy
 lyrai darabokat kapjunk s a nyugot ízlésében. Hozzá
 fogtam s elakadtam. Sem rímeim nem valának szép
 rímek, sem scandált soraimban nem boldogúlhaték. Nem
 értém, mi dolog, hogy midőn hexametereket adhatunk,
 s jobban mint a németek, scandált rímes sorokban nem
 adhatunk dalokat; és, hogy én, ki németben nem tévesz-
 tem el a schémát, magyarban eltévesztem, s fülem érzi,
 hogy a sor hibás, de megigazítani nem tudom. — Eper-
 jesen s már négy esztendő előtt, midőn a német pro-
 sodia törvényeit nem ismerém, nem találván, a kit kere-
 sék,* ezt hagytam vala asztalán:

Ninon sieht dieses Blatt und lächelt froh es an;
 Vielleicht, o welche Götterlust!
 Vielleicht drückt sie's an ihre Brust.
 Götter, lasst mir den süßen Wahn,
 Das höchste Glück auf eurer Erde,
 Und macht, dass ich dies Blatt jetzt werde.

A darabnak ha érdeme nincs is, legalább megfelel a
 schémának; a mit magyarban mertem, meg nem felele,
 mert némely sor jambusokból áll, némely trocheusok-
 ból. Ily botlást ki ejt ma, bár a prosodia törvényei
 felől soha semmit nem hallott. De a még ki nem ját-
 szott muzsikai szeren a legtanúltabb újjak is hibás han-

* Steinmetz Annát, a kiről fentebb volt szó.

gokat szállaltatnak meg; miként ne, midőn gyakorlatlan újjak azon felül?

MDCCLXXXVII.

Szepesből panaszok jövének be, s januáriusban indulék eligazítani a meghasonlásokat. Szepesen (úgy neveztetik a hely, hol a püspök és káptalanja lakik) vendége levék kanonok Molnarnak. Szálas, csontos férfi; nyájas, beszédes, ömledező, de a ki soha nem nevette. Szégyelte azt.

Molnár meg nem foghatá, miért nehezítjük el mi magyarok a verselést, mely különben sem könnyű munka. Íme Homér összekevere minden dialekteket; nála ezer a folt, csak hogy a vers kiteljen; hosszúnak van véve a rövid, s rövidnek van véve a hosszú.

Egy sorban álla könyvei közt valamit nyomtatásban kieresztett, s gyönyörködék, hogy a sor oly igen hosszú. Aesopnak egy erdélyi fordításából kiszelé az előbeszédet, mert ott az taníttatik, hogy hazudni szabad.

Lekisére szekeremhez, s újra mog újra szívemre köté, védjem a panasztevőket. Mindent ígértem, valamit az igazság nem tilt, enged, parancsol. *Ita, ita*, úgy mond, *juslitia praeclara virtus; ancilla tamen religionis.*

Báró Brigido Mihály lőcsei plebánus, 1788. óta szepesi püspök, majd herczeg-püspök Laybachban, de tulajdon kívánságára ismét szepesi püspök, haláláig, azon nyájassággal fogada, melylyel mindenkor. Nála kelle töltenem minden üres időmet. A felvilágosodott pap, a nagy szónoki adományú predikáló, a nagy neveltetésű ember egygyé ömlének személyében. Szerete mindent, s így mindentől szerettetett.

Lőcsének egy másik, nagy karakterű férfija, viceispán consiliarius Gradeczi Stansics-Horváth Imre; utolsó maradéka azon háznak, melyből Márk is erede, ki Zrínyivel vesze Sziget várában. Nagy még gyengéjiben is, haragjában engesztelhetetlen, ha utálnia kelle a kit gyűlölt; de pirúlni tudó, midőn érzi, hogy megtévede, midőn látá, hogy a kire neheztel, nem rossz. Olyankor botlását tettel hozá helyre, mert szóval tenni

azt, átalította. Fő-nótáriusa láttatá velem egy három lapnyi egész ívre írt levelét, melyben ennek, úgy a hogy születése s hivatála kíváná, *Spectabilis* titulust ada, mint ő is mindég eddig neki, de most egyszerre más gondolat éré s azt, valahol a hosszú levélben előfordúlt, mindenütt kivakará, s helyébe *Perillustrist* íra, s azért vakará ki, holott a levelet újra íratni vagy írni sokkal kevesebb fáradságba került volna, hogy azzal ennek inkább fájhasson. Nevetséges kisdedségek egy nagy emberben, de ki ment egészen a kisdedségektől, s a nagy ember bukik igazán, ha bukik. — Én 1793. jelen valék egy szepesvármegyei gyűlésen, hol ő előülte, s midőn egy valaki beüle a zöld asztal mellé, úgy kíváná, hogy az onnan takarodjék, mert helye ott nincs. Nem volt helye, de mások mégis kérék, s igen sokan, hagyna neki békét. Kirúgá maga alól a széket s letérdele: *Vult ergo, Incl. Universitas, ut illum flexis genibus adorem?*

Testvére, Berzeviczy Sándorné, anyja Gergelynek,* Kakas-Lomniczon, szint oly nagy a maga nemében, mint Imre a magáéban, de Imrének gyengeségei nélkül. Lelkem tisztelettel hódol itt a két nagy árnyéknek.

Kézmárkot, hol tizedik esztendőmet éltem, megint meglátni s annyi esztendők után meglátni; a Tátrolábainál, melyen az éjjel esett eső reggelig kemény jéggé vála, hogy azt most üveghegynek nézhetém, és a mely a fel- és leszálló nap tűzétől rózsaszínbe öltözve nyúla magasan ki az éjlepte hegyecskék és dombok sorából; ott hol nyelv, öltözet, lakás, élelem s maga a természet is előttem újak valának; hol a szép, de vad

* *Berzeviczy Gergely* (1763—1822) ifjú korában huzamosabb ideig tartózkodott Német-, Francia- s Angolországban, később Lengyelországba is ellátogatott, hogy a magyar kereskedelmi forgalomnak északra vezető irányát s ennek közgazdasági hasznát tanulmányozza; számos ilyen tartalmú értekezést írt az akkori német folyóiratokba; de önálló munkában is elmélkedett e kérdésről: *De commercio et industria Hungariae* (Magyarország kereskedelme s ipara), Lőcse, 1797. Kazinczy német-magyarul nevezgette leveleiben, mert azt hitte róla, hogy Berzeviczy a közgazdasági haszon fejében hajlandó lenne nemzetiségünket is feláldozni.

természetet a maga téli vad szépségében láthatám, egy egész holnapot tölteni útban, s oly helyeken is, hol kenyeret nem találék, s pártjára kelvén azoknak, a kiket erőszak vagy ravaszkodás nyomott; példát adva tántoríthatatlan igazságszeretetemnek; felejtve, midőn bíró valék, mely felekezet tagja vagyok; s irtózva azon gaz játéktól, mely fél védeni, a hol kell a magáéit, ne hogy igazságtalannak látszhassék; szerettetve azoktól, a kik, míg nem láttak volt, tőlem rettegének; s elhintve szavam és példám által a jó magvait — mely gyönyörű, mely irígylendő sors juta itt nekem! Februariusban tértem vissza Kassára. Jelentésemet benyújtám előljárómnak. Az megolvasá azt, s jött szobámba (mindketten egy háznál fogadánk szállást; gróf Török az első emeletben, én a másodikban azon háznál, mely ablakai-val a Nagy-útczára észak felé a Molnár-utcza szögétől harmadik) megölele, megcsókola, s köszönte, hogy reményének megfeleltam. Így, édes barátom, mondá, mi hozzánk így illik. — Beszélem egyik cikkelyét.

Sötét este értem Hobgárd városkába, mely az első házon kezdve az utolsóig egészen elégett vala, s szolgabíró Badányi, kit segédül mellém rendele a vice-ispán, a plébánushoz hajtata be. Az nem vala jelen, s helyette egy megöregedett káplán jöve előnkbe, egykor lutheranus és prussziai hadnagy. — Midőn másnap tekintetbe vevém az iskolát, — nagyobb előmenetelt találván itt, mint sok más helyeken, a derék tanítót, a városi tanács jelenlétében elhalmozám magasztalásimmal. A tanító és ezzel együtt a tanács minden érdemet a plébánusnak tulajdonítának, s beszélék, hogy ez a tiszteletes pap csaknem minden leczkét az iskolában tölt; hogy az oktatást kiveszi a tanító szájából, hogy a gyermekeket könyvekkel tartja, és minthogy a tűz minden vagyonjoktól megfosztá a lakosokat, s azoknak gyermekeik ennél fogva iskolába nem járhatnak, minden nap délelőtt és délután kenyérszeleteket osztogat a megjelenteknek. Melegen tett jelentésem jó órában mene a Swieten és Pászthory kezeikbe; nem felejttem elmondani, hogy én a plébánust soha nem láttam, s vele semmi érintésben

nem állok, s a helytartó-tanács 1787. Aug. 9-d. kiadá rendelését, hogy a vice-ispán Ludvig János hobgárdi plebánusnak, a legfényesb gyülekezetben függeszse nyakába az arany érdempénzt. Egy másik, 1789. május 14-d. költ rendelés Györky István pataki plebánust Swietennél előbb szóval, tovább írva tett esedezésemre apátnak hirdette ki.*

Hivatali foglalatosságim Miskolczra, Egerbe, Jász-Berénybe szólítanak. Ily közel lévén, éltem az alkalmmal s bérepülék Pestre. Septemviratus és királyi tábla akkor még Budán tartá üléseit. Ócsai Balogh Péter, assessora ennek, később septemvir, referendárius, s elébb torontáli, később zólyomi főispán, felbátoríta, sőt kíváná, parancsolá, hogy menjek el az ország bírójához, s délutáni ötkor, s kertjébe a Krisztina városban; rossz neven veszi, ha tisztviselő Pestre jön, s nála meg nem jelen. De megtaníta, hogy vele németül szóljak, és hogy ha majd a beszéd közt ez szalad ki a száján: *wie heisst man* — nála nem több mint magyarban *az az izé* — higyjem, hogy elmerülve saját gondolataiba, nem fogta fel a mit mondék s mondjam újra.

Másnap tehát (aug. els.) lemenék mulatójába. A kerti ház ajtaja előtt ült prémetlen, térdig érő mentében dolmánynyal, kalap nélkül, mert a nap az udvar felé vetette a házfedél árnyékát, s pípázott. Előtte egy strimflis parókás úr üle. Haja felferve fodorítója által, arcza verhenyegen-szög, tekintete komor, hangja dörögő; dolmánya s a commendeuri kereszt pántlikája elpiszkolva étellel, tobákkal. Feje jobb válla felé görbült. Rézbe metszett képe el van találva.

Megnevezém magamat s hivatalomat, s oly hangosan, a mint mindég szólok, de Niczky elszalasztá a hangot. *Kommen Sie von Pesth?* — Nem, mondám; Kassáról jövök. Jász-Berényben egyesítém a kathol. és reform. iskolát. — Úgy, mondá; tehát K(azinczy) vagy. —

* Ily nemű törekvéseiről írta később Kazinczy Toldy Ferencznek, hogy: «Tenyerükön hordának a papok, mert érezték, hogy fejem, szívem tiszta.»

Meg nem tudám fogni, miként ismerheti az én neve-met az országbírája, hogy hivatalom foglalatosságait hallván, tudja az azt viselő nevét is; de ha nála megjelenésem napját összevetem azzal a hobgárdi plebá-nus eránt jött parancsával (aug. 1. és 9.), nem képzelhetek egyebet, minthogy figyelmét ezen pap eránt tett jelentésem, és az azt követő Swietenii rendelés nyer-ték meg.

Tudni akará, mennyi iskolám van egyetemben, mennyi je mindenik felekezetnek, s miért nincs a magam felekezetének csak egy is. — A reformátusok, mondám, megyémnek alsó részében laknak, s ott a helységek nagyok, s így iskolájok elejétől fogva mindenütt vala, a hol templomok vala; őket nem érinté az a rendelés, a mi a templomot és iskolát még nem bírt helyeket, hogy az nekik csak azon feltétel alatt engedtetett, ha iskolájokba a tanítás új rendét veszik be. A ki előttem viselé a hivatalt, az iskolák számát leginkább Szepes-ben igyekezék szaporítani, mert a lutheránusok ott állítának egyszerre igen számos iskolákat, s én csak 9 holnap ólta vagyok a hivatalban. Minekutána ezen útam alatt szerencsés valék a miskolczy reformátusokat rá-bírni, hogy igen régi iskolájokat a katolikusok iskolá-jokkal egyesítsék, s az igyekezetet maga a superinten-dens is segélette; reménylenem lehet, hogy dolgaim ezután szerencsésebb menést vesznek, mert én magam is e felekezet tagja vagyok, s annál fogva a bízodalom hozzám nagyobb lehet. Niczky bővebb híreket kívána a superintendens felől, s kivált azt hallá örömmel, hogy Szalay Sámuel* öreg ember és még sem sötét fejű. Meghagyta, vigyem meg neki hálás köszöntését a szép példaadásért, magamnak pedig fejtegette, mely szép és mely jóltevő gondolat az, hogy a haza polgárai egy iskolában vegyék az első oktatást a vallást nem illető tárgyakban. — Most zsidó-iskoláimról szóla velem, s tudni akará, ha azoknak tanítójikkal megelégedve lehe-

* Szalay Sámuel (1712—1792) a Tiszán inneni kerület super-intendense, miskolczy pap.

tek-e. Akarnám, hogy sok keresztyén iskoláimban volnának olyanok, mint a szántaiban, Abaújban, mondám; az ismerte Mendelssohnt s többnek született mint csak zsidó-gyermekek tanítójának; túl van az apróságokon, de szereti felekezetét. — A zsidó is ember, mondá Niczky. — Bár polgár s munkás polgár is volna, felelém, s a szó új témára vive bennünket.

Mintegy félóráig szóla velem, s szerencsés órában, mert gondolkozásai az én gondolkozásaim is voltak. Akkor bal tenyerére támaszkodva felemelkedék, s oly mondással ereszte el, mely mutatá, hogy neki tetszettem. A strimflis úr helytartói-tanácsos Lakics vala.

Gróf Niczky Kristóf gyűlölt és szeretett ember vala a maga korában; nagynak hitte minden, jónak, a kik közelebbről ismerték. Szabad gondolkozása s beszéde gyanússá tévé Terézia előtt, kihez ellenségei híreket vittek felőle. Rájnis, a poeta, nekem azt beszélé, hogy midőn Niczky tudományok directora volt a győri kerületben, ő pedig professor, a császárné tőle is akara híreket venni Rájnistól, s ez a császárné gondjait teljesen megnyugtatta. Nagy baj az emberre, bár nagy szerencse az ügyre, ha a ki kormányon ül, messzére megelőzi körét, s a függő a vezetőt nem érti, sőt azt vezetni akarja. Midőn Niczky meghala, közönséges vala az öröm az országban; de a közönséges ítélet épen úgy csalódhatik, mint az egyeseké.

De midőn örülve emlegetem jó órám, mely Niczkyhez vezet, pirúlva kellene emlegetnem egy másikat, mely igen rosszúl üthetett volna ki, ha a bajból védegyalom ki nem kapott volna, hogy azt most nevetve emlegethetem.

Nem lelvén Kovachichot * szállásán (áltellenben azon gyalog útczával, mely a Fortúna mellett vonódik, s áltellenben a Fortuna-fogadóval is; a háznak csak

* *Kovachich Márton* György egyetemi könyvtárőr, később kincstári hivatalnok (1744—1821), számos latin történelmi forrásmunka gyűjtője és kiadója; legismertebb s leghasználtabb műve a *Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros* (Budæ, 1798—1801).

gyalog kapuja van; annak északi két ablakú szobájában lakott ő, H(ajnóczy)* a déli egyablakúban az első emeleten), tiszt-dolgozójában keresém fel a kamaránál. — Nincs időm, mondá, a mint megpillanta; igen siető dolgot adtak; de mingyárt üti a tizenkettőt, jer addig Terstyánszkyhoz. — Belépván velem ehhez, német nyelven kéré, szenvedné meg, hogy nála maradhassak, míg majd értem jó; engem Terstyánszkyknak megneveze, s elmondá, mely hívatásban vagyok, de nem nekem is ezt. Terstyánszky szürke kabátban volt, fekete selyem plundriban, fehér strimfliben: én sötétkék frakkban, veres gallérral és hajtékkal kezeim körül, s fehér lajblival, nadrágocskával és strimflivel; s öltözetem nem szúrhata szemet, mert akkor sokan így járánk. Sejttem én, hogy az általam öltözetéről Buchhalter formának nézett ember súlyt akar adni magának, mert bátrabbacs-kán jöve nekem, mint Buchhaltertől várhatám, de jónak láttam nem mutatni, hogy azt sejtettem. A Swieten systemájának jó vagy nem jó volta felől kezde velem szólni. Éreztetni akarja, gondolám magamban, hogy a dologhoz valamit ő is tud; s látván, hogy ahhoz bizony igen jól tud, minthogy én testestül-lelkestül ezen ideákban éltem; örömmel felelek vala kérdéseire, ellenvetésre, ha megkínált volna üléssel, mert a hév nap s a sok járás nagyon eltikkasztott. Már kérni akarám, engedje, hogy leülhessek, de a Buchhalter forma embernek, nem akarék semmit köszönni, s minthogy derekam alig bírtam, megvetettem hátamat a falhoz. Még így sem bírván tovább az állást, búcsút vevék Herr von Terstyánszkytól, nem tisztelettel, hanem csak tekintettel. Az nekem kezet nyújta, s bántó kegyelemmel. Kéteskedém, ha elfogadjam-e. Elfogadám mégis, de könnyedén s éreztetém vele, hogy az nem rendben van. Mentem s a Kovachich szállása előtt leültem.

Még sokan vannak, a kik Kovachichot ismerék, s emlékeznek, mint hajlonga ez derekával, két kezével,

* T. i. Hajnóczy József, a Martinovics-féle «összeesküvés»-nek egyik főrésze.

midőn valamely bohó történet kaczagásra fakasztotta. Jött ő is, a mint engem a Fortúna előtt úlni megpillanta, elkezdte kacagni, hajlongani, s hánya kezét, mintha minden el volna veszve.— Tudod-e, mit kaczagok? kérdé, elérve hozzám. — Mint tudhatnám? — S kinél hagyálak én téged? — Terstyánszkynak mondtad. De ki tehát az a Terstyánszky! — Én Buchhalter formának nézém. — Vevé észre, hogy oly valaminek. No ti megjárátok egymással. Gondold el: a mint megnevezélek neki, s ő téged ebben a veres gallérú haczukában megpillanta, felkiáltott magában: Mi lesz a nevelésből, ha az iskolák kormányára ily útczakoptatók állíttatnak, s neked állá, s megexaminála, s oly feltétellel, a mint mondá, hogy ha olyannak talál, a milyennek ez a tarka ruha várható, halálíg el fog csiklandani. Hiszen ez a Terstyánszky, a kinél hagyálak, épen az az udvari consiliarius, a ki a tanulás reformálásán együtt dolgozék Űrményivel. Kérlek az Istenért, mit jársz ily haczukában? minek öltözől így? — De hát a te illustrissimusod miért úgy? — Megvan; hagyjuk abba! Mind a mellett rám parancsola, hogy köszöntselek; örvend, hogy látott. — A jobb lelkek olykor összekocczanás által jutnak egymáshoz. Egyenesen kellett volna hozzá mennem; de már is tovább mulaték Budán, mint szabad vala, s csak Kovachich által követtem meg megtevédesemért.

Íróink s olvasóink száma mind inkább szaporodék, és ha az ügynek új munkás barátja tűne fel, kicsinységgel ugyan talán, talán egy alkalmi verssel, de a mely lelket mutata s reménységet hagyott, hogy az író ott meg nem áll, mely öröm vala minden felél mint repüle az új név egy szájról más szájra! az új társ felkeresé a régibbeket, s a régibbek kiterjesztett karral jövének az új elébe; leveleinkben tézénk egymást, mint a rómaiak, hogy a külvilág nyügétől megszabadúlhassunk. Jobb lélek kezde szárnyallani a közügy mezején, s most közelíte igazán a várva várt reggel. Az az előbbi hajnalgás álderengés volt.

Nem a legszebb, de a legnagyobb fényben Péczeli

ragyoga köztünk. A hőslelkű férfi nem gondola nevével, melynek képzelhetetlen sietéssel irkált könyvei által nem ígérhete tartósságot, nem gondola erszényével, nem gondola életével, mindenét áldozatba hozá az ügynek, eléggé megjutalmazva, ha ő vesz is, csak ez gyarapodjék. Korábban hala meg, mint várni lehet, előlve éjjeli s nappali dolgozásai által, s ez vala vég sohajtása:

Vég lehellésem is hazámnak szolgáljon!

Henriást adá nem-scandált alexandrinusokban, Zayrt, Meropét, Youngnak Éjeit,¹ Hervey Siralmait,² egy *Mindenes Gyűjteményt*,³ és mindent a mit használhatónak látott. Neki lefordítani valamit annyiba kerüle, mint másnak papirosról papirosra leírni. Dolgozása, oly sietéssel, és még az ő idejében, mázolás volt; de még akkor a mázolás nem nézeték mázolásnak, s ez a mázolás olvasásra csalogatá az oly olvasókat, a kiknél a jó dolgozás volt volna mázolás.

Cancellárius Pálffynak hozzá írt levelét *Orpheusom*⁴ vette fel. Itt azt kell megjegyeznem, hogy egy nagy fényű úr vétkül vevé Péczelinek, hogy ő, predikátora a rév-komáromi gyülekezetnek, Voltairenek Henriasát, s játékszíni darabjait fordíttatja, és a panaszt egyházi gyűléseinkben elő is hozta.

Másodika azoknak, kik nagy szerencsével hatának a masszára, Dugonics vala, s ez már nem csak az extenziót, hanem az intenziót is tévén czélul, míg Péczeli csak az elsőbbet. Maradjon örök áldásban emlékezete!

¹ Young Eduard (1681—1761) angol pap és költő, kinek a *Night-thoughts* (Éji gondolatok) című munkája, a melyet neje halálára írt, kedvelt olvasmánya volt ez időnek. Kazinczy, Naláczy, Péczeli és Ráday Gedeon fordították részint egészen, részint egyes szebb helyeit.

² Hervey Jakab (1714—1758) angol író, a kinek *Siralmak* című munkája (1746) nagyon népszerű olvasmánya volt a XVIII. századnak.

³ A *Mindenes Gyűjtemény* Komáromban jelent meg 1789 júl. elejétől 1792-ig.

⁴ Az *Orpheust* Kazinczy szerkesztette s adta ki Széphalmy Vincze álnévvel 1790—1792.

Neki senki nem köszöné meg, a mit adott, legalább nem a nemzet nevében; de hányan keresztelték lánygyermeküket Etelkának! Az közhála vala.

Jól hata a közre, s ismét sietve tett és szennyes dolgozásai által a törölgetéstől irtózó s mindenre kész és mindennel kész, s mindég és mingyárt kész Horváth Adám* is. Azt semmire nem leheté kérni, a mit megtagadott volna; annak semmi nem juta éjjel eszébe, hogy el ne készítse estig. Fél lábon állva öntögeté irgalmatlan verseit, felcifrázva elméskedésével s bibliai citatumaival; s a kik szereték a Péczeli Youngját, bár nem értették, mert az idvezséges dolgokat beszélt, nem holmi haszontalanságokat, nem bort és szerelmet, szereték Horváth Ádámot is, mert jót terjeszgete, s magyarsága bajszos, csombókos magyarság volt.

A három mellett egy negyediket kell említenem — Barczafalvi Szabó Dávidot. Egyrésről ízetlen dévajkodásból, másrésről annak érzéséből, hogy van egy nem ismert szép Amerika, hová bizonyosan eljutunk, ha futásunkat, el nem ijedve a szirtektől, zátonyoktól, folytatni fogjuk a ködös tengeren, nem gondolva a bölcsek rettentésével, szidalmival, kik őt megkábúltak

* Pálóczi Horváth Ádámról érdekes képet rajzol Kazinczy a *Magyarországi utakban*: «Horváth harmincz éves, feleséges, de gyermektelen, középszerű magosságú, igen nemes képezetű, de a melyet szokatlan különösségeivel defügiroz. Igen sokat hasonlítanak lineamentumi, kivált fekvő homloka s nyerges orra N. Henriknek Rubens által festett s Janinet által rézbe metszett s színekkel nyomtatni szokott képéhez, csakhogy ő ifjabb, mint a király akkor vala, mikor lefestetett. Igen fekete szálas bajusza elfedi száját; hajai pedig, melyek természetből göndörök, mind oldalról, mind czopf gyanánt hátul csombók-módra vannak megkötve; veres paszomántos nadrághoz egy tengerszínű rövid mentét vesz, s egy kalpag formára metszett nyusztos s veres bársonyú süveget. Víg, pajkos, tréfás, elmés és igen alkalmas mindenre; de minden cselekedeteiből érettség, philosophiai csendesség és a mértéken túlható, de nem vak áhitatosság látszik... A legkényesebb párisi ízlésű dáma is elfelejti, hogy neki bajusz borítja be száját, hogy hajai tornyokra nincsenek fűrtözve, hogy dohány parfümírozta ruháit s gyönyörködve mulat társaságában.»

kiáltozák, mint azok amott Galambos* Kristófot, s Siegwartjában úgy jelene meg, mint hivatalos szógyártó. Az az úr, a ki Péczelit árulá be, hogy predikátor lévén, Voltairet fordíttatja, most azt tanácslá a Szabó Dávid által írt ujságdarabok nyomtatójának, hogy ezen vágasson eret. De ha Barczfalvi nekünk Amerikát nem ada is, ha pőczékre vive is nagyrészből, ada néhány darab aranyat, néhány gyöngyszemet és gyémántot, s mely nyereség volt az! s mit adtak a lármázók?

Én Gessnernek Idylljeit adám ki Kassán, 1788., nem sietve ugyan,** mert sok esztendőig tartottam szekrényemben, de még mindig nem eléggé gyakorlott, nem biztos kézzel. A leggondosabbak is ögyelgénk inkább mint menénk, kárhoztatva egymást, s oda törekedve, hogy egyikünk a másikat a maga útjára húzhassa által. A vastag ködöt csak egy jóltevő vihar fogja elverhetni, mondám Rádaynak, s egy folyóírást készülgetek kiadni, mely bírálgassa megjelent munkáinkat; és minthogy a példa többet teszen, mint az inkább rontó mint építő grammatikázások, légyen az a legrosszabb fők birkózó piacza, s végyen fel æsthetikai

* Az eredetiben is így van e név; *Columbus Kristófra* kell értenünk.

** Már 1783-ban elküldé a kész fordítást Báróczy Sándornak, a kitől a testőrirók is olvasták azt s «az abban lappangó lélek árnyékát is megsejditették» és ösztönözték Kazinczyt az idyllek kiadására. De Kazinczy még habozott. Ráday Gedeontól és Báróczytól várt javallást. Pár év múlva mind a két mesterétől buzdítást nyert. «Ime — kiált fel elragadtatással a Ráday ösztönző soraira — annak a keze tész homlokomra a repkénykoszorút, a kitől azt egyedül óhajtottam elnyerni, s most már félénkség nélkül, sőt erős bizodalommal jelenek meg hazám előtt, mert Nagyságodnak javallásával bírok; e pedig igaz érdem.» Báróczy nemcsak az íróit üdvözölte Kazinczyban, hanem a merész kezdőt is, kinek «isteni tűz melegíti ereit». «Légy ébresztő példája — írja Báróczy — az elszibbadt magyar ifjúságnak. Légy második Prometheus: lelkesítsd meg az elevenség nélkül heverő testeket!» E buzdítás egész életében fülébe hangzott Kazinczynak, és e fordítás sikereire később is, mint egy szép álomra gondolt vissza. Az idyllek még kéziratban megszerezték az irodalmi tekintély számára.

értekezéseket s dolgozásokat. Ráday örüle készületimnek; emlékeztete az *Allgemeine Deutsche Bibliothek* első kötetére, melyeket nékem könyvei közül használás végett kiadni szándékozott, s ide ígéré némely dolgozásait, nevezetesen azon csipkedő hexameterait, miket a tordai leoninista ellen írt.

Egy este (1787. novemb. 13-d.) meglátogatám Barótit. Felmelegülve a beszédben, tudatám vele, mit forgotok. Baróti nem az vala, kitől verseken kívül egyebet kelle várni, de melyiküntől kelle mindent? Nagy örömmel vette a hírt, s kére, hogy a mit czéljaimra gyűjtögeték, láttatnám vele; Bacsányiról felel, hogy az kész leszen igyekezetimet segélleni. Kassán lakván ő is, őtet el nem mellőzhetjük.

Én Bacsányit nem szerettem, s ő sem engemet; a Baróti tartalékja azonban fájt nekem s kimondám, hogy személyes idegenségekről, a hol ügyünk java forog szóban, emlékezni nem szabad; én az ő darabjait oly készséggel fogadom el, mintha vele barátságban élnék. Baróti tüzele, hogy indítsam el a dolgot, s Rádayt első postával hívjam meg társaságunkba.

Nylék az ajtó, s Bacsányi jött. Hallá, mit végzénk ketten, s három kívánsággal állá elő: hogy az első kötetben egyedül mi, Kassán lakók, jelenjünk meg; hogy minden kérdést a voksok többsége döntsön el; hogy a suffixumaink *j* betűjit én is változtassam ypszilonná. Az első pont szükségét nem értém, de nem is ellenzém; nem ellenzém a második pontot is, a hol egyetemben szólunk, és így mindnyájunk nevében szólunk; a harmadikra azt tartám jónak, hogy kiki követhesse meggyőződését, s a személyes szabadság semmi összeszorítást ne szenvedjen. Én el tudom olvasni az ypszilonos suffixumokat is, mint más is el tudja a jéseket, ha akarja; tudományos kérdések eldöntését nem a voksok többségétől, hanem a voksok jobbságától kell felfüggeszteni. Bacsányi nem tűre ellenmondást, ő akara felül lenni mindenben. Elvonván már előbb Barótit a *j* mellől (munkájának elsőbb kiadásaiiban mindig *j* által jegyzé suffixumait) s azon előterjesztés által is vonván el, hogy

a Baróti két ellenje Rájnis és Révai, jottisták, nem ypszilonisták, most engem is ypszilonistává akara tenni.

Másnap felolvasám előttök Előbeszédemet, mely régoltá készen állott s bemutattam, a mit czéломra gyűjtögeték. Az Előbeszédet elvivé Bacsányi, bővebb áttekintés végett, s az némely változtatásokkal második összegyűlésünkben elfogadtaték.

De visszatérvén kevés napi távolylétem után Kassára, Baróti tudatá velem, hogy Előbeszédemet Bacsányi újra dolgozá, kitoldá. Hiúságom nincs megbántva, mondám: egyedül azt jegyzem meg, hogy ha azt Bacsányi dolgozta, s mi ketten elfogadtuk volna, s ha a gondolat is, hogy ily folyóírást adjunk, ezé volt, én Bacsányival tétetém vala meg az igazításokat. Ennek minden felelete az volt, hogy kettő mindég több mint egy, s arról senki sem kételkedik, és hogy kettő egynek nem tartozik felelettel, s azt érteni nem tudtam; kivált hogy Baróti és Bacsányi, nem két, hanem egy személy voltak. Azon szolgálatjai által, melyeket Bacsányi Rájnis ellen Barótinak teve,* Baróti annyira kezében vala Bacsányinak, hogy ellene soha sem volt akaratja.

Kerültem a kedvetlenségeket s a kassai *Muzéumot* ** segéllém a dolgozásimmal, s annak dolgozótársakat gyűjték. De midőn látám, hogy beadott dolgozásaimat nem okok, hanem kéj veti meg; minden láрма nélkül vonám félre magamat, s magam kezdék egy új folyóírást. *Orpheusom* Kassán nyomtattatott, mint a *Muzéum* Pesten, s örök hivatalos útazásim miatt nem úgy nyomtattaték, a hogy én hagytam. A betűszedőre bízám, mely darabokat végyen fel a csomó közül, s rést csinál-

* Bacsányi Baróti Szabó mellett szállott síkra a Rájnis Józseffel vívott tollharczában, mely a prosodia szabályainak megállapítása miatt folyt a két jezsuita író között.

** *Magyar Museum* címmel indíták meg Bacsányi János, Baróti Szabó D. és Kazinczy F. az első magyar tudományos folyóíratot 1788. júl. 1-jén. Kazinczy mindjárt az első negyedévi füzet megjelenése után kivált a szerkesztőségből s nem sokára megindítá az *Orpheust*, a melylyel először mutatá be magát, mint merész izgatót a közönségnek.

lának hozzá, hogy némely darabjaim kimaradjanak, s azok vétessenek fel, melyeket csak szükségül akarék felvételni. Hogy a Gualterus Mapes éneke¹ sorainak csak első szavait rakta fel a betűszedő, nem lehet az én vétkem.

Ez a két folyóírás, a *Muzéum* és *Orpheus*, hoza engem levelezésbe Horváth Ádámmal, dr. Földi János-sal, Daykával, Verseggyvel és másokkal, Szerencsés és szerencsétlen összekötődések, melyek közül előre lehet látni, hogy némelyike igenis hamar elalszik, de hogy némelyike a sírig fog tartani. Mint a szerelemben néha olyakhoz csatoljuk magunkat, kiket nem tartunk ugyan méltóknak szeretetünkre, de szeretünk, mert nincs a kit méltán szerethetnénk, úgy esik ez a barátságban is; de a hol a szerelmet és barátságot tisztelet és becsülés kötötte meg, az túl van minden vitaságokon, s szívem Kisért² és gróf Dessewffy Józsefért, ki még ekkor iskoláját járja Kassán, s már mutatá mivé emelkedend, még ma is azt érzi, a mit akkor. Életemnek ők a legfőbb kevélységei; ők és azon kevesek, kik hozzájuk hasonlítanak.

MDCCLXXXIX.

Bácsmegyeim megjelené.³ Előbeszédében elmondám, mi indíta, hogy fordítsam. Annyira nem ígérék a

¹ *Mapes Gualterus*nak, egy XIII. századbéli kanonoknak énekét Ráday Gedeon fordította (*Orpheus*, VII. füzet) magyarra. Első versszaka ez:

Szándékom, hogy éltemet
Végezzem korcsmában,
Haldokló számhoz közel
Bor legyen kannában;
Hadd mondják az angyalok
Ama vég órába:
Isten, e nagy ihatót
Vegye irgalmával

² Kis Jánosért.

³ *Bácsmegyei öszveszedett levelei, költött történet* címmel, Kassán, 1789. Kazinczy egy jó nevelésű, a külföldi nyelvekben is jártas levélíró mutat be e műben, a ki magához hasonló művelt ifjakkal

munkának szerencsét, hogy igen hosszas bátorítások után beszéltetém rá magamat kieresztésére. Barátim most Siegwartomat is kívánák. Félvén, hogy nem lesz erőm ellenkezni velek, tűzbe lökém a csomót.

Bácsmegyeim nyomtatva vala félig, s Bacsányi kért, fizessem ki a nyomtatót s a kirakott íveket kéziratommal együtt égessem el. Dolgozásom nem érdemel egyebet, s magyar úgy nem epedez. Vannak, a kik azt szeretik leginkább minden dolgozásim között. Én másod ízben csak azért adám ki, mert előre látám, hogy ha magam nem fogom, más valaki fogja, s hírem nélkül.

Június elején forró-hideggel térék vissza szepesi útamból. Orvosom és barátom, Viczay József, már 19-d. nem hitte, hogy a reggelt érjem. Ifjúságom és a kassai predikátor könyörgése megtartott. Baróti miséje alatt zára kívánságai közzé.

Még gyengélkedő egészséggel valék, midőn egri püspök, gróf Eszterházy Károly bejőve július 20-d. Kassára, s első kimenése az apáczákhöz vala, hozzám a második. Dicsekszem kegyességével, mert méltóságai nélkül is érdemlé tiszteletemet. Nagy characterű férfi.

A püspök mindennek *kemed* titulust adta, mert gyermekkorában ahhoz szokott volt. Azt neki közönségesen balúl vevék, s így ha kit meg akara kímélni, azzal inkább németül szóla; a *Sie* nem bántó. Egerbe menvén 1787., a püspök testvérének, cancellarius gróf Eszterházy Ferencznek leányával, gróf Sztáray Mihálynéval vezettem fel nála magamat. Várakoznunk kelle az előszobában, valamíg a komornyik jelentést nem teve, hogy az ebéd várja. Magyarúl idvezlém, s németül felele. Én magyarúl szólék ismét, s a püspök ismét németül. Magyarúl én harmadszor is, s úgy, hogy a püspök kény-

levelez, a kik «oly szerencsés nevelést nyervén, mint ő maga, barátjoknak idegen ugyan, de a nagy világban mindenek előtt esmeretes szavait értették.» Ez idegen szavak — úgy mond Kazinczy az előszóban — «kedves negligéet» kölcsönöznek a műnek. S hogy ő ezeket használni merte: erre nyelvünk «tagadhatatlan készületlenségén» kívül a «legvirágzóbb nemzetek példái» bátorították.

telen volt elmosolyodni. Megfogá baljával jobbam felét, s úgy vive asztalához szó nélkül s balja mellé ültete. Valamikor Egerben valék, ez vala helyem.

Nem tudná Kemed megmondani, kérdé tőlem enyelgve, ki jöve ma Egerbe hat szarvas paripán? — Az nyilván én valék, felelém; ily sárban inkább járok ökrön, mint lovon; még így is sok helytt volt bajom. Ezek közelítő tréfái voltak, s a püspök nagy mértékben bírta az élet bölcseségét. Még nem tudta, mint áll velem, mint én nem még, mint én a püspökkel. Személye, születése, méltóságai, érdeme, szent hazafisága, kora tiszteletemet kívánhaták; de midőn hivatalom jöve közbe, nem felejtém, ennek mivel tartozom. A püspök mindent szerete bennem, de nem hivatalomat. Midőn ez parancsolá, hogy feléje közelítsek, meg vala zavarva, s úgy kívánta, hogy mindent írásban adják elébe, nem szóval semmit. Világosítást kívánt a legvilágosabb dologban is, és semmit nem érte meg. Végre nem tudék tenni egyebet, mint megtenni a jelentést, hogy elakadtam, s jött a helytartó-tanács rendelése, hogy kérésemet tegyem egyetértve Heves vármegyével.

Consil. Fáy Bertalan úr, ekkor Hevesnek első vice, majd később Tornának fő-ispánja, maga kísére a püspökhöz. Szóval is elmondám a kérést, de, minthogy elébb már úgy kívánta, írva is. Nagy tűzzel számlálá előmbbe, mely áldozatokat teve a tudományokért; hogy itt ezt a pompás lyceumot fundamentumából építette, hogy abban gazdag könyvtárt állíta, hogy Londonból hozata astronomiai szereket; de minekutána áldozatit nem hála követi, hanem az ellenkező, kimondá, hogy nem fogja tenni, a mit kérek. Most ki kezd fakadni nemcsak a kérés, hanem a kérő ellen is, hogy végre nem lehete nem fészkelődnöm székesen. A vice-ispán megsejté, mi fogna következhetni, megkapván kezemet, emlékeztete, hogy a kérés tevése neki is parancsolva van. A szolás végében kérte a püspököt, hogy neheztelését ne terjeszsze ki személyemre, ki itt parancsot teljesítem. — «Kemed pedig, consiliarius uram, ne ereszkedjék arra, a mi reá nem tartozik, mondá:

én vele mindig perben vagyok, de azért — — — Írva fogom adni, válaszomat», — s vége vala functionknak. — A püspök elmúlt idők férfia volt.

A heves-vármegyei subalternum judicium előlölője, T. úr (így neveztetének József alatt a vármegyei törvényszékek) leülvén az ebédhez, azon kezdé a conversatiót, hogy ők az nap száz esztendei fogságra kárkoztatának egy gonosztevőt. — Eliszonyodtam a szóra. Hány esztendős a szerencsétlen? kérdém; mikor előtte felolvastatott az ítélet, mit mutata bírójinak? Még a leves nem vala a püspök előtt, s bort parancsola. Komornyikja nem hitte, hogy az még most parancsoltathassék. Bort, mondá a püspök újra, s rám köszönté poharát.

A régiek és mostaniak közt azt a nevezetes különbséget leljük, hogy azok durvábbak voltak, mint símák. De a nagy símaság, úgy mondja Montesquieu, rab lelkék elsősége; a durvább kor jobb volt. Kor és kor hasonlítanak egymáshoz, s az emberi dolgok karikaként fordúlnak elő, bár jobb változásokkal, s nincs okunk elveszteni hitünket az emberiséghez. Miket nem beszélhetnék Eszterházy Károly felől, ha holmi tekintetek el nem némítanának! Merte, a mit meggyőződése kívánt, bár azt én és némely mások hibás meggyőződésnek tekinthetjük.

Megparancsolá, hogy lyceumába, bibliothekájába vezessenek el, s akará hallani észrevételeimet, kivált az architektúrára nézve, miben a püspök Rómában tanúlván, leczkéket veve és a festésre. A bibliotheka menynevezetére Krakker* festé a trienti zsinat üléseit, hová mennykő csap alá, nem tudom kire és miért. Bibliothekába talán nem a trienti zsinat ülése illet, de azt egy püspökiben elnézhetni, s dicséretére Krakkernek elmondhatjuk, hogy szerencsésen elkerülé a monotoniát; az a sokféle szabású s színű öltözet, az a sokféle pap, szakállal és szakál nélkül, scapuláréval és nem scapulá-

* Valószínűleg ugyanaz a Krakker János Lukács festő, a kinek a prágai templomban is van két szép oltárképe.

réval, nyírt fővel és baretummal, mindent jóvá tesz. Krakker tudott, mikor akart s mikor fizették és időt engedtek. Vásznon is úgy dolgozott mint mészre s sokszor jól dolgoza, sokszor mázolt s irtóztatóan. Így kivált a jászai præmonstratensiseknél, hol leplei ki nem találattják a fedett tagokat. Maulpertsch, meghíva a püspöktől, hogy a lyceum kápolnája plafondját fesse, estve érkezék meg, s gyertyák világánál akará látni a Krakker dolgozását s felkiálta: «Én ennyit nem tudok!»

Láttam a pápai templomot is Veszprém vármegyében, melyet a püspök, a helynek ura, építe. Belépvén ott, az oltártáblákon rá ismerék a Krakker ecsetére; azok egytől egyig az ő munkáji. Egyedül a nagy oltár táblájá a prof. Maurer Húberté. Az a protomartyr Istvánt adja, s oly szépen mint Maurertől várhatni, ki a templomi stylusban utólérhetetlen vala. De a képpel nagy istentelenséget követének el a püspök tisztjei. Hibásan jegyzék fel Maurernek, mennyi légyen a kép magassága s szélessége; s magasabbnak és szélesebbnek lelvén; midőn az Bécsből leküldetett, mint a ráma vala, jobbnak láták a képből valamit elszeletni, mint urokat új ráma csináltatásával terhelni.

A nagy oltárt Pápán Prokópnak szobrai ékesítik, s zöld márványból szeldelt tabernaculum. Veszprémben a föld alatt két ily oszlop találtaték, a római colonia omladékiban. A mi egyéb márványt a templomban és kápolnában látni, mind a püspök jószágiban terme.

A kápolna oltárát a Madonna della seggiola ékesíti ügyes másolatban. Annak számtalan másait látni már most mindenfelé az országban, rossz, közepszer s igen jó rézmetszésekben s olajban; én 1789-ig soha nem láttam.

De midőn itt pillantám meg, felkiáltám a Raphael nevét. A püspök azt ajándékként vette cardinalis Garampitól, kit VI. Pius látogatásúl küldte az általa nagyon szeretett püspökökhöz a maga képében. Mint csókolá meg a püspök feje lágyát a pápa, és senkiét másét mint a püspökét, azok után a miket ön-

magától vettem a püspöktől, *Orpheus*omban mondtam el.*

A később idők nyugtalanúl fognak kapkodni minden hír után Ráday felől. Ki volt maga, ki atyja, kik eleji, többször elmondottam, s még elfogom; de utódinknak az nem lesz elég. A nemközönséges embert házikörében is látni óhajtják, s teljesítem kedvöket.

Egy alattam szolgáló professorral és egy ügyes festővel, kit lehívtam Kassára, Bécsbe tévék egy útát. Aug. 7-d. 1788. Péczelre érék. Behajtatván a kastély déli kapuján, a palota alatt a keleti szárny felé tértem, s Rádayt földszint találtam, dolgozójában. Innen nyílt az ajtó bibliothekájába, mely a keleti és a déli szögben állott, négy veres márvány oszlop tartván boltozatját. Ehhez még két szomszédszobát kelle elfoglalni a kapu felé. Poetáji egy negyedik szobában állottak dolgozója mellett, az udvarra; a magyar könyvek hitvese szobájában. A mi e hat szobában el nem fért, Pesten tartatték és Ludányban.

Térdig érő fekete mentében üle itt; özvegysége oltá a régibb szokás szerint nem visele színes ruhát; fején

* A *Magyarországi utak* című rajzában hosszabban leírja Esterházy Károlynál tett látogatását; a többi közt ezeket mondja: «Ha te is azt hiszed, a mit némely protestánsok mondanak, hogy intolerans, hogy üldöz, nagyon csalatkozol. Sőt inkább semmit sem óhajt annyira, mint a nyugodalmas egyességet; hanem hogy minden cselekedeteiben a hierarchia tekintete s hatalma vagy szemei előtt. Azért nincs semmi, a mit elkövetni kész ne legyen. «Az úgy nagyon! látja Kemed, édes Kazinczy Úram! mondá egykor nekem; én a fekete uniformist viselem, az nekem kötelességem, én pedig kötelességemet teljesíteni akarom.» «Különben a protestánsokat mind udvarában, mind azon kívül oly kegyességgel fogadja, mint ha katolikuskok volnának.» — «Mely kegyességben legyen a püspök a pápánál, azt ez az anecdotumocská eléggé mutatja: A mint a püspökök Magyarországból is bégyülekezének Bécsbe 1782-ben VI. Piusnak tiszteletére, a szokás és ecclesiái etiquette szerint mindnyájan kezét csókolták, csak gr. Esterházy nem. A kézcsók helyett leborúlt előtte s lábát csókolá meg. Nem nézte ezt megindulás nélkül a pápa, s még nem egyenesedett vala fel a püspök, midőn ez áldó csókját tonsurájára nyomta a püspöknek. Ez a történet Bécsben mind a papi, mind a világi rend előtt szemet szúrt.» (*Orpheus*, II. füzet.)

pamutból szőtt fejér hálósüveg, s annak felette fekete kordoványból egy másik, mint a derelye, árnyékló nélkül. Koponyája, melyet asztalelőtti és asztalutáni imádsága alatt mindenkor felmezteleníte, oly hajatlan volt, mint tenyere. Gyermeki víg lelkével jött elfogadásomra. Tudta levelemből, hogy jönni fogok. Festő és professor magunkban hagyának.

Cselédje jött, s kérdést tőn, ha bennünket a Herculesbe szállítson-e. — Puf, Puf! kiálta szörnyű megindulással s sokáig dadogva. Végre kiadá parancsát. A cseléd elveresedett arczczal méne el. — Ráday fel és alá jára szobájában, mintha egyedül volna. De most, mintegy egyszerre ébredvén fel álmából, szelíden s mosolyogva közelíte felém. — Bohó emberek! úgy mond; Herculesnek nevezik a nyugoti szárny felső szobájit, mert falaikra Herculesnek tizenkét munkájit festetém, s le nem tudom szoktatni a hibás elnevezésről. — S ez minden baj? kérdém magamban.

Örvende, hogy Zrínyi, kit még nem olvastam, és a kit tőle ajándékban vettem kevés hetek előtt, nekem is kedvesebb, mint Gyöngyösi, s rendes, hogy a török lantos episodiuma engem egy dal költésére gyúlasztott (*Fogy az élet s nem sokára . . .*), mint ötet, hogy azt újra dolgozza. A könyv asztalán állott, s benne az én dalom és az ő paraphrasisa. Felolvasá előbb az én dalomat, azután a Zrínyi strophájit, végre a mit ő dolgozott, s ezt az öregkor reszkető hangján, de az ifjúkor pathosával.

Mely szép episodiuma ez Zrínyinek! úgy mond. És mégis Zrínyi mely kevésnek az, a minek lennie kellene. Gyöngyösi bennünket elvakíta ömlő soraival s fecsegésig menő bővségével; nekünk mingyárt szép a vers, ha ömlik, s azon kapunk, a mi síma és könnyű, nem a mi szép. Azonban én Gyöngyösinek nem tagadom érdemeit, sőt hogy neki igen szép helyei is vannak, vallom; menjünk, megmutatom hol állítok emléket mindkettejeknek. Kivive keletre kastélyától, egy homokdomb oldalába. Ott akara angol ízlésű kertet ültetgetni. Elmondá magyar nyelven írt distichonait, melye-

ket a két emlék lábára metszetni szándékozott. — Ráday nem ére rá, hogy új meg új szándékot teljesítse.

Megkérém Klímesch Tamást, fogjon úgy ülést az asztalnál, hogy az öreg arczvonásit megkaphassa, s minthogy félék, hogy rá nem fogom bírhatni, hogy neki üljön, a munkát készítgesse titokban. Nem lehet megelégednem dolgozásával, s neki-bátorodám megkérni az öreget, hogy festőmnek üljön. Nem akara. Igen, ha még élne a szegény feleségem. Úgy ötöt is festetném, magamat is. Sokára megadná magát. De íme új akadály! Parókában-e vagy hálósüvegében? Én az utóbbikat óhajtám. Leüle.

Klímesch kész vala a contourral, veres krétában, midőn az öreg felugrék. — Csak jobb lesz mégis parókában. Lekapta hálósüvegét, s feltette a parókát. A festő újra dolgozni kezd. — De csak jobb lesz paróka nélkül. — Kérdést tevék, nem tetszenék-e neki, hogy valamit olvassak? Egy almanachot ada kezembe, s a Magister Kindleben életét olvastatá. Nevetésünk elakasztá a festőt. Sok baj után kész vala a kép, s oly jól, hogy hívebbet nem kívánhatni. Rézre metszetém *Orpheusom* elébe Quirinus Mark által. Később Mansfeld is metszette, de csak a Marké jó. Rádaynak gyermeki ártatlansága, s az a szelíd víg mosoly egészen elvannak benne találva.

Vasárnap communio napja vala Péczelen is, s az öreg szombaton estve várá Pestről Pál és Gedeon unokájit. Elüté az éjjeli tizenegyet s ezek még sem voltak (itt). Nem várható tovább, s táltata. Ebédjei, vacsorái nyárban a nagy palota ajtaja előtt (voltak), az udvar felé. Midőn fellépegeténk a grádicson, az öreg visszafordúla régi cselédjéhez. De mondja el csak kend, nem ére-e szerencsétlenség gyermekimet? Bár későn indultak, már itt lehetnének. — Nem biz a méltóságos úrfiakat, Nagyságos uram, felele az; ne tartson Nagyságod semmitől. Ma tragédiát adtak, mert szombat van, Pál úrfi él-hal a theatrumért, ott fogtak mulatni, de itt lesznek virradtig. — Ekkor kellett volna látni a tiszteletes öreg haragját! ekkor hallani puffjait! Tarték

tőle, hogy Eliezerét felpofozza. — Kend nem jó ember ; ilyet tenni fel gyermekeimről. Mintha ők nem tudnák, hogy őket nyugtalan várja öreg nagyatyjok. — Midőn felérénk a vacsorálóba, nyoma sem volt haragjának. De sokszor sóhajtgata unokáji után. — Fel kelle fordulniok a sötétben, s mit csinálnak ha magokat összetörék?

Cselédem reggel hozá a hírt, hogy a két gróf úrfi éjjel megérkezének. Palit még ágyban lelé. — Látad volna csak, mely jól játszott ez s ez a leány! kiálta felém, midőn beléptem. Együtt menénk az öreghez, s Pali megcsókolván kezét, nagy tűzzel beszélé, mely jól adák a darabot. Az öreg felejté tudakozni, mi tartóztatá őket, s elkapva unokája heve által, kérdéseket teve, mint valának elosztva a darab szerepei. S a theatrumi discussiók addig tartának, míg a pap béharangoztata.

Budán a Vízivárosban szállék meg, hogy közel kapjam tisztársamat, consiliarus Pethő Jakabot és Makó Pál apátot, egyik tagját a helytartói tanács alatt dolgozó tudományi-biztosságnak. Egész nap írást írtam itt hivatalbeli levelimet, öltözetlen, midőn Ráday belépe hozzám s ebédre híva meg menyéhez. Elébe terjesztém, hogy kevés napokra terjedvén szabadságom ezen útamra, kegyességökkel nem élhetek, s holnap virradtakor indulnom kell. — Tehát most mindgyárt, s a mint lele.

A grófné nem tudom mely bécsi leányt vett vala protectiójába, s feleletemre, hogy Bécsben csak harman napot tölthetek, azt jegyzé meg, hogy oly kevés idő alatt nem választhatok ott *kisasszonyt*. — Ha arra jó a dolog, mondám, én itthon választok *leányt*. — A beszéd hosszacsakán folyt, s az öreg a szép asszony háta megé voná magát, hogy ez meg ne sejtse, mi történik, s inte, hogy menjünk. A grádicson megállá. — Én nem tudom, mi leli menyemet, mondá szelíd nehezettel, hogy mindent házasítgat. Pedig őket senki nem házasítá; magok választák egymást magoknak. — Az öreg és szép menyé nem éltek kedvetlenségekben; de midőn az öreg tudakozá, minek az a sok cifra? ez viszont ezt: minek az a sok könyv? S ilyenkor az öreg

neki ment legdrágább porcellánjainak, s földhöz verte kinyájában. — Menjünk az öcsémhez, Teleki Józsefhez, mondá nekem.

A hídon figyelmessé tevém az öregot, hogy kocsisa hátra pillogat a bakon álló inas felé, s ostorával azon akkor pusztán álló helynek csapkod, hol most a Börse épüle fel; ott baj lehet. — Ráday feleszmélkedék el-súlyedéséből, melyben vídám lelke mindég andalgott. Nincs semmi, mondá nekem; szokása a bohó ember-nek az az integetés. Mikor bėjövök Péczelről, s nyúlat lát futni a mezőn, mingyárt kiáltja: ahol a nyúl! ahol a nyúl! ha pedig farkas, még inkább. — Így tolongá-nak ártatlan lelkében a gondolatok.

Az ugocsaí főispán¹ kísírt szemmel, mély bánatban jöve anyja testvérének elébe, s megcsókolá jobbját. István fíja halálát siratá, kit Belgrád alatt egy vesze-delmes ínhideg ifjú éveiben ölt el. Nem merénk vígasz-talni, s a néma látogatás nem tarta tovább egy-két percznél.

Bécsbe menvén ezen esztendőben megint (1789. No-vemb.) s beérvén Pestre, a Fejér-Farkas fogadóban szállék meg a Hatvani-útczán (ily fogadó most nincs; a Szép-utcza nyugot-éjszaki szegletében most épül a magyar theatrumnak megvett helyen a gróf Cziráky Antal országbírója háza, a mellett áll északra a ház áltellenében a fogadóval, hol Ráday, utána dr. Szom-bathy József, tovább a híres prókátor Szabó-Sáróy,² végre a tavaly (1828.) megholt Kulcsár³ újságíró lakott). Cselédemre bízván, hogy válasszon szobát, magam áltmenék Rádayhoz. Nyitva lelvén a grádics rostély-ajtáját, felléptem a folyosóra. Ráday elméne mellettem; szemeink összeakadának, rám ismert, de az ötet el nem akasztotta; ment s perle cselédjével, hogy belé hangzott a ház. Legjobbna láttam bemenni az

¹ T. i. gr. Teleki József.

² A ki védőügyvéde volt Kazinczynak, midőn elfogatott.

³ Kulcsár István, a *Hazai és Külföldi Tudósítások* (1806—1848) buzgó szerkesztője.

üres szobába, s az ablakban leültem. Az öreg jött perelve mindég, s hozta kezében író tollát; leült, folytatá az írást, felkölt, kiment, ismét elkezdé veszekedését a cseléddel, ki addig vala ingerelve, hogy a dudogást visszaadá. Úgy tetszék, ráijeszte a cseléd, mert most csendesebben viselé magát, írt, s előkiáltá a tiszteletlent. — De ily okos, ily öreg ember miként lőhet ily bakot, hogy kezébe adják a levelet, s mégsem kérdi, eljön-e a válaszáért, s ha nem jön, hova vigyék. Lássa kend, az ember beteg, s segédemre van szüksége. Tudom, Budán tartózkodik, de nem tudom, hol; küldeném a segédet, de nem tudom, hová; a kend lelkén a vétek, hogy a beteg enyhülés nélkül marad. — Az elkínzott cseléd nem láta jobbat, mint ezt felelni: Ne higgyen Nagysád a fertelmes németjének; ha beteg volna igazán, nem hozta volna Budáról ide a levelet. Rászoktak Nagysádra, hazudnak hogy betegek, hogy bajok van, mert tudják, hogy nem mennek el üresen. — S ekkor vala bezzeg a nagyja! — Most látom, a mit eddig nem láttam, mondá haraggal; kend nemcsak eszetlen ember, hanem keményszívű is egyszersmind. Mint hazudhatná magát valaki betegnek, ha nem az? Nem tudok másként segíteni magamon, hanemha postára teszem a levelet. — Nagyságos uram, mondá a cseléd, az nem lesz jó; ha beteg a német, és ha szegény, nem megyen postára. Írja meg Nagysád a levelet, reggel elviszem a budai bíróhoz! az felkeresteti.

— Hallja kend, ez jó tanács, mondá az öreg; egészen elcsendesedve, már most szeretem kendet. S a házban oly nagy leve a csend, mint kevés pillantatok előtt még a vihar volt.

Ráday bépecsétlő a levelet, s megláta ablakában. Nem emlékezik, ott valék-e a csata előtt vagy nem; de minthogy én nem köszönék neki, ő sem nekem. — *Orpheusom* felől tudakozódék, és hogy miket adok benne. Én oda *Evirallámat* * küldöm, mondá; felvévé asztalá-

* Ráday t. i. *Ossziánból* is fordított prózában egy részt, a mely meg is jelent az *Orpheus* 2. füzetében; erre czéloz itt Kazinczy.

ról, s hozta felém. Ülünk együvé s olvassuk. — Olvasá, s oly elgyengülések közt, hogy több ízben kénytelen vala letenni kezéből. — Evirallában szegény feleségemet siratám, míg fordítottam, úgy mond.

Megjelentem az ország bírójánál, gróf Zichy Károlynál. Egy Oberster, egy pap és én váránk, míg szobájából kijő, s megyen præsideálni a helytartó-tanács ülésében. Egyik cseléde kyriéjét (hamuszín moldon köpönyegét) tartá készen két kezében, áltellenben ezzel az ajtó küszöbén a másik kalapkáját és koszperdjét. Nyílék az ajtó, kijött az ország bírója, s az egyik cseléd kezébe adá kalapját és koszperdjét, a másik ráveté a köpönyegét; s *Wer sind Sie? — Oberster bei . . . Was machen Sie hier? — Ich reise zur Armee nach Belgrad. — Wünsche glückliche Reise.* Ily könnyedén vala elvégezve a pap is. — *Kommen Sie um fünfe zu mir,* mondá nekem.

Megjelentem. Szobája tele volt vendégekkel és ferslágokkal, melyekben opal darabokat küldének Budára, és onnan Bécsbe Kassa tájékaról. Tudni akará, nem keresek-e valamit Bécsben. Semmit nem, mondám, most kapok al-tiszteket, s azok eránt akarok szólani Swietennel és Pászthoryval.

Fő-Ispán Balogh Péter egy reggel az 1790. dietán korán reggel méne Zichyhez. Vay József vala vele és csak maga. A két nagy ember ellenkezésben vala egymással; Vay a legnagyobb csendben, Zichy lángoló tűzben. Csak elnézem, melyike fog itt győzni, mondá Balogh magában, s eltökélé, hogy egy szót sem szól. Zichy végre megcsókolá Vayt, s ezt kiáltá: Még sohasem tudtam őtet meggyőzni! — Ezt nékem beszélé Balogh.

Zichy nem akará a magyar nyelvet, Vay igen, s Zichy tudni akará, ha Vay fel tud-e úgy tenni valamit magyarul, mint németül vagy deákul. Én, felelé Vay, azon két három nyelvek közt, melyeken értek, legjobban tudok magyarul, s Zichy értette a súlyt.

II. Józsefet nem láttam 1782. olta. Nem vala Bécsben, mikor én ott; most itt vala, de Belgrad mellől betegen jött fel, s nem hittem, hogy megláthatom.

Egy estve zúgás esék a theátrumban, hogy le a kalapokkal, s minden szem az első lózsí felé repüle, jobbára a parterreben ülőknek. A császár ott foga helyt. Első mozdulta az vala, hogy a lózsí előtt égő két gyertyát eloltotta; második, hogy kalapját úgy tartá arcza elébe, hogy a proscenium mécsei szemének ne alkalmatlankodhassanak. Egész arczát így ritkán láthatám, igen a csontos homlokot parókája alatt. Orczáján fityegett a kiszikkadt bőr. Orra görbült, s ajaka nem kifordult, de nagy. Szeme oly igen világos, mint a mit csóka szemnek hív a föld népe, s a bécsiek a színt Kayseraugfarbénak nevezték el. Vállá előre görbedett. Állása középszer. Felső kabátja most hamuszín. Hadi-marschal Lacy, a császárnak nagy kedveltje, mellette állott, a karfához érve, és így szorosan a császár mellett, de soha le nem ülve, sötétkéék felső kabátban, s mellén az aranygyapj brillant boglárja szikráztatá tüzeit. József az egész játék alatt nem szóla; részvétellel hallgatá a játékot, csak egyszer is nem adván jelét javaltának vagy meg nem elégedésének. — Kicsinysegek, de a nagy ember felől olvasóim ezt örömet fogják hallani.

Már feljebb említettem, hogy öltözetére keveset szerete költeni, mint I. Péter és II. Friedrich. A pesti táborozásban 1782. oly stiblit láték lábain, melynek új korában felső szára előbb le, majd ismét fel vala hajtva; de a sokszori fejelés után a szár felső végén semmi hajtás nem vala többé, s a helyett most csak a régi hajtás nyomai látszottak. Asztala napjában hat forintba s negyven krajczárba került, s csak utolsó éveiben hála matráczon, addig mindég szalmán; úgy beszélí Hormayr az Ausztriai Plutarchban. Ellenben uralkodásra jutván, néhány millió rossz pénzt égettete el; a papiros pénz egy árban vala az ezüsttel; felébreszté a szorgalmat; pénz az országban sok volt.

Adam rézmetszőnél akkor valék 1788., midőn ez Fügernek miniatürje után dolgozá a József képét, nyolczadrétű táblában. Megajándékoza egy nyomtatványával, s intett, ki ne adjam gyűjteményemből, mert ennél

hívebb képe Józsefnek nincs. A mit John metsze a marschal-pálczával folió-nagyságban, Fügernek egy más festése után, igen szép munka, de Józsefet a festő ott teljesb képűvé csinálta. Jól adá Zauner is a lovagszobron. A Hickel Józseféi szépítve vagynak mind színben, mind még rajzolatban is.

Búcsút vevék Pászthorytól, de nem fogadta el. Minekelőtte Bécset elhagyom, lássam gróf Széchenyit.* Mondjam, ő küld hozzá.

Széchenyi az Urak-útczáján lakott, s egyedül lelém. Megzavart látása. Ennyi méltóságot emberben nem találtam. Rá illék igazán: *bonum virum facile crederes, magnum libenter*. Religiosus tisztelettel állék a valóban nagy férfi előtt; már sok nagy tetteit hallottam.

Az idő nem enged kinnjárást, úgy mond; járjunk fel és alá; s végig vitt ajtajinak hosszú során. Az utolsó szoba egyik szögében egy asztalka állott; karimája közé föld vala töltve, s a földbe olasz virágok voltak beszúrva, megöntve mindenike saját olajával. Látás s szaglás novemberben májust éle. Egyik falán Cleopatra pastellben a szobrász Bayr nejtől, ki Bornt is festette, s szerencsével festette.

A gróf Anacharsisnak** utazását hozta elő. Anachar-

* Gr. Széchenyi Ferenczet, Istvánnak, a «legnagyobb magyar»-nak atyját, a ki Kazinczynak az *Orpheus* iránt így ír: «Bocsássa meg, az Úr, hogy egészségtelen állapotom miatt későbbben felelek az Úrnak becses levelére, a melyből örvendezve megértettem *Orpheus* nevezetű holnapos írásának kiadását; óhajtvá pedig kívánom, hogy az Úrnak dicséretes és hasznos igyekezete feltett tárgyát (t. i. célját) elérje, a melyre bizonyos reménységet nyujtanak az Úrnak eddig is közhaszonra bocsátott több rendbeli helyes munkái.» Egyik levelében így ír Kazinczy a Széchenyinnél tett látogatásáról: «Széchenyi kir. comissarius és főispán volt. Önként resignált. Egy szent hazafi. Igen tanúlt, igen nyájas, igen jó ember. Alig szerettem valaha valakit annyira, mint őtet első tekintettel; de rettegettem előtte, oly nagy volt reverentiám, veneratióm. Ha ki őtet látja, hazafiúságát hallja, azonnal hozzá fog az íráshoz. Többet nem mondhatok, nem lehet mondanom.»

** *Anacharsis* Solon idejében nagy utazást tett Görögországban, s midőn visszatért a scythákhoz, a hagyomány szerint, azokat a görög műveltségre akarta szoktatni s e miatt megölték. Az ő nevét

sis semmit nem hagyta, — mondám szerény ellenkezéssel.

— Nem Anacharsis, a scytha; de igen Barthélemy az ő nevében, mely most egész Európát csudálkozásra ragadozza. El ne menj Bécsből a könyv nélkül. A könyvet Széchenyi nélkül is olvastam volna, de én szeretek a jóknak tartozni, és soha nem olvastam úgy, soha nem ragadt el egyik vagy másik helye, hogy fel ne kiált-sak: Itt Széchenyi mellye is felmelegülve vert.

Parancsolá, hogy mondanám el előtte valamely versesmet. Mentem magam, hogy könyv nélkül semmit nem tudok; ha kezemnél volna kisded csomóm, örömmel vetném annak ítélete alá, ki mesteriségének német nyelven oly szép bizonyosságot ad. El nem idézteté magát, s egy-egy rövid epigrammát mondottam fel, mely rövidsége által bízathata, hogy el nem fogok akadni. Tudni akará, meddig múlatok Bécsben, s hallván, hogy holnap-után indulnom kell, parancsolá, hogy akkor ebédeljek nála, mert holnapra el van ígérkezve, és hogy majd buzdítsam cselédit (így nevezé erdélyisen gyermekeit), hogy szeressék honjokat és honjok nyelvét. A grófné, testvére a keszthelyi Festetics Györgynek, gyermekágyban fekvék, s ebédjénél csak kedves cselédkéji jelenének meg s madame Bayr s egy piarista, és a hangművész Hofman; mert a gróf mester vala a muzsikában is. Németül írt verseinek jelenségéül álljon itt egy elegiája, mely, a mennyire tudnom lehet, nyomtatás által nem leve közönségessé:

Dort schlummerst du, du siehst nicht meine Thränen,
Mein Seufzer kommt nicht in dein Ohr;
Du ahnest nicht mein heisses, banges Sehnen,
Nach dir, nach dir, die ich verlor.

Mit ängstlichem, oft halbgetäushtem Blicke
Such' ich dich täglich rund umher,
Doch traumvoll kehrt mein Blick dann stets zurücke,
Denn auf der Welt bist du nicht mehr.

használta fel Barthélemy híres művéhez: Voyage du jeune Anacharsis en Grèce (1788: Az ifjú Anacharsis utazása Görögországban). Magyarra Deáky Fülöp Sámuel fordította (Kolozsvár, 1820.)

Ich such', ich such' umsonst die süßen Freuden,
 Die dort mit dir begraben sind;
 Ich greife Schatten, finde nicht als Leiden,
 Und selbst der Hoffnungs-Strahl verschwindt.

Rund um mich her herrscht schauervolle Stille,
 Mein Herz fühlt nichts, als deinen Tod,
 Bis er mir auch, in seiner grauen Hülle,
 Sanft lächelt; er, der anderm droht.

Wohl dir, wohl dir! du harrest sonder Grämen
 Des Augenblickes, der uns vereint,
 Und wirst mich froh in deine Arme nehmen,
 Als hätt' ich nie um dich geweint.

A vers mutatja, hogy a német nyelv a nagy férfinak nem anyanyelve, és hogy darabosságai vannak, az nekünk, az anyanyelv barátjainak, kevélységünk. Miket vehetünk vala a lelkes férfitől, ha magyar nevelők gondjaira volt volna bízva! De örvendhetünk viszont, hogy a Thereziánumban neveltetvén, szívébe Denis a hon-szeretetén kívül a versek szeretetét is belé csepegteté.

Sonnenfels udvari tanácsos és professor el vala foglalva, midőn nála megjelentem, de más napra rendele magához, s azért estvére, hogy velem tovább mulathasson. Két óráig valék vele négy szem közt. Beszédünk tárgya Magyarország és a magyar nemzet s a Teréziai uralkodás. Meleg tisztelettel szóla a férfi-nagyságot elhomályosító asszony felől, s örvende, hogy érzésimet egyezni látá a magáéival, hogy viszont tőlem hallhatá, a mik szelíd uralkodása alatt nálunk történtek. Utolsó esztendejiben fijának akará által adni az országlást, de ministere, herczeg Kaunitz, ellenzé. Mely asszony mint uralkodó és mint magányos! s ő, a ki oly sötét időkben neveltetett, ki oly sokáig küzde a jobb idők szellemével, és némely vélekedéseket a sírig fentarta, mely hajlékony vala a jobb gondolatokat elfogadni, midőn azokat átlátta! A haza gyászt veve föl, midőn elholt, s érzésből, nem parancsolatra.

Búcsúzám Pászthorytól, s ez úgy kíváná, adjam tollába egy epigrammát, melyet e napokban mondtam el egy helyen. Én sehol nem mondám el dolgozá-

simat, mint Széchenyinél, s így nem lehet nem értenem parancsát. Pászthory még írta soraimat s már az utolsó szón, midőn hozzá egy szép német lépe be, csaknem fekete posztó kabátban s posztó lájbliban, fekete atlasz nadrágocskában, czipővel, hajtáskával, koszperddel, s Pászthory ellöké tollát, s forró tisztelettel s barátsággal szökött elébe. Az Eszterházy Ferencz volt, fija a cancelláriusnak, s kevés napokkal ezelőtt még referendárius. Lelkes és bátor férfi, kit a magyar nyelv mellett oly nagy gyönyörrel hallék perorálni a dietán. Pászthory kére, hagynám magokban, s ámbár más nap korán reggel akarám elhagyni Bécsset, parancsolá, hogy ismét megjelenjek nála, mert velem szólnia kell.

Pozsonyban felmenék a várba, meglátni a semináriumot, mert József azt, Bécsbe vitetvén 1784-ben az itt tartott koronát, a várat papnevelő házzá változtatta. Annak akkor, most helytartói tanácsos méltóságos Horváth János püspök, és most pozsonyi Kanonok Döme Károly urak, tagjai valának, kormányzója pedig Szabó András, később kassai első püspök, Ürményinek kedveltje. A derék ifjakban lángola a hazai nyelv szerelme, melynek virágzása nélkül semmi nép nem emelkedhetik culturára; azt előbbre vinni kinek inkább tiszte, mint papnak? * Gessner, Bácsmegyei, a kassai *Muzeum* és *Orpheus* nevemet már ismertté tevék, s talán itt az is tudva volt, hogy a hobgárdi plebánusnak a Calvin tanítványa szerzé az érdemlett arany emlékpénzt, s kimondhatlan az az öröm, melylyel a derék ifjak látásomra ömlöttek. Körül valék fogva a fekete talárisba öltözött ifjaktól, s Döme a körből ki nem ereszte, míg nekik valamely versemet el nem mondom. Örömet csinállok az örömről lemondottaknak, mondám magamban, s Secundusnak egyik Csókját declamálám

* E látogatásról Aranka Györgynek írt levelében is megemlékezik: «Pozsonyban — írja — a kispapok közt igen kedves embereket kaptam. Döme Károly szeretetre méltó, derék és nagy tehetségű ifjú.»

el nekik magyarra fordítva. Egyszersmind jelentém, hogy e napokban egy prágai zsidó fogja meglátogatni, ki inkább ismeri Spinozát, Lessinget, mint a Thalmudot. Döme egy versezetet küldte le hozzám a Rózsa nevű fogadóba, mely melegen festé nekem szeretetét.*

Midőn itt közel a Dunához, nem emlékezem többé hová, kimentem, egy valakit láték jönni felém nagy szépségű paripán, s minden cseléd nélkül. Hullá előtte a sok kalap, s ki-ki mélyen hajtogatá magát az én ismeretlenem előtt; de most közelébb jutván hozzá, két kengyelfutóját sejtém meg, kik uroknak a sokaságban utat csinálának. Kávészín bugyogó bővségű kaputjába vala nagyon begombolgatva. Az cardinalis Batthyány vala, fia Lajosnak, s Strattmann Eleonórának unokája. A novemberi nedvek nem engedék, hogy kertjeiben járja ki magát, s annak pótlására mene ki.

S e látványom engem egy másikra emlékeztet. Pestnek utcáján 1784-ben így láték közelíteni felém minden cseléd nélkül három idegent, hónjaik alatt tartott kalapokkal. A ki középből jött, végig-gombolt kék nyári kaputban jöve felém, pipacs-szín strimfliben; ilyen színű vala papi kisdud sipkája is, parókáján, s bal mellyén a szent István rendének csillaga. Cardinalis bécsi érsek és váci püspök Migazzi Kristóf. Jobbja mellett gyóntatója lépdelt, balja mellett orvosa.

HARMADIK SZAK.

De ha nekem bécsi útaim örömet adának, keserűséget is adának; hűlni látám magam iránt előljáromat, kinek szeretete nekem kedvesb vala az asszonyok szereteténél. Az elhűlés olykor kedvetlenül is érezteté^{sz} ma-

* Ime a vers:

Menj szaporán levelem, még itt fogod érni Kazinczyt,
Menj szaporán, ha lehet, kerekét rontsd össze, vagy olyan
Feretegért könyörögj az Egeknek, hogy el ne mehessen.
Gyenge vagy! ah látom, kerekét nem ronthatod össze,
Vég az idő s nyájas! nincs mód megtartani: mégyen!

gát. Szólani akarék, de kerülé a magyarázatokat. Némán tisztelém tehát neheztelését s kettőztetém gondjaimat, hogy vigyázatlanságom ne bántsa meg; akart vétek hozzám ő eránta nem fért. Keserúségeimet az a bizonyos remény enyhíté, hogy atyai szeretete pótolékkal fog visszatérni. Az meg is leve, bár későn.

Szerető szív készebb magában keresni hibát, mint szeretete tárgyában, s nekem a gróf Török Lajos terhelésével nézhetni vétlennek magamat, sem akkor nem volt öröm, sem most nem az, minekutána hozzá újabb, szorosabb szent kötelékek fontanak. De tudva van, hogy ő, a tiszta lelkű, nem tudta hinni, hogy valaki jó ne legyen, ha jónak mutatta magát, s meg vala csalva, és hányszor! Ezen felül neki elég volt a jó; nekem a jó nem kelle, ha lelket, tüzet nem láttam a jóság mellett, s mindég azt jövendölgetém, hogy a ki lélek és tűz nélkül van, végre is rosszszá válik a jóból. Némelyeknek az vala igyekezetek, hogy lábra kaphassanak, hogy a gróf bizodalját megnyerjék, készek osztán ledönteni, eltaposni jóltevőjüket, mint a ki atyja tetemein nyargala el szekerével; s a mit megjövendöltem, megleve. Ezek láták, hogy őket nem szenvedhetem, s rettegtek, de gyűlöltek is.

Midőn most 1789. Novemb. Bécsbe készülék megint s négy esztendő alatt harmadszor, ezeknek a lelketlen, de nagyravágyó semmiknek egyike elkezdé suttogni a városban, hogy engem oda gonosz szándék vonsz, és midőn azt mások is suttogák őutána, hűségéből hírt vive a grófnak, hogy a városban ezt suttogják. Nem tartám magamhoz méltónak, hogy szót tegyek róla, s mint-hogy tisztaságom csak úgy világosodik ki, ha megyek, mentem. Az idő megmutatta: én csaltam-e meg magamat ő benne, vagy ők bennem magokat.

Minthogy ezt gyermekeim is fogják olvasni, légyen szabad feljebbre kitérnem. Az ily példák látása s halála jót szül.

Behozatván 1785. a József által parancsolt új rend, s a vármegyei tisztségek tartós tisztségekké tétetvén, vice-ispánom elhítte vala magát, s gyenge férj felsőbb-

ségét fájósan kezdé éreztetni tisztársaival. Ezek ismerék önbecsöket, és minthogy a bántások nem fogytak, hanem szaporodtak, elhatározzák magokat, hogy basájok gőgjét túrni nem fogják. Forrtak, fenekedtek. A bosszankodók egyike tüzesb vala, mint hogy elfojthassa neheztelését s az általa gyűlölt és szívesen szeretett viceispán vacsorájánál gondolatlan szó pattana ki szájából. Ez elrettene, s reggel már ment kérelme a kir. commissariushoz Eperjesre (Szent-Iványi mint sárosi főispán oda vette vala lakását, de tovább áltjőve hivatala kijegyzett helyére), hogy jőne által s a lángba csapáshoz közelítő tüzet fojtsa el első szikrájában.

A kir. commissarius még az nap későn megjelent, s Kelcz más nap méne hozzá, s egyedül. A neheztelők ezt megtudák s új bántásnak vevék. Összefutván tehát a kik Kassán valánk, mentünk, hogy vice-ispánunkat ott érjük, s megjelenésünk éreztesse, hogy magunkra gondunk van.

Szent-Iványi nyájasan fogada s teljes nyugalomban, s csakhamar a vice-ispánhoz fordulván, kéré ezt, hagyná őt velünk. — Az uraknak bajok van a consiliáriussal, mondá. Azért jöttem, hogy eligazítsam azt, és hogy elégtétet adjak, ha szükség lesz rá. Szóljanak bízodalommal; tapasztalni fogják egyenességemet. — Ezek némán maradának, némán a tüzes is. Amaz megújítá kérését s nyájassággal, de hijába. — Én megszólalék. «Érzem én, hogy a hol öregek és felsőbbek hallgatnak, nem engem legifjabbat, legalsóbbat illet a szólás; de azt is tudom, hogy sem consil. Kelcz úrnak, sem a kikkel megjelentem, nem teszek kedvetlen szolgálatot, ha szólok. Tisztelettel mégyek tehát elébe az Excelentziád meghívásának és egyedül azért, hogy társaimat a panasztét kedvetlenségétől megmentsem. Ekkor előadám a panaszokat, nem hallgatván el a kicsinységeket is, mert a kicsinység azért fáj nagyon, mert kicsinység, s keresett, akart, hideg bántásnak bizonyítja magát — hogy Kelcz a hivatalos levelekben Kegyelmed titulust osztogat.»

Szent-Iványi minden szó nélkül álla egy ideig s rám

mereszté tekintetét. Bizonyossá teve bennünket, hogy az előadott panaszoknak mindenike meg fog szűnni, igen a hivatalainkat megalacsonyító titulatúra is; de inte egyszersmind, hogy a multakat mi is teljesen feledjük. Nekem megköszöné bizodalमत s oly melegen, hogy az egyszersmind kímélő pirítása vala azoknak, a kik szólni nem mertek.

Nem merni, a mit merni kell, gyalázat, s társaim ezt nagyon érzék. Azonban nem vevék nekem balúl, hogy őket megpirítottam, s szóval ugyan meg nem köszönték, de megköszönték tettel. Látták, hogy vártam, hogy ők szóljanak; látták, hogy küzködés után szólottam s nem megsértésével azon tekintetnek, melylyel erántok tartoztam; nem a szerénység megsértésével, mely az ifjú kornak annál főbb dísze, mert az öregnek is az. Még most is gyönyörködöm tettemen; de pirúlnék, ha csak ragyogni akartam volna a szólással. Ilyet tenni csak olykor szabad, mikor elmaradna, ha mi nem tenénk. — S e kitérésem után most vissza dolgaimhoz.

Egy semmi, de a ki nagyon szeretett volna lenni úr, azzal köszöné meg a gróf Török kegyeit, hogy megvásárolva harmincz ezüst pénzen, meg akará buktatni jóltevőjét. A kassai tánczoló nagy palota szűk vala minden rendeket elfogadni a farsang utolsó napjaiban, s az uraságok magoknak más házat bérlelének ki. Sokan innen áltmenének amoda, sokan onnan ide. Ezek számában vala az áruló is, s én azt csak akkor pillantám meg, midőn már csuszogató menüetjét. Azonnal futottam gr. B— Jánoshoz, s hívtam az áruló elébe, s tudván, mi fogna következni, mentem előszólítani baráti-mat, barátnéimat. Vége vala a menüetnek. A gróf tudni akará, kinek hívják. Megnevezé magát. De csak mégis nem az, a ki gróf Török ellen hálátlanúl bána? Az ember elnémúla. — S miként mersz te, boldogtalan, ez undok lélekkel, e bélyegzett homlokkal becsületes emberek közzé lépni? Ki innen, mert lerugatlak! — Taps és víg lárma tölté el a palotát. — A kártyázók előrohanának az oldalszobákból s ezek közt Szent-Iványi. Hallván, mi történt, és hogy az az én munkám, s hihe-

tőleg még emlékezzvén arról, a mit Kelcz baja felől feljebb beszéltem, két csésze oleo-levest parancsola. Leült, s széket adatott nekem. Megiván levesünket, megszorítá jobbomat szó nélkül s ment. — Mely öröm volt nekem ennek jutalmául venni a gróf Török csókját! — És még egy kedves emlékű történetet.

Kezembe évenként egy pár száz forint vala letéve, segédül a tanítókká készülőknek. E pénzből Aszalay Jánosnak, kit a sárospataki közös iskolába küldöttem, öt forintot adtam úti költségre. Az év végével felküldém számolásomat a helytartó-tanácshoz, a nyugtatókkal. — Egy nap két hivatalos levelem érkezék. Elfoglalva, inték a hozónak, tégye le másik asztalomon; de az jelenté, hogy egyiknek rekesztékét parancsa van visszavinni. Elborzadtam a levél olvasására, s a rekesztékét a hozó kezébe adám minden hang nélkül; ismertem a jó embert. — Az Aszalay nyugtatóját az öt forintról Budán az én írásomnak ismerék, s azért Budán, mert már Kassán, s gróf Török parancsot veve, kivenni feleletemet, a rekesztékét pedig visszaküldeni. — Fájt nekem, hogy gyanú terhel, s öt forintért! Azonnal mentem szentül szeretett előljárómhoz, felvilágosítani, ha csendesesen lelem, de hallgatni, ha hidegnek találom. A gróf kiment, egyedül a grófnét lelém; az áldott asszony nem mere szemembe nézni. Szabadon viselém magamat, víg, de nem ingerlő kedvvel, meleg tisztelettel, gyermeki hűséggel, mint mindég; de nem szólottam.

Kassa tele vala a hírrel, s némelyek lesék minden lépésimet, mozdúlatimat, tekintetimet, szavaimat. Örvendezve jövendőlgették, hogy oda leszek, s nyugalmam nekik színlett nyugalom vala. A jók még melegebben tapadtak hozzám; szántak, mutatták, hogy vesztemben is barátim, de a dolgot legtávolyabbról sem illették. — A tartós méltatlanságok elkészerítik elménket; kevély valék szenvedésimben, s feltétem mellett, hogy senki nem szólok, tántorodás nélkül állottam meg.

Végre megérkezék az Aszalay bizonyítványa, hogy említett útjára tőlem e pénzből valóban felveve öt

forintot, hogy a nyugtatón álló napon vette fel, s magát a nyugtatót az öt forint felvételekor írta meg és nem később. A lap alján Zemplény vármegyének szolgabírája bizonytságot teve, hogy annak sorait prof. Aszalay János az ő szemei előtt öntötte papirosra. Jelentésemben elmondám, a mivel sem eddig nem dicsekedtem, sem később nem fogtam volna, a szolgált ügyet erszényemből is mint segéltem.

Most viszont én lesém, mit olvashatok az előre örvendő arczaikon. De az olyanok nem tudnak pirúlni.

Gróf Török egy nap reggeli tízkor feljöve hozzám, hogy ebédjéhez hívjon meg, s azért épen ma is, mint igen gyakran egyébkor, hogy láthassak két leendő professort, kik bírának rendeltettek a Budán tartandó concursusban; egyike franciscanus, a másik capucinus; postán mennek; s hamarább eszik miattok, mint szokott. — Oly házhoz valék meghíva, honnan el nem maradhaték, de megígértem, hogy tizenegykor szobájában leszek.

Kegyes előljárom alig mene el tőlem, midőn egy nem-jó ember belépe hozzám, tekervényeivel hálójába akara keríteni. Szerencséjére az emberiségnek a rosszak eszetlenek is egyszersmind. Tűzbe jövék, s kikergettem magamtól. Egyenesen szaladtam a grófhöz, a ház közbülső emeletébe, s elbeszélém, mely gyalázatos emberek ólálkodnak utána és utánam. A beszéd még nem ére véget, midőn kopogának, s a két vendég belépe; egyike kisdéd, húsos barna, kopaszodó; másika magas, orras, s oly színű arczában, mint capucinusi színű kabátja; ez hallgató, amaz beszédes. Nem érzém magam az első felé vonatni, a másikatól, Feszletről, vissza is tolódtam. — Professor urak, halljanak, kérem, egy rendes történetet.

Véget érven a beszédben, M(artinovics) megszólala: Engedd, hogy egy expediens tanácsot adhassak.* A tanács valóban expediens volt, de rút. Elborzadtam tőle.

* T. i. arra vonatkozólag, hogy a gyanút, a melylyel Kazinczyt illették, mikép hárítsa el magáról.

Professor úr, mondám kiméléssel, én úgy nem szoktam. Az idegen meghökkene, de a gróf annyira el vala ragadtatva az által, a mit M—nak feleltem, hogy nekem jöve s forróan szoríta karjai közé, meg nem gondolván, hogy a nekem adott forró csók vendégének szörnyű dőfés. Én érzettem azt; vettem kalapomat, s magokban hagytam.

Elsétálván egykor a franciscanusok temploma előtt, vádlám magam, hogy annyi esztendőt töltvén már Kassán, soha ott nem voltam, s kedvem jöve bemenni, hogy architecturáját s képeit lássam. Egy barát magyar nyelven tartá prédikációját s kevés hallgatóknak. Gyönyörrel, s igen nagy gyönyörrel hallám a tanítást, s a mint az isteni tiszteletnek vége volt, felkeresém a barátot. — Lovasy Benedek, Bihar vármegyei fi, fija a diószegi prédikátornénak, s egykor debreczeni togatus. Az embert még inkább megszeretém cellájában, mint cathedráján.

Következő vasárnap azon órában, melyben tudtam, hogy a barát ismét predikálni fog, kértem gróf Törököt, jönne velem a franciscanusokhoz. Meg nem foghatá, mit akarok, de jött. A barátról semmit sem szólottam, hogy láthassam, mely behatást térszen predikálása reá.

Lovasy még nem volt a cathedrán. A gróf nagyon meg volt illetve, s nem győzte magasztalni a tanítást. — Ekkor vallám meg, miért kértem ide. — Látni akará a barátot. A gróf és én oly hírbe hozánk Lovasyt, hogy hallgatóji alig lelének helyt a templomban, s az én felekezetembeliek csaknem annyian hallgatták mindig, mint a gróf felekezetén lévők.

A barát gyanúba jött, s rozsnyai püspök báró Andrássy Antal elkérte őtet az egritől, hogy szem alatt tartsa. Lovasy ment, s Andrássynak nem vala kedvesb papja, mint ő.

Rozsnyóra küldtettem ki hivatalomnál fogva s a klastrom előtt állék meg. Lovasy tudtomra adá, hogy a püspök Hosszúréten van. Lekialték, hogy a forspont ki ne fogjon, s Lovasy velem akara jönni. Micsoda? te

a püspökhöz? — Én; engem nagyon szeret a püspök. — Nem mertem hinni szavának; tudtam, miért hozatott el Kassáról.

Nem engedém, hogy forspontom az udvarra behajtsa; két hatlovas hintó és egy négylovas az ajtó előtt áll, s egy udvari cseléd tudtomra adta, hogy a püspök Rozsnyóra indul. De egy másik cseléd jött a püspök nevével, s jelentette, hogy ő nagysága addig szekérre nem ül, míg a vendég bé nem megyen hozzá.

A püspök kanapéjára parancsola, s elkezdte velem szólni küldettségem felől. Nem szerette az én Swietenemet, igen ennek atyját; az más ember volt. Jelen valék, mint novitius jesuita, midőn Bécsben mint rector magnificus egy beszédet tart: *De morte nem consummata*, úgy mond; s már lestem, mit fog mondani Lázár felől. Monda, s azt mondá, a mit kelle.

Azonban nyílek az ajtó, s a szálas növésű barát belépe s prosternálá magát a nem jól nőtt és így igen alacsony püspök előtt. Ez felállta s keresztet vete a homlokával földet érő papra, s inte neki, hogy üljön le. Ez állva maradt. — «Parancsolom, ülj le.» — Lovasy leült, de soha nem szóla.

A püspök tudni akará, mi tehát az, a mit én az ifjabb Swietenben becsülök. — Az igaz, görögül úgy tud, a mint kevés az egész Európában; az is igaz, hogy ötlet egykori szerzetes-társam, Denis, meleg szeretettel szereti; de mingyárt mutatok én neked egy más valakit, a ki inkább vala genié, mint Swieten. Ekkor felkele s a kanapéval áttellenben álló asztalkáról, melyen egy ezüst nagy crucifixus áll, felveve egy könyvet, az Új-testamentomot, s végig olvasá fenn szóval a Máté V. részét. — Én emlékeztetém, hogy estve lesz, s búcsúzám. Együtt menénk be a városba.

Andrássy nem vala gazdag Andrássy, nem vala gazdag püspök, és mégis sok jót teve a szegénysorsú tanulókkal. Gondolkozása a mai, lelke a régi rómaiaké. Hívebb tisztelője, mint én, senki nem lehet, bár gondolkozása nem enyém.

NEGYEDIK SZAK.

MDCCXC.

Abaujnak rendei márczius elsőjén gyűlést tartának. Inték cancellistámnak, tekintse meg az elkésett postát, s hozza leveleimet, újságimat.

Vice-ispánunk, consiliárius Fáy Ágoston hosszasan terjeszte elő valamely tárgyat, s én, megpillantván egy cikkelyt az újságlevélben, felállék, ketté szakasztám ajakin a szót s felkiálték: «A császár meghalt.» Fel kelle olvasnom a cikkelyt, úgy kíváná minden. — Nagy ember dőle ki. Zajgás, hosszú zajgás s nagy zavar követte szavamat.

Józsefnek érdemlett dícsérete az, a mi lovagszobra kövén áll: *Saluti publicae vixit, non diu, sed totus*. Feláldozá magát nagy ideájinak; a jót szívesebben senki nem akarhatta; a természettől lelket, atyjától, anyjától, Leopold ifjabb testvérétől, ki Toskánában 1765 oltá uralkodott, s a prussziai Friedrichtől nagypéldákat veve; látta Párist és a Fekete-tenger szomszédját, Nápolyt és Petersburgot; negyven esztendeig készült az uralkodáshoz. Nagy ember, de szerencsétlen uralkodó.

A francia revolúció hosszas pezsgései után (1789. Június 14-d.) kilobbana. Oda intézé szemeit a világ két hemispheriumáról minden. Nagy és szép dolgok, s még több rútak, undokok, borzasztók, rettenetesek, bár nagyok. Mint a ki nyugalmas partról nézi a vészszel, habbal küzdőket; nem örül ugyan a veszély és elhalás látásának; nem óhajtja ugyan, hogy őt is veszély érje; de szereti látni a tüneményt, mert az nagy, mert az nem mindennapi, s az ilyen érdemel figyelmet: úgy nézi egy elaljasodott, elpuhult, de most oroszláni dűhre serkent nép tetteit minden; a tudományokban nevelt egyszersmind azért, mivel a mit itten történni láta, az őtet Hellas és a régi Róma hőseire emlékezteté. De azért, hogy e történeteket részvétellel nézénk, senki nem felejté, hogy irtóztatóbb csapás, mint egy revolúció, a hont nem érheté, és hogy dőlő vagy dön-

tött épület körül forogni nem tanácsos; senki nem óhajtá, hogy a miénk is dőljön és döntessék. Boldog, ki őseinek erős és régisége által is tiszteletes, régisége miatt is kedves lakjokban bátorságban élhet és örömet találhatja, bár annak repedései igazításokat kívánnak.

József leküldé koronánkat, a jegygyűrűt a király és nemzet között, Budára, s akkor lobbanánk öröme. De örömünk sok és szép jelenségei közt valának olyanok is, melyeken nem lehetne nem mosolygani, bár a tisztelet a mosolygást tilthatá. Egy fiscális Köpcsényben nem elégedék meg azzal, hogy a ládát * ő is megpillanthatá, ünnepiesen köszönté meg azt, feledvén hogy az olyan csak versekben szabad. Banderiumok kelének össze minden vármegyében, s egyike jött őrzeni a nemzet kincsét vagy inkább csak tisztelkedni körülé; másika ment, elvégezvén már a szolgálattételt. Öregeink részt vőnek az ifjabbak örömeiben, s udvari tanácsos Beöthy Imre és Domokos Lajos urak Biharból, rókatorkos zöld mentében, veres nadrággal és dolmánynyal jelenének meg, őszek mint a galamb, s együtt állák ki, meztelen karddal órájokat. Kállay Ferencz Szabolcsból, roskadtsága miatt nyeregbe nem ülhet, s így gyalog vezeté lovagló földijeit, végig a hídon, fel a budai tetőre, s kezében tartá familiájának ősi buzgányát, a vezéri méltóság czímerét. Torzonborz ősz bajusza, feketés arcza, nagy teste, hatlábnyi magasságú növése kikapá a látókat századunkból, s visszavezeté a nagy-kállói Kállay-ház törzsatyjára, az Ubul herczeg idejébe.

A minden bandériumok fő-kapitánya abaúji fő-ispán báró Orczy László vala, fija Lőrincznek, a generálisnak és poetának, s Józsefnek, ki 1792. zemplényi fő-ispánnak neveztetett ki, ifjabb testvére. Szebb magyart e megtiszteltetés nehezen érhet. Kisdedebb valamivel, mint kövérsége kíváná, szög hajjal, kék szemekkel; arcza lilium és rózsa; lelke tiszta és meleg; kedve vidám; nyitva mindég kezei, mikor a nemzet java vagy

* T. i. a sz. korona ládáját.

fénye áldozatot kívánt. Termete ha szálasb volt volna valamivel, hajai ha feketék és lobogók, ha feketék szemei is, azt hiheték vala, hogy egy régibb szép magyart hozott elő sírjából öröme.

A nadrágocskák, haczukák, libernyákok egyszerre tűntek el. Gombkötőink nem győzők verni az arany zsinórt, sujtást, kreppin-rojtokat, paszamántot; s Erdélyben, hol minden aranyfonal elfogyott, Kassáról mene a kalpagrojt és mentekötő, s nem póstaszekeren, hanem, hogy négy nap alatt már vehessék, a leveleket hordó póstán. Észrendővel ezelőtt már lehete látni kurta mentéket; Terézia és József alatt azt térdig érő hosszaságban hordottuk, s sokan bakkanccsal, hogy a frakkhoz és strimpflihez hasonlítson, de most a hosszú menték is eltűntek, vagy csak azokon látszottak, kik rettegésüket bölcseségnek szerették volna nézetni vagy éhen voltak. Lobogott a Zrinyi kucsmája minden fejen, pipacsszín posztóból, fekete magyar bárány prémjével, s ennél eszesb fejfedőnk nem lehete, mert legolcsóbb volt s legalkalmasb; lobogott a kócsagtoll a nyusztos kalpagokon, s prémet növelte szája felett minden.

Az asszonyi nem vetélkedék a miénkkel a nemzetiség külső jelenségei viselésében, s a párisi lipántok helyett asszonyságaink fekete csipkés kontyokat vevének fel, leányaink pártákat; s derekaikat vállakba szoríták s kötényt kötöttek. A gazdagok nyakokon, mellyeken, karjaikon kívül még kötényeiket is elhintették gyöngyfűzéreikkel és aranylánczaikkal; posztóból varraták zöld mentéjüket, fehér mellényeiket (*Gillet, Weste*) s veres szoknyaikat, s fekete bársony csákócskát nyomtak fejeikre. Csak az a híja volt, hogy kardot is kösenek. Még akkor nem éneklé a hon halhatatlan fija ezt: «Utállak én férfiasszony.»* De vala haszna annak is, s a mi egy időben nem jó, jó lehet a másokban.

Ki kelle forrani ezen elragadtatásnak, s végre látánk,

* Kisfaludy Sándor a *Boldog szerelemben* írja e sorokat:

Gyűlöllek én, asszonyférfi,
Ki kiléptél rendedből...

hogy az arany jobban áll erszényben mint nadrágon, s fekete zsinórral varratánk ruháinkat s búzavirág szín magyar szövésű posztóból sujtásozások nélkül. A búzavirág szín tovább hamuszín szürkévé vált, fekete szőrzsinórral, fekete vagy pej báránynyal. Az elegánok ehhez világoskék vagy épen rózsaszín tafotát vettek bélésül, s a posztó színével egyező selyem zsinórt, s legszebb ízlésű viseletünk ennél nem volt.

Egyike valék én is azoknak, kik májusban Abaújból a korona tiszteletére lemenénk. Első órámat ott gyermekségem, ifjúságom, öregségem szeretett társával, Bárczay Ferencz úrral, a Ferencz és Dessewffy Kata fiával, állám. Hamletem előbeszéde fentartja emlékezetét.

Orczy a maga megyéje küldöttjeit theátrumba vezeté. Uresen várának bennünket a székek. Zenge a szín, midőn Orczy velünk, és a velünk abaújiakkal összeegyesült borsodiakkal, midőn a játék már állott, belépe.

Sorba járánk a nemzet nagyjait, s ebédek, vacsorák, tánczok fogadának mindenütt. Vendéglőink számában előbb kell említenem azt, ki Pesten legszebb házat tarta, özvegy generális Beleznay Miklósnét, báró Podmaniczky Anna-Máriát. Ajtaja nyitva vala minden idegennek, minden magyarnak és nem magyarnak, ha születés vagy érdem ajánlották.

Néhányan az olvasó kabinetbe menénk el. Kardjaink csörtetése a grádicson, s a belépő csoport látása mindent felugrata székéről. Koppi és Kreil meglátván, hogy én vezetem, jöttek idvezlésemre; ez philosophiát, az históriát tanító professor az universitásnál. Te vagy? kérdé Koppi. Ezt ugyan jól tevétek. Mutassátok, hogy nem csak kardot tudtok rántani.*

* A nemzeti felbuzdulásnak Kazinczy méltó kifejezést adott abban az ajánló levélben, a melyben három színmű fordítását (*Hamlet*, *Stella*, *Miss Sara Sampson*) b. Prónay László csanádvarmegyei főispánnak ajánlotta:

„Édes álm-e, vagy valóság, a mit látok? Búdának utczáin nem az az elasszonyosodott, elpuhult nép tolong, melyet még tavaly

A dícséretet én legalább nem érdemlém. Mert midőn az egyesült két zászlóalj kapitányai, az abaújinak gróf Csáky Antal, később szepesi fő-ispán, a borsodinak Radvánszky Ferencz gyakorlást tétetének velünk, s szerencsémre itt elsőben, s kardot hagyának rántanunk; az enyémet hüvelyéből sem én magam, sem erős karú minden társaim ki nem tudánk rántani. Megvevén a kardot Kassán, s örülvén, hogy a nélkül nem maradtam, mert a császár nem tudta annyit készíteni, a mennyi akkor kívántaték, feledém megpróbálni, kijár-e vagy nem.

— — — — — *

nap-paizsok alatt, levont süvegekkel, feltornyozott hajjal, tarka strimfliben láttam sétálgatni. Hazám anyavárosában nem hallom többé úgy, mint az előtt még kevéssel csak annak a nemzetnek mormogását, a mely eránt hamilcari idegenséget igyekeztek belénk öntení hanyatlásunkat előre látott apáink. — Imé, közelítő lókopogást hallok, a lobogó kalpag, a sűgár kölcsagtoll, az idegen szabású hosszas tőga helyett felöltött katonás sagum (zeke, kurta mente), a csillámló széles kard, s tarsolyain visszanyert koronánk képe, vagy az őr bagoly, a tárogató síp keserves emlékezetű hangja, a kard-csörtetés, az ágaskodó lovak nyerítése . . . Hazámnak kegyelmes istenségei! mi ez ily hirtelen? — Látom, látom, kijózanodtunk részegűtségűnkéből s érzűk, hogy az az aqua tofana, melylyel némely boldogtalan udvari tanácsos még elfelejthetetlen kegyességű asszonyunk, II. Mária uralkodása alatt itatott, azt a tűzet, a melyet ők veszedelmesnek tartottak, és a melylyel mi, — mi, egy maroknyi nép — Máriának igazgatására ajánlt hazánkat és egész atyai örökségét annyi hatalmas ellenkezők kezéből Európának bámulására kiragadtuk, el nem olthatta. Látom, hogy hazánkban sok viszontagságaink után végre feltaláltuk hazánkat . . . Imé férjfiaink és asszonyaink elhányták a kölcsönözött öltözetet; elállottak a káros idegen szokásoktól! most már nem úgy, mint ez előtt kevéssel, gyönyörködve beszélnek azon a nyelven, a melyen Etele és Etelka beszélt, s nemes elpirúlással vallják meg, hogy megcsalódtak, midőn megromlott ízlések ennél a kedves hangzásúnál szebbnek tartotta azt a dörögő zordon nyelvet, a mely semmire sem alkalmasabb a despotai hideg parancsolásnál. Ó ne háborítsa fel senki boldog elragadtatásomat hideg fagyos okoskodásaival; engedjen szabad folyamatot boldog örvendezésemnek s gyúlaszsza példám után szívét annak érzésére, a mit szívem érez!» Ezt a szárnyaló prózát Kazinczy a sz. korona őrszobájában írta, tele lelkesedéssel s ifjúi tűzzel.

* Ide Kazinczy még óhajtott valamit följegyezni később, azért hagyott nagyobb hézagot a kéziratban is.

ÖTÖDIK SZAK.

MDCCXCI.

Közös iskoláknak neveztettek, melyekben különböző vallású tanítók taníták a kezeik alá bízott ifjúságot. Az olvasást s grammatikát kár és veszedelem nélkül taníthatá a professor a gyermeknek, ha ő és ez egy vallás tagjai nem voltak is; katholikus gyermek a vallást a maga felekezetebeli tanítótól tanulta, mint a protestáns a magáétól.

De Swietennek ez a planja igen sok ellenkezőt talált, s Leopold ostromoltatott, hogy szüntesse meg. Engede a kérésnek. Ennek következtében a helytartótanács egy ápril elsőjén költ rendelete által felső parancsra elhirdette, hogy báró Prónay Gábor gömöri fő-ispán és consiliarius Vay István tudományok fő-directorai, amaz a pozsonyi, ez a pécsi megyében, és én, szolgálatunkból el vagyunk eresztve,* de fizetésünket még esztendeig vonni fogjuk; s minthogy hivatalainktól csak az említett oknál fogva mozdíttatunk el, bizonyossá tétetünk, hogy első kiüresedéssel illőleg fogunk ismét szolgálatba fogadtatni.

* Erre vonatkozólag így ír Kazinczy Aranka Györgyhöz intézett levelében: «Négy órával később, hogy levelemet útnak indítám Kassa felé, egy parancsolatját veszem a Helytartó-Tanácsnak de dato 1-æ Apr., a mely engemet azért, hogy a római pápa helyett Kalvin János prófétát tartom a Jézus Krisztus leghívebb, legkedvesebb ige-magyarázójának, benigne elmozdít a hivatalomtól. Régen elláttam, hogy e lesz belőle, és így az újság oly kevés sensatiót csinált bennem, hogy apathiámat minden csudálhatá.» — «Kassai apácza tanítóim — írja egy másik levelében — csaknem sírtak, habár kalvinista vagyok is. Férjfi tanítóim férjfiúi komolysággal váltak el.» — Fizetését egy egri kanonok járandóságából kapta, a mit most Lipót alatt már nem tudtak összeegyeztetni az új befogással. József császár ugyanis ki akarván vonni az iskolákat az egyház hatásköréből: gondoskodnia kellett a megfelelő jövedelemről. A kolostorok eltörlése után rá került a sor az ilyen jobb állású papok járandóságaira, a mi egyszersmind a császár rendszerének utolsó megfeszítése volt. Halála után a közös iskolák csakhamar megszűntek, s így mozdították el Kazinczyt is hivatalától.

A rendelés mását gróf Török nekem már április 11-dikén átküldötte Kázmérből Regmeczre. Kedvetlen ember hozá, s hamar akarék tőle szabadúlni. Az látni óhajtá, mint roskodok össze, s csaknem összeroskoda, látván, hogy én nem. Hét testvér testvére valék, s ezer-ötszáz forint jövedelemtől esém el, s oly hívataltól, melyet örömmel viseltem volna késő vénségemig; de én nem bérért szolgáltam.

Anyám oly fájdalmasan vette a hírt, mint én színetlen nyugalomban. Régolta gyakorlám magamat azon mesterségben, hogy tűrhessem a mit kell, s hogy örüljek a hol lehet. András nagybátyám úgy kíváná, hogy mingyárt menjek Bécsbe, hogy szóljak a fejedelemmel. Swieten és Pászthory annyi jeleit adák kegyeiknek, hogy az ígéret teljesedését biztosan várhatom. Én nem óhajték többé szolgálni, de arról anyám és nagybátyám hallani sem akarának. Kénytelen valék engedni, s már májusban Bécsben valék.

Leopold Pizában mulatott, s úgy hívé minden, hogy sok ideig fogják ott tartóztatni dolgai. Iskolai barátom, consiliarus Párniczky Mihály és egy ifjú kapitány, most generális, Gosztonyi úr az utczán akadának össze velem. P. megértvén, mi végett jövék, kéré, hagynám ott a *Vadembert*; sokat is költök e fogadóban, meg is lophanak. Szállásán két szoba áll üresen; bérlelném ki azt. Ha alattam szakadna le a padlás, hozzá fognék leesni; ha ő alatta, mindketten Gosztonyihoz. Örvendve fogadtam el tanácsát.

Háziasszonyunk, a párisi születésű özvegy consiliarius W—né vala; hatvanhárom esztendő, fogatlan, csont és bőr; haja félig ősz, félig rőt, ajkai színetlenek, arcza mint a halotté. De mely szeretetreméltó a lelke! mely minden tekintetben igen derék, mely mívelt, mely kedves társalkodású asszony! A ki szólani hallá, felejté, hogy szeme tőle irtózik. Ha hazája jutott eszébe, ha ez lett tárgya a beszélésnek, csupa tűz; kevélykedve mondá, még szükség nélkül is, hogy ő Bécsben is franczia; és minthogy a szent lángot mi magyarok is éreztük, francziának nézé a magyart. Kért,

hogy valamikor szobájába lépek, vegyek a plundra mellé is mentét, ne frakkot.

Azt hiszed-e te is, mondá egyszer, a mit a bécsiek, hogy mi francziák hamisak vagyunk, mert nyájaskodásinkban nem lelünk határt, s szavaink többet mondanak, mint jelenteni akarunk? De a mi szavainkat a vevő az adó értelmében veszi, mint midőn magát a német is alázatos szolgának mondja, holott a szó csak annyit jelent, hogy az összeakadás nem kedvetlen. Melyike jobb, a mi szertelen édeskedésünk-e, vagy ez a medvemorgás? — Szeretné hallani, hogy a magyar falusi ifjú nemcsak kincsenek mondja a kit szeret, hanem édes csillagának is azon felül.

Ezen francziaságával engem, ha magunkban valánk, kedves fiának szólítgata, ha idegen lépe hozzá, grófnak. Jóságod engem szörnyen elakaszt, mondám neki; vendégeid annak nézhetnek, a ki egyébnek adom ki magamat, mint a mi vagyok, s borzadok e képzelettől. — Hagyj honi szokásom mellett, ez vala minden felelete; nálunk minden gróf, a hogy itt minden *Herr von*; egyik úgy bohóság, mint a másik. Vendégim tudják szokásimat.

Egy reggel Párniczkynál ivám kávémat, midőn egy ismeretlen lépe be hozzá; kisdéd termetű, csontos, hízni s kopaszodni s őszülni kezdő, gömbölyeg képpel, piros orczával, kék szemmel, élesen hangzó szóval: consiliarius H(ajnóczy) József úr, mondá nekem P— s engem megneveze az idegennek. — Ismerem az urat, mondá ez, nekem jött, s megcsókolt: én nevét sem hallám. Atyja predikátor vala Aszódon; magyarul, németül, tótul folyvást beszélt s hibátlanúl. Lejövén akademiájiról, titoknak leve gróf Forgács Miklósnál; s midőn behozatának a királyi commissariusok, gróf Széchenyi secretariusává nevezé hivatalának a pécsi kerületben. Később szerémi vice-ispán leve, de a József halálával történt változások megfosztották hivatalától. Most Bécsben élt szolgálat nélkül.

Öltözete inkább gyaníttatá a tudóst, mint a vice-ispánt, s különösségei közé tartozott, hogy nem átalla

foldozott ruhában járni, cynicus kevélységből inkább, mint szükségből. Szerencsétlenségemre már első együtt-létünk alatt nagyon belé szereték, mert tőle volt mit tanulni. A nélkül, hogy arra kértem, más nap hozzám küldé nyelvmesterét, kitől ő hat hét alatt tanulta meg az angol nyelvet.

A mely napokon nyitva vala a Belvedere, mindég ott élék. Oly közel a Salesiánák klastromjokhoz, meglátogatám a gróf Török Lajos két leányait; anyjuk ide adta, mert két testvére, gróf Rogendorff leányok, itt viselék a fátyolt. Feljövén ide, csak magyarul beszéltek, rosszúl németül, most csak francziául. Én a két gyermeket Sophienak ötödik esztendeje olta testvérimnek nézém, s Kassán egész estéket tölték velök, felültetvén egyiket egyik térdemre, másikat a másikra. Emlékeztetém Sophiet, mint mondogatá Kassán, hogy ő enyém lesz, a mivel nem gondolék; igen azzal s nehezteléssel, hogy midőn egy angyali szépségű leány a grófné látogatására jöve, s én epedve simúlék székéhez, Sophie e szókkal szakasza el tőle: «Hozzám innen! nem tudja, hogy enyém?»

Friedrich nevű költővel, a Situatiók írójával, egy ebédnél ismerkedém meg; ez látván, mely örömit lelem képekben, előbb némely házakhoz vive el, hol képek állának, most kére, látogassak meg egy koppenhági születésű fiatal festőt; nála kevés darabokat fogok lelni és mind saját dolgozásit, de mind munkája, mind maga érdemli, hogy lássam. Az Stunder János Jakab vala.

Benyitván ajtaját, láttam, hogy a Friedrich szava igaz szó volt: kisdéd, barna, mívelt lelkű ember, s édes mint a méz. Egy akadémiai figura, eleven model után, és egy szép barna leány portréja hatalmasan megragadának. Csillogott a festék vásznán, s a musculatura a deli ifjon nem szenvedé kifogást; gyakorlott kéz míve volt, nem kezdőé, a ki mindent nagyít és túloz. Kértem, folytassa dolgozását jelenlétemben; úgy nem veszi el óráját, én pedig tanúlok. Oly szándékkal hagyám el honomat, mondá, hogy meglakván Drezdát és Bécset,

Rómába menjek, de erszényem kiürüle. Magyarországra szeretnék menni, de úgy, hogy midőn oda lemegyek, hazád munkámat már ismerje. Nem lehetnék-e oly szerencsés, hogy képedet festhessem, de oly nagyságban, oly állásban, oly öltözetben, mint nekem látszandónak. Ára eránt ne légy gondban, s nyugtasson meg ígéretem, hogy inkább dolgozom hálából, mint nyereségért. — Jóságod megelőző kérésemet, mondtam neki. — Tehát holnap elvárlak, de ruhád kofferével. És hogy megszakadás nélkül üzhessen a munkát, kérek egyszersmind, ebédelj nálam.

Midőn másnap belépék nála, fel vala vonva a vászon, nagy mint egy ajtó. Felhányá kofferemet, s elijede a paszományos setétkék mentétől. Maradjunk bőr nadrágod mellett, mely rajtad van, s vegyük mellé e zöld mentét, fehér gilletvel; a sárgás nadrág szelídebben áll mentédhez, mint a sikoltó veres állana, s igazabban adja a musculaturát. Kijelelé fejemnek a helyt, s kirajzoló az egész figurát, ülve egy oszlop fejezetén, melyen szép vetésben löke el egy violaszín posztót, hogy a modern öltözet draperiát is kapjon; bal karomat egy postamenten nyugtatá, jobbomat ölemben, s egyik térdemet áltvetette a másikon. Később a postamente ketős nevének patrónusát állítá fel, büszkben. Estig egészen bé vala kenve a vászon.

Friedrich együtt ebédle velünk. A gyümölcsnél Stunder elkezde énekelni, s honja nyelvén. — Imhol egyik strophája magyar orthographiával. A dán nyelv hangzását ritkán hallhatjuk, s így ez a nyelv barátinak nem lesz kedvetlen.

Pó roszen szkir szinker aftenen níd fra Olymp,
Den bléje Hesper blinkerr,
Og nū ferfrisked Wórensz szmikke winkerr
Med sztille gléder tíl szin wen.

Auf Rosenwolken sinkt der Abend vom Olymp;
Der blasse Hesper blinkt,
Und neuerfrischt winket des Frühlings-Schmuck
Mit stillen Freuden seinem Freund.

Pó, *auf*; — Roszen, *rosen* — szkir, *Wölken* — sin-

kerr, *sinket* — Aften, *Abend*; aftenen, *der Abend* — níd, *herunter* — fra, *von* — Wór, dán orthographiával *Waar, Frühling*. — Ven, *Freund* — Gléde, *Freude*. — Kerlichez, *szerelem* — küsz, *csók* — píge, *leány*.

Klopstockot hozánk elő, s Friedrich előkiváná a Messziást. Ismered-e a könyvet? kérdé tőlem. — Sőt fordítom. — Hogyan? s lehetne azt magyarra? Te vagy az első magyar, kit látok, hogy szereti Klopstockot. — S hányat láttál Bécsben; mert én úgy hiszem, hogy ötet a ti Blumaueretek és Ratschky is, ki örömost kullog hátúl a maga Uz-ával, nem igen becsülik. — Friedrich most olvasá nevezetesb helyeit s pathosszal. Én ódáját kérém elő, s a nap nagy örömek közt folya le.

A kép nagy szerencsével készüle, de mint minden feje Stundernek, a rajz hibás; csak a színekkel adá meg a hasonlóságot. Fejei olyanok, mintha egy eltört gipsz-büszttöt hibásan forrasztanának össze. — Midőn én, két esztendővel később, farkas-bundában léptem be Szarvason Tessedikhez, s ez engem nevemen szólíta, s csudálkozám, hogy a ki soha nem látott, s nem tudhatja, hogy e földön járok, mint szólíthat nevemen; magadat, úgy mond, nem láttalak, de képedet sokat láttam Stundernél. Oda a kép, s most egyedül hív mását bírom a fejnek. S itt egy intést: Olajban dolgozott festést nem szabad soha levenni rájáráról s összegörgetni, mert a vászon repedéseket kap, s azon többé senki nem segít. — A ki e képet látja, nem fog többé álmélkodhatni, miként történhete, hogy ifjabb esztendeimben két asszonyság engem gróf Dessewffynek nézhetett, kihez most csak termetem nem szálaságában hasonlítok.

Consiliarus H — megszólíta, vonjak rövid mentét, valahol nemzetünknek becsületet csinálhatok. Ezek itt úgy hiszik, hogy a kinek oldalán széles kardot látnak, emberhússal él. Egy nap így menék Artariához.

A bolt üres vala, a hogy azt sem előbb, sem soha azután nem láttam. Artaria ablaka mellett üle, s nem vala több embere jelen egynél. Tájdarabokat kíván-

tam. — Nürnbergieket? kérdé a cseléd. — Nem, Claude Lorrain, Vernét, Wouwermannt, és a mi egyéb nyelvemre jött. — Előmbé teríté portfeuilljét, később még egy másikát. Kiszedtem, a mi szememet gyönyörködteté. A rakás nagy volt; most tehát a kiszedettekől szedém ki a jobbakat, megcsináltatám a contót s menni akarék. Artaria elállá útamat. Engedelmeddel; hol utazál te? — Nem értettem. — Belépván boltomba, úgy mond, ruhád figyelmet támaszta bennem, s ne vedd rosszul, bizonyos kedvetlen emlékezést. Emberem neked impertinentiával felele, s követlek képében. Te erre négy-öt nevet említél, melyek felől nem értém, mint ismérheti, a ki e ruhát hordja; úgy hittem, vakon kapád fel valahol. Míg tehát e két nyalábot végigforгатád, le nem vonám rólad szemeimet, s tetszik nekem, hogy nem elébb nézéd, kitől van a darab, hanem milyen a darab. Messzéről is ismerem portékáimat, s hízelkedés nélkül mondhatom, szemed első nézéssel a legjobbakat választotta. Nem hihetem, hogy ezt tudhassa, a ki hazád határin ki nem lépe. A mesterseget ott még nem ismerik.

Hazámban még nincsenek képárus boltok, nincs alakló-akademiánk s nagyjainknak egyéb kell, mint festés és rézmetszet, mondtam. Az én honom pénzetlen ország, a szépmesterségek szeretete pedig pénzt kíván. De eljő nekünk is az óra, mely később tűnt fel Bécsnek is, mint Drezdának, Párisnak, Londonnak. — Fel szabadíta, hogy járjak boltjába, ha semmit nem veszek is. Udvari tanácsos Görög* úr pedig még inkább megnyeré nekem hajlandóságát, s ennek köszönhetém, hogy boltjában néhány temérdek árú festői utazásokat végigforгатhaték.

* Görög Dömötör (1760—1833) a *Hadi és más nevezetes történetek* s az ebből alakult *Magyar Hirmondó* (1789—1803) szerkesztője s kiadója Bécsben; e mellett több főúri családnál nevelő, később Ferencz Károly főherczeg nevelője. A magyarság ügyének mind végig lelkes támogatója. Ő és társa, Kerekes Sámuel, tűzték ki az első pályadíjat egy magyar nyelvtanra a kilenczvenes években, a melynek eredménye a híres debreczeni *Magyar grammatika* lett.

Még az nap összetalálkozám Báróczyval, báró Vay Miklóssal, Danczkayval, s elbeszélém neki s referendárius Semseynek, kihez együtt menénk, mint járék Artariával. Menj vissza, kérlek, mondá Báróczy, s emlékeztess, hogy midőn Schmutzer elkészüle Theodosiusával, Bécsben öt kele el, míg Párisból megszólíttatott, hogy küldjön ismét háromszázat, mind elkapdosták. A muzsák járvány istenségek, s Bécs és Pest nem pirúlhatunk, hogy hozzánk később (jöttek). Pirúljunk, ha örömmel nem fogadjuk. Nem magamnak csinállok vele complimentet, hanem nemzetemnek, midőn később el fogom mondani, mint jártam Wutkyval a Belvedere szobájiban és a Kitzling szobránál. Itt csak egy intést azoknak, a kik rézmetszeteket gyűjthetnek. A ki szereti a szépet, de szemét s lelkét nem gyakorlotta, választassa a darabokat oly barátjával, a ki ahhoz ért. Nem szemnek tetsző, de igen jó darabokat az ifjú festők táskájikban találni és az antiquáriusoknál s igen olcsón. Óvják magokat azt venni, a mi módi portéka; azt kell venni, a minek tartós becse van.

Engem itt egy makacs nyavalya ére, a sárgaság; kezem olyan leve, mint a narancs. S a betegség elvevé lelkem erejét is; alkalmatlan levék minden örömré, minden munkára. Elszédülék nyelvmesterem leczkéi alatt, s még rajzolatimat s architekturai stúdiumimat sem folytathattam.

Orvosom eltilta a kimeneteltől, míg a nap hanyatlik; mert az izzadás megfogyasztja a mi kevés erőm még megvan. Akkor járjak ki a Glaszira, s mihelyt lankadást érzek, pihenjek meg a gesztenyék alatt. Egy estve egy szálas, vékonytermetű, szederjes arczú idegen megszólíta, ha nem az vagyok-e, a ki magyar ruhában júniusnak vége felé itt s ott ebédlék. — Sajnálom, hogy ülést nem foghatok melletted, úgy mond; de mennem kell; lectora vagyok herczeg Kaunitzknak, a miniszternek s mingyárt üt óráim, hogy számot adjak e heti olvasásimról. Ha erőd engedi, kísérj a császári lakig.

Mentem volna, ha Nussdorfig kellett volna is. Mely

szerencse, s már fiatal éveinkben, ily lelkekkel lenni összefüggésben! — Egy útam alatt egy horvátországi fiatal emberrel akadék össze Windpassingban, közel Német-Ujhelyhez. Az akkor látá Bécset legelőbb s bár utolszor, mert mit lát az olyan Bécsben. Bánta, hogy látta. Nem tudott egyebet látni ott, mint nagy házakat. Balkay, a festő, kivel együtt jövék, sohasem felejt-heté a szót, míg szekeremről Kövesden, Borsodban, letevém. — «Bécsben csak nagy házakat!»

Fogyni kezdé sárgaságom, s ebédelni a Griffhez járék. Egy erdélyi születésű orvos elijeszte, hogy a rossz gőzű városban hijába reményilem gyógyulásomat; végyem lakásomat a tetőkre vagy utazzak, de napon-ként ne többet, mint egy mérföldnyire. — Nem me-hetnék-e Pestre vízen? — Sőt igen. — Hajóra raka-tám szekeremet s mentem.

H— később jöve asztalhoz. Egy franczia körülhordá beretvájit, s mindent megkínála portékájival, s grófnak titulála kit-kit. A sor most ötét éré, s ő is megkapá a titulust taxafizetés nélkül. — *Bien obligé pour le titre*, mondá a francziának. Most hozzám fordúla: téged csikland e hang? S ettől? kérdém, hiszen mindent így nevez; szájában ez csak phrasis. — H— vitatá a dol-got. Nem látom, miért volnék rosszabb, ha annak szü-lettem volna, ha hogy az legyenek, eszembe nem jut is, de valljuk meg, a grófságnak nagy haszna van; hama-rább kap forspontot és a mit keres. — Harminczöt esztendő olta úgy hiszem, hogy azért akada belém, hogy hallja feleletemet.

Végre még gyanúba hozsz, hogy neked fáj, hogy az nem vagy. Aristipp fel nem akadt volna a franczia megszólításán. — A Catók igen, felele, s folytatá az evést minden szó nélkül.

Hajóra ülék tehát, s legényem, egy hatlábnyi igen jól nőtt, czifra bajszú ember, Petronell mellett hirtelen rosszúl leve. Az a csürhe nép, mely evezőkkel dolgo-zott, nevetközni kezdé rajta, s folytatá a kaczagást, mikor az én Mihályom könnyebben érzé is magát. Ez minden szó nélkül osszeredőlé tíz újjait, mintha egy

ököl több nem volna mint kettő, s úgy csapa egy prussz szökevényhez, hogy az bukdosgatva dőle el. Lárma leve, s nagy mint a hajós németeké, s elégtét kívánták tőlem.

Váczczal áltellenben ki kelle kötnünk a szél miatt. A nap forró vala, s én megferdém a Dunában. Azalatt a fogadóban ismét elkezdődék a vita, s Mihály legényesen kiteve magáért. Hajósmesterünk nem akarátovább vinni a garázdát. Kisűle, hogy ingerelve volt. Én tehát a magam legényemet, a hajósmester a magáéit eltiltánk minden háborgástól, s pénzem visszaszerzé a nyugodalmat. Jobban vagyok, hogy sorba verem őket, mondá Mihály; csak azt sajnálom, hogy az úr nem láthatta. — A szél enyhült, s folytatánk útunkat. Mi a nap olvasztó melege elől szobába vonulánk. Mihály ismét fenekedék; össze kelle hordanom. Meg nem emésztheté, hogy azokért. Bánatjában nyakára kanyarítá fejér köpenyegét, ülést veve a hajó orrában, távoly azoktól, a kiket gyűlölt.

Elkeseredett elmével felpillant a hajó fedelére, s meglátá ott állani egy erdélyi uraság tisztartóját, kivel az úton összeismerkedék. — Jó utat, erdélyi pajtás, úgy mond; hordja Isten kendet szerencsésen mind hazáig. Ekkor megoldván köpenyegét, egy ugrással a Dunába szökött.

Egy hajóslegény ketté vágá fejszével a csolnak kötelét, szigonyt kapa, s Mihály ki vala ragadva a vízből. Egy pap és egy katonai seborvos társaink mentek, s egyike és másika is dolgát végzé a haldoklóval. A seborvos hanyatt fekteté a hajó fenekébe, megdörzsölteté, betakartatá köpenyegével, pokróczával, s bízott, hogy fel fog éledni, mert erei vernek.

A szél újabban elakasztá menésünket, meg kelle hálunk. — Pestre érünk más nap reggel, s a legény mégis élet nélkül volt. Fiakkerért mentem, hogy elvitethessem szállásomra, de Mihályt már nem lelém a hajóban. Felébrede halálos alvásából, s szállásomra jött, megnyitott karral.

II. Leopold megérkezék Pizából, s kevés napok

múlva ment Prágába, megkoronáztatni magát. Az esedezések beszédését a koronaörököstre bízta.

Előbb Swietenből akarék búcsút venni. — Színem, hangom mutatják, mondám, mennyire gyengíte el betegeskedésem. Nem bízom erőmhöz; engedje, hogy előadásomat papirosomból olvashassam fel. Szerencsésnek érzem magamat, hogy ő alatta szolgálhaték; gondolkozásom, érzésem egyezzenek rendelésivel. Hívatalba lépni többé nincs kedvem; egyedül anyám akaratját teljesítém, midőn most ide feljövék. Ez levén az óra, melyben hozzá közelíthetek, kérem fogadja el hálaomat kegyei minden bizonyoságiért; és minthogy én őtet nem előljárómnak szerettem nézni, hanem atyámnak, ha talán szolgálatom ideje alatt tettem valamit, ha mi jutalmat érdemelhetne, engedje nekem azt, hogy kezeit gyermeki hűséggel megcsókolhassam. Tudom én, mit köszönhet neki és atyjának az én hazám is.

Lelkem láng vala, s ki várta ezt? Swieten oly hidegen nyújtá felém jobbját, hogy kérésemet megbántam; mert szolgálai lélekkel csókolni kezét borzasztó dolog. De kezemben érezvén jobbját, feledém hidegségét, s ajkaim tüzesen nyomúltak kezéhez.*

Most ő jöve nekem, s kiterjedt karokkal, ölébe szoríta, s megcsókolá előbb egyik, majd másik orczámat. Szerénységem új tűzbe hozá, s a két elsőbb csókot nyomban toldá meg harmadikával, negyedikével. — Elkíváná papirosomat. — A mit most monda, nem hallhatja minden fül.

Mely pillantása életemnek az, melyben magamat főbb tetőn érezhetém!

* Még évek múlva is nagy lelki gyönyörűséggel s lelkesedéssel emlegeti Swieten s a közösiszkolákat. «Mely dicső dolog volt akkor — írja 1806. decz. 29. kelt levelében Cseréy Farkasnak — vigyázni az apróbb iskolák előmeneteleért, midőn Swieten azt a plánt fogadtatá el Józseffel, hogy egy társaság tagjainak, egy haza polgárjainak egyformán kell neveltetni, és így a fejedelmet arra veheté, hogy az iskolák misceáltassanak, az az: ugyanazon iskolába katolikus, lutheránus és református tanítók és tanítványok is légyenek.»

De midőn a visszaemlékezés e boldog órákra kevélylyé teszen, mint szomorodom el, midőn látom, hogy visszakapott papirosaim közt nem lelhetém fel naplómnak e szakra tartozó darabjait. Ha tudnám, mely napja volt az életemnek, midőn engem nem a minister, hanem Swieten megcsókola, meghagynám unokáimnak, hogy az nekik légyen házi innepek.

Épületem talpköve Széphalmon, Abaújban ugyan, de csak egy órányira a Zemplény gyűléses helye Ujhely, s két órányira Patak felett, áltellenben Toronyával, mely utolsó a tokaji bort termő hegyek közt (a tót ember meg nem tudja tanúlni a nevet, s Kis-Bányácskának hívja), 1791. májusban téteték le, midőn már Bécsben valék, s szeptember 10-d. érvén haza, már felvonva leltem minden falát. Selymecznek, Radvánnak, Kassának vevém útamat, s Mikóházáról ide kerülék, úgy tértem vissza Regmeczre, anyámhoz. Nyugtalan valék meglátni, mennyire ment a munka; s az vala minden óhajtasom, hogy minél előbb ide költözhessem, s magamnak élhessek, nem ragyogva, — az a vágy engem soha sem bánta, — hanem boldog függetlenségben.

Mely örömek és mely csapások várnak e falak közt reád! — e gondolat rohana rám, midőn éjszaka, de világos éjszaka a hold teljes fényében, először léptem bé pitvarom küszöbén. Tudtam, lesznek mind ezek, mind azok; de ki álmodhatta volna meg azt teljes nagyságában! A jövendőt homályba fedi szemeink előtt a bennünket szerető istenség; a jó elvesztenié becsét, ha öröminket előrelátnánk, s ki ne kívánná, hogy nyelje el az örök éj, ha a rosszat, melyet el nem kerülhetünk, viselni előre is kellene!

HATODIK SZAK.

Vádlának, s még a jók is, hogy feledém kötelességemet a hazához, midőn azon nyelv tanulását sürgetém, mely előlni készűle a miénket. S vádolják-e az atyát, ki gyermekeivel német nyelvet tanúltat, mert

látja, hogy arra szükség van? Nem értem vádlóimat, de nem hiszem, hogy annak nézhessenek, ki hideg volt valaha a nemzet nyelvéhez. Ha kedves hivatalom teljesítése ellenkezett volna meggyőződésemmel; midőn fő-notáriusnak már ki valék nevezve Abaújban, s mikor Vay József ugyanazzal kínála meg Szabolcsban, s midőn értettem, a mit monda, hogy innen inkább fogok emelkedhetni, úgy én nem léptem volna az iskolákhoz. Becsületes ember fizetésért nem bánik lelkiismerete ellen; én szentül teljesítém ellenkező tiszteimet, s így nyugalomban hallom a vádat.

«Ki minél jobban tud görögül, annál semmirevalóbb», ezt mondák valaha Rómában s ennek magunk közt is látjuk példáját; de az ellenkezőnek is látjuk, s gondolnám, a gonoszok számába nem fogjuk számlálni Cicerot és Atticust, és a kik e kettőhöz távolabbról és közelebbről hasonlítanak. Tudni jónak mindent hasznos, s a ki rossz akar lenni, rossz lesz, ha csak magyarul tud is. Vannak rá példáink.

Bár magyarul hallhatnánk oly predikációkat, a melyeket Cleynmann mond! bár pater Stanislaus is a Lovasy nyelvén gyönyörködtetné hallgatóját. De én nem örömet mulatnám el, ha pesti lakos volnék, az ő tanításait azért, hogy nem az én nyelvemen predikálnak. — Szolgáljon nekünk a szomszéd! ez vala a honát szerető Pálffy János nádor toistja, s nem tudom, mondhatunk-e idvességesebbet.

Bácsmegyeim után Hamletet adám ki, a hogy azt a német theatrumon játszsák, Pozsonyban 1790., s Stellát s a Wieland Diogenesét Pesten 1793—94., a Heliconi virágokat Almanach gyanánt Pozsonyban 1791., s fordígtattam mind azon nyelvekből, melyeket inkább vagy kevesebbé értettem. Mind ez nem tetszék olvasóinknak; Bácsmegyei volt csemegéjek, mint tíz esztendővel ezelőtt Kartigám. Egynél több olvasója, s nem egyedűl szerelemben olvadozó ifjacskaink, s leánykáink, phraeologiákat dolgoznak belőle. A hon első rendű tisztviselőji két-három estve gróf Ráday második Gedeon-nál, ki akkor assessor vala a királyi tábla mellett, s

később koronaőr leve, gyülekezének fel, felolvastaták a könyvet s innen lesék, nyelvünk kevés idő alatt hová fog emelkedhetni. Herczeg Batthyány Lajos levelében köszöné, hogy azt dolgozám, s maga Himfy is kedvelte. Magam sem dolgozásomról nem tarték valami nagyot; hiszen az már tűzre vala kárhoztatva, s elébb mint Bacsányi ítélte reá; sem a német munkáról, mely után azt csináltam. Nyelvünk még nincs elkészülve, mondám, s így a mestermű sem érdemelhet óhajtott javalást: mint érdemelhetne tehát a középszer munka fordítása? Csak az igazán jót kell fordítani, s az fényt vet a hibás fordításra is. Azért választám az említetteket, és a miket görögből, latinból, olaszból, francziából hoztam által.

A Bácsmegyei szerencsáját az csinálhatá, hogy a történetet nem hagytam meg anyaföldén, hanem honunkba plántáltam által, s az olvasó így melegebben és közelebbről érezheté magát megilletve. Továbbá az, hogy némely kedves és érzékeny s poetai képű szólásokat hoztam be a nyelvbe, melylyel előttem senki nem éle még nálunk; harmadszor, hogy a szép társaságokban ismert idegen szókat nem igyekeztem magyar névvel jegyezni meg, a mit mások s többére igen szerencsétlenül, cselekedtek. Hogy az utolsót cselekedtem s szép társaságoknak adott munkában tettem, igen jól tettem; de oly helyeken is tettem, a hol elmaradhatának vala, s azt nem jól tettem.

A második kiadás végében egy levelem áll, mely heroinámat zavart fejű szeretője vádjaiból kifejtse, s voltak, a kik úgy hívék, hogy ez a nem-fordított, hanem saját tollamból folyt levél az egész románnál többet ér. Barátim tehát újra nekem esének, hogy fordításimat hagynám abba s adjak eredeti darabokat. Megismerem, hogy azt tőlem kívánni, annyi esztendei soha meg nem szakadt törekedésim után, méltán lehet, de hogy el nem fogadám tanácsokat, az legalább szerénységemet bizonyíthatná. Akkor, midőn én éltem, talán legokosabb volt fordítani jót s minél lehet jobban, hogy követésre méltó példát adjon mind a terem-

tésben, mind a szólásban, s a kettő által az ízlést nemesítse; de a ki mindég fordít, és csak fordít, a szerint jár, mint a ki mindég mankón jár; elveszti saját erejét.

A stilistikának, mondám, különböző, sőt ellenkező nemei vannak, s minden nemnek s minden írónak más meg más nyelve. Az ír jól, a ki úgy ír, a hogy a hely kívánja — *apte qui dicit*. A sokszínűségre kell tehát törekedni, nem a mit mások óhajtának, az egyszínűségre, s a fordítás erre a legszerencsésebb szer. De nem a mi nyelvünket kell idegenné tenni igyekeznünk, hanem az idegent tenni mienkké; de vigyáznunk, hogy beszédünk, a nagy hűség keresése mellett feszessé ne váljon, s a fentebb nemű szépség, midőn nagyon kerüljük az idegent, közönségessé ne súlyedjen. Erre azt látám legtanácsosabbnak, hogy ne egy író fordítsak, hanem minél többeket, s ne egy nemből, hanem többekből: francziát és németet, újat és régít, Wielandot és Klopstockot, Cicerót és Sallustiuszt. Úgy hittem, az a sokfélék másolgatása fogná majd csinálni, sokkal inkább mint a sokfélének csak olvasgatása, hogy a sokból nekem terem egy új, egy önmagamé, egy énnékem saját, s nemcsak a szólásban, hanem a teremtésekben is, és ha magamnak nem, bizonyosan később pályatársaimnak.

HETEDIK SZAK.

MDCCXCII.

Meghala Leopold császár is, martz. elsőjén, s fija Ferencz, június 6-dikára rendelé koronáztatását, s igen nagy öröme a nemzetnek, Budán, nem Pozsonyban. *Eximam regem Matthiam ex ore Hungarorum*, monda II. József egyik utazása alatt valamely predikátornak, ki nem győzé magasztalni előtte a mi józsefi lelkű Hunyadinkat. Ily biztatásokkal vígasztalá honunk némely nagyjait az a fejedelem is, kinél soha még nép királyát inkább nem szerette.

Jelen valék, midőn elsőben lépe fel székére, kiadni királyi kívánságait. A tágas palota a budai királyi lakban tömve vala rendjeinkkel. A lábtömeg végére jelt

adának, hogy jön a király. Hozák előtte a keresztet, az apostoliság czímerét, s a rövid látású herczeg Graszalkovics II. Antal helyett herczeg Batthyány Lajos a kivont régi kardot. Most jött gyászban atyja és atyját kevés hetek múlva követett anyja után gyászban, felöltött térdig-érő mentéjében, dolmánynyal és csizmában, nem bakkancsban, leüle trónusán, és ott tette fel kalpagját. Cancellarius Pálffy Károly magyar nyelven szóla a rendekhez. A királyné számára polczozat készült a palota estéjszaki szögében. Midőn vége vala a dolognak, a királyné lelépe polczozatáról, generális gróf Fekete János olasz nyelven szólítá meg: «Felséged látá ezt; mit ítéel most hűségünkről?» Látom, felele a királyné, és ha ki egyebet merészlene mondani, mint a mit itt láttam, újjaimmal dörzsölném össze. — Épen Fekete mellett menék ki a palotából, s ő mondá el ezt nekem. — Boldog király, ki magát szeretve látja népétől! boldog nép, mely magát szeretve látja királyától! Célja ennek és annak az egész boldogsága, s ezt is az antagonismus törvényei tartják fenn, mint mindent a természetben. De az antagonismusnak baráti ellenkezésnek kell lenni, nem ellenséginek, nem hogy egyik csésze felbillentse a másikat, hanem, hogy egymást egyenlőségben tartsák.

A koronázás a franciscanusok templomában méne véghez, mely a budai vár estéjszaki végében áll. A király felöltött, aranyfonalú, térdig-érő mentében jöve, csizmával; testvére, Sándor nádorunk ezüst fonalúban, de a melynek szálai közt világoskék szín játszott. A koronát együtt tevék fejére a nádor és cardinalis-primás Batthyány József.

Innen gyalog menének a másik templomba, mely a vár dombja közepében áll, és a melynek tornya Mátyás király czímerét viseli. A korona a fején vala a királynak, vállán a palást, lábán a czékla-szín strimfli megkötve térdei felett, és az ócska sárga papucs. A koronát óhajtottam közélről látni, s megállék a torony ajtaja mellett, hogy midőn a király ott belép, megpillanthassam. A sokaság a püspökök közé nyomott, s el-

vivének a királyi szék szomszédjáig, Ferdinánd toskáni nagy-herczeg és mostani nádorunk megé, ki akkor serdülő ifjúcska volt; ez aranyfonalú, amaz pipacsszín posztó, térdig-érő mentében. Minekutána itt a király szentelt vitézeket ütött, felüle arabs fehér lovára, s kísérve palástos és infulás püspökitől és az ország zászlóseitől, leméne elmondani eskét a kapuczinus-piaczon.

Most az ebéd következék. Két asszonyág karomon vezetteté fel magát, és korán, hogy a hely, áltellenben az asztallal, nekik jusson. A cardinalis elmondá az asztaláldást, cancellarius Pálffy pedig levevé a király fejéről a koronát, s egy ezüst medenczére tette le, mely a korona örje, gróf Nádasdy Mihály megett egy kisded asztalon a trónus mellett állott. Annak szomszédjából minden oda törekedék, hogy a királyt, királynét, nádot és két érseket szemben láthassa, én pedig a korona mellé vágytam, s így azok nekem, én nekik kölcsönösen könnyíték meg az áltmenetelt. A korona mellett maradtam egész ebéd alatt, s a szerint forgattam a medenczét, a hogyan azt előlről, hátúlról, s egyik s másik oldaláról látni akarám. Lippert, Schmiedhammer és a II. Leopold koronázásakor Schauff* rajzolták azt, s ezen utolsó nálam vala itt. Kijegyzém botlásait, de minekutána azt pécsi kanonok Koller úr most nagy gonddal rajzoltatá, s munkáját a koronáról kiadta, arról szólanom nem szükség. Egyedül azt jegyzem meg, hogy a kereszt a korona közepén azért áll görbén, mert lyuka, melybe be van srófolva, kibővült, s a sróf nem jól szoríthatja; és hogy az említett keresztről a

* *Schauff János* a II. Lipót koronázásáról egy német nyelvű munkát adott ki, a melyben Lippert József és Schmiedhammer budai festőknek a sz. koronáról készített rajza is megjelent. — Errre vonatkozólag egy 1793. okt. kelt levelében így ír Kazinczy: «Azon pillanatban, a midőn a király az ebédnél széket fogott, a cancellarius, gr. Pálffy Károly, levevé fejéről a koronát s letette egy ezüst tátra, mely a királynak jobbjá felé a baldachín alatt, a fal mellett állott — ide törekedtem én, s nem nehéz munkával eljutván hozzá, egy negyedóránál tovább nézegettem; úgy fordítván a tálon, a hogy elejét, hátulját_vagy oldalait látnom tetszett.»

diademába lemenő négy abroncs közt, a fejet befedő sipka arany szálakból szőtt takács munka s nem öntött arany.

Még a vendégeknek adott ebéd mellett ülénk, s én gömöri vice-ispán Szathmáry Király Miklós consiliarius mellett, midőn jöve az udvar, a király, most huszárezredének sötétkék rókatorkos mentéjében, s felvénvén vagy Szathmáry elől vagy előlem a poharat, a vendég egészségét itta. Szathmáry azonnal kapott a poharon hogy elvigye, de azonnal által is engedte az akkor még igen ifjú gróf Cziráky Antal mostani ország bírójának, annak jutalmául, hogy Dugonicsnak vezérlete alatt a pesti magyar kis társaságnak feje volt, és azon remény alatt, hogy ezt háza kincsei közt fogja fentartani, s soha nem felejtí, belőle ki ivott és mely egészséget.

Egyike azon házaknak, hol a dieta alatt legtöbb örömmel élék, a generális gróf Fekete Jánosé vala. Nagyon elmés, nagyon eleven és lelkes ember és széles olvasású. Erkölcseiben, gondolkozásiban, módjaiban félig francia, félig török. Atyja, az ország bírója, gondos nevelést ada neki, de ily lélekkel bírni nem könnyű; nem oda mennek, a hova vinni akarják, hanem a hova menni önmagoknak tetszik.

Fekete két kötetben *Mes Rhapsodies* cím alatt adá ki francia nyelven írt verseit, s egy példányt két átalag tokajival küldé Voltairenak. Az öreg patriarcha megköszöné a két ajándékot, s a mint maga mondá nekem Fekete, francia dévajsággal azt veté mellé, hogy bora jobb mint verse. Mások másként, a mint gyanítom, mivel nem hiszik, hogy oly társaságokban élt ember mint Voltaire vala, ajándékot gorombasággal lehessen megköszönni. — Én, autographok gyűjtője s másolója, égék látni a Voltaire levelét, de a generális azt Főton tartotta, két órányira Pesttől, Vác felé. Ki akara vinni magával, de midőn ideje neki volt, én nem meheték, s mikor én mehettem volna, őt tartóztaták dolgai.

Gróf Teleki József, ugocsai fő-ispán hozzám izene, hogy szólania kell velem, s haladék nélkül. Cselédje szállásomon lele, s mentem. Azt akará, hogy kérjem a

titoknoki hívatalt a budai kamaránál; applicatióm nekem meg van ígérve, viselt hivatalom a rendben ennél nem kevesebb, s annak fizetése jóval több volt; így reménylenem lehet, hogy kérésem nem lesz sikertelen. Megköszöném gondoskodását, de kimondám, hogy én szolgálni nem akarok.

A gróf, felekezetemnek legfőbb férfija, dicsérte ugyan philosophiámat (így nevezte azt), de előmbe terjeszté, hogy ezen áldozattal vallásomnak, melyet nagy oknál fogva igen szeretek, tartozom; ha tetszik, három esztendő múlva térjek nyugalomba, de most s mingyárt holnap, esedezésemet nyújtsam be. Hosszasan ellenkezém, de kénytelen valék megadni végre is magamat, s más nap, június 17-d. megjelenék az előszobában.

Valamikor nagy helyeken vagy gyűlésekben előre készülve szólottam, mindég rosszul szólottam, s többére jól, mikor el nem készülve. Papirosra tevém ugyan esedezésemet, de meg nem engedtem magamnak, hogy arról gondolkozzam, mint fogom tenni a szólást.

Kevesen valának az előszobában; én levék köztök a hetedik és utolsó. A (kamarás) szolgálatot báró Orczy József tévé, kit a király ekkor nevezte ki veszprémi főispánnak, de a ki ezen dieta alatt cserélé el azt gróf Zichy Ferencz zemplényivel. Egyik ablakban szabolcsi főispán, generális báró Splényi Gábor állá. S midőn csak itt kezdém elgondolni magamban, a mit a fejedelemnek mondanom kell, nyilék az ajtó, s gróf Széchenyi Ferencz kijöve a királytól, udvari gyászában, s a szent Januarius nápolyi rend veres pántlikájával és csillagával, s megállá Splényi mellett; hallám minden szavait. Én rövid látású vagyok, úgy monda Splényinek, s nem látom, a kik itt vannak: kérlek, nevezd meg őket. — Nevemet hallván, jött, s beszélé, hogy most érkezik Nápolyból, Rómából, Florenczből, Milanóból, s hogy Milanóban Ferdinánd fő-herczeggel, Teréziánknak fijával magyarul szólott. Megértvén tőle a fő-herczeg, hogy Gessnernek idylljei magyarra vannak fordítva, parancsolá a grófnak, hogy a könyvet küldené meg, azért vettessem félre a címlapot és Rádaynak szóló

levelet, s nyomtattassak oda egy ajánlót a fő-herczeghez. Még együtt beszélénk, midőn Orczy nevemet kiáltá ki az ajtó mellől, mert a hat már dolgát végzé.

Egészen készületlen lévén, nem zavarhatám össze ideáimat, kivált hogy a mit kértem, nem is óhajtam elérni. Magam is elcsudálkozám rajta, mely szerencsésen folyt ajakimról mind az, a mit mondtam. Egy szavamra merészen néze keresztül lelkembe a két szem, látni akarván, ha az a lemondás, melyet ajkam talán csak cizfrán pengete, érzett érzés-e, s érzettnek találván, *Um Ihnen zu zeigen, wie sehr ich diese Freundschaftsgefühle und diese Resignation zu schätzen weiss, nennen Sie mir ein andres Amt und Sie haben es* — mondá a szíve nemessége miatt is mind azok által tisztelt és szeretett úr, a kik vele valaha szólottak. Két epithetumot szerénységből hagyok ki szavaiból. — Most olyat nevezni nem tudok, mondám; de engedje Felséged, hogy ha esedezni találnék, ezen felséges ígéretére emlékeztethessem. — «Jőjj tiz esztendő múlva bár, s elmondom saját szavaidat». — Tudva van csudálást érdemlő emlékező tehetsége közönségesen.

Teleki meghagyá, hogy mihelyt az előszobából kijövök, vigyem meg neki a hírt; de az nap oly tárgyat vártam az országházában, melynek lefolytát nyugtalan valék hallani. Felvetvén tehát magamat egy fiakerbe, repülve mentem az országházához. Az ajtó fordítója már kezében vala valakinek belőlről, de kívülről nekem is, s birkóztatánk egymással. Most megnyílék az, s H(ajnóczy) lépe ki, a ki nekem Bécsben az ángoly mestert küldé, s a ki Catóra emlékeztete, midőn én őt Aristippra. — Titoknok vagy a kamaránál, mondám neki, ha még nem tudod. — No, no, felele a bölcsfejük grimaszával; hol szedsz ily meséket? — Semmire-való! kiáltám neki, megszorítván kezét, s neked lehetnek titkaid oly barátod előtt, mint én? s szóról szóra elmondám, a mi történt. Mindég hittem, hogy barátom vagy, mondá nekem, de ennyit még tőled sem vártam; megszorítá jobbomat, s a barátság köztünk még hevesb leve — vesztémre!

Gróf Teleki elragadtatással hallá, mely szerencsével tettem az esedezést. Még szebbre nem tudok példát! kiáltozá. Három ízben szólék urunkkal, s két ízben találám szeretetre igen méltónak. Először a dolog nem ada rá alkalmat.

Anyám 1794. deczember 14-d. Regmeczen rosszúl érzé magát egész nap. Sietteté vacsoránkat, hogy a háznál csendesedjék el minden, s lenyughasson. De alig szűnyada el, midőn két szobaleánya, kiket szokatlan zaj és topogás vere fel — — — —*

* Itt végződik a *Pályám emlékezete* első és fontosabb része. A censor vizsga szemétől való félelmében még a mondatot sem végzé be Kazinczy; különben jól tudta, hogy minden olvasója megérti a szokatlan zajtól és dobogástól fölrettent két szobaleány ijedelmét, a kik a tizenkét uláhnus dzsidás katona zörgetésére sikoltozni kezdtek. Kazinczyt elfogták. Fogságáról szól a következő «harmadik könyv»-ben.

HARMADIK KÖNYV.

MDCCXCV—MDCCCI.

ELSŐ SZAK.

1.

MDCCXCV.

Szulyovszky Menyhért, Zemplénynek egykor dietai követje, június 11-d. olta egy szobában lakik itt Budán velem. Szóról-szóra leírá itt öt holnap alatt Senecát, hogy unalmait elverje, megszeretvén ezt a predikálgató bölcset és a rómaiakat, kiket eddig, elfogva a francziák józan, játékosan és fercsegve ömlő s antithesisekkel felczifrázott írásaiktól, nem olvasa, nem ismere. Most Tacitusra jött kedve, de nem érti. Az oly fő, mint az övé, mindenben előhalad s hamar, a mihez fog, s fogadom; kevés idő mulva egyikünk sem fogja jobban mint ő.

2.

Verseghy nagy dolgokat forral: Adelungunk akar lenni s grammatikát ád s lexikont. — Az is kell; de a nyelvet nem a grammatikus, nem a lexikographus viszi elő, hanem az író; a grammatikus elposhasztja magát s czirkalmaz a hol szabad kézzel kell dolgozni s így annyit ront, a mennyit épít. Nincs philosophusabb nyelv, mint a miénk! ezt kiáltozza kevélyen és örvendezve. E dicsőségen én legalább nem igen kapok. Azt óhajtom inkább, hogy az minél szebbé váljon s alkalmatosabbá a lélek gondolatit s érzésit minden különbözőseikben festeni, s minél elébb. A nyelv tudománya nem tudomány, hanem csak mesterség.

Felhozatá lexikona articulussait, melyeket apró papi-

ros szeletekre irkálva egy zsákba vetve tart. Mindent nagyot akar, nagy grammatikát, nagy lexikont. A nagy könyv nagy rossz, azt mondá egy görög. Míg ő maga a grammatikát magasztalja, én mindég az ízlést magasztalom; de az a grammatikusnak gyanús portéka s azért gyanús, mert felforgatja kártyavárait. Hogy nyugalomban maradjunk, arra kérem, hogy énekelgessen. Azt jobban tudja, mint a nyelv dolgait.

3.

Meleg vala az összeolvadásig, s ablakom, ajtóm nyitva állának. Szulyovszky már nincs itt, s így szobámban csak magam (vagyok). Metastasio vala kezemben, s folyosómon egy gyönyörű lény suhinta el, félig leány már, félig még gyermek. Növése mint Psychénél; mozgása, lépte mint a gráciák legifjabbikáé. Történetből ajtóm felé pillantott, s ment, meg nem hajtva magát.

Felszöktem ülésemből. Ily meleg hatást serdülő ifjú sem kaphat.

Elővevém a *Titusz kegyelmét*. — El kelle vetnem a könyvet. — Fel s alá járék szobámban.

De mi lele téged? kérdém magamtól. Nem szégyenled gyengeségedet?

Menj, lásd! kiáltá belőlem valami. A hideg ész emlékeztete, hogy harminczöt esztendőtl éltem el. Ah, láttam, hogy azt nem az ész, hogy azt a bízatlankodó szerelem sugallá.

Mit tagadjam meg magamtól ez ártatlan örömet, és itt! itt! — Azt szégyeld, hogy nem bízol magadhoz. Így szólék s mentem, remegve mint a nyárlevél. Szívem hangosan vere.

Belépék a szobába s ott valék oda igazán.

Csínosan vala öltözve, de piperék nélkül; fejér patyolat ruhácska, ott övedzve által, hol keble virúlni még csak fog. Vállán égszín leple, lábain fekete papucs. Színe tiszta s átlátszó mint a porcellán, orczáji mint a legbágyadtabb rózsa levelei; orra, szája gyönyörű metszésűek, s ez piros mint a vér; homloka, minek példáját soha nem láttam, csak két újni magasságú;

ez magyarázta meg előttem, mint nézheté szépnek Horáczt a keskeny homlokkal Lycorist; és a mi az igen szép arcznak életet ada, az az igen nagy pillájú s barna pillájú fekete szem, az a nagy szépségű két sor fog. Gesztenyés haja tömött, és még is lágy. — Így kell-e az isteneknek minden dísz egyre pazarolni, s minden dísz-e ily nagy mértékben? kiáltám magamban.

Felvirúlva Nini volt legszebb rózsája Pestnek és Budának.

A húgom, mondá Ferencz. Én a gyermeknek, a gyermek nekem, meghajtánk magunkat, hideg nyájassággal, minden szó nélkül.

Tettetett nyugalomban menék a gyermek felé, de nyelvem rebege. Egy pár esztendővel később értette volna, mely zajgást rejt e nyugalom. Tisztelém korát, fájdalmát, isteni kecsseit. A gyermek zavar nélkül felele kérdésimre. Szakálam még kék vala, mintha állam tintával volt volna bekenve; sűrű s nem épen göndör, de lobogó hajaim közt még egy szál sem vala fejér; mit adtam volna érte, ha őt zavarodásban láthatám vala. Némán simúla bátyjának bal karjához, vállán nyugtatá fejét, s ezt látszék mondani: Bár magunkban maradhatnánk hamar! Oh, ha így bírhatnám képét! Így lebege mindég ezután szemeim előtt boldog álmaimban.

Meghajtám neki magamat, s mentem. — Édes Nini, mondám, — bennünket egyesít a csapás; kérem, nézzen engem is testvérének. Némán kérem jobbját. Nyújtotta azt. Megszorítám e gyönyörű kezét s mentem.

4.

A húgom ma szokatlan ellágyúlással vála el tőlem, mondá nekem Ferencz. — Kérem, édes barátom, valamikor a gyermek feljő, adjon hírt nekem. Nem képzelhetek szebb alakot, s szeretem az ily idejű gyermekeket; lelkeik még nincsenek megrontva.

Nini ismét feljöve bátyjához. Az nap olta, melyen őtet láttam, a két város mindég róla beszélt. — Imhol a történet:

Elmenvén a királyi lak előtt, fájdalma egy gondolatot

sugalla fejébe, s azt nyomban követé a teljesítés. — Két cseléd a kapu előtt üle az árnyékban. — «Kérem, vezessenek engem a p(alatinus)hoz.» — A két udvari cseléd nagyot nevette a gondolaton. Mit kereshetne ott gyermek?

Sie halten mich für unwichtig? monda Nini; *ich bin die Schwester eines St(aats)gefangenen*.

A két cseléd szaladt gróf Eszterházy József udvari kamarás úrhoz, hogy a grádicson majd összetörte magát.

A lelke nemességéről annyira isméretes ember elijede a hírre. Lesz itt megint! mondá magában. Bocsássátok elő.

Mit akar, kedves gyermek? kérdé.

A kérés haszontalan, gondolá magában; de midőn a gyermeknek nyújtok vigasztalást, uramnak adok egy scenát, melyet semmi áron nem lehet vásárlani. Bejelentette, s Nini jött.

Első mozdulása az volt, hogy két térdeire hulla le. Nyugalmas sírással tette kérelmét. — Eszterházy lán-goló szívvel beszélt el mindennek, mi történt, s Pest és Buda eltölt a hírrel.

Mely gyönyörű teremtés az a leány itt, a te háza-dnál! mondá egy valaki Orczy Lászlónak, mert a hírt ennek háza előtt attól hallá, a ki azt Eszterházytól vette mingyárt más nap! — Az én házamnál? kérdé viszont Orczy; itt nincs semmi leány.

Hagyj békét, mondá a vendég; azt értem, a ki a p(alatinus)nál volt.

Legyen eszed, felele Orczy; hiszen az gyermek, nem leány. Hogyan volt az a p(alatinus)nál?

Orczy csengete, s a Nini atyja feljött. — Volt Nini a p(alatinus)nál? kérdé Orczy. — Nem volt, felele amaz megzavarva. Nem értette, mit tehet az a kérdés.

Uram, mondá a vendég; hogy volt, az nem szenved kérdést; én a hírt attól vevém, a kinek azt maga beszélt Eszterházy. Meglehet, hogy a gyermek azt átal-lotta elmondani szüléjinek. Szóljon az úr vele.

Az öreg rohanva ment le a grádicson. Nini, azt mondják, a p(alatinus)nál valál?

Nini elnémult. — Igen, édes atyám! — —

Én a dolgot a kapitány, később azután, s kevés idő alatt generális Novák Ignácztól tudám meg.

Nini ismét feljőve bátyjához. Repülék hozzá. Mellyemre szorítottam s ajkaink egymásba tapadának.

Miként, miként volt az a szegfű, kedves Nini? kértem. — A gyermek elpirult. — «Úgy vagyok mint a szegfű, mely elvesztette vesszejét, miolta nincs a bátyám. Olvasni, írni, számolni, magyarul, németül s most már francziául ő tanított. Most vége tanulásomnak.» — Így beszélé ezt Eszterházy.

S mely könyvből vevé azt a szegfű képét, édes szép kis testvércém? — Semmi könyvből, édes bátyám, mondá. Ablakunkban állott egy szegfű, vesszejéhez kötve; a vessző kitört, s eldőlvé találám szegfűimet. Ez az én képem, mondám magamban, miolta ő nincs! s az a gondolat ért ismét utól, midőn a kérést tevém.

Nininél a természet egyezésben vala önmagával, arcza nem vala szebb, mint lelke. S mi lehet szebb, mint a szenvedő szépség?

5.

Szeptember 27-d. mi is elhagyánk a várost. Néma fájdalomban fejtém ki magamat a kapitány Novák karjaiból, teljes magam elkészítésével mind arra, a mit a kegyes vagy megkérdelhetetlen Pepromene erántam végze. *Du hast Wolken, gnädige Retterin!* kiálta szívem belsőjéből egy szent szó. Mert engem sem boldog, sem boldogtalan napjaimban sohasem hagyta el még theodicæai szent hitem; az mélyen lakik lelkemben-e, képzeletemben-e vagy idegeimben, nem tudom és nem kértem. Ha az csak poetai áltatás volna is, nekem kedves, mert nyugasztal. S mit adnak érte azok a hideg józanok?

6.

Csabán virradánk fel, hol kapitány Fekete úr is, a Jelachich magyar gyalogjai közül, ki Tyrolisból jöve vissza s itten hált. Ezer köszöntéseket bízánk rá kapitány Novák, Astleitner főhadnagy urakhoz.

7.

Ötevényben Győr mellett, szeptember 29-d. Felkerestetém Kist, most superintendenst, akkor rectort Győrben. Kinn evék, mert Mihály napja volt, s csak akkor érkezék hozzánk, midőn már fogák lovainkat. Mely boldog vagyok, hogy ezt a feje s szíve s barátsága miatt oly annyira tiszteletes barátomat végre megláthatám.

Kallós Dániel és dr. Kovács Mihály úr most jönnek göttingai s hollandiai útjokból s Ötevényben azon fogadóban szállának meg éjszakára, a hol mi. Schlötzer Göttingában azt tudakozá tőlök, mihelyt nála megjelentek, ha engemet ismernek-e; siettek ezt nekem elbeszélni; érzették, hogy azt hallani nekem kedves lesz.

8.

Október elsőjén Pozsonyban. — Alig szállánk ki üveges hintónkból, s a fogadás legénye, a Rózsánál, tudatá velem, hogy Abafi Ferencz dietai követje Árva-vármegyének, szomszédomban szállásol. Phantasiáját önté violinjébe, midőn belépék. Rohanva veté magát karjaim közé. — Tunc hic, amice? Cito mihi respondeas, quid hic facis? kérdé azzal a neki saját accentuatióval, és a vastagon mondani szokott s betűket véknyan ejtegetve. Már öreg ember, s elgyengült, kidagadt szemekkel; alacsony növésű, de inas, koponyája egészen kiaszott. Tömérdék olvasású, tömérdék tapasztalású férfi; szépen írt, de nem szólott szerencsével.

Szlávy György, Biharból, nem látta vala még Pozsonyt. Országos vásár vala, s ő és én elindulánk, s velem mutattatá meg magának a nevezetesebb helyeket, a kerteket és a várat. Szlávy theatrumba ment, én szállásomra.

9.

Malaczkán, október 3-d. — Cancellarius Pálffynak négyszögű kastélya a maga csudaalakú kéményivel egy szelíden emelkedő homokdombon áll, de a kastélynak

nem vala kertje, nem vala árnyéka ; az ültetések a repülő homokban mindég kivesztek. Egy vadászatja alatt a hollandiai akkori respublica követje megtanítá a kertészt, mint ültetnek ők a homokban fákat. Vastag papírosból csináltatának csuprokat, azokat eltemeték a homokba, tele tömve kövér földdel, s abba ülteték a makkot és egyéb magokat s a könnyen fogamzó fák vesszejét, s most Malaczkának gyönyörű kertje van, s árnyéka sok.

Pálffy a követnek márvány büsztjét állíttatá az helytt, a hol ásót veve, s megvizsgálá a földet, s a büszt mellett áll egy hollandus ízlésű házikó.

10.

Október 4-dét és 5-dét Holicson tölténk víg vacsora mellett s nézvén a nyitrai és morvai tótok tánczát. A városka egy dombnak nyugoti oldalában fekszik, egykor a Czobor-ház birtoka, most az uralkodóé. Túl a kastély kertjén hosszan vonódnak el a rétek, felékesítve majorházakkal.

Felmentem a dombra s kimutattatám magamnak Nickelspruckot a Morva szélen s Szakolczát Holicson felül. Amaz nevezetes hely történetinkben a Bethlen Gáborral kötött békék által.

Holnap túllépünk Gödingnél a határon, s holnapután Brünbnben leszünk.

MÁSODIK SZAK.

11.

MDCCXCIX.

Junius 22-d. — Éjfél után hagyánk el Brünnt, s a mezőn virradánk fel a legvidámabb nyári nap hajnalában ; s mely öröm, midőn derült, s erdők, mező s a távolabb és közelebb hegyek láttatni kezdék magokat, s mind ezt a megfrissült természet elevenebb színében ; körüllebegve a nyár és reggel hév és hús szellőjítől, s a mezők, rétek, fák viráginak s lombjainak illatjaiktól ; s negyvenöt hónap után megint csillagos ég alatt ! A ter-

mészet látszék örvideni, hogy szerencsétlen gyermekeit kebelében láthatja, kik most még mindég remény és rettegés közt hányatának, mint a ki hajótörés után deszkára kapaszkodva törekszik elérni a révet, s a zajgó tenger hol segéli, hol tartóztatja menését. — Boldogok leszte! ezt kiáltá lelkemben egy szent hit, s a szent hittel együtt kedvem, mely engemet éltem legrémítőbb pillantatai közt sem hagyott el soha! soha! Elnedvesült szemeim könnyölgve tekintének az égre, hogy hagyja addig élni szerencsétlen anyámat, míg hálámat elfogadhatja; hogy Terézt hagyja addig élni és Süsiet, két tisztelt vezércsillagit életemnek; hogy áldja meg, a kik a szenvedőknek örömet nyújtottak.

HARMADIK SZAK.

12.

Közel méne el útunk Znaimhoz, hogy tornyát s házainak fedeleit láthatánk, s túl azon Lukát, egy rét szélén. A hely egykor praemonstratensisek gazdag praepositurája volt, anyja Jászónak és Lelesznek, míg Sauberer András, jászai prépostunk Abaujban, a két leányt az anyai hatalom alól ki nem váltotta. Most a pompás lak ablakiból czitromszín gallérú fehér katonai kabátok, mosott ingek, fehér és fekete strimflik függnek ki, mert József eltörölvén a szerzetet, a praepositurát kazármává változtatá.

Szőlőt a morvai nép szántóföldjébe ültet; a szőlőnek egyik szomszéd holdjában így rozs terem, a másikában árpa. Kukoriczája szálait oly magasságban, mint Zemplényben a szőlő vesszejét, elcsapják, hogy a nedv a termést gazdagítsa.

13.

Krems, Und, Stein három hely, de egynek tetszik, mert egymást éri a Duna balszélén, túl rajta Mautern. Ez mellett emelkedik egy csúcsos, erdős hegy, s tetején egy monostor, melyben világosság lakik. A lakosok

Gittweinak mondák. De ráismerék hogy az Gottwich. Bírom képét.

Az agyag nem bírja tartani lakosit, de a szorgalom segít rajta. Útam mellett vatag kótisokkal tördelgeté holdja göröngyeit a földművelő, a sertés pásztora pedig börtarisznyájába szedegette, s nagy gonddal és még melegében, melyet mezőre hajtott nyája hullongatott.

14.

Szekereken viszik Bécsbe Tyrolisból a veres borjúkat, összekötött lábakkal hányva fel egymásra s nem képzelhető sokaságban. Mindenike egy-egy tojást kap napjában, melyet vivőjök hígan tölt beléjük. Ez minden eledelek Bécsig.

Mölk, a Duna jobb szélén, egy sziklás szelíd halmon áll a városka felett. Benedictínusok klastroma ez is, még pedig királyi. Folyosója hosszabb, mint a Kufstein diametere, egyik kapujától a másikig; úgy beszélé, a ki a kettőt megmérte.

15.

Szorgalom és kereskedés ad éltet a tájnak, mert Bécs, München és Párizs közt erre fut az út. Mezejik, erdejik kert; szántásaik közt vereslik a lóher virága, midőn messzéről látjuk még, úgy mint Sárosban a tatárka.

Míg én minden' látásában talállok, mert keresek, örömet, kedves tisztelt barátunk, Úza Pál, elsúlyedve ül oldalom mellett a szekérben, s még haragszik, ha nyájas vidám képpel köszöntem a szemeket ránk meresztőknek, kivált miolta a kis Ensben oly brutális mézsárost láta. Lássá, édes barátom, mondám neki, ez volt valaha határa hazánknak. De az ő elméjét semmi sem derítheti fel, s jele, hogy a könnyűség olykor jobb, mint a bölcsesség.

Közelítve Linzhez, a bécsi szép szobalyányok hazájához, s eszembe nem jutván hol járok, szembetűnőleg szépültenek a lányok arcai. S a fogadók cselédjei mind nősténykéek, s ők tesznek szolgálatot asztal körül

és szobákban, a mi valóban igen jól van gondolva. Midőn egy pár rendes kacsó nyújtja be a tálat, az csak még is más, mint midőn férfi cseléd, kinek büdöslik ruhája a pipaszagtól.

Neumarkton két csinos öltözetű teremtés forga ebédünk körül. Az egyik rajtam kezdé a sort: milyen bort parancsolok, mert szolgálhatnak nemessel is. Én bort még akkor nem ittam, de két butellia tokajit kértem tőle.

Egyikét általnyújtám Aubertnek,* ki meghajtá magát, s dugá felső kabátja oldal zsebjebe, de midőn a másik dugóját kivontam, poharát is tartá azonfelül. Kiosztám azt társaim s zászlótartó Gál Mózes úr között. Mint a zsidó mikor imádkozik, Jeruzsálemnek fordul, úgy mi mindnyájan arra, a hol ez az italok királya terem. S most összekocczantam poharamat a Nini bátyjáéval, s e szót mondtam neki: «Psyche!» Az felugrék székeről s megcsókolt az emlékezetért.

16.

Lakadalmazók jövének a templomból, s muzsikával, de gyászban. Férfiak, asszonyok, ifjak, lyányok, franciscanus színű posztóban, mely távolról feketének tetszheték, s kalapban a lyányok s asszonyok. Réklicskéjük egy arasznyi, szoknyájok rövid s fehér strimflijek gyapjúból. Az úgy áll lábaikon, mintha fehér kolbászokkal tekergették volna körül.

Beszédök füleket szaggat, alig értünk, mit mondanak. Az éjjeli őr kiáltása hangos nevetésre fakasztá: *Hat czin g'schlon.*

Mint minden, a mi szemünk elébe tűnt, úgy különbözik architekturájok is attól, a mit máshol látánk. Ki nem ismeri azt rézmetszetekből? De mint nyomtatják szarufájikhoz zszindely helyett a deszkát, az itt világosodék fel előtttem. Telkeik kert, s kerítéseiknek új meg új formájok. A méhköprük ablakaik felett a gébely falon.

Fájok sok van, szalmájok kevés. Itt tehát szalmával fedett házakat nem látni. Apró marhájok, tyúkjok, csir-

* A főhadnagynak, a ki kísérőjük volt.

kéjük soha sem kap egyéb szemet, mint fűmagot. A szegény itt fapapucsban jár, nem franciscanus kolopodionban, hanem pántofli formán kivájt fagöcsökben.

17.

A természet a maga vad felségében jelen meg az útas előtt. Délre emelkednek a havasok, melyek a sivatag Németországot az itáliai paradicsomtól elválasztják. Egyike a legrezzentőbb pillantásinknak az vala, a hol belépénk Tyrolisba. Egy igen keskeny völgy szélén, nekünk jobbra, emelkedék egy képzelhetetlen magasságú s hosszúan elnyúlt márványfal, pusztán egészen, mert mi találhatna ott élelmet? csak némely repedésiből nőtt ki egy-egy fenyő. Balra domb, nem hegy. Szembe velünk egy patak futott végig a völgyen, zöld mint a tenger vize vagy a rét színe. Egy helytt a patak ugrást teszen, s a patak lecsap a párkányon, s ott egy nagy márványdarabnak ugrik, mely a patakban úgy ül, mint egy sziget. Ennek azon részében, hova a patak vize fercsegve szökik, egy görbén nőtt ágú vadrózsa fészkelte meg magát, s midőn a vándor ezt a zuhanást és a rózsaaágak ingását nézi, megcsalt szeme azt hiteti el vele, hogy a víz az iszonyú márványdarabot is ingatja.

18.

Egy szelindek, behámozva egy talyigaforma szekérbe! s a talyiga körül gazdája, asszonya s három-négy gyermekei. — Mi lehet az? s mi van a szekerkén?

Az ember — madarász. Száz meg száz apróbb s nagyobb kalitkát rakott fel szekérére, melyet kutyája Bécsbe viszen, hol a Tyrolisban fogott s nevelt madarak becsben vagynak.

19.

Harczóló sergeinkhez nagy számban hajtátának hazánk gyönyörű göböllyei, s örvendénk látásokon, mert a magyar faj szebb, mint a tyrolisi pej ökör. S menyívivel nemesebb, lelkesebb!

Egy fogadóban meglátánk egy óriási veres hagymát. Ráfogám, hogy az Derecskén terme Debreczen mellett. Ha ezt a Mizraim népe imádkozta, miért ne én? mondtam, s eltevém, hogy nálam maradjon. — A hagyma valóban magyar hagyma volt, s talán derecskei. Egy tyrolisi lakos a leopoldstadti hídról nézvé, mint fereszté pudliját a barátja, s meglátá a Magyarországról oda érkezett hajón a szörnyű nagyságú hagymát, megveve két zsákkal. — Tyrolisban ugorka sem terem. Bozenből hozatánk azt, az olaszországi Alpeseokról.

20.

Rekrutáink letelepedének az út mellett. Egyik, meg sem álmodva, hogy földijeit vagyunk, felszökék a fűről, hadaráza karjával, mintegy fenyegetőzve, hogy majd megadja a francziának. Segítsen Isten, legények, mondá neki Laczkovics László bajszos szájjal. — Nézd a magyart! nézd a magyart! kiálta mindenike, felugrának mindnyájan, s addig nézének utánunk, míg útunk elcsavarodék.

O süsse Stimme, vielwillkommner Ton
Der Muttersprach' in einem fremden Lande!

mond Goethe a szép Iphigeniában.

21.

Nagyobb csínt mint a fogadóiban nem kívánhatni. Két igen vastag kerek márvány asztal a ház előtt; a grádics kisúrolva; szoba, ágy, abrosz, edény, tányér, pohár, mintha ünnep volna a háznál; s a szoba menyegyzetje deszka ugyan és nem stuck, s égszínre festve. Így lakni öröm. — De főzések nem felel meg a dicsért csinosságnak. A leves után a tehénhússal, mely itt drágább mint a bornyúhús, gyalúlt nyers káposztát hoztak fel. Felakadánk rajta. De ha azt mi sülttel ehetjük, miért ne főttel is?

22.

A várba ötszáz negyvenkét grádics viszen fel, s a nagyobb terheket kerékben tapodgálók vontatják fel, mert szekér oda nem megyen.

Ablakom az országút felé nyílt és a Császárhegy felé, melynek rettenetes magasságú szirtes bércein búsan czivódnak a fellegek. Kinézésem az országút egy kised része a város kapuja felé, s a Császárhegyre, a külváros házaira, a Kalváriára, egy sötét sűrű fenyvesre, s a remete-házra a hegy egyik vápájában. A város harangjai muzsikazengésűek. A patak szélén egy juhar nőtt ki, nagy mint egy kőrös vagy topolya, s szőlőmetszésű hosszú nyelű leveleit játékosan ingatta a szél. Jónásnak nem ada több örömet a tök levele, mint nékem ez a szép juhar. Még bírom leveleit.

Ablakomra nappal a sólyom üle fel s visítgatva hívá nőstényét; éjjel egy szirt-ürge jött megemészteni alamizsnámat.

23.

Magyar gyalogság jöve a városba. Még az nap megvala kötve a barátság a szálló és a gazdasszony vagy leánya közt. A kék nadrágos túl a juharon, a leány vagy menyecske innen rajta mentek, de összejövének a réten. A nőstény leült, s a legény erős karral vágta a rendeket, hogy oda futának az ácsorgók csudálni, mit fog kezében a kasza.

Kiméne a maga rétvére egy lakos is, feleségével, leányával. Az ember kaszálá fűvét, azok rázák szüntelen, hogy minél előbb száradjon meg. A rázás estig szüntelen tartta. Akkor haza futának előhozni szekereket, s az ember belé fogá a rúd mellé egyfelől lovát, másfelől tehenét, elől maga bújt a hámba; felesége egyik oldalról, lyánya a másikról tarták villájikkal, hogy a széna, a hol görbült az út, fel ne dőljön.

Másnap jött a bőrplundris, strimfli nélkül fapapucscsal, s a fekete nadrág be nem vala gombolva térdein, s rétvét behinté trágyával, s a mint azon keresztül esék,

egy lován és egy tehenén megszántá azt. Felesége s leánya a felhasított barázda szélein nyomában hágdo-sának, s a mi trágyát az eke kivetett, belé gereblyélék a felhasított földbe, hogy kárba semmi ne menjen. Nyomban bévetette gabonával az egyszer szántott ré-tet, a vetés kicsírádzott, s egy-két hét mulva tizenkét napszamosasszony letelepedék rajta, s a feléledő fű gyökereit kigyomlálta.

A magas hegyek szirtjeire puttonban viszik fel a földet, s a trágyát hozzá s bevetik. De a rozs ott nem érik meg teljesen. Zöldjében vágják le, s kemenczében szárasztják meg, különben meg nem érhetnék.

Egy lovat, egy tehenet hámoz szekerébe magához,
S vonja velök terhét, alpesi Nympha, fiad.
Puttonban viszen ott földet bérczére legaljash
Völgyéből és zsírt, s krumplival ülteti be.
Vaj sanyarún teng ő! De szelid törvényében őrzí
Ausztia, s a hívnek híve felejtí baját.

De itt egy paraszt kétezer forintot váltá fel tallérban egy kalmárnál papiros pénzre, hogy azon nyerjen.

24.

Egy helytt a mezőn elszórt házaknak tornyocskáit s harangjait láttam. A honn maradt gazdasszony azzal ád jelt cselédjeinek, kik a hegyek közt dolgoznak, hogy várja ebédjek.

NEGYESIK SZAK.

25.

MDCCC

Junius 30-d. — Július 6-d. olta és így hat nap híján tizenkét hónapot töltvén itt, délután egy hajóba lépénk, melyben rekeszünk szomszéd szobájában egy idegen állá, a másikába egy másik jöve utánunk. A hajó a vá-rooska hídjá mellett vala megkötve. Két órakor délután indulánk, s fedeles hajónk az Inn vizén repüle mint a nyíl.

Gyönyörű vala a nap, s még gyönyörűbb estvéje.

Az eget krókus szín borította el, s minél inkább távozáink a gondfoktól, annál inkább szelídüle s tágasúla a környék.

Wasserburgra kellett vala éjszakára mennünk, de korhely evezőink elébe terjeszték főhadnagy Bastendorff úrnak, hogy Rosenhainban alkalmasb a fogadó; holnap kipótolják a mit ma elmulasztanak.

Bastendorff kiszállott megtekinteni, mint szállhatunk, s sietve jött az izenet, mintha a hajó égne, hogy lépünk ki s szedjenek ki mindent. — Wasserburgba tegnap beérkezének a nem-kedves vendégek.

Alig virradt, midőn forsponton menénk Salzburg felé, két felette nagy termetű lovakon.

26.

Július elsőjén. — Gyaloglani akarék a görbe és köves úton, s egy idegen, zöld köpenyegben, sárga posztó, nagyon megkopott és felette nagy foltú nadrágban, háromszögű szőr kalapjával, nyakkendője selyemrongy, franczia nyelven szólíta meg; nyájasan tudakozá, nem mondhatnám-e meg neki, ha a ki kevéssel előbb valamely ausztriai tiszttel pirucsán méne el, itt civilis ruhában, nem generális Fiorella-e? — Szent Isten, kiálta, én neki előbb kapitánya voltam a király alatt, s imhol ő *Général de sa republique*, én pedig közember a Condé seregénél. Uram, mondá, köszönts őtet egykori barátja nevével; beszéld el, mint találtál; én gróf Rossy vagyok.

Vérző szívvel váltam el a szerencsétlen embertől. — Mely szerencsétlen az, a kit a sors honja kebeléből kilök!

27.

Julius 2-dikán délben. — Teisendorf, egy kisdud és nem-gazdag város, el vala telve a Condé sergével. Hemzsegetek utcáján az idegenek, mintha vásár állott volna. Hat elegant, úgy öltözve, mintha most is honn volnának, megállának előttünk. Úgy szólának magok közt, hogy a hangot érthessük, s érezteték velünk,

hogy ők nem közönséges emberek. Meglátának egy igen ifjú dobost. *Mon chère comte, comment va?* kiáltá az egyik, s a kis dobos úgy felele nekik mint társok. Négy-öt asszonyszemély mene el távolyka tőlünk, rosszúl öltözve. *Ab la marquise! la comtesse! la vicomtesse!* kiálták megint, és csak azért, hogy ők titulussal emberek.

De most zúgás esik, s mindenfelé hull a kalap, mindenfelé hajlik a sok fő, görbül a sok hát, a sok térd. Egy tisztas öreg közelíte, zöld uniformisban, csillagos mellyel, paszomántban és fehér tollba szegett kalappal. Bal orcáját egy hosszú régi seb ékesítette.

Áldozatai annak a szerencsétlen revolutionnak, melyben sok ember nem azt tette, a mit akart, hanem a hová a vak történet toltá.

28.

Estvére Neuhausba érénk, túl a gyönyörű fekvésű Salzburghoz. A város alatt foly a zöld vizű Salza. Bávária felé lapály, kelet és dél felé hegyek, melyeknek bérceit várromok koronázzák. Mi heten és a két idegen együtt menénk ki sétálni; az estve szépsége s a tündértáj kicsala szobáinkból. Én, a ki mindenütt lesém a kerteket, nyitva lelvén egy kertajtót, kértem társaimat, jöjenek be itt.

Az a mi udvarunk svécziai követjének, gróf Lodronnak kertje vala. Vastag tulipánfák és egyéb külföldiek ékesíték a helyt, és a mit az ángoly ízlésű kertek művelőji szeretnek, s egy Lodron emléke, ki a keresztesháborúban esett el, egy tengeri nyúlak szigete, s egy elsipadott sírkő ez egyszerű felirással AGRICOLA. A kerti múlató falán hieroglyphonok, de ismert hieroglyphonok, melyek mutatók, a múlatónak mi czélja volt. A kert nem nagy; Salzburg körül becses a föld; de szép.

29.

Július 5-dikén Linzben. — Marcus Aurelius Gotsch professor, kinek sohasem hallám hírét, megtudta ott-

létemet; ő azon fogadóban szállásola, a hol mi tértünk be, s jött, s tudni akará, nem lehetne-e szolgálatomra. Kértem, szerezze meg nekem a könyvtárosnál Cicerónak leveleit, és egy jó görög lexicont. Az szobámba küldé a Schneider lexiconát, de a Ciceró levelei nem valának meg boltjában. Gotsch ajándékkul hozá Ciceróját, de a melynél rosszabbat nehezen találhatni.

30.

Július 9-dikén Freistadtban. — Itt theatrumba vive el bennünket az egyik idegen; másnap Kapliczon angoly lovaglókhoz. 13-dikban Wesseliben a báró Bubna postaházánál tölténk egy pár víg órát szép lyánykájának és szép barátnéjainak társaságokban. Egyik szobájában lepedőre vala terítve a sok meggy; de a vendéglátás a cseheknél nem az, a mi nálunk.

31.

Július 14-dikén Táborban. — A külvárosban szállánk meg, s társaim billárdozni menének a városba, én a Schneider lexiconát hajtogatám össze, hogy a könyvkötő hamarább elkészülhessen a munkával. Gazdasszonyunk s leányai feljövének megvetni ágynkat. Hogy a pehelytől ment lehessenek, kinézők az ablakon.

Ablakom előtt egy asszonyság méne el angoly paripáján, pipacsszín lovagló ruhájában; mellette egy éltes úr, megette egy huszár cseléd. Felnézének ablakomra, s én azt oda magyarázám, hogy szólani akarnak velem. — *Eine Frau von Szabó*, mondá a fogadosné, német accentussal. — Az asszonyság hamar visszafordúlt, s ismét felpillantá az ablakra. — Lekiálték rá, s kértem, engedné meg, hogy hazafiúi csókomat kezére nyomhassam. — Bevárt.

Uram, én nem vagyok leánya hazádnak, de a férjem fija. Ha itthon volna, bátorkodnálak benneteket ebédre hívni. Sajnálni fogja, ha megjő Prágából, hogy látásokat elszalasztotta.

32.

Július 17-dikén Beneschauban. — Egy idegen megállta ablakom előtt, s gyakran pillonga fel. Lemenék hozzá. Chirurgusa volt a gróf Zverbi urodalmának. Nem jönnének-e hozzám? engemet szerencsés fortepianistának tart e táj; örvendenék, ha mulattatni tudnának.

Nem az vala óhajtása; az volt inkább, hogy sétáljunk ki a szomszéd Konopistre, hol grófjának régi vára van, melyet a mostani uralkodó egy éjjeli szállásával tisztele meg, prágai koronáztatásáról Bécsbe utazván vissza. Kisétálánk az ifjabb idegen társaságában, a ki éreztetni, hogy ő kicsoda, itt, idegen előtt jónak látta; nem sohol, midőn idegenek közt nem valánk.

33.

Prágába 20-dikba érénk estve felé, de más nap reggel megfordúla útunk, a merre ide jövének. 22-dikben ismét Táborban valánk, ebéd után. Kapitány Szabó László úr, Heves vármegyéből, tudta, hogy jönni fogunk, s megtette a rendelést, hogy érkezésünket azonnal adják tudtára. Jött és hozta magyar borait s egy szarvas-czímert.

Mi kedves vala nekem e földön szólhatni Orczy József felől, s oly híreket hallani, melyek hozzám nem férhettek! Az áltatás visszatett honomba, melyet most már ötvenkilencz hónap óta nem láttam, mert —

Minden jól termett szív mint lángol a hazáért.

34.

25-dikben Kremsben hálánk, s másnap a Dunán indúlánk el, jobbra hagyván a császári város tornyait, minekutána az ellenkező szelek miatt másnap délig Uferhausban heverénk, estvefelé 26-dikban meglátánk a Dévény romját és a Pozsony tornyait.

Uza és a Nini testvére mellettem állának a hajó

orrában, s levont süvegekkel, felsikoltva üdvezlénk a hon szent vidékét.

A hajó kikötött, s kiszökellénk a hajóból. Megcsókolám jobbom ujját s csókomat úgy nyomtam az anyaföldre. *Patria, te teneo!*

Elsötétedék, s Szulyovszky bejárja az utcákat. Elszagगतott szívvel jött vissza közénk; — egy ablakban valamely ismeretlen azt a darabot játszva violinjén, melyet gyermekeinek muzsikamesterök, Kosovics, Rákócson, Zemplényben az ő eljövetelére költött.

35.

Július 30-dikán a Margit-szigetén reggeli kilenczkor köte ki hajónk. Már Vácznál, hol háltunk, megszólítja a kedves Nini testvére, gondoljak valamely fortélyt, hiszen még eddig mindig én segitettem a hol baj volt, hogy megláthassa atyját. — Meg akaralak lepni, mert plánom kész, de a meglepés kegyetlen volna; csak azt tehát, hogy ha atyád él s Pesten van és nem beteg, meglátod. — Tudni akará, mint szólíttatom elő. Azt vele nem tudattam.

Az ifjabb idegen és én megfürdénk a Dunában, s Ferencz a parton jár, s szüntelen aggódék, ha atyját megláthatja-e. — De én nem tudtam barátom, hogy vak is vagy azon felül, hogy hihetlenkedel; — ám nézz a túlsó partra. — Atyja fiakeren repüle a sziget mellé, látta a kikötött hajót, kiszálla szekereből, s gyalog lépedele a lovak előtt, várván, hogy valaki intsen, mert nem mere hinni az izenetnek. — Ferencz kére, kiáltsak atyjára; az ő mellye gyengébb, mint hogy ezt tehetné.

Kit keres az úr? kérdém erős hanggal. A víz átvív hangomat. — Senkit, felele félénken. — Hazud az úr, felelém neki tréfásan, hogy tréfám felvidítsa; Ferenczet keresi. Mellettem áll a víz szélén, én a Dunában vagyok. Menjen, s hozza Ninít, és vele egy csolnakost, mert az itt nincs.

Az öreg felszökék szekerebe s repült. Még nem váránk, midőn látánk közelíteni a csolnakot. Nini mellette áll.

Egy csoportban állánk mind a heten, s köztünk ferdő társam is. Nini most tizennyolcz esztendő s leány, teljes felvirúltában s szép mint Venus Anadyomene, kilépe a hajóból s repüle megölelni bátyját. Én félrevonám magamat. A mi a gyermek iránt szabad vala, mondám, nem lesz szabad a felvirúlt eránt, s hajaim közt már ősz szálak fejezlenek.

Nini kifejté magát bátyja karjai közül s nekem jött, megölelt, úgy társaimat: bennünket testvérekké teve a sors. Az idegennek meghajtá magát.

Látatok édes barátom, és te, édes testvér, s ez most légyen elég; most menjetek, s holnap reggel legyetek Kerepesen. Ott múlatunk egész nap. — Mentek.

E scénát festi sonettem. A sonett nem mondja ki magát, azt jegyzék meg rá, s igazok van. De feledék, hogy vannak dolgok, melyeknek magokat vagy ki nem kell mondaniok, vagy nem lehet kimondaniok, és hogy a festő olykor magának dolgozik, nem másnak is. Más megismerkedik a dologgal, s akkor osztán a munka ki mondja nekik is magát.

Szompolygva tértem félre. A gyermeket,
Mondám, szabad volt még akkor szeretni,
Tekintsd hajad, s lásd ím e kecsket;
Mernéd a felvirúltat most illetni?

Öt kőben töltött év orczád neked
Gyengébb redővel elkezdé lepetni.
Nem lelt-e Amor érző szíveket,
Kik készek voltak Nínónért gerjedni?

Kilép a parton. Lelke bánatjában
Alélva dől el bátyja hív karjában,
S a szép melly lélegzést alig veszzen.

Él, él, felpillant! s társaim sorában
Engem keres fel, — Nínonná leszen,
S e hív, e szent csók istenné teszen.

36.

Nini és atyja reggel Kerepesen valának, s atyja hozá az azon évi tiszti-kalendáriumot, melyet vele ma-

gamnak megígérteték a Margit-szigetén, hogy lássam a történt változásokat.

Szép Nini, mondám, magunkban maradván, ennyi szépség nem maradhata sohajtó nélkül; mondja meg nekem, testvérének, ki a barátja?

Ah édes bátyám, örvendek hogy kérdi, sokba került volna nekem azt nem kérdeve mondanom.

Elborzadtam! — Nini el van veszve. Ismerem atyját; * főispán, excellence; elfogja játszogatni az időt. Leánynak csak egy útja van, s szerencsétlen, ha meg nem teszi. Nem lehet érdemetlen, a kit Nini szeret, de az ifjú szüléji, rokonai meg nem engedik.

Ezerszer akarám már széttépni lánczaimat, mert ahhoz menni, a ki csak a maga feláldozásával s atyja megbántásával lehet enyém, azt én tenni soha nem fogom; de nem engedi széttépni a lánczokat. Nekem nem kell csillogás; szegényen bár, de boldogúll ez minden óhajtasom.

37.

Augusztus elsőjén elválék Ninitől. — Bagon ellopóskodám társaimtól, hogy senki se tudja, hová levék. Uram, mondám a plébánosnak, kit soha nem láttam, kinek nevét soha nem hallottam; az urat hívatala kötelezi jót tenni. Fogasson, repüljön Aszódra báró Podmaniczky Lászlónéhoz, s hozzon hírt nekem, ha élnek-e testvérei, ha él-e anyám és az enyéme.

Vacsorálánk, s a felmelegült beszédben észre sem vevém, midőn a plébános jött, kísérve két cselédtől, kik nekem általadák a tokaji s ménesi butelliákat, süteményt, sódart s gyümölcsöt négy kosárban, s a plébános kért, hogy a bárónét várjam be másnap reggel öt órakor a töltésnél. Ott beszélé a báróné, hogy egy Kazinczy, de keresztnévét nem tudta, szeptemberben fogja tartani összekelését báró Hellenbach Eszterrel; s egyéb ujságokat, de semmit nem több örömmel, mint

* T. i. Nini jegyesének, b. Prónay Simonnak atyját, b. Prónay Lászlót.

hogy báró Vay Miklós egy külföldi születésű asszony-ságot vett el, kinek magasztalásában ki nem tudta fogyni.

Az ifjabb idegen, mert az öregebbik másfelé vette útját és Soroksáron megfordult, reszkete minden tete-miben, midőn e tisztelet érzésit támasztó szép asszony-ságot meglátta. Hazám határin innen még nem láttam annyi méltóság érzetében lebegő asszonyságot! úgy mond sohajtgatva. — Csudálom, mondtam neki, mert te semmit sem tudál még szépnak vagy jónak lelteni, a mit a Rajnán innen látál; nem nagynak a váczsi templom oszlopait is. A könnyűcske embernek ezért ada az öregebb oly gyakran kímélő leczkéket. Én is sok elő-ítélettel valék e föld és e nemzet eránt, mondá az, szeretetreméltó egyenességgel, noha szolgálatom elég alkalmat ada a magyar katonaságot s annak tisztjeit becsúlteni. Azt hittem, hogy a nép és a föld sivatag; de hasonlítsd tehát e hét útitársainknak akármelyikével össze magadat, egy doctor chirurgiæ fiját, ki tudományai s írásai által a fekete pántlikát nyerte meg, s a ki Párizsban nevelteték, s kérdd, mit tudsz te, és mit tud péld. Mons. le Grec vagy Mons. le Savant — így nevezte, neveinket megtanúlteni nem tudván, Szulyovszkyt és Úzát — midőn te anyanyelveden kívül nem többet és nem egyebet mint katonaságot. Az ifjabb elhallgata, nem mint tanítvány, kinek leczkét adnak, hanem mint barát, a ki megismeri, hogy tévedésben volt. Nyájas, szelíd, de fergeteg, kinek minden szaván, mozdultán nevetni kelle, de csudálni is tűzét, midőn honszerelme gyulasztotta.

Félnap jöväünk, mondá, Csehországban, s még nem látánk várost; nálunk már ötöt láttunk volna. — Lát-nád csak a mi hazánkat, mondánk egymásnak a mi nyelvünkön, hogy ne értse, meg sem álmodván, hogy azt is fogja látni. De midőn keresztül jöväünk a Jászságon, az nem juta eszébe többé, s itt semmi egyébtől nem borzada meg, mint egy zsírba mártott ingű csikóstól, kit szekerünk mellett nyereg nélkül láta elnyargalni. Ördögnek nézte volna, de nem hitt ördögöt, s tartá valamit rá, hogy azt nem hitt.

38.

Augusztus 5-dikén Erdő-Telken. — Csoda-e az, ha oly sokan elvesztik hiteket az emberiséghez, látván, mely tömérdek sokasága van a rosszaknak, valahol emberek vannak? De kell-e s lehet-e feledni, hogy vannak jók is, s bizony jobbak és többek, mint elkese-redésünkben hihetnénk.

Paraszt házaknál szállánk meg, s bontogattatánk párnazsákainkat s meglátánk, hogy egy ismeretlen pap és Bastendorff hajtogatják, magokat egymásnak. Mi dolgok lehet? mondtam Úza barátomnak; menjünk, lássuk. Úza elmaradt.

Uram, monda a hadnagy, az úr az én nyelvemet nem érti, én az úrét nem, egyikünk sem nyerne tehát, ha az úr hívását elfogadnám. De itt vagynak, a kik az úr jóságával élhetnek. A plébános hozzánk fordúla: Uraim, háromnak adhatok ágyat, háljatok nálam. En azonnal toltam magam, több jönni nem akara, nem mere. Ferencz, Károly, velem! kiáltám, s Hirgeist és iskolai társa Szmethanovics jöttek.

Uraim, monda a plébános, minekutána amazoktól elbúcsúzott, kik és mik vagytok? honnan jöttök és hová mentek? Engedjétek, hogy e kérést tehessem. Magamat nevezém előbb. — Megdöbbene nevem hallására s nem tudtam, döbbenése jót jelenget-e vagy rosszat. — Az-e, a ki iskolák körül szolgált? — Az. — Szent Isten! köszönöm neked ez örömet! Összekulcsolt keze, s égre emelt nedves szemei még többet mondának mint a szó. — Te vagy, barátom? nyakamba borúlt, s zokogva sírt.

Míg a házhoz érénk, sem a pap nem szóla, sem mi. — Ferencz és Károly titkon tudakozák egymástól, mi ember lehet ez. — Elöttem nem vala többé titok, pedig nevét még nem hallottam.

Gazdasszony! vacsorát, s oly jót, a milyen kamarám-tól telik, kiáltá az öregnek, nekem ma innepem van.

Az öreg kiteve magáért, de minket inkább táplált, a mit hallánk, mint a mit evénk. — Társaim a szomszéd

szobában jól aludtak, a pap és én egész éjjel nem hunytuk be szemünket.

Az áldott ember régen aluszsza a hosszú éjt, de Kőszeghi György sok jónak emlékezetében él még.

Vidd el könyveim közül, a mire kedved van, mondá, s elhozám Cicerónak a kötelességekről írt munkáját a Kovásznai fordításában. Híres ember vala s tudott deákul, de így kell-e fordítani Cicerót?

A mons. le Grec és mons. le Savant bánták, hogy részesei nem valának örömeinknek, midőn mi hárman másnap eltölténk őket hírekkel. De így bünteti magát, a kit elkeserít a rossz kedv, s a ki a ruhát nézi, nem az embert.

39.

Keresztesnél, Borsodban, már látni a tokaji hegyet. Tudtam azt, s alig vártam, hogy a házak közül kiléphessünk, s érzésimet semmi szó nem festi. Oh, ha valamely történet előmbé hozná anyámat, kiáltozám úntalan.

Augusztus 10-dikén még délelőtt Tokajban valánk. Ömlött a nép látásunkra, s szobánk eltölt gyümölcscsel, süteménynyel, borral. Kértük őket, hagyjanak magunkban míg ebédelünk; ebéd után kedves leszen társaságok.

Közel valánk az ebéd vége felé, s nyílik az ajtó, s egy nem ismert asszonyság belép, kezén hozván fiját, leányát. Az ajtóban megállá szó nélkül. — Nehezteléssel kaptam le róla szememet; mely alkalmatlan tolongás, mondám; kértük, jöjjenek csak ebéd után, s bé nem várhatni, hogy asztalt bontánk!

Az asszony belépe, minden szó nélkül még most is, s ismét megállá. Senki sem bátorítá, noha látánk, hogy arra szüksége van. Én rá sem pillantottam. Szégyeltem, hogy rend ellen bánt.

De most hátam megé kerül, s zokogva ömlik nyakamba. — Klári, te vagy? kiáltám, zokogva magam is.

Az asszony az én szeretett testvérem, Kraynik Józsefné vala, s fija Aloyz, midőn utólszor látám, még emlőn függge, most az én banderiumos mentémben jött

látásomra, mert a kik Pestről Kassára mentek, hírt vivének a húgomnak, hogy ez nap Tokajban leszünk.

Ennyit változtata rajtunk hat esztendő, hogy egy-másra nem ismerheténk.

40.

Ibrányi Károlyné asszonyság, testvére a sógoromnak, Krayniknak, augusztus 13-d. és 14-d. magánál tartóztata mindnyájunkat. Midőn indulni akaránk, egy lovat láték udvarán egy bitóhoz kötve, s azt az én Muftimnak ismerém. Csikókorában vettem meg anyjostul egy Belgrádból jövő tiszttől. A ló valóban az én Muftim vala. Anyám a debreczeni vásárban hallá meg, hogy jövek, s Bogdányból íra vendéglőnknek, ha tud-e valamit felőlem. Muftim tőlem vivé a választ, hogy még délig csókolni fogom kezeit.

41.

Anyám velünk jött egész Csarodáig, Beregben. Augusztus 16-dikán beszálla consil. és beregi vice-ispán Lónyay László úrnál Vásáros-Naményban; üresen lelé ugyan a házat, de parancsola kamarájával harmad napig, mint otthon. Az idegen nem lelte fel magát, e bánást látván. Idegen házhoz szállani, harmadnapig vendégleni, s más kamarájából ennyi népet, s a ház ura s asszonya híre nélkül! Bavariának, Salzburgnak, Ausztriának, Csehországnak egy részén keresztül menénk, s egy megygyel sem kínálának meg s csak azt adák, a mit sem adni önkényt, sem kérni nem szokás: s az anyád itt így üríti a kamarát! mondá. — Mi magyarok honn vagyunk egymásnál, felelém. Pénzünk nincs, de a mink terem, az a vendégé is. Nálunk, bár magadban utazzál vissza, mindenütt megszállhatsz, a hol füstölő kéményt látsz.

42.

Beregszászon vásár vala másnap, s gyűlt a nép. Meglátának a fogadóban, s szerencsésnek tartá magát a ki nekünk egy kosár körtvélyt, szilvát, diót, egy pár diny-

nyét, egy rakás kukoriczacsót hozhata. — Az idegen nem szüntetheté meg csudálkozását. Szegény nemzet, de gyönyörű nemzet! ezt kiáltozá; mivé lehetne ezt tenni!

Vacsorálánk, s jöve a vármegye commissarius. — Uram, úgy mond, consiliarius első vice-ispán úr nagyon sajnálja, hogy jelen nem volt, midőn hazát jelenlétetekkel megtisztelének, s hibáját úgy igyekszik helyre hozni, a mint lehet. Ekkor áltadá nekünk a kenyereket, sódarokat, füstölt nyelveket, tokaji s ménesi butelliákat, s kágyi boroskorsókat s cselédeink számára két eleven juhot. — *C'est un voyage de triumphe!* kiáltá az idegen; hiszen Ásványon kezdve, Győr mellett a Duna jobb szélén, mindenütt alamizsnával élünk. — Sőt ne felejtsd, mondám, hogy már Táborban is azzal élénk, Csehországban. — Igen, mondá, de az adó ott is magyar vala.

Rékey-e vagy Barta úr — szégyennel vallom meg, hogy nem tudom többé, a két név közül melyikét kell hálásan tisztelnem — félre vona, mert nemes átalással szégyellé tenni, a mit én itt dicsekedve hirdetek. — Uram, úgy mond, én szegény ember vagyok, s neked az én segédemre nincs szükséged. De ne vesd meg szívességemet; s elfordított fővel nyoma kezembe két forintot. Isten tudja, úgy mond, hol veheted hasznát. — Míg a nemeslelkű ember nekem a pénzt elfordított fővel nyomta markomba, én azt gyönyörködve tartám szemem előtt és sokáig s: Uram, mondám, nem tudnám becsülni szíved nemességét, ha adományod megbántana, sőt kevélykedem azzal. Nincs ugyan szükségem rá, mert csak most váltam el az anyámtól és húgomtól, kik rólam gondoskodtanak; de elveszem azt, s úgy fogom nézni mint kincset, s reményilem, nem leszek oly elakadások közt, hogy kezemből ki kelljen adnom; az ily birtok áldást hoz.

Ha e soraimat a nemeslelkű férfi olvasni fogja, végye köszönetemnek a mit itt mondok, s higgye, hogy jószágát négy fiam és három lyányaim is emlegetni fogják. Bár ők vagy az övéik azt gyermekeinek visszafizethesék s uzsorával.

43.

Augusztus 25-dike vala a nap, melyben éjjel, lobogó ég alatt beérénk. — Rettenetes éj! És mégis kegyes egyszersmind és biztató. Sorsunkhoz épen ilyen ille. Egyik tűz nyomban követé a másikat; ége fejeink felett az ég, keletről, délről, nyugatról, északról. De a villám nem jöve szikrázásokkal, csattanásokkal, dörgésekkel. Szelíden lobbana fel előttünk, felvilágosítá az éj sötétét s élesztő hitet serkengete lelkeinkben, hogy az a bölcs hatalom, melyet senki nem ismer, de a melyhez minden jó a szeretet, tisztelet, hála, bizakodás érzésivel vonzatik, szeret bennünket, s szeret, még mikor harag-szani látszik is.

44.

Junius 28-d. 1801. — Partra léptem, kétezer háromszáz nyolczvanhét napi hányattatásaim után. — Az elné-múlt öröm forró könnyörgés.

NEGYEDIK KÖNYV.

MDCCCI—MDCCCIV.

ELSŐ SZAK.

1.

MDCCCI.

Június 30-dikán érek Berettőre, az atyám két ifjabb testvérinek idősbikéhez, Andráshoz, megköszönni atyai gondjait, fáradozásait, költségeit. Félnapot mulatván nála, másnap, július elsőjén haza értem. Némán öleltem meg a híven szeretett jó anyát, némán ő engemet, s ez a némaság többet monda, mint minden szó.

Mingyárt másnap Szőlőskére menénk által, az atyám még ifjabb testvéréhez, Péterhez, Zemplénynek akkor második vice-ispánjához; tizedikben az én kedves testvéremhez, Krayniknéhoz, Göncz-Ruszkára s így megvala téve a fordulás, melylyel rokonimnak és magamnak tartozám.

2.

Szívem engem, a mint Szőlőskéről haza jövék, — mert Göncz-Ruszkát Regmecztől felette alkalmatlan hegyek választják el, s a két hely egymástól egy napi távolyra fekszik — gróf Török Lajoshoz vonsz a Kázmérba, két órányira Regmeczhez, s nem foghatám meg, mi teszi, hogy mivel az oda menetelt nem gátolhatják, tartóztatják legalább. Végre július 4-dikén teljesítve látám óhajtásomat. De meg kelle magamat adnom, hogy ebédünk ne Kázmérban legyen, hanem Lasztóczon. Törökhöz, kivel az anyám baráti szomszédságban élt, délután fogunk betérni.

3.

A történet felforgatá a vastagon szőtt játékot, s Lasztóczon üresen lelénk a házat. Így oda menénk le a hegyen, a hová anyámat nem akartaták, s a hová én vágyakodtam.

Kázmérban csak tegnap estve tudák meg megérkezésemet. Sophie kitekinte ablakából észak felé s látá keletről érkezni az anyám szekerét, de nem érté, miként jöhet kelet felől, a minek dél felől kelle jönni. Most bizonyosabb leve, hogy a szekér valóban az anyámé, s hírt ada szüléjinek. Ezek lenézének ablakjaikból, ha Sophie nem csatlakozik-e, s a mint a szekér befordúlt, s én kiléptem, Ferencz! Ferencz! kiálta zsaluja mellől a gróf, s rohanva jött le a grádicson ölelésemre. A grófné s két leánya sírva jöttek előnkbe.

4.

Másnap vissz'adák látogatásunkat. Én a két leányt s bátyjokat gyermekségek olta testvéreimnek néztem, s annak mind a három engemet. Mihelyt tehát anyámnál elvégzék ceremóniájokat, áltvivém szobámba. Anyjok nyomban utánok jött. — Ki képe ez? kérdém Sophiet, a mellén függőre czélozván. — A leány elpirúlt s anyjának ezt mondá franczia nyelven: «Ha itt volna, barátok lennének.»

E pillantat olta azon tartalékkal bánék Sophieval, mely jó embernek szent tiszte; de annál szabadabban Marieval, a kit gyermeknek néztem, kire bátrabban vesztegethetem enyeltésimet.

5.

Patakon 12-dikben kezdődének az examenek. Meg nem tudám fogni, mi az, hogy mindig idegen kéz akará kormányzani zaboláimat, s hogy kénytelen legyek a hála érzéseinél fogva is engedni; anyámmal akartaták, a mit nem ez akara. Még azt is tudaták velem, kit *fogok* elvenni. Nevettem ugyan a feltétet, de kínosan látám, hogy itt csak a név változott, a dolog az a mi

volt. Én, kinek minden óhajításom oda méne ki, hogy szabadnak érezzem végre magamat, s helyrehozzam a mit elmúlaszték, kimondhatatlan kínokat szenvedtem, s rettentett annak képzelése, hogy vagy mindég bilincsben leszek, vagy meg kell bántanom kora által is elgyengült anyámat.

6.

Puky István úr a pataki examen alatt megtudá itthon létemet, s a nála sok holnapok olta lakó Csokonaival július 14-dikén kijöve hozzám. Ismertem volt mindkettejeket, s örvendék látásoknak. De Csokonai az 1796-diki dietán nagyon nem jó fényben mutatá magát. Megjelent ott, nem mint Pindar a görögök játékain, hanem mint nem-fejér arczú hegedűseink, kiknek kedves a mit úgy nyerne. Nekem balúl vevék csudálój, hogy ítéletemet dietai Muzsája s egyéb dolgozásai felől, melyeket nevéken nevezni is kín, kimondottam, de arról nem tehetek. A ki azokat nem nézi mázolásoknak, szennyeknek, sőt fertelmeknek, végye elő Gerson du Malheureuxjét, Crimen Raptusát és még azt is, a mi nem ezek számbába tartozik, s vádoljon, ha mer. Vannak irígylést, csudálást érdemlő darabjai is, melyeket én a Szemere Muzáriona IV. köt. 58—74. lapon némely törlésekkel kiadtam, s azokat senki inkább mint én nem tisztelheti. Azok örök díszei literaturánknak. De az az édeskés *Földiekkél játszó* nem áll ezek közt.

Nagy része a Csokonai vétkének csak annyiban övé, hogy mindent ada, a mit tőle kívántak, s mindjárt adá, mihelyt kívánák; s talán még inkább az, hogy tovább nem élt, s vétkeit meg nem igazíthatá, igazíthatatlan darabjait el nem égetheté. Márton József és Domby Márton urak kiadák, valamit megkaphatának halála után, és a mi nyomtatás alá mehetett, s haszna az olyannak is van. Az van hátra, hogy valaki szedje ki a jót, tisztongassa meg vétkeitől, s adja oly gyűjteményben, mely, ha talán igen kicsiny lesz is, a lelkes és képzelhetetlen könnyűséggel dolgozó ifjú férfi nevét örök fényben tartsa meg.

7.

Puky ment, s gyermeki esztendeim egyik védangyala, Komjáthy Ábrahám jött, s másnap vele menék be Patakra. A felgyülekeztek száma ezen exameneken mindig igen nagy, s ott megjelenni csak azért is méltó, hogy ismét meglássuk, kikkel valaha együtt tanúlánk, és a kiket távolylakásaik miatt meglátnunk nem lehetne. A főcurator Vay József vala, Komáromy György a vicecurator, s jelen mindketten. — Én leginkább theol. prof. Beregszászi Pál s humaniorum prof. Vályi-Nagy Ferencz urakat óhajtam látni. Ekkor láta engem először, a mint emlegeti, Szemere Pál, akkor tanítványa Vályi-Nagynak, de meg nem szólított, s én nem ismerém nevét, s ámbár a nagy reményű ifjakra szüntelen gondom volt, előttem senki meg nem nevezte.

Beregszászi, elhagyván Patakot, a külföldre méne ki, s tudományai, szorgalma, jámbor lelke s német nyelven írt értekezése: *Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen etc.* (Leipzig, 1796.) hírbe hozák. Cancellarius gróf Teleki Sámuel, a mint neki tudományokra s tudósokra mindég nagy gondja vala, megszólítá iskoláink kormányzójit, hogy azt, a ki a magyar névre a külföldön fényt vona, tart-sák szemmel, s a honnak nyerjék vissza. Patakon meghala a philosophiát tanító professor, s Beregszászi helyébe választatott; nem ismerék ugyan metaphysikai tudományát, de úgy hitték, hogy a ki philosophiæ doctorrá tétetni méltó vala — mert a philologiai szak is a philosophia osztályához tartozik — az eltanítja a metaphysicát is. Beregszászi elfogadá a hívást, s neki állott a metaphysica tanulásának. Azonban a theologiát tanító professor is meghala, s a pataki collegium előljárói ötet most ennek helyébe hívák meg, s Beregszászi ismét a theológiára készülgete. De Beregszászit a természet nem arra szűlé, hogy tanítson, hanem csak hogy négy falak közt üljön, tanuljon, írjon; s így tapasztalván maga is, a mit tanítványai s társai igenis hamar észrevettek, önkényt monda le hivataláról. A minden

szépre, minden nagyra kész generális báró Vay Miklós neki engedé muslyai birtokát, Beregben; Szathmár vármegye ezer forint ajándékot ada neki, Beregnek első vice-ispánja báró Prényi Zsigmond, pedig házához fogadá, hol meg is holt (1828. május 22-én). Egy ideig Kulcsár tartá magánál, hogy újságleveleinek kiadásában segéd társa legyen. — Termete s testessége közép-szer; haja, szemei barnák; társasága elmés és igen kedves lelke jámborsága miatt, de félénk, zavart, mint az azoké, kik életöket négy fal között töltötték és csak egynemű társaságban. Lelke szelíd, hanemha elkapta hypochondriája. Nagy a keleti nyelvek ismertetében, melyet kevesen tudnak, de ízlése kevés, és a mi még gonoszabb, rossz.

A ki megpillantá Vályi-Nagyot, vonszódott felé; a ki egészen ismerte, szerette. Kisded, kövérke ember, kedves arczvonásokkal, fekete hajjal és szemekkel. Igazabb halandó, hívebb barát kevés van; minden kötelességei teljesítésében a rettegésig pontos, s nemcsak igen szorgalmas tanító, hanem egyike a legszerencsésebbeknek egyszersmind. Boldog ifjú a ki keze alá jutott; ezt vallja minden tanítványa, kiket intése, kérése, példája buzdíthatott. Patakon ő szeretteté meg a rimetlen verselést; ő kele pártjára a nyelvrontásnak ott, a hol azt még akkor minden veszedelmesnek s nevetségesnek nézte, s kimondá ellenkezőjinek, hogy a ki helyéből ki nem mozdúl, nem halad előre, sőt hátra esik. Erzékenyebb vala mint hogy bántást tűrhetett volna; és mégis maga magasztalá bántójit, ha érdemlették. Szeretve látá magát mindentől, pedig a könyvpenészt ő sem fedheté el egészen.

8.

Anyám bihari jószágába méne le, s én kísértem. — Mely változások! Roppant épületek, a hol előbb gyepek vala, s sűrű árnyékok, felnyúlt fák, a hol libasereg legelt, s a kiket iskolában hagytam volt, most feleségeikkel, egy kis csoport gyermekeikkel jövének elfogadni; nem-szerencsétlen képe valék egy halottiból

feltámadottnak, ki alig ismer a helyre hol lakott. Dienes öcsém kijöve Váradról, akkor Biharnak főnotáriusa, s bevive magához. Látám a debreczeni vásárt, s annak alkalmával báró Vay Miklósnét, kit Podmaniczkyne a bagi hídon annyira magasztala. Láttam Miklós öcsémet is, hitvesével Beöthy Victoriával, a meghalt bihari viceispán consil. Beöthy János szép, lelkes és jó leányával, s Gusztáv és Sándor fijaival. László testvér öcsémet, oberstert a Davidovics magyar gyalog ezredénél, megérkezésemkor a háznál találtam.

9.

Közelebb lakó barátim jöttek látásomra, a távoljabbak, leveleik által bizonyíták szeretetüket, s ezek közt vala Kis János, Révai Miklós, Virág Benedek. Dayka azalatt megholt, s nem lelém többé gyönyörű leveleit, verseit. Mindenfelé írtam, a hol gondolhatám, hogy valamit azokból találhatnék, s Virág ajándékoza meg nyomtatás alá tulajdon kezeivel írt verseinek csomójával. Az sokáig hevert kezében; nem talált nyomtatót nekik.

10.

Himfynek ez idén jelenének meg Kesergő Szerelmei. Elragadtatással olvasám azokat, s csudáltam azt a teremtet lelket, azt a kimeríthetetlen bővséget. Forróan öntém örömemet a Kis karjaiba s kértem, hogy valamit a hozzá nem-távoly lakó felől tud, tudassa vélem is. Vágytam őtet látni, hogy elmondhassam, mennyire tisztellem, szeretem. — A hírek, melyeket felőle vettem, hamisak voltak vagy csonkák.

11.

MDCCCIII.

Anyámnak doigai valának Pesten, s parancsola, hogy tegyem meg az útát. — Csak társaimról fogok szólni.

Horányi az utczán lele, s ő legelőbb. Kiterjesztett karokkal jött nekem tobákkal és ételfoltokkal undokúl elhintett piarista-öltözetében, s kebeléhez szoríta.

Ugyanezt tev  a göndör  szhaj  Dugonics; de  n leginkább Révait akarám látni.

Betegesen lelém; a hectica kisz rasztotta, előre g r b tette. Magam sem tudom megmondani önmagamnak, mint t rt nhet k, hogy a kihez oly nagy tűzzel vágytam, minekutána nála látám magamat, tartalékkal bántam inkább vele, mint b zakod ssal. Nem lehetetlen, megsejt  rajtam, hogy némely igen okosak barátimnak sem hagytak hinnem; egykor a kövek is kiáltottak, most *ballanak*. —  n nem tudom magam tettetni, nem akarom magamat tettetni; hamar belé  ntam a talán bölcs, de igen alkalmatlan tanácsba s annak nem k r t láttam, hanem haszn t. — A ki kaczag, nem veszedelmes, azt mondja Yorick.

Horvát István  s Vitkovics Mihály, két nagy rem ny i ifjak, ez a Virág  s Verseghy kedveltje, amaz a Révai kevel s ge s a Virág barátja, együtt j v nek hozzám, szíves kedveltjei egymásnak már akkor is, mint még ma. Még  j vala tan csad im intése, hittem annak, s alkalmatlannak n z m, hogy oly sokat forognak k r llem. Vitkovics talán megsejt  azt s elmaradt; de Horvát nem sz nt meg, s szobámba kísérvén estve, május 16-dik n megszólíta, hogy nálam h lhasson. Egyszerre tűnt el minden retteg sem, s tartalék nélkül adtam által neki magamat; vége vala meleg hidegs gemnek, melylyel addig vele is bántam. — Van egy neme a nemokoss gnak, mely többet ér mint minden okosság; s mely okosság az, a mely Horv tban f l megcsalhatni magát!

12.

Az  n Ninim nem vala Pesten; leveleiből tudtam azt, Simonja felviv  Bécsbe, s elébe terjeszt   rsek Hohenwartnak, hogy nem akarja megkeseríteni atyját, ki fel l tudja, hogy házasságában megegyezni nem fog, s titkon k v n  magát copul ltatni, mely az ausztriai törvények szerint véghez is ment. El zte a nagy szépségű s igen jó leánytól mind azokat, s olykor kifakadásokkal, a kik jobbát  gyekezen k elnyerni. Ezeknek

egyike vala Szmethanovics Károly, egy fia gazdag atyjának, s a Nini bátyjának kedves barátja; másika egy fiatal, szép, gazdag s nagy nevelésű kurlandiai hadnagy, kit az orosz udvar nádornénkhöz és Nápolyba küldé. A dolog ezzel függőben volt, míg szülei, kik a nádornénk udvari papja által a leány felől ajánló híreket vevének, s portraitjába úgy belé szeretének, mint a fajok, az elvételben megegyeztek. De báró Prónay a leánytól el nem álla.

13.

Neszmély körül virradék fel május 21-dikén, s szekerembe két feketét foga a póstakocsis. Tatát akarám látni, méltán elhíresedett kertje miatt.

Vízi partiái gyönyörűek, s forrásai gazdagon bugyogtatják buborékjaikat. Talán szűkek gyeppiaczai.

Három órát tölték a kertben vezető nélkül, azalatt inasom magát, a póstacselédet és a két fekete sárkányt jól tartá, de inas, kocsis józanon várának. Alig zárá be inasom szekerem ajtaját s a két ló elragadá szeke-remet, végig repüle velem az egyenes utcájú városon, s midőn minden veszedelmen kívül vélém lenni magamat a mezőn, emelkedni érzém egyik kerekemet, s felfordulék. A két ló, a kocsis, a két első kerék ment.

Orrom nyerge be vala törve, bal könyökömet összezúzá ferslágom, melyben a Gessner Salamon özvegyének, viszont ajándékul férje munkáinak negyedréttű pompás kiadásáért és férje portraitjáért, égetett földben, tokaji essentiát és bort akartam Bécsből elindítani; inasom pedig sántán kele fel a földről; kocsim össze volt törve. Megfordultam s visszamenék a Szarka nevű fogadóba. Orromból csorga a vér, s jobbommal kénytelen voltam balomat tartani. Egy sváb asszony a fogadóig kísért. A katonai seborvos bízata karomra nézve, de koponyámat féltette. — Hanyatt fekve írtam meg leveletem Komáromi orvos-doctor Nagy Sámuel úrnak, hogy jöjön látásomra. Jött. — Nyolcz napot tölték Tatán, s orrom meggyógyult. Balkarom baját csak a váradi hévvizek szüntették meg.

14.

Éjjel, nappal mentem Bécsig, a legszebb holdvilágnál, a júniusi napok meleg éjeiken s a legjobb úton a magyar szélekig. Báróczy szeretettel, sőt örvendő fogada, mint mindég.

Meglátogatám Bacsányit is, ki akkor diurnista vala a bankó-hívatalnál. Visszaadá látogatásomat, de kért, hogy hozzá többet ne menjek, jó okoknál fogva.

15.

Úrnapja még Bécsben ére. A gárdát Báróczy vezeté lovon s párduczbőrben. — Meghíva, hogy a következő vasárnap légyek vendége Szépkúton;* az nap quantum est hominum elegantiorum, ott lesznek.

Az ő szekeren, lovain menénk ki. Sokan idvezlék ebédünk alatt, s az érezteté velem, mely tekintetben áll a jóknál. Nevette, hogy szemem minden szép alakú asszonyi figurán, minden szép alakú ifjon felakadt, a mi nekem öreg napjaimban is nagy örömöm, s a mint hiszem, nem rossz jel.

Estve felé térénk vissza, s midőn én ezt az évről évre terjeszkedő nagyságot, ezt az örök szépülést csudálgatám, ő nekem a Róma klasszikusaiból monda ide tartozó helyeket, s hazánk történeteiből.

16.

Kedvem jöve lemásoltatni egy madonnát Carlo Dolcétól, mely a Belvederebe csak a Terézia halála után méne be, addig a császárné szobájában függge, s director Roza Groszschmied urat ajánlá, máramarosi prefectusunk testvérét, azt vetvén szavaihoz, hogy őt fogná, ha hazámfija nem volna is; minden bizonynyal ott fogom találni. — Magyarúl szólítottam meg, s magyar nyelven felelt, s teljesítette a mit ígért; a szép kép oly hűséggel van adva, mint midőn a gipszöntők egy modellbe öntenek két büsztöt. Most Tarczalon lakik.

* T. i. Schönbrunnban.

Tokaj mellett, s még mindég a festésben leli gyönyörűségeit.

Ezen útam alatt képemet Kininger tusban dolgozá, s nemcsak igen híven, hanem igen szépen is; lelket ada munkájának. Midőn azt Kreutzinger meglátá, ki fekete s színes tusokban maga is dolgozá, vallást teve, hogy szebb tusolást nem ismer. Előbb John metszette, azután a báró Mednyánszky Aloyz historiai Zsebkönyve 1829. vette fel, de a metszés nem is képzelteheti a Kininger dolgozása szépségét.

17.

Báróczynak bemutatám Marmontelből ő utána fordított regéimet: Alcibiadot, a Két Szerencsétlent és Laurettet és a mely más hármat egyenesen Marmontelből: a Négy palaczkot, a Szamnisi Menyegzőket és a Kétséget. Amazokat azért fordítám, hogy bele tanuljak az ő módjába, és hogy azon mértékben adhassam még jobban mint ő, melyben nyelvünk az ő ideje olta, ki ezeket 1775-ben adta ki, emelkedett. Láttam, hogy lépésem, minekelőtte még fordításomat megtekintette, neki nehezen esett, bár fájdalmát igyekezék titkolni. Nehány nap mulva, a mint nála oly véggel jelentem meg, hogy kézírásomat visszavegyem, mert már elkészülék Bécsből, vissz'adta ezt e szókkal: Én most a Két szerencsétlent így fordítanám, s elhallgatott.

«A két szerencsétlen.»

«Gróf Illettháziné nem igen régen húzta volt meg magát Pozsonban a Boldog-Asszony szüzeinek klastromjokban. Az a szelid vidám csendesség, melyet ebben a magánosság hajlékában látott uralkodni, még keserűbbé, még emésztőbbé tette szíve gyötrelmeit. Micsoda szerencsések, úgy mond, ezek az ártatlan galambok, kik repülésöket az ég felé vették! Életek homály nélkül való nap; a világnak sem gyötrelmeit, sem gyönyörűségeit nem ismervén.

«Ezen Istennek szentelt leányok között, kiknek sze-

rencsáját irigylette, egyedül csak az egy Luczília látszott búsongani és szenvedni. Luczília életének még tavaszában azon szépséggel bírt, mely az érzékeny szívnek szokott rendszerint czímere lenni; de a fájdalom és könnyhullatások elhervasztották elevenségét; hasonló egy rózsához, melyet a nap hévsége ellankasztott ugyan, mindazonáltal fonnyadságában is lehet nyiltakori frissességéről ítélni. Úgy tetszik, mintha a szenvedő szívek közt valamely néma beszédnek neme volna. A grófné megismeré ennek a kedves illetődöttnek szemein azt, a mit ott még senki sem sejtített. A szerencsétleneknek oly tulajdona szánni, szeretni egymást. Hajlandóságot kezdett Lucziliához érzeni. A barátság, melyet a világiak érzének, hevesség szokott a klastromokban lenni. Szövetségök csak hamar igen szoros lett, de annak édes-ségét mind a két részről elrejtett keserűség mérge-sítette. Egész órákat töltöttek együtt, fel-felsohajtozva, nem merészelve kínjukban okát tudakolni. Végre a grófné félbeszakasztja a hallgatást.

«Viszontgyónásunk, azt mondja, fájdalominknak nagy részétől megmenthetne bennünket, mindketten elfojtjuk sohajtásinkat: illik-e barátnak titkolózni barátja előtt? Ezekre a szókra a szeméremnek pirossága futja el Lucziliának ábrázatját, és lesütött szemeinek héjja alá rejti el változását. Ah! de miért, így kezdi a grófné újra szavait, ugyan miért gyümölcse a szeméremnek ez a szép pirulás? annak a kedves színnek egyedül csak a boldogság érzését kellene díszíteni. Szólj, Luczília, ontsd ki szívedet barátnéd kebelébe, annak a barátnédnak, kinek sorsa kétség kívül nehezebb a tiédnél, de a ki könnyebbségét lelné tulajdon fájdalmaiban, ha a tiedet enyhíthetné. — Mit kívánsz, asszonyom? osztozom szenvedésidből, de magamnak nincs miben megbízhatnálak. Egyedül, változó egészségem okozza lankadtságomat, és hála legyen az Égeknek, már nem vagyok messze végemtől. Ezen utolsó szavait oly mosolyodással mondotta, mely a grófnénak egészen meghatotta szívét. Hát ugyan, azt kérdi tőle, csak abban áll-e minden vigasztalásod? Nyughatatlan napjaidnak

végét érni; nem akarod megvallani, mi teszi utálttá életedet. Mennyi ideje már, hogy itt vagy? — Öt esztendeje, asszonyom. — Erőszak hozott-e ide? — Nem, asszonyom; az okosság, egyedül az ég, egészen magához akarván vonzani szívemet. — E szív hát a világhoz volt-e ragadva? — Ah, igenis, szerencsétlenségére! — Folytasd beszédedet. — Mindent megmondtam. — Te szerettetél, Luczília, s még is ide temethetéd magadat? Egy hiteszegettet hagyál oda? — A leghívebb, legnemesebb erkölcsű és legkellemeteseb halandót. Ne tudakolódjál tovább; látod folyini vétkes könyveimet; szívemnek minden sebei felnyiltanak erre az emlékezetre. — Nem, kedves Lucziliám, késő immár titkolódnunk. Szívednek legbelsőbb részéig akarék látni, hogy vígasztalást csepegtethessek belé. Hidd el nekem, Luczília, a fájdalomnak mérge egyedül csak a panaszokban párállik ki, elfojtva pedig annyival emésztőbbé válik. — Kívánod, asszonyom? Annyi mint az; sirassad hát a szerencsétlen Lucziliát, sirasd életét; nem sokára halálát fogod siratni.» — —

Eddig Báróczy. Megtartottam némely helytt orthographiáját, megtartottam erdélyi dialektjét is.

Báróczy nincs többé, de a kit szereténk, a kit szeretünk, az halála után is él becsületes embernek. A mit tehát életében nem adtam ki, kémelésből, tiszteletből, hűségből, el kellene (hallgatnom) most is. De ő ott van, a hol a lelke nem érez gyengeséget, és ha megtisztulva emberisége vétkeitől jöhetne vissza közénk, dolgozása kiadását nem venné bántásnak. Én úgy hiszem, hogy alig lehet valami oktatóbb, s nyelvünk kifejlését semmi sem segítheti több szerencsével, mint ha azon egyet minél többen dolgoznak, s az ügy barátjai azoknak különbözésén lesegetik, mit kell tennünk, mit kerülnünk. Kezeken forog a Báróczy dolgozása, kezeken az enyém előbb 1808. azután 1815. s hátra van a harmadik kiadás; nem az itt a kérdés, ki dolgozék jobban, Báróczy-e vagy én, hanem hogy az öt rendbeli fordítás közt, ide számlálván a mit Báróczy nekem írásban nyújtott által, melyike jobb, és miért s miben jobb. Illő azonban nem

feledni, hogy én az 1815-dikben megjelent dolgozást, a Báróczy két rendbeli dolgozásai után adtam, s én annyi gondok, oly sok esztendei törlés és igazítás után, Báróczy a maga elsőbbjét 1775. előtt s dolgozására kevés gondot fordítva; hogy én Báróczy nyomán jártam, ő pedig maga tört utat. Ha a koronát talán én nyerném is el, örömet nyújtanám Báróczynak, mert az ő példája nélkül el nem nyertem volna.

Én a Báróczy később fordítását, az 1803-ban dolgozottat, szorosán tartózkodva az ő szavaihoz, s belé nem pillantva sem a francziába, sem az én fordításomba, így adnám:

«Gróf Illettházyne,* nem régen húzá vala meg magát a Boldog-Asszony szüzei pozsonyi klastromjokban. Az a szelíd vidám csend, melyet a magánynak e rejtekében uralkodni látott, keserűbbé tette s emésztőbbé szíve gyötrelmeit. Mi szerencsések, úgy mond, ez ártatlan galambok, kik repüléseket az ég felé vevék! Életek borútalan nap, a világnak nem ismerik sem örömit, sem fájdalmait.

«Ezen Istennek szentelt leányok számában, kiknek boldogságokat ígylette, egyedül Lucília látszott titkon szenvedni.»

MÁSODIK SZAK.

18.

Udvari ágens Bujánovics Károly úrnak, az Izdenczy József nagy kedveltjének, ki országlási tanácsossága alatt mindenható vala, bémentem, hogy köszönetemet jöttem tenni. — Hamar van, mondá; megírta, hogy megírja, mikor kell. Felmetszett s pántlikával összekötött újú kabátban s nyakból függő karral, ha ideje volna is, nem mehetnék. De hogy itt voltam, s hogy e szándékkal voltam itt, azt be fogja jelenteni.

* E név után Kazinczy e sort kitörlé: *de minek ez a csuda név?*

19.

Kevés hetek múlva azután, hogy a váradi ferdőből teljesen helyreállott karral Semjénbe visszatértem, anyám pásztói jószágának megtekintésére küldte ki Heves- és Nógrád-vármegyékbe.

Ezen útamban meglátogatám gróf Ráday Pált s nagy szépségű hitvesét, báró Prónay Ágnest, a csanádi főispán László és Radvánszky Rozália leányát, Ludányban s consiliarius Puky Ferencz urat, Nógrádnak nyugalomra lépett második vice-ispánját, Dolyánban, és augusztus 2-án Szirákon a koronaőr és ugocsai főispán gróf Teleki József özvegyét, Királyfalvi Róth Joannát, utolsó sarjadékát régi és gazdag familiájának, s a Teleki-ház egyik nevezetes ága igen tiszteletes törzsanyját. Egy egész napot töltvén vele, és magunkban, elholt férjét festette, s László és József fiait, s leányát báró Mészáros Joannát, Lászlónak lelke és szíve nagyságáról közönségesen ismert özvegyét, a Teleki-ház újabb díszét, örök kevésységét. Minthogy én a koronaőrt s fiját, a somogyi administrator és septemvir Lászlót, igen régolta ismerém, de nem Józsefet is: a tiszteletes anya leginkább ennek magasztalására ereszkedék ki, s annak nagy characterét festegette anyai tiszteletes kevésységgel, Már az mely szeretetreméltóvá teszi fiamat, mondá, hogy ő nem tűri soha, ha jelenlétében másról rosszul szólnak. Látni akarám, mit tenne, ha azt én fogná, s egy ebédüknél cselekedtem azt s fiam kínosan feszenge székén. Összezsókolám érte ebéd után. — Még akkor az anyjától és mindenektől magasztalt ifjú Catót nem ismertem, nem láttam, de hittem, hogy az anyai magasztalást a szó józan értelmében kell venni. A rosszakról rosszul nem szólni nem érdem; kinek-kinek a magáét. Csak a tett, ne a személy legyen tárgya kifakadásunknak, minden jól van. Cato maga elég sok rosszat monda másokról, s a mi ugyan dicséretére nem szolgál, még Scipióról is.

Ráday kivive kertjébe, s láttatá velem azt a vén, azt az igen magasra s vastagra nőtt nyárfát, mely alatt

nagyatyjának atyja, Pál, s nagyatyja az első Gedeon, s ez még gyermek, ült. Midőn oda menénk, felizene a grófnéhoz, jönne közénk, hogy onokáji is emlegethesék, hogy ott mind hárman együtt valánk. Sokáig vára-kozánk a grófné lejötte után, s mindég hijába. Az én Agnesem ma nem teljesítené először kérésemet! mondá nyugtalankodva. Végre jött a kertészlegény s bocsánat-kéréssel, hogy a grófnét annyira elfoglalák gondjai beteg cselédjei körül, hogy meg nem jelenhet. Ekkor kifakada hitvese magasztalásiban. Szinte örülök, hogy nem jön, mondá, mert a hely nedves, s az estve hús; de jer, barátom, tapaszd te is tenyeredet a fára, s csókoljuk meg alatta egymást. Azt nagy örömmel cselekvém. — Állj századokig, szent fa! kiáltám magamban, feltekintvén lombos bérczére, s azt kiáltom most is, de azon toldással, hogy az hirdesse a később Rádayaknak a Pál nemes lelkét is, melegségét és szeretetreméltó vidámságát, bohóságait, melyek őtet élte utolsó napjaiig sem hagyták el. — Közönségesen tudva van, mely testamentomot diktála halála előtt kevés napokkal egy vigadni szerető vendége tollába, s az ő elvesztét előre kesergő grófné sírását, a Zultánné titulussal, mint változtatá egyszerre nevetéssé.

20.

Cancellarius gróf Teleki Sámuel, Biharnak főispánja, szeptember 20-án megújítja a tisztviselői kart, s a megye halhatatlan első vice-ispánja, Péchy Imre, most septemvir felállá, s a mit senki meg nem jövendőlt, candidáltatni sem engedé magát, annyival inkább nem megválasztatni. Bihar az ő érdemeit felejteti soha nem fogja, s az egész ország tudja, mely méltósággal viselé a viceispáni fényes hívatalt; de a tisztválasztók érezték olykor kéjeiket is, s az érdem néha ellenségeket is szül. Péchy látta a mozgást, s lelkesen pirítá meg hatalmaskodó ellenségeit. Helyébe Beöthy László, az ezébe pedig második vice-ispánnak Dienes öcsém választaték meg. Legjobb volna megújítani a régibb szokást, s három esztendő múlva mindég mást ültetni be.

Sohasem fordult ki még egy ember kidőltével a dolog, s a mit nem akarnánk, a halál is megteszi. Osztán a kilépő, ha kilépe is, használ és szolgál.

Báró Vay Miklós is megjelene Váradon, s a mint beért, engem az útczán lele. Mingyárt ott veve fel szerkerébe, s kegyessége szerint úgy kíváná, hogy míg Váradon lesz, elválhatatlanul együtt legyünk.

Egy estvét a cancellarius társaságában tölténk, és az erdélyi statuum praesidens gróf Teleki Lajoséban, kit akkor láték, sok esztendei óhajtásaim után, először. Első pillantással visszatoló, de tovább nem az. Jelen vala ennek fija, József és veje Radvánszky Teréznek, Szerencsy Franciscának férje. Én ezt, közelítvén a vacsora ideje, félrevontam, s megkértem, hogy készüljön neki előre, s midőn széket fogunk, kezdjen beszédet Vayval külföldi utazásairól, hogy a vacsora idejét haszontalan csevegések ne lopják el. Azért kérem erre Telekit, mert félék, hogy ha ismét én kezdem, mint mindég, mikor Vayval vagyok, ez azt végre, és épen itt, alkalmatlannak vehetné. Teleki örült a gondolatnak s megigérte a mit kértem.

Teleki Vay mellé esett az ülésben, én Teleki Lajos exc. mellé, s én az ifjú gróffal áltellenben. Inték hogy kezdje; s az visszainte, hogy nem leli magát. Féltem a megelőztetést, s azt kérdém Teleki Józseftől: mely esztendőben vala Angliában. — Angliában? mondá Vay, meg nem sejtván fortélyomat, s a beszéd folyt végig a vacsorán.

Midőn mi, két Teleki Józsefek, én és a sógorom (a feljebb emlegetett Róth Joanna magasztalt fija) Londonban Herschelnél vezettednk fel magunkat és a híres matematikai szerek csinálójához, Ramsdenhez, megértvén egyike és másika is, hogy magyarok vagyunk, első kérdésök az vala, ha ismerünk-e egy indzsinír kapitány báró Vayt, s hallván, hogy nem csak ismerjük, hanem vele atyafisági viszonyban is állunk, nincs oly neme a szívességnak, melyet irántunk teljesíteni készek nem valának. Vay nem az által kötelezé le Ramsdent, hogy tőle sokat vásárla, hanem hogy vele

sokat dolgoztata, és a mit Ramsden maga hirdete, hogy az új szerek problémáit adván fel neki, a munka alatt algebrai számolgatásban segítette is. Így történt, és így történhet, hogy Vay oly portékákat hozott honjába, melyeket a Ramsden szülőföldje sem bír. A göttingiak 1793-ban Zsolczáról kértek kölcsön egy ily szert, hogy bizonyos experimentumot tehessenek, és azt Vaynak vissza is küldötték. — Midőn Vay 1792-ben másod ízben hagyá el Londont, s a Klopstock láthatásáért Hamburgnak vette tengeri útját, s onnan fordúla le Göttingába; az akkor ott tanuló két királyfi, tudván mit hoz Vay az ő hazájokból, s ezt előbb tudván, mint Vay oda megérkezék, őtet és az ő kedvéért az egész professori kart ebédre hívák meg. Asztal után tudakozni kezdék, ha nem lehetne-e látniok, a mit Ramsdentől hoz. A londoni üveges hintó tehát előállott a magazinnal, mely ilyekkel volt nagy részben megtömve. Egy más ebéd alatt tapogatózni kezdenek, ha ezek közül a göttingi universitás nem vásárolhatna-e meg némely darabokat. Vay csak azért sem csonkítá meg gyűjteményét, hogy hazája oly portékák birtokával dicsekedhessék, a mit Göttinga is irigyle.

Tudta a valóban nagy ember, a mit nem csak a nagy ember tud, hogy a tudományoknak nincs neme, mely tekintetet és tanulást nem érdemel; de azt is tudta, hogy jót egyedül attól várhatni, a ki nem szórja el erejét, hanem körül tekint ugyan az egész végigjárhatatlan mezőn, de fáradhatatlan gondokkal egynek fekszik. Ő a mathesis és a gazdasági tudományokkal akara hazájának szolgálni. A szépmesterségekre gondjai ki nem terjedének. Midőn én azt vítatám, hogy az úgynevezett solidus tudományoknak is a poesis és társai készítik el az útát; fonák dolognak mondá festésekről és a faragásokról gondoskodni, míg jól épült házaink nincsenek. Egyikünknek és másikunknak mennyiben van igaza, ki-ki érti. Vay a mondottak szerint Londonban a gazdaságot tanulá, mint Párizsban a chemiát, ott és itt azokkal társalkodék leginkább, a kik e kettőben voltak nagyok. Erszénye kész vala minden áldozatok

tételére s ezzel olykor tiltott lakatokat vere le, mert a tudományok kincseihez az egész emberiségnek jusa van; az olyan nem csak feltalálójáé. Landsdownnak falusi jószágában heteket töltött, hogy lássa is, a mit mestereitől halla; Banksnek szoros ismeretségébe, barátságába juttatta el magát. Londoni elsőbb útjával nemcsak a fonószer modelljét lopta ki, hanem órákat is hozott, pisztolyokat, kardokat, apróbb és nagyobb késeket, ekéket, kapáló boronát, kerti és mezei veteménymagokat s ezeknek nagy részét mahagoni gerendákból összerakott ferslágokban, minthogy a betűt tisztelő nép törvényei szerint a fától kelle vámot fizetni, de a ferslágtól nem kelle; s mind ezek Fiuménál rakatának ki hajóból. A hétszáz forint árú magok mind kicsiráztak, s megromlottak, vagy a hosszú tengeri út alatt, vagy a mi hihetőbb, míg Fiuméből Pestre tétetének által. Azok tehát most báldog szelenczékben hozatának meg és most tengelyen. Kevés haszna lett az ekének is és egyéb gazdasági szereknek. Jelen valék Zsolczán, Borsodban, midőn legelébb szántának vele. Ezt két ökör voná, a szokottakat hat. Vay széllyel veré az ángoly ekét, mert bérese panaszolkodott, s maga raká össze, s a béres panasza megszűnt. Ökrömnek könnyebb, mondá ez, de karomnak nehéz. És minthogy a béres nem az ökör könnyebbségét nézi, hanem a magáét, mi vala természetesebb, mint hogy a Vay próbatétei végre is haszontalanokká levének, s az Angliából hozott szereket el kelle vetni.

Vay Miklós Patakon tanúla, s elszökött onnan, mert praeceptora a Cellarius vocabulariumából kínzotta. Az algebra miatt el nem szökött. Bécsbe vitetett onnan 1776-ban a leingrubeni katonai akademiába. Esztendő múlva azután meglátogatám. Egyik tanítója, rojtos karddal és kalappal, lelépegete a grádicson, midőn én fel. Csizmát látván lábamon, még pedig sarkantyúst; — a németek akkor czipőköcskékben jártak, — szóba erede velem, s beszélé, mely álmélkodásra ragadtatának, midőn Vay kezök alá jutott és exament ada itt. Én viszont Vaynak mondám el, ki épen a kertben mű-

lata társaival. Gyanítám, mondá, hogy velem valamenynyire meg valának elégedve, s kevélykedve honommal, azt felelém nekik, hogy a Bernoulli tanítványától és Patakon (tanúltam). Ez Szilágyi Márton vala, fija a superintendensnek Patakon. Vay nem felejté a hol illet, hogy ő magyar, de nem hitte, hogy mind magyar, a kinek bajusza van.

Himlő által kisded korában elgyengült jobb szemét Belgrádnál az éjszakázások és erőltetett munka még inkább elgyengítették. A bécsi orvosok nem merék biztatni. Így 1790-ben Párizsba utazott, s Leopoldnak frankfurti koronázására jelent meg. Beteg szemét végre is kénytelen vala kivétni.

Párizst elsőben 1786-ban látta a téli s tavaszi hónapokban. Elkíséré XVI. Lajost Cherbourgba ő is, megtekinteni a révet, mely ott nyitattott. Onnan lement Languedokba a csatornát szemlélni. Ekkor is látá Londont, s Bécsbe júniusban 1788-ban ére vissza. Az 1792-diki dietán követje vala Borsodnak, s 1796-ban a szabolcsi felkölteket vezérlé mint Obersterek. Tudva van, serge mely előmenetelt teve a hadigyakorlások megtanulásában, és kevés hetek alatt. Az 1805. dietán generálissá neveztetett, s az országgyűlése rá bízá a Tisza folyamatja jobb intézését.

Az asszonyi szerénység kevésbbé tűri a kitételt, s a hasonlíthatatlan felől szólani tiszteletem tilt. Atyja testvére fővadászmester a bádeni nagyhercezségben, mint nálunk az ilynemű foglalatosságokról elnevezett országnagyjai, s báró Adelsheim Joanna azon udvarnál neveltetett, hol az orosz császárné, svéd és bajor királynék. Két gyermeköket, Miklóst és Lajost, maga ez a nagylelkű s érzésiben és nyelvében is egészen magyarrá vált asszony nevelte, s a Patakon s Heidelbergben és Pestalozzinál tanúlt Szilvási Szabó János úr.

Született Vay Miklós 1756. szeptember 6-án, megholt Pesten 1824. május 11-dikén, consiliarius Vay Ábrahámtól és csegei gróf Wass Annától. Atyjáról testvére vala a gyermektelen Istvánnak, ki a pécsi kerület iskolájának királyi fődirectora vala; mind atyjáról,

mind anyjáról, legifjabb testvére Dánielnek, elébb báró Korda Annának, s ennek halála után a gróf Wartensleben generális és gróf Teleki Klára' Eszter nevű leánya gyermektelen férjének, és septemvir Vay Józsefnek. Dániel és Miklós bárói nevezetet adatának magoknak: József azt nem akarta.

Nemesb gondolkozású, nemesb érzésű halandó kevés volt. Nem foghatá meg, mint lehet rútat tenni.

21.

A jénai mineralogiai társaság ezen esztendőben engem is megtisztelte az által, hogy társának fogada s leküldé diplomáját. Érzettem hogy a megkülönböztetést nem érdemlem, s megköszöntem a társaság tagjainak kedvezéseket, de visszaírtam, hogy azt el nem fogadhatom. Céljok jó vala, több barátokat akartak szerzeni a jó ügynek, de azt én elő nem segíлhetém.

Az esztendő utolsó heteiben rám jöve egy in-hideg Ér-Semjénben, s életemet most dr. Szentgyörgyi József úr tartotta meg, mint tizennégy esztendő előtt Viczay, Kassán.

22.*

MDCCCIV.

Az országgyűlése végezése szerint minden vármegyék téteték a népesség conscriptióját, s Bihar a maga táblabíráji közúl engemet is kikülde, mellém adván Baranyi József urat azon tájra, mely Debreczentől Várad felé nyúlt el.

Közel lévén Debreczenhez, s ott gyakorta megfordulván, kértem volt prof. Sinai Miklós urat, hogy a Sylvester (Erdősi) János deák nyelven írt és Nagy-Szigetben [Vasvárm.] 1541-ben kiadott magyar grammatikáját, mely sehol más helytt, mint nála nem találtatik,

* Innen kezdve végig Kazinczynak egy másik önéletrajzából való, a mely ugyancsak a M. Tud. Akad. levéltárában őriztetik M. Tört. 4-r. 32. sz. alatt. A folyó számokat a szerkesztő az előbbinek folytatásaképp adja.

vagy engedné nékem, hogy leíráthassam, vagy íráttassa le számomra ő maga. Nem boldogultam kérésimben s a könyvet Debreczennek egy útczájáért sem adta volna el. Most a tudós férfit egy igen terhes nyavalya éré. Éltem az alkalommal, s rá vettem fiját, hogy azt, míg atyja betegen fekszik, számomra írassa le, s ez teljesíté kérésemet. A könyv az öreg halála után debreczeni consil. Fáy János úr birtokába méne által, én pedig a vett mását közre bocsátottam, *Magyar Régiségek és Ritkaságok* czímje alatt, Pesten 1803.

23.

Debreczennek még egy kincse vala, melyet gróf Teleki Sámuel, erdélyi cancellárius, Cornides, Pray, Révai bár csak másolatban, hijába igyekezének megnyerni. A collegium előljáróji mindég ígérék azt, de csak hogy a sürgetést elháríthassák. Tartanom lehete, hogy az én kéréseim is sikeretlenek lesznek, s a mit így meg nem nyerheték vala, hír nélkül tettem magamévá. Segélve a barátságtól, nem leíratám, hanem lefestetém. A másolatnak minden lapján, minden sorában annyi betű áll, a mennyi az eredetiében, hogy így lap és sor bízatosan idéztethetik, s másolva van a régi példány minden czifrázolója is. Szenteket magasztaló predikatiók magyar nyelven, szegletes betűkkel írva. A másolt példányt általadtam a nagy Révai nagy tanítványának, Horvát István bibliothecárius úrnak, kit a haldokló Révai követőjének óhajta a magyar nyelv professorságában, s így ha Debreczen valami szerencsétlenség által nagybecsű ereklyéjét elveszteni is, az a hazának az én másolatomban megtartva lesz.

24.

Távoly létem ideje alatt anyám értem azt szenvedé, a mit a leghívebb nő szenvedhet férjeért, s az a szaporá háznál tartalékokat szüle. Zavarok támadának, s honnan ered a machineriában a taszítás, azt a rángatott rángatók sem látszottak mindnyájan tudni; világosan ugyan épen nem értették. Anyánk eszközzé vala

téve, én voltam a czél. László öcsém, kinek gondolkozása s minden érzései egykor teljesen egyezének az enyéimmal, most pedig teljesen ellenkezének, vaktában kíváná a magam megadását s barátságát a vakon-engedéstől függeszté fel, s kényszeríté kimondanom, hogy én, ki uralkodást sem űzni, sem túrni nem akarok, azt drágább áron fizetném, mint a mit adhatnék. A kedvetlenségek nőttek, nem fogytak, s minthogy szelíd szerek nem használnak többé, ideje vala nem várt csapás által akasztani el a mesterségesen szőtt bordát. Nékem egyetlen óhajomásom az vala, hogy nyugalomban élhessek s foghassak hozzá valaha dolgaimhoz; erre pedig az egyetlen út a házasság.

25.

Konyáron, Debreczen mellett, július 25d. éjjel engemet a csonkúlásnak egy könnyebb neme sújt meg. Kedves barátom, doctor Szentgyörgyi József úr kikapa bajomból, de intvén, hogy vigyáznék magamra; egy második előlhetne. Mihelyt túl valék a bajon, elvégeztem, hogy egy utat teszek két esztendő olta nem látott barátimhoz s mentem. Minek, azt senki nem gyanította.

Meggyőződve az eránt, hogy kívánságimat senki más úgy, mint Sophie * ki nem töltheti, Kázmérba mentem fel, hogy kilessem, felejtethetném-e vele az ifjú szép emigránst, kitől magát elrántatni öt esztendő olta semmi tekintetek által nem engedé; és ha a dolog jól indulna, mind azt megtenni, a mit az idő enged. Anyám ötet annyira szereté, hogy midőn Regmeczen múlata, egész hetekig nem ereszté el magától, s így biztosan lehete reménylenem, hogy lépésem megnyeri javalását.

26.

Lajos napja előestvéjén (aug. 24.) értem oda. A grófné s Sophie és Marie a kertbe akarának lemenni, mert a nap meleg volt az összeolvadásig, midőn szekerem az

* Gr. Török Lajosnak, egykori előljárójának, a nagyobbik leánya; a kisebbik leánya, Mária.

udvarra befordúlt. Mint a ház gyermeke megpillantására, ki nem-várva jelen meg két esztendei távolyléte után, úgy kiálta fel mindhárma a mint meglátott, s míg cselédem szekerem ajtaját megnyitotta, Sophie már mellettem állott. Ferencz, s mikor megy el tőlünk? kérdé. Köszönöm a szíves fogadást, édes Sophie, mondám; s mióta szokás így látni vendéget? — De a testvér nem vendég, felele Sophie; s az alatt anyja s öccse * is előttem állának.

Sophie úgy hitte, hogy az ő valójában van valami, a mi engem tőle visszatol, ámbár vele, mint barát barát-néval s testvér testvérrrel, megférek, s elfoglalva lévén, hogy őtet és engem külön választ a sexus, az eszébe sem jutott. Bánása velem így annál szabadabb, tartaléktalanabb volt. Jöjön, úgy mond, menjünk atyámhoz, nem sokára rá jó hideglelése, s akkor magában szeret maradni.

A grádics közepén, hol vele, a testvéri familiaritas szerint, nem karon, hanem kézen fogva lépdelteték, megállá. Édes Ferenczem, monda itt, nem is tudja, a mit mindég jövendőlgete, megvan; két hete, hogy itt Párizsból a jelentés; Etoile** megházasodott. Lábra akarván állítani minden vagyonaiktól elesett szüléjit és az egykor fényes házat, elvevé egy gazdag polgár leányát.

Soha én kedvesebb hírt nem hallhattam, soha én jobb órában Kázmérba nem jöhettem. Azonban érzéseim meg valának osztva az öröm és a legszínetlenebb szánás között. A csapás rettenetes, mondám, és enyhülést neki csak az a gondolat adhat, hogy ezt várnunk lehe, várnunk kelle.

A hideglelés paroxysmusa ma hamarább jöve a grófra mint várak, s midőn belépénk, már vetközteté inasa. Megcsókolám kezét, ő nem engemet, de megkövetve; sőt mihelyt lefekvék, kért, hagynám magát, s múlassak

* T. i. gr. Török József.

** Az a francia emigrans, a kiről fentebb említést tett Kazinczy. Ő volt gr. Török Zsófiának első jegyese.

a grófnéval s gyermekeivel. Azok jöttek. Sophie pedig engem egy ablakba vona, s ott önté ki keblembé szíve panaszait.

Fukarkodám éltem legszebb gyönyöreivel, s az utolsó cseppig akarám kiszörbölni, a mely édes kelyhet nekem itt a Gondviselés annyi szenvedésemért nyújtja. Sophiet a maga tiszta asszonyiságában akarám végig meg végig nézni, melynek most új kecsket ad a mély fájdalom.

Huszonnégy óráig vittem úgy dolgaimat, hogy Sophie semmit nem sejtett meg szándékomból, s ezt a melegebb, szabad közelítést, melyen el nem foglalt elmével felakadt volna, most a baráti, testvéri részvételnek, szánsnak tulajdonítá. Én más részről örvendék, hogy ő meg nem sejtve kelepcezámet, épen ezen megtévedése által tapada inkább meg inkább belém. Eltűnt volna tartaléktalansága, ha meggyaníthatta volna, keblemet mit forral.

Visszajöven estvéli sétálásunkból, a két leánytestvér engem magamban hagyta. Még nem szólok, mondom magamban; ily scénákat az istenek csak egyszer adnak az életnek; s újra elmondván, hogy nem szólok, összekulcsolt karral egy commódhoz támaszkodám, midőn megnyílnék ajtóm, s Sophie belépe.

Sophie, mondám, ki nem bontván karjaimat egymásból, s helyemből ki nem mozdulván, jőjön csak ide. Ő fel nem akada a szokatlanságon, mely ha testvéri viszonyunkban nem találta mentséget, neveletlenségre mutatna, s megállta előttem.

Édes Sophie, mondám, még mindig összekulcsolt karral s megtámaszkodva; ismer engemet és a zavart, melyben házunk most áll; de ismeri lelkes és jó, bár megtévesztett anyámat is; végye mindezt együvé s mondja meg nekem, összeköthetné-e életét az én életemmel?

Sophieben az a gondolat támadt, hogy én producálni akarom, a mi felől tegnap folyt a szó. — Nem, édes Sophie, mondám sárgára, zöldre, pirosra, fejérre egymás után változó színekkel; én egyenesen azért jövök, hogy lássam, reménylhetek-e.

Míg zavarodásomból magamhoz térheték, Sophie a nélkül, hogy emlékezhetném, miként, eltűne előlem. — Szégyelve gyengeségemet, hogy erős feltétem mellől eltántorodhatám, s hogy a mit tettem, ily balogúl tettem, sebes léptekkel járék fel a szobában s akartam volna, nyeljen el a föld. Életemnek ez volt egyik legkínosabb pillantása.

A Sophie szemeiről épen ez a nem-készült vallás kapta le a hályogot; most érzé ő, hogy a tegnap olta eránta mutatott meleg szánás valami egyéb vala. Összefutának lelkében a barát, testvér, szerető ideáji, s azzal a tettetést nem ismerő lélekkel, mely neki nem eltanúlt, hanem természetből vett tulajdona, jön s megszólít: Ferencz, s hol fogunk lakni?

Mint előbb a színek arczomon, úgy változának most, úgy csaptak által egyikből a másikba érzéseim a magam vádlásából a legindúlatosabb örömébe, triumphuséba, Megragadám a három esztendő olta minden mások felett becsült leányt, s ki nem eresztém rengő karjaim közül, míg a szót kimondta. Akkor kifejté magát karjaimból s ment.

Nem lelém többé magamat, nem leheték többé nélküle. Jött ismét. Izenet atyámtól: ő inkább barátod, mint hogy veled a szokott úton mehetne. Nem te fogsz vele szólni: ő fog veled. —

A nemeslelkű ember meghallván hitvesétől, a mit ennek Sophie monda, felüle ágyában, s összetapadt tenyerével égre tekintve ezt mondá: Mondjátok meg Ferencznek, senkinek nem inkább, mint neki; ismerem őtet; a lyányom szerencsés lesz.

27.

Debreczennek vevém útamat, hogy hírt vihessek báró Vay Miklósnak. Ez magán kívül volt örömében. Gyönyörű gondolat! kiáltá; ebédelj nálam holnap, hogy tudathassam gróf Batthyány Aloyzzal, hogy ez azt tőled hallhassa.

Anyámnak nem vala lélekzete, midőn a hírt hallá.

Hiszen én mindig szerettem Sophiet! mondá, megállapodva minden szón, s ment, elmondani a mi történt, egy szeretett rokonának.

28.

November 11-dikén Kázmérban én azon órában léptem az eskető plébánus elébe, midőn nagybátyámat, consiliarius Kazinczy András urat Berettőn Zemplényben, hol lakott, temeték. Ritka adományú, nemes érzésű, közönségesen tisztelt férfi, házunknak örök dísze.

Ipamat kérte anyám, szenvedné meg, hogy nála maradjak, míg maga jön értünk s leviszen. Így én két holnapot töltöttem ott. S míg én papirosaim közt ülék, feleségem fél napokat tölte mellettem némán, vagy énekében önté lelkét lelkembe. Sophie nekem, és sok esztendőig, nem feleségem volt, hanem szeretőm, még akkor is nem feleségem, hanem szeretőm, midőn gyermekemet tejével táplálta. Feketébb és kedvesb színű fonalakból soha ember életét a párkák nem fonták, s így még ma is, öregségem végnapjaiban; s hogy én bajaimat ily lélekkel viselem, az nem hideg bölcsesség, hanem hála érzése.

29.

Boldogságimat nevelék távoly lakó barátim levelei, s ezek közt főhelyen állanak, a melyeket Ninitől* vevék. Kis a maga barátságának egy francia ízlésű ódájával tevő fel koronáját, melylyel menyegzőmet tisztelte meg; Szemere sűrű levelezésbe fűzött magával, még minekelőtte őtet látám; érzésem, gondolkozásom, ízlésem egészen egy vala az övével, s vele együtt a Triász két más tagjai, Horvát István és Vitkovics, még ma is elválhatatlan barátok. Gróf Dessewffy József, még gyermek Kassán és a Koppi keze alatt Pesten, de már akkor is tisztelt gyermek, most megkoszorúzva ró-

* B. Prónay Simonnéról, Hirgeist Annától, a kiről fentebb többször emlékezik.

zsákkal és polgári koronával, barátságába fogada. Felejtve a világtól, s felejtve a világot, én ezek társaságában élék. Teljesedve látám a mit legkevélyebb reményeim óhajtottak, s midőn fejeink felett szikrázott és csattogott az ég, s Austerlitznél három nagy ország sorsa forgott koczkán, én csendesen élék a szerelem és barátság védő szárnyai alatt, bár rettegtete hazám sorsa, melynek saját vesztémmel is, örök állást óhajtottam.

TARTALOM.

	Lap		Lap
Bevezetés, Váczy Jánostól	5	Nagyság és szépség	48
I.		A boldog alkony	49
KÖLTEMÉNYEK.		Vajda-Hunyad	49
ELSŐ KÖNYV.		Dédács, Hunyad vármegyében	50
<i>Dalok és Ódák.</i>		Branyicskán, Hunyadban	50
Ajánlás	25	Szent-Mihály, Szabolcsban	50
Az áldozó	26	Az Inn hátán	51
A tanítvány	26	Kis fiú sírjára	51
A kakukhoz	27	Születésem ötvenegyedik nap-	
A tavaszhoz	27	ján	51
Az esthajnalhoz	28	Gibárt és Irma	52
Bor mellett	29	A költő	54
Zellihez	30	Prolog Goethe Stellájához	55
Margit szigetén	30	Egy emlékkönyvbe	55
A kötés napja	31	Egy másba (t. emlékkönyvbe)	55
Az én boldogítóm	31	Intés	56
Az ő képe	32	A habcsillapító	56
Fény és homály	32	Csemegékre (1—24)	56
Szirmay Jánoshoz	33	A nyírliget (Vályi-Nagyhoz)	59
A sajka	34	Történet	63
A sonett musája	34	Tisztválasztás után	65
Minnyihez	35	A német fiú	66
Új láncz	35		
Gátlások	35	HARMADIK KÖNYV.	
Esős nap	36	<i>Epigrammák görög értelemben.</i>	
Édes kín	36	Az epigramma	67
Emlékül	37	Canova Psychejére	67
A tisztulás innepe	37	Ninon képe	67
A szabad Erdély	39	Antinous	67
Tusakodás	40	Venus Callipygos	67
A hit szava	41	Dolce Madonnája	68
MÁSODIK KÖNYV.		Laokoon	68
<i>Vegyesek.</i>		Lucretia	68
A bűnösök	43	Ferenczy Graphidionára	68
A lengéséhez	47	Io és Jupiter (Correggiótól)	68
		Amor az oroszlánon	69
		Hebéhez	69

	Lap		Lap
Idához	69	Solœcismus	79
Apollon	69	Synizesis	79
Heliodorához	69	A vak	79
Az özvegy	69	A nehéznyelvű	79
Egy ferdőben	70	Orthoepia	79
Biharnak két napja (Baranyi Gábor, Bossányi Ferencz)	70	Az igazságkereső	80
Vay József képénél	70	Correctio	80
Nagy-Mihály, Zemplénben	70	Írói érdem	80
Negyedik gyermekem születésekor	70	Szokott és szokatlan	80
Mezei virágok (gróf Gyulai Karolinának)	70	A neo- és palæologus	80
Vád és béke	72	Egy fecsegőhöz	81
A szép házi kör (Sz.-Mihálytt)	72	Fonákság	81
A váradi ferdőben	72	Pirító javallás	81
Gróf Draskovich János	73	Fentebb stylus	81
Gróf Raday Erzsé	73	Arbuscula	81
Egy gyermek sírkövére	73	Prosai s poetai szólás	82
Pásztory sírja	73	A két természet	82
Báró Wesselényi Miklós, az atyja	74	Lukai	82
Ürményi József	74	A szavas idióta	82
Astyanax	74	A pedant	82
Spissich	74	Az avatatlan	83
Az erdő	74	Az iskola törvényei	83
Könyörgés	74	Purismus	83
A lepe	75	A szép és jó	83
Themistocles	75	A legfőbb leczke	84
Szem és szív	75	A békák	84
Mi fáj	75	Kocczantyúsi	88
Coptusi intés	75	A distichon feltalálása	88
A szerény	75	Himfy	89
Az egrí könyvtár	76	Ráday	89
Tyrolban	76	Fábchich	89
Kant és Homér	76	Péczeli	90
Férfilelek	76	Báróczy	91
Rákoson	77	Baróti Szabó	91
Vígasztalás	77	Sylvester	92
		Kis és Berzsenyi	93
		A lúdhattyú	94
		Epigrammai morál	94
		Az én sugallóm	95

NEGYEDIK KÖNYV.

Tövisék és virágok.

Hercules	78
Az olvasóhoz	78
A nagy titok	79
A kész írók	79

ÖTÖDIK KÖNYV.

Új tövisék és virágok.

A nyelvrontók	96
A tusázó	96
Pór gőg	96
Állovg	96

	Lap		Lap
Neo- és orthologia	96	Döme Károlyhoz	112
Ungvár-Németihez	97	Gróf Török Lajoshoz	113
Helmeczyhez	97	Báró Wesselényi Miklóshoz	117
Anch' io pittore	97	Cserci Farkasnak	120
Boileau után	97	Berzsenyihez	123
Nehéz és könnyű	97	Vitkovics Mihályhoz	130
A buta bölcs	97	Egy Arcashoz	136
Az újtók (I—III)	98	Helmeczy Mihályhoz	137
Zrínyi	100	Nagy Gáborhoz	138
Bölöni Farkas Sándorhoz	102	Gróf Desseffy Józsefnek	141
Himfy	102	Felsőpenczi Vida Lászlóhoz	142
Szemeréhez	103	Buczy Emilhez	143
Olcso dicsőség	103	Gróf Festetich Györgyhöz	144
Neologismus	103	Gróf Desseffy Józsefhez	146
A mi nyelvünk	104	Prof. Sipos Pálhoz	149
Sibylla	104	Gróf Kornis Mihályhoz	155
Intés	104	Bártfay Lászlóhoz	157
Misoxenia	104	Thaly Antal és Farkas Ká-	
A H. hangja	105	roly barátomnak	157
A vétkes szép	105	Wadasi Jankovich Miklóshoz	158
Különbség	105	Gróf Széchenyi Istvánhoz	161
Izéhez	105		
Egy rossz követőhöz	106	Jegyzetek	164
Fullajtáros vers	106		
A musához	107		
A borz és az evet	108		

II.

PÁLYÁM EMLÉKEZETE.

HATODIK KÖNYV.		Első könyv. 1759—1783	177
<i>Epistolák.</i>		Második könyv. 1784—1794	228
Horváth Ádámhoz	109	Harmadik könyv. 1795—1801	316
Baróti Szabó Dávidhoz	112	Negyedik könyv. 1801—1804	343

PH
3132
M3
köt.7

Magyar remekírók

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

LESZIK K. KÖNYVKÖTŐ BUDAPEST